UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*

ION TOMA

LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Fonetică-fonologie, lexicologie

EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*
București, 2004

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
TOMA, ION
Limba română contemporană: fonetică, fonologie, lexicologie / Ion Toma. – Bucureşti Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2004
Bibliogr.
216 p.; 20,5 cm.
ISBN 973-582-883-9
811.135.1

© Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2004
ISBN 973-582-883-9

SUMAR

I. FONETICĂ – FONOLOGIE 5

A. Producerea şi receptarea sunetelor limbii 7
1. Aparatul fonoarticulator 7
2. Aparatul auditiv 7
3. Proprietăţile sunetului 8
4. Articularea sunetelor limbii române 9
5. Acustica sunetelor limbii române 11
B. Perspectiva funcţională a sunetelor limbii române 12
1. Repere teoretico-metodologice în stabilirea şi caracterizarea unităţilor funcţionale 12
2. Sistemul fonologic 15
a. Unităţile segmentale 16
b. Unităţile suprasegmentale 27
3. Structura fonologică 30
4. Relaţiile fonologiei (foneticii) cu celelalte niveluri ale limbii ... 38
5. Tendinţe fonetice în limba română actuală 39
C. Ortografia şi ortoepia 40
1. Opoziţia vorbit-scris 41
2. Corespondenţa sunet/fonem-literă 41
3. Alfabetul 42
4. Principiile ortografiei româneşti 46
5. Normele (regulile) ortografice şi normele (regulile) ortoepice ... 48
D. Analiza fonetică 64
E. Probleme pentru evaluare 66
1. Probleme teoretice 66
2. Aplicaţii evaluative 67
F. Bibliografie 75

II. LEXICOLOGIE 78

A. Noţiuni generale 79
1. Cuvântul 79

2. Categorii de unităţi lexicale 88
3. Identificarea şi analiza cuvintelor 89
4. Vocabularul ca ansamblu 94
B. Organizarea vocabularului limbii române contemporane 96
1. Organizarea externă (ierarhizarea funcţională) 96
a. Vocabularul activ şi vocabularul pasiv 98
b. Vocabularul literar – vocabularul neliterar 100
c. Vocabularul de uz general – vocabularul cu sferă de utilizare limitată 102
d. Vocabularul de bază (fundamental, reprezentativ) – masa (sau restul) vocabularului 107
2. Organizarea internă a vocabularului 110
a. Sistematizarea semantică 110
a.1. Polisemia 111
a.2. Omonimia 115
a.3. Sinonimia 117
a.4. Paronimia 120
a.5. Antonimia 122
a.6. Hiperonimia/hiponimia 125
a.7. Subansamblurile (câmpurile) lexicosemantice 126
b. Sistematizarea formativă (etimologică)..... 128
b.1. Cuvintele primare (moştenite, împrumutate) 130
b.2. Formarea cuvintelor în limba română 139
b.3. Calcul lingvistic 161
C. Onomasiologia 163
D. Onomastica 165
E. Frazeologia 170
F. Lexicografia 174
1. Tipurile de dicţionare 175
2. Probleme privind alcătuirea/consultarea unui dicţionar 178
G. Lexicologia normativă 179
1. Probleme privind forma cuvintelor 180
2. Probleme privind sensul cuvintelor 189
3. Analiza şi construcţia (selecţia) lexicală 194
H. Probleme pentru evaluare 196
h.1. Probleme teoretice 196
h.2. Aplicaţii cu rol evaluativ 200

BIBLIOGRAFIE 213

I. **FONETICĂ – FONOLOGIE**

Fonetica denumeşte, pe de o parte, un nivel al limbii, primul în ordinea crescătoare a complexităţii (cuprinde elementele primare în organizarea limbii: sunetele, accentul, intonaţia etc.), iar pe de altă parte, disciplina lingvistică al cărei obiect îl constituie aceste elemente fonetice. Fonetica studiază, în principal, producerea, transmiterea şi receptarea sunetelor, din care se articulează, din aproape în aproape, toate celelalte unităţi ale limbii. Sunetele sunt privite ca fenomene fizice şi fiziologice, accentul căzând pe conţinutul lor lingvistic (trecerea de la un sunet la altul, gradată şi fără limite precise, atât în privinţa inventarului, cât şi în ceea ce priveşte succesiunea sunetelor în lanţul lingvistic) şi pe variaţia înregistrată de unităţile fonice (condiţionată individual sau poziţional). Perspectiva studiului poate fi a emiterii sau a receptării sunetului şi, în funcţie de aceasta, fonetica este articulatorie sau acustică. Ambele tipuri de investigare se efectuează cu ajutorul aparatelor (de înregistrare, reproducere, analiză, etc.) şi a experimentelor (o ramură a foneticii constituită acum un secol se numeşte fonetica experimentală).

Fonologia este un termen mai nou. El denumeşte, pe de o parte, elementele fonice cu funcţie distinctivă (deci unităţile discontinue şi invariante), iar pe de altă parte, disciplina care studiază aceste elemente din punct de vedere funcţional (privind capacitatea acestora de a distinge semnificaţii).

Deosebirea teoretică şi metodologică dintre fonetică şi fonologie s-a realizat, la începutul secolului nostru, în cadrul unor şcoli lingvistice structuraliste. În practica studierii sunetelor, cele două discipline sunt adesea complementare. Fonetica a făcut, de altfel, şi ea, dintotdeauna, analiza distinctivă a sunetelor (literele nu sunt altceva decât unităţi invariante funcţional, fiind stabilite cu mult înainte de apariţia fonologiei ca disciplină de sine stătătoare), dar fără a utiliza criterii teoretice şi procedee metodologice explicite, cum se întâmplă

în cazul fonologiei (care are mai multe „şcoli”, destul de diferite între ele ca doctrină şi ca rezultate).

Maniera fonologică de cercetare a dobândit, în ultimele decenii, o răspândire largă în rândul cercetătorilor, dar studiul fonetic tradiţional îşi păstrează şi el actualitatea, mai ales în perimetrul didactic, unde împletirea celor două discipline este întâlnită frecvent. Termenul **fonetică** are, cel puţin în acest domeniu, un rol înglobator, cuprinzând frecvent ambele tipuri de abordare.

Ortoepia şi **ortografia** stabilesc corectitudinea pronunţării, respectiv a scrierii unităţilor limbii, prin norme literare bazate pe principii ce asigură funcţionarea unitară şi performantă a comunicării verbale orale şi scrise. Varianta orală a limbii este primară şi fundamentală, cea scrisă este secundară şi derivată din cea orală, dar, o dată cu creşterea importanţei culturii livreşti, a dobândit o importanţă deosebită. Aceste discipline sunt în mare parte aplicaţii ale foneticii şi fonologiei în domeniul normativ.

Fonetica are mai multe ramuri, în funcţie de perspectiva din care este studiat materialul sonor al limbii: fonetica generală (studierea aparatului fonator uman şi trăsăturile ce caracterizează latura sonoră a vorbirii umane în general), fonetica descriptivă, sincronică sau statică (are în vedere latura sonoră a unei limbi la un moment dat din evoluţia sa), fonetica istorică, diacronică sau evolutivă (se ocupă cu studiul schimbărilor fonetice înregistrate de o limbă de-a lungul evoluţiei sale), fonetica experimentală sau instrumentală (studiază sunetele limbii cu ajutorul unor aparate speciale, care înregistrează aspecte sonore imperceptibile cu urechea umană), fonometria (care măsoară calităţile fizice ale sunetelor şi le clasifică după metode statistice).

La nivelul fonetic-fonologic, se realizează articularea unităţilor distinctive minimale ale limbii, care sunt monoplane, în sensul că nu au corespondente directe în planul semnificaţiei (deşi participă la formarea unităţilor semnificatice, care sunt cuvintele). Mecanismul lingvistic înregistrează, la acest nivel, cel mai înalt grad de economie: sute de mii de cuvinte dintr-o limbă sunt formate prin combinarea a numai câteva zeci de sunete distincte.

Sunetul este un fenomen fizic: vibraţia regulată a aerului antrenat de vibraţia coardelor vocale. Pentru producerea lui, acţionează un întreg aparat sonor, compus, în principal, din organe respiratorii care au primit şi funcţii fonatorii-articulatorii.

Fonemul este unitatea funcţională minimă (neanalizabilă în unităţi inferioare succesive) a limbii, care serveşte la formarea şi

deosebirea între ele a cuvintelor, prin calitatea de a fi comutabilă (de a determina, prin substituire, schimbări în planul semnificației) şi contrastivă (de a se opune una alteia, sub formă sistematică). Fonemul este o invariantă dedusă din variantele sale contextuale care sunt denumite **alofone**.

A. PRODUCEREA ŞI RECEPTAREA SUNETELOR LIMBII

Producerea şi receptarea sunetelor limbii se realizează de către aparatul fonoarticulator, respectiv de către aparatul auditiv.

1. *Aparatul fonoarticulator*

Aparatul fonoarticulator are ca părți componente importante: **plămânii** (care, prin pomparea curentului de aer, inițiază fonațiunea); **laringele** (în care se află coardele vocale, două superioare şi două inferioare, ce constituie sursa şi primul modulator al sunetului); **glota** (deschizătura dintre coardele vocale); **epiglota** (membrana care închide laringele); **faringele** (folosit ca rezonator); **cavitățile supralaringiene** (în primul rând, cavitatea bucală şi fosele nazale, care, în funcție de natura şi dispunerea lor, amplifică şi modulează sunetul); organele articulatorii propriu-zise: **limba** (cel mai important, dând chiar denumirea generică a fenomenului uman şi social de care ne ocupăm), **vălul palatin** (palatul moale), **palatul dur** (cerul gurii), **zona alveolară, dinții, maxilarul inferior, buzele** (toate acestea, prin dispunerea în anumite poziții sau servind ca obstacole, individualizează articularea sunetului).

Segmentul cuprins între faringe şi vârful buzelor (respectiv extremitatea foselor nazale) constituie **tubul fonator**.

2. *Aparatul auditiv*

Aparatul auditiv este format în principal din**: canalul auditiv extern** (care preia şi conduce sunetul spre urechea mijlocie), **membrana timpanică** (cea care intră în vibrație la impactul cu sunetul), **grupul de oscioare** (care transmit vibrațiile spre urechea internă), **cohleea** sau **urechea internă** (în care vibrațiile devin impulsuri nervoase). Evident că atât aparatul fonator, cât şi aparatul auditiv sunt comandate de pe cortex prin mecanisme neuropsihice complicate, care asigură codificarea/decodificarea materiei psiholingvistice şi circulația ei în interiorul mecanismelor descrise sumar.

Acustic, sunetul este prezentat simplu, ca o undă sonoră cu aspect regulat (reprezentată printr-o linie sinusoidă având oscilații uniforme), mai precis ca un fascicul de astfel de unde. El se deosebeşte de zgomot tocmai prin caracterul său predominat muzical.

3. ***Proprietățile sunetului***

Proprietățile sunetului sunt calitățile dobândite de sunet (unda sonoră) în urma prelucrării (producere, amplificare, modulare) în aparatul fonator. Ele nu au relevanță articulatorie directă, dar pot fi implicate în crearea unor efecte expresive, asociate segmentelor articulate.

Înălțimea sunetului e dată de frecvența vibrațiilor undei sonore (fiind în raport de directă proporționalitate cu aceasta), care, la rândul ei, este determinată de gradul de contracție a coardelor vocale, de grosimea şi elasticitatea acestora şi de volumul rezonatorului care amplifica sunetele. Rezultatul este un sunet mai acut (înalt) sau mai grav (jos).

Intensitatea sunetului este determinată de amplitudinea vibrațiilor, care depinde direct proporțional de lărgimea cutiei de rezonanță (în principal a cavității bucale, al cărei volum poate fi modificat prin deplasarea organelor articulatorii mobile), şi, bineînțeles, de forța curentului fonator.

Durata sunetului este urmarea directă a timpului de vibrație a coardelor vocale, corelat cu menținerea organelor articulatorii în poziția respectivă.

Timbrul (sau culoarea) sunetului constituie o calitate de sinteză, individualizatoare în raport cu emitentul, fiind rezultatul îmbinării dintre unda sonoră fundamentală şi undele sonore armonice (sunete aflate la o octavă şi în diferite raporturi de frecvență cu unda fundamentală). Configurația armonicelor, care generează timbrul sunetului, este în strânsă legatură cu forma rezonatorului (care poate fi modificată, dar în anumite limite şi mai ales în situații speciale, cum ar fi dorința de a imita timbrul unei alte persoane). **Timbrul oral,** realizat prin rezonanța sunetului exclusiv în cavitatea bucală, poate fi schimbat (prin modificarea formei cutiei de rezonanță). **Timbrul nazal** (realizat în cavitatea nazală şi care nu poate fi transformat) este unic pentru fiecare vorbitor. Unii specialişti includ între proprietățile sunetului **ritmul (tempo**-ul, **cadența)** definit ca: a) intervale la care apar vocalele (silabele) accentuate; b) viteza cu care se produce lanțul sonor în vorbire. După cum se observă, prima accepție este legată de intensitate, mai bine zis de ipostaza ei funcțională, care e accentul, iar

cea de-a doua este o variantă a duratei (ritmul se referă la înlănțuirea sunetelor, în timp ce durata priveşte fiecare sunet în parte). Am consemnat şi această calitate a sunetului, întrucât ea poate dobândi efecte în plan expresiv.

4. *Articularea sunetelor limbii române*

Articularea sunetelor limbii române se realizează în cavitatea bucală, prin intervenția (în cazul organelor mobile) şi participarea (în cazul celor fixe) organelor articulatorii. În funcție de caracterul undei sonore, obținute ca urmare a împiedicării sau neîmpiedicării ei în tronsonul parcurs prin cavitatea bucală, se obțin vocale sau consoane.

a. **Vocalele**

Vocalele sunt unde sonore regulate, muzicale, rezultate din trecerea nestânjenită, continuă, a curentului de aer fonator prin cavitatea bucală. Distincția dintre diverse unități vocalice provine din transformările rezonatorului bucal comandate de cortex.

În funcție de **apertură** (gradul de deschidere a maxilarului) şi de apropierea limbii față de bază, se obțin vocale: **deschise** *(a),* **semideschise** *(e, a, o)* sau **închise** *(i, î, u)*.

În funcție de **localizare** (locul unde se creează spațiul optim de rezonanță, prin modul de aşezare a limbii), rezultă vocale: **anterioare** *(e, i),* **mediale** sau **centrale** *(a, ă, î)* şi **posterioare** *(o, u)*.

În funcție de **labializare** (participarea sau neparticiparea buzelor), avem vocale: **labiale** sau **rotunjite** *(o, u)* şi **nelabiale** sau **nerotunjite** *(a, e, i, ă, î)*.

Se observă că cel puțin două dintre criteriile de caracterizare articulatorie a vocalelor (apertura şi localizarea) sunt gradabile, ceea ce determină posibilitatea unui mare număr (teoretic infinit) de realizări vocalice. Selectarea dintre acestea a variantelor optime pentru a fi învestite cu relevanța lingvistică s-a făcut în procesul constituirii limbii. Criteriile sunt explicate de fonologie.

b. **Consoanele**

Consoanele sunt unde sonore care îşi pierd caracterul regulat, muzical, din cauza interpunerii în calea lor a unor obstacole care închid (momentan) sau îngustează mult canalul fonator bucal şi creează, astfel, unde suplimentare nearmonice. Acestea transformă sunetele respective în zgomote. Distincția dintre diferite unități

consonantice provine din câteva caracteristici ale intervenţiei organelor articulatorii.

În funcţie de **localizare** (locul unde se realizează obstacolul momentan sau îngustarea canalului), se obţin consoane: ***bilabiale*** *(b, p, m),* articulate cu buzele; **labiodentale** *(f, v),* articulate cu buza inferioară şi dinţii superiori; **dentale** *(d, t, z, s, t, n, l, r),* articulate prin lipirea sau apropierea vârfului limbii de dinţi; **prepalatale** *(ž, š, ǧ, č),* articulate prin lipirea sau apropierea vârfului limbii de palatul anterior; **palatale** *(ģ, ќ),* articulate prin lipirea spatelui limbii de palatul mediu; **velare** *(g, k),* articulate prin lipirea spatelui limbii de vălul palatului; **laringale** *(h),* articulate prin îngustarea canalului fonator constituit de glotă (care este situată în laringe).

În funcţie de **modul de articulare** (felul în care intervin organele articulatorii), rezultă consoane: **oclusive** sau ***explozive*** *(b, p, m, d, t, n, ģ, ќ, g, k),* articulate prin închiderea completă a canalului şi deschiderea sa bruscă, sub formă explozivă, din cauza presiunii fluxului de aer acumulat în spatele obstacolului; **fricative** sau **constrictive** *(f, v, s, z, ž, š, h),* articulate prin îngustarea accentuată a canalului fonator, astfel că aerul în trecere se freacă zgomotos de pereţii acestuia; **semioclusive** sau **africate** *(ţ, č, ǧ),* rostite combinat – se interpune obstacolul, dar nu se aşteaptă formarea unei presiuni care să genereze explozia, ci se eliberează imediat aerul printr-un canal strâmtat, ca în cazul fricativelor.

În funcţie de **sonoritate** (participarea sau neparticiparea coardelor vocale şi gradul de alterare a undei sonore muzicale), rezultă consoane: **sonante** *(l, m, n, r),* la a căror producere participă coardele vocale, iar gradul de alterare a undei sonore muzicale este minim; **nesonante sonore** *(b, v, d, z, ž, ģ, ǧ, g),* rostite cu participarea coardelor vocale şi în condiţii de alterare maximă, până la transformarea în zgomote a undei sonore iniţial muzicale; **nesonante surde** *(p, f, t, s, ţ, ş, č, ќ, k, h),* rostite fără participarea coardelor vocale şi cu alterarea, până la perceprea ca zgomot, a undei sonore pornită regulat.

Menţionăm că unii specialişti consideră sonantele o categorie distinctă, separată atât de vocale (de care le apropie caracterul predominant muzical), cât şi de consoane (de care le apropie imposibilitatea funcţionării ca centru de silabă). Alte trăsături specifice ale acestora sunt: clasificarea, după timbru, în **nazale** *(m, n)* şi **orale** *(l, r);* caracterizarea ca **lichide** a lui *l* şi *r* (din cauza posibilităţii de scurgere continuă a aerului fonator în pronunţarea lor),

primul fiind considerat şi **lateral** (pentru că fluxul de aer se scurge prin părţile laterale ale limbii), iar al doilea şi **vibrant** (oclusiunea/explozia producându-se în tranşe scurte şi repetate).

Fireşte, seria de realizări consonantice posibile este infinită, datorită caracterului gradual al majorităţii criteriilor de caracterizare. Identificarea unităţilor marcate lingvistic, anticipată de noi pentru necesităţi de suport exemplificativ, va fi discutată explicit, ca şi în cazul vocalelor, în capitolul de fonologie.

5. *Acustica sunetelor limbii române*

Acustica sunetelor limbii române este mai puţin studiată, pentru că s-a dovedit a avea o relevanţă lingvistică nemijlocită mai puţin evidentă. Ea se referă la perceperea auditivă de către receptor a sunetelor articulate de emiţător. Diferenţele acustice între sunete se corelează într-o anumită măsură cu diferenţele articulatorii, prezentate anterior.

a. **Vocalele**

Vocalele se disting acustic prin caracterul lor muzical, fără impurităţi de natura zgomotelor. Diferenţele între unităţile vocalice privesc **înălţimea** şi **gradul de concentrare/dispersie** a formanţilor sunetului.

În ceea ce priveşte înălţimea, unele vocale dintr-un lanţ sonor pronunţat constant pot fi percepute ca fiind mai **acute** *(e, i)* sau mai **grave** *(o, u)* decât celelalte. Privitor la gradul de concentrare/dispersie, unele vocale sunt auzite ca sunete preponderent **compacte** *(a),* altele ca preponderent **difuze** *(i, î, u),* celelalte având un aspect intermediar. Rezultă câteva tendinţe de corelare **articulaţie-acustică: anterior-acut; posterior-grav; deschis-compact; închis-difuz.**

b. **Consoanele**

Consoanele se disting acustic prin prezenţa, mai mult sau mai puţin pronunţată, a zgomotelor în perceperea lor auditivă. Diferenţele între unităţile consonantice se referă la înălţime, la gradul de concentrare/dispersie a formanţilor acustici şi la gradul de continuitate a fluxului autidiv.

În ceea ce priveşte înălţimea, unele consoane sunt mai ***acute*** *(ḱ, ǵ, č, ǧ, ž, š, n, d, t, s, z),* altele sunt mai **grave** *(h, k, g, m, p, b, f, v)*. În funcţie de gradul de concentrare/dispersie a componentelor acustice, avem consoane preponderent **compacte** *(h, k, g, ḱ, ǵ, š, ž, č, ǧ)* şi consoane preponderent **difuze** *(m, n, p, b, t, d, ţ, f, v, s, z)*. Gradul de

continuitate a fluxului auditiv deosebeşte consoane: **continue** *(f, v, s, z, š, ž, h),* **întrerupte** *(p, b, m, t, d, k, g, ќ, ģ)* şi **stridente** *(ţ, č, ğ)*. Tendinţele de corelare între articulaţie şi audiţie sunt**: articularea în zona centrală** a cavităţii bucale (palatală şi dentală) – **acut; articularea la extremele** cavităţii bucale (labială şi velară) – **grav; articularea în jumătatea posterioară** a cavităţii bucale (palatul tare şi palatul moale) – **compact; articularea în jumătatea anterioară** a cavităţii bucale (dental-alveolară, dentală) – **difuz; fricativ – continuu; oclusiv – întrerupt; semioclusiv – strident.**

B. PERSPECTIVA FUNCŢIONALĂ A SUNETELOR LIMBII ROMÂNE

Perspectiva funcţională a sunetelor limbii române presupune considerarea sunetelor ca unităţi învestite cu funcţie lingvistică, adică implicate în mecanismul structurării şi funcţionării limbii. Funcţie lingvistică, la nivel fonologic, înseamnă relevanţă distinctivă şi contrastivă în sistem, ca şi în lanţul sonor, ceea ce creează baza indispensabilă a constituirii nivelului următor, cel lexical, primul semnificativ (în sensul că include semnificaţia). Cele două caracteristici principale menţionate despart entităţile sonore de entităţile funcţionale, fiziologia şi acustica (într-un cuvânt fonetica) de fonologie. Substanţa fonică nediferenţiată, constând într-o infinitate de ipostaze graduale pe axele discutate (deschidere, localizare, sonoritate etc., respectiv înălţime, continuitate etc.) este tranşată şi individualizată în unităţi supuse filtrului funcţional, care le identifică şi le ierarhizează ca unităţi lingvistice sau ca variante ale acestora. Saltul (căruia în realitatea istorică i-au trebuit milenii) nu poate fi înţeles fără o minimă iniţiere teoretică şi metodologică.

Nivelul, mult simplificat faţă de lucrările de strictă specialitate, a căror sofisticare metodologică şi terminologică e de notorietate, are în vedere informarea generală a unui utilizator de rutină (fie el viitor sau actual profesor, specialist în lucrul cu textul sau mânuitor calificat al limbii în diferite domenii), comparabil cu cel al informaticianului de aplicaţii (în raport cu teoreticianul sau creatorul în domeniul informaticii).

1. *Repere teoretico-metodologice în stabilirea şi caracterizarea unităţilor funcţionale*

Funcţionarea ca unităţi distincte a mulţimii teoretic nelimitate de sunete ce pot fi articulate, respectiv distinse acustic (dacă ne gândim la

ipostazele lor diferite în funcție de contextul fonetic în care se integrează, de individul care le rosteşte şi de situația în care sunt pronunțate), este nu numai imposibilă psihic (dată fiind capacitatea de memorare), ci şi inoperantă lingvistic (identificarea, interrelarea şi mânuirea unui asemenea inventar ar face din limbă un instrument greoi, complicat). Experiența lingvistică istorică a decantat în timp, prin abstragerea caracteristicilor comune diferitelor grupe de sunete, unități-tip, cărora le-a conferit relevanță funcțională. Este vorba de foneme, deja prezentate generic, şi de alte unități pe care acestea le constituie (silabe) sau la care se raportează (accent, intonație). Algoritmul logic detaliat al acestui demers bazat istoric pe observația comună şi pe necesitatea practică (transpunerea sunetelor în litere), aparține fonologiei, a cărei vârstă depăşeşte cu puțin jumătate de secol. El cuprinde următoarele etape importante:

a) **Stabilirea unităților echivalente** (care nu comută); b) descrierea lor fonetică (degajarea **trasăturilor distinctive**); c) înregistrarea opozițiilor în care se situează aceste unități şi descrierea nuanței fonetice în care apar (înregistrarea **alofonelor**); d) gruparea pe unități a sunetelor „înrudite" potrivit **reducției variantelor;** e) descrierea raporturilor existente între aceste unități în funcție de **distribuția** înfățişată); f) configurarea **structurii,** prin definirea **claselor de distribuție** şi umplerea lor cu unitățile inventariate la nivelul sistemului.

Pentru înțelegerea acestui algoritm este necesară prezentarea măcar sumară a câtorva noțiuni, termeni, operații definitorii pentru demersul fonologic.

a. **Stabilirea echivalenței funcționale a sunetelor**

Două sunete sunt considerate **echivalente** atunci când nu folosesc niciodată la distingerea între ele a două cuvinte, deci a două sensuri diferite. E cazul unor sunete ca *e* deschis şi *e* închis, care, în limba română, nu diferențiază între ele cuvinte. Două sunete sunt **neechivalente** atunci când servesc cel puțin o dată la distingerea a două cuvinte. E cazul sunetelor e şi o, de exemplu, care diferențiază cuvintele *cer* şi *cor, ten* şi *ton, des* şi *dos* etc.

b. **Comutarea**

Procedeul implicat în această operație este **comutarea,** care constă în substituirea pe aceeaşi poziție într-un cuvânt a două sunete şi urmărirea efectelor pe care această substituție le determină în planul

conținutului semantic (înțelesului) al cuvântului. Două unități comută între ele când unei **corelații** a acestora în planul expresiei (formei sonore) îi corespunde o corelație în planul conținutului (înțelesului). Sunetele *e* şi *o,* aşadar, comută între ele, fiind neechivalente.

c. **Corelația**

Corelația este raportul între doi termeni care pot contracta în mod alternativ aceeaşi **relație** (coexistența în timp/spațiu sau succesiunea într-un lanț logic, de tipul prezenței lui *c* şi *a* în silaba *ca*). Un astfel de raport este cel realizat între consoanele *k* şi *s,* care pot preceda alternativ, dar nu simultan, în aceeaşi silabă vocala *a* (vezi cuvintele monosilabice *ca, sa*).

d. **Semnul lingvistic şi corelația**

Relevanța corelației între unitățile aparținând planului formei şi cele aparținând planului conținutului este o reflectare directă a **structurii semnului lingvistic,** unitate definitorie pentru sistemul limbii. Acesta reprezintă asocierea obligatorie între un **semnificant** (o tranşă sonoră) şi un **semnificat** (un înțeles), cele două laturi presupunându-se reciproc, într-o **relație,** respeciv o **corelație,** de **interdependență.** De pildă, complexul sonor *masă* şi sensul „masă" nu pot îndeplini decât împreună rolul de semn lingvistic.

e. **Clase echivalente şi neechivalente**

Pe baza grupării sunetelor în funcție de **identitatea funcțională** astfel obținută, se stabilesc clase echivalente şi neechivalente de sunete. **Clasa de sunete echivalente** cuprinde toate variantele unui fonem, denumite şi alofone (exemplu: *e* în diferite grade de deschidere, palatalizare, rotunjire determinate de coarticulație, de particularitățile individuale de pronunțare sau de rostirile influențate de specificul situației). **Clasele de sunete neechivalente** constituie **inventarul** unităților fonematice ale limbii. În felul acesta, substanța fonică amorfă, nediferențiată, este reprezentată în forme discontinue, individualizate.

f. **Segmentarea**

Materialul fonic pe care se poate baza un demers de o asemenea amploare este extras din **lanțuri sonore reale** (cuvinte, enunțuri, texte), fragmentate gradat şi examinate succesiv, din perspectiva raporturilor

menționate (relații, corelații, comutări). Operația se numește **segmentare** și duce, din aproape în aproape, la stabilirea unităților **(foneme, silabe),** a claselor de **unități (vocale, semivocale, consoane, accentul, intonația)** și a caracteristicilor ce le disting unele de altele. Exemplu: comparând tranșele sonore semnificative *masă* și *casă,* vom distinge funcțional unitățile *m* și *k;* comparând tranșele sonore semnificative *masă* și *mată* vom distinge funcțional unitățile *s* și *t;* la fel, *masă* și *mesă* (distingând pe *a* de *e*) și *masă* și *mase* (distingând pe *a* de *e*); vom remarca structurarea oricăreia din tranșele menționate în două **silabe,** condiționate de prezența **vocalei** (consoanele putând lipsi, ca în prima silabă a lui *apă*), dintre care una e **accentuată** și cealaltă **neaccentuată;** în diverse enunțuri, pot fi **intonate** diferit (*„E o masă?”* poate fi intonată: 1 1 12 2); analizând contrastiv sunetele identificate (*k* se opune lui *g* prin sonoritate, lui *m* prin articularea velară, lui *s* prin calitatea de oclusivă), li se stabilesc **trăsăturile distinctive** (afonia, velaritatea, calitatea de oclusivă, în cazul lui *k*), care sunt totodată părțile lor componente (ce nu pot însă funcționa în succesiune).

g. **Reducția variantelor**

Reducția variantelor este o operație fonologică de mare complexitate, aflată la intersecția conceptelor de **comutare** și **distribuție** și care servește la stabilirea **unităților invariante** în raport cu **variantele** lor. **Distribuția** se bazează pe raportul de **corelație** și poate fi **contrastivă** (când segmentele respective pot apărea în aceeași poziție) sau **complementară** (când segmentele respective se exclud din orice poziție). În regulă generală, distribuția contrastivă caracterizează **invariantele** (exemplu: *f* și *t* pe prima poziție a tranșelor *fac, tac*), iar cea complementară **variantele** (*a* rotunjit din *oaie* și *a* palatizat din *iarnă*). Printr-un procedeu mai complicat, reducția variantelor servește și la distingerea segmentelor ce reprezintă un fonem de cele care cuprind un grup de foneme.

2. ***Sistemul fonologic***

Sistemul fonologic este ansamblul **unităților** fonologice (stabilite prin operația de reducție a variantelor) și **relațiile** pe care acestea le contractează între ele. Unitățile sunt organizate, pe baza relațiilor existente între ele, în **categorii** (totalitatea elementelor caracterizate prin aceeași relație) și **subcategorii.** Este cazul **unităților segmentale** (cu subcategoriile: vocale, semivocale, consoane),

diferențiate pe baza relațiilor pe care le acceptă, şi a **unităților suprasegmentale** (cu subcategoriile accent şi intonație).

a. **Unitățile segmentale**

Unitățile segmentale sunt unitățile care contractează numai relații **homosintagmatice,** în cadrul silabei, care nu se supun deci unor relații **heterosintagmatice** (în afara silabei). Funcționarea lor nu este condiționată decât de existența silabei, indiferent dacă aceasta e precedată sau urmată de alte silabe (un exemplu constituindu-l cuvintele monosilabice *dar, var, car, iar*).

a.1. **Vocalele** se detaşează ca o subcategorie segmentală prin faptul că pot fi purtătoare de **accent.** Din punctul acesta de vedere, ele constituie **centrul** (sau **nucleul**) silabei, indispensabil pentru aceasta şi în raport de dependență față de vocale. Perspectiva funcțională fructifică astfel calitățile fonetice distincte ale celor două categorii de sunete, învestindu-le cu roluri fonologice diferite. Opoziția dintre ele face, de altfel, posibilă structurarea unei mari diversități de complexe sonore purtătoare de sens (cuvinte), încadrate însă într-un număr redus de modele şi condiții (câteva silabe puse sub un accent, silabele fiind alcătuite şi ele după câteva tipuri; tendința de alterare a elementelor vocalice şi consonantice). Corelarea între fonetică şi fonologie este evidentă.

Sistemul vocalelor limbii române cuprinde 7 unități*: a, ă, î, e, i, o, u*. Fonologia reține ca relevante în distingerea acestor unități **apertura, localizarea** şi **labializarea** (după cum se vede, toate criterii articulatorii evidențiate prin observație de fonetică). Ele sunt numite **trăsături distinctive** (sau **pertinente**). Schematic, sistemul vocalic românesc poate fi prezentat fie sub formă de tabel sintetic (fig. A), fie sub forma unui tablou analitic (fig. B), care pune mai bine în evidență trăsăturile distinctive ale fonemelor.

Localizare şi labializare / **Apertură**	nerotunjite		rotunjite
închise	i	î	u
medii (semideschise)	e	ă	o
deschise	-	a	-

Figura A

Unități / Trăsături distinctive	a	e	i	ă	î	o	u
deschis / nondeschis	+	-	-	-	-	-	-
închis / nonînchis	-	-	+	-	+	-	+
central / noncentral	+	-	-	+	+	-	-
anterior / nonanterior	-	+	+	-	-	-	-
posterior / nonposterior	-	-	-	-	-	+	+
rotunjit / nerotunjit	-	-	-	-	-	+	+

Figura B

a.2. **Semivocalele,** articulate şi percepute acustic foarte aproape de vocalele omoloage, se diferenţiază funcţional de acestea prin faptul că nu pot primi accent şi, în consecinţă, nu pot îndeplini rolul de centru (nucleu) silabic. De consoane, le diferenţiază, în afară de modul de articulare şi de acustică, distribuţia diferită (în primul rând, situarea, de regulă, în vecinătatea imediată a vocalelor, împreună cu care formează, de fapt, grupuri specifice, numite **diftongi** sau **triftongi**).

Sistemul semivocalelor cuprinde 4 unităţi: *e̯, o̯, i̯,* (notat şi *j*) şi *u̯* (notat şi *w*).

Trăsăturile lor distinctive, deduse pe baza relaţiilor specifice pe care le contractează, sunt, de fapt, unele dintre caracteristicile articulatorii, marcate funcţional. Sintetic, unităţile semivocalice şi opoziţiile care le diferenţiază pot fi reprezentate după cum urmează:

Localizare şi labializare / Apertură	anterioare nerotunjite	non-anterioare rotunjite
închise	i̯	u̯
non-închise	e̯	o̯

Menţionăm că identitatea sunetului *i* asilabic din finala unor substantive, adjective sau verbe *(capi, albi, cozi),* introdus în unele lucrări în categoria semivocalelor, este încă discutată de specialişti. El este mai scurt decât *i̯* (semivocalic), nesonor, apărând numai în finala cuvintelor după consoane (şi marcând, de regulă, pluralul masculin, respectiv persoana a II-a).

Pe lângă poziţia prezentată mai sus în legătură cu diftongii limbii române, care este dominantă în rândul specialiştilor, cu unele

nuanțări şi evoluții de amănunt, există o concepție total diferită, care interpretează realizările numite de noi semivocale ca **apendice** (deci, de fapt, trăsături distinctive) ale consoanelor precedente. Aceste elemente influențează, fără a le transforma în unități diferite, vocalele următoare. Apendicele respectiv adaugă structurii fonetice (fonologice) a consoanei implicate timbrul **palatal** (în cazul lui *e*), **labial** (în cazul lui *o*) sau **labio-palatal** (în cazul lui *eo*), transformând-o într-o altă consoană, opusă consoanei de bază, prin palatizare, labializare sau labio-palatalizare. Concret, în *seară, poartă, leoarcă,* nu am avea semivocale (şi deci diftongi, respectiv triftongi), ci *consoanele s', p'°, l'°,* diferite de *s, p, l,* acestea fiind urmate de vocala *a*. Potrivit acestei păreri, semivocalele *i̯* şi *u̯* (din cuvinte ca *piață, piuă, băi, râu*) sunt considerate consoane. Fără a intra prea mult in detalii, menționăm că şi alți specialişti consideră că semivocalele (toate sau numai unele dintre ele) pot fi apropiate la fel de îndreptățit sau chiar mai îndreptățit de consoane, fiind denumite semiconsoane.

a.3. **Consoanele** reprezintă o categorie fonologică (fonematică) distinctă față de vocale, cu care nu comută niciodată. Cauza o reprezintă imposibilitatea de a primi accent şi de a avea, în consecință, rol de centru de silabă. Fiind tranşant deosebite de vocale, mai ales prin caracterul întrerupt (sau măcar strangulat), ele ajută la delimitarea (în cele mai multe dintre cazuri) a silabelor, deci la segmentarea fluxului sonor în unități distincte (şi distinctive), supraordonate fonemelor (nu întâmplător acesta se prezintă ca o succesiune de vocale şi consoane). Specializarea funcțională (fonologică) are, aşadar, o bază fonetică (articulatorie şi acustică).

Sistemul consonantic al limbii române cuprinde 22 de unități: *b, k, ḱ, č, d, f, g, ǵ, ǧ, h, ž, l, m, n, p, r, s, š, t, ț, v, z*. Trăsăturile lor distinctive sunt, de fapt, caracteristicile articulatorii prezentate anterior (modul de articulare, localizarea şi sonoritatea), detaliate şi aranjate contrastiv (întrerupt/non-întrerupt, continuu/non-continuu, anterior/non-anterior, posterior/non-posterior, palatal/non-palatal, oral/non-oral, sonor/non-sonor).

a.4. **Alofonele unităților fonematice** (realizarea fonetică a fonemelor) **româneşti** reducția variantelor realizează nu numai detaşarea unităților (invariantelor) de variantele (varietățile) lor, ci şi o ordonare a variantelor (acolo unde este posibil), în funcție de condițiile în care apar sau de factorul care le-a determinat (chiar dacă acesta nu s-a dovedit suficient de puternic pentru a crea o unitate distinctă). Clasele rezultate sunt **clase de alofone** (de variante ale fonemelor). Cunoaşterea

lor este importantă pentru studierea ipostazelor spațiale (dialecte), cronologice (stadiile istorice) sau socioculturale (argouri, jargoane) ale limbii, ca şi pentru normarea (detaşarea formelor corecte de cele incorecte, a celor recomandabile de cele nerecomandabile) şi cultivarea (socializarea prin educație) formelor corecte sau recomandabile.

Trebuie amintit că tendințele de modificare fonetică, în anumite condiții, a fonemelor reprezintă legi fonetice care au acționat sau acționează încă, la nivelul tuturor vorbitorilor sau al unei mari părți a acestora, asupra formelor cuvintelor româneşti, multe dintre intervențiile lor fiind deja recunoscute ca literare. În celelalte cazuri (mai ales când afectează neologisme), efectele acestor legi fonetice sunt considerate contrare normei, dar, în funcție de forța pe care o vor dovedi în uz, unele dintre ele vor putea fi adoptate (recunoscute) ca literare. Tendințele pe care le vom prezenta succint şi selectiv mai jos constituie o sursă de presiune pentru restructurarea unora din normele fonetice ale limbii române.

Majoritatea alofonelor sunt datorate coarticulației. Aceasta denumeşte fenomenul întrepătrunderii articulatorii a sunetelor în lanțul vorbirii, rostirea sunetului anterior prelungindu-se într-o măsură peste sunetul următor, iar pronunțarea sunetelor care urmează fiind anticipată de sunetele precedente. Împletirea mişcărilor articulatorii ale sunetelor învecinate a fost înregistrată cu ajutorul unor instrumente moderne (film sonor, röntgenograme) şi descrise în mod detaliat de fonetica experimentală. Anticiparea şi suprapunerea unor mişcări articulatorii dau naştere la modificări, apariții sau dispariții de sunete, produse în decursul unor mari intervale de timp, deci în plan **diacronic (asimilarea, disimilarea, diferențierea, diftongarea condiționată, metateza, sincopa),** sau observabile în rostirea prezentă, deci în plan **sincronic (afonizarea, nazalizarea, acomodarea, eliziunea, afereza, contracția, sincopa, haplologia)**. În limba română contemporană, prezintă interes îndeosebi acestea din urmă.

Afonizarea sau **asurzirea** constă în încetarea vibrațiilor coardelor vocale înainte de terminarea articulării sunetelor sonore. Fenomenul este întâlnit mai ales la vocalele şi consoanele sonore din finalul cuvintelor (deci înainte de pauza relativă), manifestându-se cel mai evident în finalul propozițiilor (pauza absolută). De exemplu, cuvintele *pod, vag, roz* sunt pronunțate *podt, vagc, rozs*. Înainte de consoane surde, sonorele se acomodează cu acestea, devenind surde: *subțioară, subtil* sunt pronunțate *supțioară, suptil*. Vocalele finale sunt şi ele afonizate, îndeosebi *u* (dispărut, de altfel, de la sfârşitul multor

cuvinte, în care era notat în ortografiile vechi: *unchiu, taiu*) şi *i* (abia perceput în *pomi, cari, poţi, acelaşi* etc.). Afonizarea vocalelor este mai puternică după consoane surde *(tace, sapă, masă)* şi când sunt departe de accent *(doctoriţă, maluri)*.

Nazalizarea vocalelor după şi, mai ales, înaintea consoanelor nazale *(m, n)* înseamnă dobândirea de către vocalele respective a timbrului nazal (mutarea cutiei de rezonanţă din cavitatea bucală în fosele nazale). Ea se produce în grade diferite, putând fi: completă (de regulă, în cazul vocalelor aflate între consoane nazale*: m-am dus, n-am văzut;* la iniţialele urmate de *m, n* + consoană: *încă, împărat;* la finale, după o consoană nazală: *mână, ţine*) sau incompletă (de regulă, vocalele aflate între o consoană nazală şi una orală: *cheamă, avans, trimis, avântat*). Şi diftongii pot fi nazalizaţi *(teamă, toană, pâine)*. Şi, la fel, unele consoane *(r, l, b): o-nlănţui, un român, înhăţat.*

Acomodarea este fenomenul modificării uneia sau a mai multor elemente articulatorii ale unui sunet sub influenţa unui sunet învecinat, pentru a economisi mişcările organelor articulatorii, păstrându-se însă suficiente elemente ale sunetului respectiv, pentru a fi recunoscut. De exemplu, sunetul *n* din *când, plâng* şi *unchi* se pronunţă uşor diferit: în primul caz, îşi păstrează articularea dentală (întrucât sunetul următor, *d,* este tot dental), în al doilea caz, îşi deplasează locul de articulare spre vălul palatului (unde se rosteşte *g* care urmează), iar în al treilea caz, îşi deplasează locul de articulare spre palatul dur (unde se rosteşte consoana *k* care urmează). El îşi păstrează însă identitatea pentru că a menţinut câteva elemente componente esenţiale: **sonoritatea, ocluziunea** şi **nazalitatea**. În alte situaţii este recunoscut chiar dacă îşi pierde ocluziunea din cauza acomodării cu o fricativă: *învăţ*.

În general, prin acomodare se adaugă consoanelor trăsături suplimentare. Astfel, prin acomodarea locului de articulare consoanele pot deveni: **palatalizate** (dobândesc timbru palatal în contact cu vocalele anterioare sau cu consoanele palatale: *n* din iniţial, *nene, unghi, pruni);* **velarizate** (dobândesc timbru velar, în contact cu consoane velare: *n* din *ring, prune*), **labializate** (dobândesc timbru labial, în contact cu consoanele labiale: *n* originar din *împietri, îmbătrâni; n* din *înfăţişez, învălui);* **labio-velarizate** (dobândesc timbru labial şi velar în mod simultan, sub influenţa vocalelor posterioare *o* şi *u,* care sunt şi labializate: *toc, tun*).

Pe lângă acomodarea locului de articulare, care este cea mai frecventă, întâlnim şi acomodarea sonorităţii. De exemplu, consoana surdă *s* din prefixele *des-* şi *răs-* se sonorizează înainte de consoanele

sonore *(b, d, g, v),* de sonante *(m, n, l, r)* sau de vocale*: dezbate, dezdoi, dezgropa, dezvălui, dezmembra, deznoda, dezlega, dezrobi, dezarma, dezechipa, dezinfecta, dezonora, dezumfla, răzbate* etc.

În funcție de poziția sunetului acomodat, putem vorbi de **acomodare regresivă,** cea mai frecventă (când sunetul precedent impune elemente de articulație celui care-l precedă), sau de acomodare progresivă (când sunetul precedent impune elemente de articulație celui următor), întâlnită mai ales în situațiile unor neologisme adoptate în românește: *cenzitar, senzație, tranzitiv* (uneori chiar forme incorecte, ca *univerzitate*).

Sinereza, epenteza, contracția, eliziunea și **afereza** sunt fenomene fonetice determinate de tendința limbii române de a evita hiatul (se spune că „româna are oroare de hiat"): sinereza – prin transformarea vocalei mai slabe în semivocală *(de͡odată, de͡-atunci, ge͡ografie, ne͡-a spus),* epenteza – prin intercalarea unui sunet între elementele hiatului *(zi̯ar, vi̯ață),* contracția – prin reducerea hiatului la o singură *vocală (findcă, știință, coperativă, butoneră, preten, manere),* eliziunea – prin eliminarea vocalei finale a cuvântului dacă inițiala cuvântului următor este tot vocală *(n-a venit, c-o floare, dintr-un loc, într-una din zile, dup-aceea),* afereza – prin eliminarea vocalei inițiale a cuvântului când urmează după altul terminat în vocală *(ca-n basme, o-nțelege, la-ntoarcere, l-a-mbrăcat).*

Sincopa înseamnă omiterea din rostirea unui cuvânt a unor vocale din silabe neaccentuate: *cellalt, unle, soarle, legăturle, frumsețe.*

Haplologia constă în eliminarea din rostire a silabelor care se repetă: *nea* (din *nenea*), *jumate, un te duci, eroi-comic.*

Trunchierea este scurtarea cuvintelor, la partea *finală (foto, auto, moto, cinema, tele, dactilo, expo)* sau la partea *inițială (neața, tălică, mata).*

Ca urmare a fenomenelor datorate coarticulației, apar forme paralele în rostire și uneori în scriere, care devin obiectul analizei normative, unele luând locul celor de la care au pornit, altele fiind acceptate în paralel cu acestea, iar altele considerate incorecte din perspectiva normei literare. De aceea, cunoașterea mai în detalii a acestor variante este importantă pentru ortografie, ortoepie și, în general, pentru cultivarea limbii.

Acțiunea fenomenelor menționate asupra sunetelor creează serii de variante fonetice numite de specialiști alofone contextuale. Unele dintre acestea sunt general românești, caracterizând pronunțarea românească medie sau neîngrijită, altele sunt regionale. Prezentăm mai jos principalele categorii de alofone vocalice și consonantice.

Vocale palatalizate sunt vocalele care, urmând după semivocalele *i, e* sau după consoanele *ḱ, ǵ, č, ǧ,* îşi deplasează uşor locul de articulare spre zona anterioară a palatului. Sunt în această situaţie vocalele *a, o, u.* Exemple: *iarnă, seară, cheag, gheată, ceaţă, geantă, miorlăi, leorpăi, chior, ghiozdan, ciorbă, ghiol, iureş, vreun, chiul, ghiudem, ciur, giuvaer.*

Vocale labializate (rotunjite) sunt vocalele care, urmând după grupurile formate din semivocale semipalatale şi semivocale labiale, îşi deplasează locul de articulare spre zona anterioară şi primesc prin inerţie articulatorie o uşoară labializare. În această situaţie, poate apărea vocala *a.* Exemple: *chioară, ghioagă, cioară, gioarsă, lăcrimioară.*

Vocale anticipate (prin proteză semivocalică) sunt vocalele care, fiind situate la început de cuvânt (sau de silabă), demarează articulatoriu prin schiţarea rostirii semivocalei tipice din seria de localizare respectivă, *i* pentru vocalele anterioare şi *u* pentru posterioare. Sunt în această situaţie *e, i, o, u.* Exemple: *el, alee, in, fiinţă, om, alcool, unde, aud.* Fenomenul e mai prezent la cuvintele vechi în limbă (la neologisme fiind nerecomandat) şi caracterizează pronunţarea culturală medie (în unele situaţii e considerată standard, iar în altele – neîngrijită).

Vocale „devocalizate" sunt vocalele care, fiind situate la sfârşit de cuvânt (mai ales în poziţie neaccentuată), sunt lipsite, total sau parţial, de vibraţii glotale. Exemple: *casa, punte, aripi, allegro, tigru, bască, o coborî.*

Vocale cu apertură diminuată sunt vocalele care, aflându-se în poziţie neaccentuată sau în finala cuvintelor, îşi diminuează apertura până la a se confunda cu vocalele încadrate în nivelul inferior de apertură. Astfel, a se poate confunda cu *ă (ataca > ătăca; Maria > Măria),* o cu *u (major > majur; robinet > rubinet),* e cu *i (regiment > rigiment, fecior > ficior, bine > bini, fetele > fetili, de la > di la).*

Vocale nazalizate sunt vocalele care, aflându-se înaintea unor consoane nazale *(m,n),* anticipează timbrul nazal (trecerea fluxului sonor prin rezonatorul nazal) al acestora. Exemple*: amplu, unde, emblemă, întreg.*

Vocale scurte sunt vocalele aflate în hiat în cuprinsul unui cuvânt sau la întâlnirea dintre două cuvinte şi care, pentru a-l evita, îşi scurtează durata, devenind semivocale, prin fenomenul numit **sinereză** *(de o dată > deodată, te ai > te-ai, de atunci > de-atunci).*

Semivocale „defricatizate" sunt semivocalele care, aflându-se în poziţie postvocalică (într-un grup diftongal), sunt private de zgomotul de fricţiune pe care-l au semivocalele aflate în poziţie

prevocalică. Sunt în această situație semivocalele *i* și *u* (notate, de altfel, de unii autori diferit când se află în poziție postvocalică). Exemple: în *haină, lăudau* (notate: *[hajnă, lăudaw]*) *i* și *u* nu au zgomotul de fricțiune perceptibil în *iute, ouă* (notate: *[i̯ute, ou̯ă]*).

Consoane oclusive incomplete sunt consoanele oclusive care în anumite poziții sau contexte fonetice își realizează numai o parte din momentele articulatorii (**implozia,** deci acumularea fluxului de aer fonator în spatele obstacolului; **ținuta,** intervalul creării tensiunii explozive, **explozia,** izbucnirea violentă a fluxului de aer pe canalul eliberat prin înlăturarea obstacolului). Astfel, consoanele oclusive se realizează ca **implozive** (fără explozie) când sunt pe prima poziție a unui grup format din două oclusive (explozia se produce numai o dată, la a doua consoană), exemplu: *captură,* ca **explozive simple** (fără imploziune), când sunt pe poziția secundă într-un astfel de grup, exemplu: *captură,* sau când se află la începutul unui cuvânt, exemplu: *dar.*

Tot oclusive incomplete sunt și consoanele nazale înainte de consoanele *f, v, s, z, š, ž, h,* pentru că ocluziunea este parțială (fiind, de fapt, o apropiere, nu o lipire). Exemple*: învăț, înfășor, însutit, înzecit, înșel, înjuga, înhaț.* Înainte de consoanele labiodentale *(f,v)* sau de fricativa velară *h,* se produce, de fapt, și o deplasare a locului de articulare a lui *n* în zona labială, respectiv velară, de aceea, el este pronunțat, în primul caz, mai aproape de *m.*

Consoanele aspirate sunt consoanele oclusive care, la finală de cuvânt, însoțesc explozia de o ușoară aspirație. Exemple: *cap, crab, sat, cred* (transcrise: *[kap^h, krab^h, sat^h, kred^h]*).

Consoane palatalizate sunt toate consoanele urmate de vocale și, mai ales, semivocale din seria anterioară *(e,i,e̯,i̯),* care suprapun peste secvența articulatorie finală o ușoară fricțiune palatală. Exemple: *biată, fier, seară, teamă* (transcrise: *[b'iată, f'ier, s'eară, t'eamă]*).

Consoanele labializate sunt toate consoanele urmate de vocale și, mai ales, de semivocale din seria labialelor *(o,u,o̯,u̯),* care suprapun peste secvența articulatorie finală o ușoară fricțiune labială(rotunjire). Exemple: *poartă, toartă, suav, bun, zonă* (transcrise: *[p^{o}oartă, t^{o}oartă, s^{o}uav, b^{o}un, z^{o}onă]*).

Consoană velarizată este consoana *n* înainte de consoanele oclusive velare *(k,g),* când își deplasează locul de articulare spre vălul palatului. Exemple: *încă, lângă* (transcrise: *[iŋkă, liŋgă]*).

Consoane sonorizate sunt consoanele surde aflate înaintea unor consoane sonore (sau sonante), de la care primesc o nuanță mai mult sau mai puțin accentuată de vibrație glotală (sonoritate). Exemple:

sloi, desbate (transcrise: *[zloi, dezbate]*), în ultimul caz sonorizarea fiind acceptată ca normă.

Consoane afonizate (asurzite) sunt consoanele sonore (sau sonante) aflate înaintea unor consoane surde, a căror lipsă de vibraţii glotale o anticipează, sau în finală de cuvinte, unde tensiunea articulatorie este insuficientă pentru a mai antrena şi vibraţiile coardelor vocale. Exemple: *absent, subţioară, aztec, cârn* (transcrise: *[apsent, supţioară, astek, astm, kîrn]*).

O sistematizare a variantelor contextuale ale fonemelor limbii române rezultate din procesul coarticulaţiei reflectă mai fidel decât lista fonemelor varietatea articulatorie (şi acustică) a sunetelor româneşti produse în lanţul real al vorbirii. O prezentăm în continuare.

- *a:* neutru (exemplu: *tată*); asurzit *(bursa);* palatalizat *(ceară);* labializat *(toartă);* palatalizat şi labializat *(cioantă);* precedat de un apendice velar de timbrul *ă (fără antenă);* palatalizat şi cu apendice palatal *(creatură);* palatalizat şi cu apendice fricţional *(înfuriat);* labializat şi cu apendice labial *(roua);* nazalizat *(amplu).*
- *ă:* neutru *(măr);* asurzit *(casă);* anticipat de un apendice de acelaşi timbru *(peste mări);* labializat şi cu apendice labial *(rouă);* precedat de un apendice bilabial *(continuă);* nazalizat *(că-ntâi a zis…);*
- *e:* neutru *(trec);* semivocalic *(vrea);* asurzit *(curte);* închis, precedat de un apendice palatal fricativ *(iertare);* deschis *(lemn);* nazalizat *(e-n regulă).*
- *i:* neutru *(fin);* asurzit *(pomi);* precedat de un apendice palatal fricativ *(înainte);* semivocalic *(iute);* nazalizat *(intransigenţă).*
- *î:* neutru *(până);* precedat de un apendice de timbru *ă (întotdeauna);* labializat, închis şi precedat de un apendice labial *(plouând);* labializat, închis, precedat de un apendice bilabial fricativ *(luând);* nazalizat *(întărâtat).*
- *o:* neutru *(tot);* semivocalic *(poartă);* asurzit *(dincolo);* palatalizat *(deocamdată);* închis, precedat de un apendice bilabial *(organ);* nazalizat *(tont).*
- *p:* neutru *(prin, crapă, aspect);* palatalizat *(piaţă);* labializat *(poartă);* imploziv fără explozie *(ruptură);* exploziv, fără implozie *(parte, postpus);* aspirat *(încap).*
- *b:* neutru *(briză, grabă);* palatalizat *(subiect);* labializat *(coboară);* imploziv, fără explozie *(subtil);* explozivă, fără implozie *(bandă, portbagaj);* aspirat *(slab).*
- *m:* neutru *(martie);* palatalizat *(să meargă);* labializat *(moară);* cu ocluziune incompletă *(tramvai, nimfă); afonizat (astm, ritm).*

- *v:* neutru *(vacanță);* palatalizat *(viezure);* labializat *(fervoare).*
- *f:* neutru *(falangă);* palatalizat *(fierbinte);* labializat *(foame).*
- *t:* neutru *(tată, asta);* palatalizat *(putea);* labializat *(toarnă);* imploziv, fără explozie *(portbagaj);* explozivă, fără implozie *(tanc, obtura);* aspirat *(mut).*
- *d:* neutru *(dramă, aduce, dezdoi);* palatalizat *(diavol);* labializat *(doar);* imploziv, fără explozie *(odgon);* explozivă, fără implozie *(dacă, rabd);* aspirat *(cod).*
- *n:* neutru *(națiune);* palatalizat *(venea);* labializată *(noapte);* velar *(încă);* velar, cu ocluziunea incompletă *(înhață);* velar palatalizat *(unchi, renghi);* slăbită *(dinte);* afonă *(șnur, torn);* cu ocluziune incompletă *(însă, înlătura, înrăi).*
- *ț:* neutru *(țap);* palatalizat *(pățea);* labializat *(țoale);* semisonorizat *(toți din).*
- *s:* neutru *(soț);* palatalizat *(seară);* labializat *(soare);* semisonorizată *(smintit).*
- *z:* neutru *(zac);* palatalizat *(zeamă);* labializat *(protozoare).*
- *č:* neutru *(cine).*
- *ğ:* neutru *(ger).*
- *ș:* neutru *(șal);* palatalizat *(păşea);* labializat *(şoarece).*
- *ž:* neutru *(jar);* palatalizat *(doljean);* labializat *(joacă).*
- *k:* neutru *(cremă);* labializat *(coamă);* exploziv, fără implozie *(cap);* imploziv, fără explozie *(icni);* aspirat *(atac).*
- *g:* neutru *(negru);* labializat *(goană);* exploziv, fără implozie *(gard, odgon);* imploziv, fără explozie *(Bogdan);* aspirat *(fug).*
- *h:* neutru *(halteră);* asurzit (*haină,* pronunțat muntenește); palatalizat *(hiat, tihnea);* labializat *(hoață).*
- *l:* neutru *(lapte);* palatalizat *(leagăn);* labializat *(valoare);* asurzită *(zvârl).*
- *r:* neutru *(rață, trage);* palatalizat *(rea, să creadă);* labializat *(roată);* cu o singură vibrație foarte slabă *(parii);* cu un număr mai mare de vibrații *(obraz);* cu un număr foarte mare de vibrații *(rău).*

a.5. **Alternanțele fonetice** sunt modificările regulate pe care le suferă temele cuvintelor pe parcursul flexiunii, respectiv al derivării. Aceste modificări au la bază condițiile fonetice diferite în care se află temele respective pe parcursul flexiunii (derivării) şi care au favorizat sau au împiedicat producerea unor modificări fonetice. Astfel, unele forme au rămas neschimbate, în timp ce altele au fost atinse de modificările fonetice condiționate. Firește, este vorba de modificări survenite pe parcursul evoluției limbii române, care formează obiectul

foneticii istorice. Menționăm totuși câteva din cele mai importante asemenea fenomene, pentru a înțelege mai bine baza apariției alternanțelor fonetice. Nu le mai repetăm pe cele care acționează încă în coarticulația actuală a limbii române, amintite la începutul acestui capitol (asurzirea, nazalizarea etc.), ele fiind, de altfel, mai ales particularizări ale fenomenelor care au acționat în diacronie.

Cele mai importante fenomene fonetice în discuție sunt: **asimilarea** (pierderea totală a elementelor articulatorii ale unui sunet și adoptarea pe cele ale altui sunet învecinat, devenind identic: *serenus* > *senin*); **disimilarea** (eliminarea unuia din sunetele identice apropiate și/sau înlocuirea lui cu un sunet diferit *fereastră* > *fereastă*); **diferențierea** (pierderea unora din trăsăturile articulatorii comune unor sunete apropiate, pentru a le diferenția mai bine: *sunt* > *sânt*); **metafonia** sau **diftongarea condiționată** (*o, e* > *oa, ea,* în silabe accentuate, când în silaba următoare se află un *ă* sau *e: porta>poartă, solem* > *soare*); apariția de sunete, prin **protează** (*luneca* > *aluneca),* **anaptixă** (*hrean* > *hirean),* **epenteză** (*pâne* > *pâine),* ***epiteză*** (*acum* > *acuma);* dispariția de sunete, prin **afereză** (*eliberare* > *liberare),* **sincopă** (*perină* > *pernă),* **apocopă** (*acum* > *acu);* **metateză** (schimbarea între ele a locului unor sunete: *poreclă* > *polecră*); **haplologia** (dispariția unei silabe identice sau asemănătoare cu alta învecinată: *dreptătate* > *dreptate*). Nu sunt de mică importanță pentru înțelegerea alternanțelor sunetele specifice limbii române, apărute prin transformarea unor sunete moștenite, sub influența *contextului (ă, î, č, ğ, ţ, s, z)* și numeroșii diftongi și triftongi dezvoltați în limba română.

Sistemul alternanțelor fonetice din limba română este deosebit de bogat și divers (ultimul *Dicționar ortografic* inventariază 35 de alternanțe, grupate în 9 tipuri), constituind una din particularitățile care o individualizează între celelalte limbi romanice. Alternanțele au rol de marcă distinctivă morfologică (alături de desinențe, de sufixe și, uneori, de accente). Alternanțele sunt vocalice și consonantice, în funcție de categoria de sunete (foneme) implicată, putând să se regăsească împreună în aceleași cuvinte sau separat. Ele pot să aibă doi termeni, ca în *poartă-porți,* pentru că nici un derivat sau formă flexionară de la *poartă* nu mai schimbă pe *o* în *oa* sau în alt sunet (vezi: *porticică, portiță, porților*), sau trei termeni, ca în *fată-fete-fătuță.* Ordinea prezentării lor este ordinea obișnuită a flexiunii nominale (verbale) sau a derivării. Menționăm că alternanță nu e considerată decât corespondența dintre sunete asemănătoare (deci care au putut deriva unele din altele).

b. **Unităţile suprasegmentale**

Unităţile suprasegmentale sunt unităţile care pot contracta relaţii de dependenţă **heterosintagmatică** (între segmente, deci între silabe). Ele sunt de două categorii: **intensive (accentul)** şi **extensive (intonaţia). Sintagma fonologică,** în funcţie de care se definesc aceste unităţi, reprezintă o **structură** constituită printr-un raport de dependenţă între o **silabă** şi un element dependent de ea (**accent** sau **intonaţie**).

După cum observăm, toate aceste noţiuni se definesc în funcţie de **silabă,** care este cea mai mică **unitate structurală** a limbii (structurală, în sensul că poate fi divizată în unităţi mai mici succesive), fiind unitate constitutivă a cuvântului. Fonetic, silaba este caracterizată ca fiind segmentul sonor rostit cu un singur efort respirator (o singură deschidere a gurii). Fonologic, e definită ca cea mai mică tranşă sonoră ce poate purta accent. Silaba grupează, de fapt, câteva foneme, dintre care unul obligatoriu **vocală,** care are rol de nucleu silabic. Celelalte, a căror prezenţă este facultativă (în sensul că în unele apar, iar în altele nu), sunt consoane şi semivocale. Distincţia între silabe se face în funcţie de această structură, dar şi în funcţie de relaţia cu accentul (existent sau inexistent) şi cu intonaţia (marcată printr-un anumit registru).

b.1. **Unităţile suprasegmentale intensive (accentele)** sunt unităţile ce pot caracteriza intensiv o silabă, în sensul că poate fi pronunţată cu intensitate mai mare decât celelalte silabe din cuvânt, fiind pusă astfel în evidenţă. Fiecare cuvânt are o silabă accentuată, care reprezintă centrul său de intensitate.

În limba română, accentul este liber (nu e legat de o anumită poziţie în cuvânt a silabei) şi poate fi mobil (îşi schimbă locul pe parcursul flexiunii). Astfel, accentul poate fi pus pe ultima silabă a cuvântului (fiind numit **oxiton**): *covór, cafeá;* pe penultima (**paroxiton**), cazul cel mai frecvent: *cárte, mérge;* pe antepenultima (**proparoxiton**): *mármură, constítuie;* pe a patra de la final: *véveriţă,* pe a cincea: *nóuăsprezece.*

Este mobil într-o mare parte din flexiunea *verbală (merg-mér-gem-mergeám-merséseră)* şi din tabloul derivativ substantival şi adjectival *(cásă-căsúţă, copil-copilándru, frumós-frumuşél),* precum şi, mai rar, în flexiunea nominală *(sóră-suróri, rádio-radióuri).*

Fiecare cuvânt, respectiv formă gramaticală, dispune de o schemă proprie de accentuare. Dacă avem în vedere şi faptul că accentul e liber şi mobil în limba română, rezultă că locul lui în cuvânt are funcţie

distinctivă. Dovadă sunt cuvintele şi formele gramaticale identice din punctul de vedere al structurii fonemice şi diferenţiate numai prin accent: *cópii-copii, móbilă-mobilă, véselă-veselă, cúmpără-cumpără.*

Unele categorii de cuvinte (articolul, pronumele personal şi reflexiv în dativ şi acuzativ forme neaccentuate, verbele auxiliare, unele prepoziţii şi conjuncţii) nu poartă accent în enunţ, fiind asociate accentului unui cuvânt învecinat (precedent sau următor). Exemple: *un studént, al dóilea, cei búni, mi-a zis, dúsu-m-am, de scris, la vói*. Multe din aceste situaţii sunt marcate ca unităţi lexicale (cuvinte) conjuncte: *de-o viáţă, te-apreciéz, spúne-le, l-am ştiút, lásă-mi-l.* Cuvintele cu un număr mai mare de silabe pot primi şi unul sau mai multe accente secundare, situate, de regulă, din două în două silabe la distanţă de accentul principal: *alimentară* (pe silaba *-li-*), *electricitate* (pe silabe *e-* şi *-tri-*), *gărgăriţă* (pe silaba *-ri-*). Singurul tratat ca unitate distinctivă (deşi nu e marcat grafic) este cel principal (de altfel, aşa cum am văzut, celelalte sunt situate, de regulă, în poziţie fixă de acesta).

În multe enunţuri, există o ierarhie în ceea ce priveşte intensitatea între accentele cuvintelor, unul sau mai multe dintre acestea fiind mai reliefate. Sunt aşa-numitele accente sintactice, cu rol logic şi/sau expresiv. exemple: **Atunci** *să vorbeşti* sau *Atunci* **să vorbeşti**.

b.2. **Unităţile suprasegmentale extensive (intonaţia)** sunt unităţile care pot caracteriza extensiv (mai multe silabe) sintagmele fonologice (silabele), în sensul pronunţării lor pe un ton deosebit de cel cu care sunt pronunţate celelalte silabe. Dacă accentul marchează un punct din cuvânt, intonaţia marchează părţi din cuvinte, cuvinte sau chiar grupuri de cuvinte (de fapt, de silabe, dar care pot aparţine unor cuvinte diferite), realizând **contururi intonaţionale** mai mult sau mai puţin extinse ale enunţului. Intonaţia este mai complexă decât intensitatea şi din alt punct de vedere: înglobează câteva componente intim corelate: melodie, tempo, durată, pauză, timbru. De aceea, este mai greu de codificat în formule precise, cu atât mai mult cu cât se manifestă în toată plenitudinea numai în varianta orală a exprimării (care este, de fapt, cea fundamentală), scrisul nereuşind s-o redea decât parţial, prin semnele de punctuaţie.

Componenta esenţială a complexului intonaţional este **melodia,** care se caracterizează prin înălţimea în hertzi a tonului cu care se pronunţă anumite segmente şi prin schimbarea tonului de-a lungul unui enunţ. Silaba pe care se realizează schimbarea tonului se numeşte **silabă proeminentă,** iar linia rezultată din unirea silabelor proeminente – **contur intonaţional**. Foarte importantă este partea finală a acestuia, numită **contur terminal**.

În limba română literară standard, sunt percepute trei tonuri (registre melodice): **inițial** (sau **neutru**), **de tensiune** (mai înalt) şi **de destindere** (cel mai jos). Succesiunea acestor tonuri în secvențele non-finale şi finale ale unui enunț poate determina patru tipuri fundamentale de contururi intonaționale: 1) **uniform** (sau **neutral**); 2) **ascendent**; 3) **descendent**; 4) **combinat (ascendent-descendent).**

Intonația uniformă (sau **neutrală**) este întâlnită cel mai frecvent la propozițiile enunțiative, prin care se comunică o informație, fără participare afectivă sesizabilă. Deşi se numeşte uniformă, această intonație înregistrează totuşi în primul tronson o uşoară ascendență, după care se face o pauză scurtă şi se trece în secvența finală la un contur descendent lejer. Exemplu: *Andrei este student* (în care succesiunea tonurilor pe silabe este: 22 33 / 2 1).

Intonația cu contur ascendent este caracteristică propozițiilor interogative totale (fără pronume sau adverbe interogative, propoziții la care se răspunde prin da sau nu), întrucât cuvântul care arată conținutul propriu-zis al întrebării se află spre partea finală a enunțului (care, de aceea, se rosteşte pe un ton mai ridicat). Exemplu: *Andrei este student?* (11 12 23 sau 11 22 33 sau 11 11 23 sau alte posibilități).

Intonația cu contur descendent este specifică mai ales propozițiilor imperative, în care ordinul este semnalat de tonul ridicat inițial şi este întărit/finalizat de tonul grav din final. Exemplu: *Andrei, mergi acasă!* (33 22 11 sau 32 22 11 sau alte posibilități).

Succesiunea intonație ascendentă-intonație descendentă, într-o ordine sau alta, se întâlneşte în variante specifice ale propozițiilor menționate, îndeosebi când este vorba de enumerări de argumente, fapte, obiecte etc. Exemple: *Cărți, caiete, stilouri, toate zac aruncate* (1 222 333 222 22 11); *Au dispărut toate: cărți, caiete, stilouri* (2222 11/1 222 333).

Evident, schemele intonaționale sunt mult mai diverse, inclusiv în cazul exemplelor date de noi, depinzând de accentele logice pe unul sau pe altul dintre cuvinte, de sentimentul exprimat sau de intensitatea acestuia, de situațiile comunicative etc. Rostirea scenică, teatrală, emfatică, nuanțată poate lărgi diapazonul tonurilor şi, implicit, pe cel al contururilor intonaționale.

Conturul terminal este, pe rând, descendent, neutru (sau uniform) şi ascendent.

Intonația (denumită, impropriu, şi accent muzical) are o funcție activă în caracterizarea unităților sintactice (părți de propoziție, sintagme, propoziții, fraze) şi în marcarea stilistică (expresivă) a acestora.

3. ***Structura fonologică***

Structura fonologică se referă la tipurile de combinaţii posibile în limba română ale unităţilor sistemului fonologic. Cea mai mică structură este silaba, deci ne referim, în primul rând, la ea.

Structura silabei cuprinde: **segmentul vocalic** (indispensabil) şi **segmentul consonantic**, care poate preceda, urma, sau şi preceda şi urma (dar poate şi lipsi, nefiind obligatoriu) segmentul vocalic.

a. **Segmentul vocalic**

Segmentul vocalic poate fi: **simplu** şi **complex**.

a.1. **Segmentul vocalic simplu** caracterizează silabele care au ca nucleu o singură vocală. În această situaţie poate fi oricare din cele şapte vocale ale limbii române *(a,e,i,ă,î,o,u: car, fel, lin, văr, fân, soc, pun)*. Segmentul vocalic simplu poate constitui singur silaba, şi atunci spunem că avem **o silabă deschisă** la ambele capete *(a-er, e-ră, i-de-e, a-ră),* sau poate fi însoţit de segment consonantic, şi atunci pot fi următoarele situaţii: segmentul consonantic precedă şi urmează după segmentul vocalic, constituind împreună o **silabă închisă** *(fac, trec, vin, păr, când, sol, cum);* segmentul consonantic precedă sau urmează segmentul vocalic, constituind **silabe închise (deschise) la un capăt** *(ca, de, şi, că, tâ-rî ar-tă, es-te, in-tră, în-că, or-gă, us-cat)*.

Când sunt alături (într-un cuvânt sau la întâlnirea a două cuvinte) două silabe deschise sau două capete deschise de silabă cu segment vocalic simplu, se formează fenomenul denumit în fonetică **hiat,** care se dovedeşte foarte activ în determinarea (favorizarea) unor modificări fonetice.

a.1.1. **Hiatul** este întâlnirea (sau alăturarea) în acelaşi cuvânt sau în cuvinte diferite a două vocale aparţinând unor silabe diferite. El este greu tolerat în rostirea românească, de aceea a fost înlocuit în multe situaţii fie cu diftong, fie cu vocală simplă (prin dispariţia uneia din vocale). În limba română actuală, este, de aceea, întâlnit mai frecvent în cuvinte compuse (la întâlnirea componentelor care au ca sunet de contact aceeaşi vocală) şi în neologisme. Combinările de vocale în hiat pot fi foarte diverse. Dată fiind importanţa lor pentru ortografie şi ortoepie, le prezentăm în continuare.

Vocale de acelaşi fel în hiat

*a-a: supr**aa**glomerat, ultr**aa**tent;*
*e-e: n**ee**lucidat, r**ee**valuat, id**ee**;*
*i-i: şt**ii**nţă, ant**ii**nflaţie;*

*o-o: alc**oo**l, c**oo**perare, z**oo**logie;*
*u-u: rezid**uu**ri;*

Vocale diferite în hiat

Centrală-anterioară:	**Anterioară-posterioară:**
*a-i: în**ai**nte;*	*i-o: b**io**logie;*
*a-e: **ae**r;*	*e-o: arh**eo**logie;*
*ă-i: tr**ăi**nd;*	*i-u: tr**iu**nghi;*
*î-i: bâjb**âi**;*	*e-u: n**eu**tru;*
Centrală-posterioară:	**Anterioară-anterioară:**
*a-o: supr**ao**rganizare;*	*i-e: san**ie**;*
*a-u: **au**r;*	*e-i: n**ei**sprăvit;*
*ă-u: r**ău**l*	
*â-u: pâr**âu**l;*	
Anterioară-centrală:	**Posterioară-anterioară:**
*i-a: (a) sper**ia**;*	*o-i: v**oi**ță;*
*e-a: r**ea**l;*	*o-e: p**oe**t;*
*e-î: n**eî**nceput;*	*u-i: (a) îngăd**ui**;*
Posterioară-centrală:	**Posterioară-posterioară:**
*o-a: c**oa**rticula;*	*o-u: bir**ou**l;*
*u-a: act**ua**l;*	*u-o: respect**uo**s;*

Există şi situaţii de **hiat în lanţ,** apărute mai ales la întâlnirea unor cuvinte care au deja în segmentul de contact (cu cuvântul vecin) una sau chiar două vocale în hiat:

*i-a-e: ant**iae**robic;*	*o-a-u: c**oau**tor;*
*i-e-u: arh**ieu**foric;*	*e-o-a-u: n**eoau**tocrat;*
*o-e-u: ind**oeu**ropean;*	*e-o-e-u: n**eoeu**genie.*

a.2. **Segmentul vocalic complex** caracterizează silabele care au ca nucleu silabic o vocală precedată, urmată, sau şi precedată şi urmată, de semivocală (în secvenţa care precedă vocala pot să apară şi două semivocale). Segmentele vocalice complexe sunt ceea ce în fonetică poartă numele de **diftongi**, respectiv **triftongi**. În limba română, aceştia sunt numeroşi şi apar frecvent în lanţul sonor al cuvintelor. Creează deseori alternanţe, care constituie elemente de dificultate pentru străinii care învaţă limba română. Au rol distinctiv morfologic şi se regăsesc în multe dintre normele ortografice şi ortoepice.

a.2.1. **Diftongii** sunt segmente vocalice complexe, formate dintr-o vocală şi o semivocală, fiind de două feluri, în funcţie de poziţia semivocalei faţă de vocală: **ascendenţi** (când semivocala precedă vocala) şi

descendenți (când semivocala urmează după vocală). Limba română nu are **diftongi egali** (ca în cuvântul german *für* sau în cuvântul francez *pur*).

Şi diftongii au multe posibilități combinatorii. Diftongii ascendenți pot combina: o anterioară cu o centrală, o posterioară cu o centrală, o anterioară cu o posterioară sau două posterioare. Diftongii descendenți, mai numeroşi şi mai diverşi, pot combina: o centrală cu o anterioară, o centrală cu o posterioară, o anterioară cu o posterioară, o posterioară cu o anterioară, două anterioare sau două posterioare. Dăm mai jos cei 24 de diftongi (10 ascendenți şi 14 descendenți) care există în limba română. Pentru o comparație (sau, mai bine zis, pentru contrastivitate), vom cuprinde în tabel, în paralel, şi hiatul cu structură similară.

Vom marca diftongii ascendenți cu semnul ↑, iar diftongii descendenți cu semnul ↓.

Tipul de fenomen pe care-l constituie / Combinația vocalică	Diftong	Tipul	Hiat
ia	iarnă, tăia, băiat	↑	pian, cutia
ie	iepure, miere, cuie	↑	ie, bielă, veselie
io	iod, voios	↑	frățior, radio, impresiona
iu	iunie, duium	↑	rațiune, scatiul, Vasiliu
ea	deal, acadea	↑	crea, real
eo	deodată, aoleo	↑	deodorant, neon, deseori
ua	cuantum, ploua, roua	↑	lua, dual, ecuator
uă	două, vouă, rouă	↑	luă, dezavuă
oa	poartă, toată	↑	coaliție, boa, coabita
uâ	plouând	↑	dezavuând
ai	ai, dai, taină	↓	hain, aici, înainte
au	au, sau, dau	↓	aud, balaur
ăi	căi, hăinuță	↓	căi, trăim
ău	rău, dulău	↓	răul, căpcăun
îi	îi, mâine, rămâi	↓	bâjbâi, zgâit
âu	pârâu, grâu	↓	pârâul, grâuşor
eu	meu, antreu	↓	euforie, feudal
ei	trei, vrei, tei	↓	(a) polei, întreit
ii	copii, ştii	↓	fiindcă, a prii, viitor
iu	fiu, măsliniu	↓	națiune, diurnă
oi	noi, doină	↓	doine, eroilor
ou	ou, tablou	↓	eroul, bour
ui	lui, puică	↓	ului, huilă, epuiza
uu		↓	reziduu, continuu

Se observă că în cele mai multe combinații apar semivocalele i,u, considerate, de altfel, de mulți specialişti ca fiind singurele (sau adevăratele) semivocale.

a.2.2. **Triftongii** sunt segmentele vocalice complexe, formate dintr-o vocală şi două semivocale. În funcție de poziția semivocalelor față de vocală, sunt de două feluri: **ascendenți** (sau progresivi), când ambele semivocale precedă vocala, şi **centrați**, când o semivocală precedă vocala şi alta urmează după vocală. Ei pot fi descrişi şi ca o combinație a uneia dintre semivocalele *i, u* sau *e* cu unii diftongi. Având o condiție (restricție) în plus, sunt mai puțin numeroşi decât diftongii.

Triftongi ascendenți:
*i-o-a: arip**ioa**ră, fu**ioa**re*
*e-o-a: l**eoa**rcă, pl**eoa**pă*
Triftongii centrați:
*e-a-i: căd**eai**, put**eai***
*i-e-i: **iei**, m**iei**, p**iei***
*i-a-i: tă**iai**, **i-ai**, îndo**iai***
*i-a-u: **iau**, **i-au**, încovo**iau***
*i-o-i: **i-oi***
*o-a-i: lup**oai**că*

b. **Segmentul consonantic**

Segmentul consonantic poate fi **simplu** (constituit dintr-o singură consoană) sau **complex** (constituit din minimum două consoane). În funcție de poziția față de vocală, poate fi prevocalic şi postvocalic. Tabloul segmentelor consonantice posibile în limba română, potrivit criteriilor menționate mai sus, poate fi prezentat după cum urmează:

b.1. *Segmentul consonantic simplu*

c-; poziția poate fi ocupată de orice consoană: *pas, toc, cuc, chiar* etc.

-c; în această poziție, pot apărea toate consoanele, ceea ce creează un echilibru în ceea ce priveşte diversitatea inițialei şi a finalei silabice monoconsonantice. Exemple: *cap, ochi, priveghi* etc.

b.2. *Segmentul consonantic complex*

- cc: în această poziție, pot apărea următoarele grupuri de consoane: *bl, br, kl, kn, kr, kt, kv, dr, fl, fr, gl, gn, gr, gv, hl, žb, žg, žģ,*

žm, žn, žv, ml, mr, pl, pn, pr, ps, sb, sk, sḱ, sč, sf, sg, sl, sm, sn, sp, st, sv, šk, šḱ, šč, šf, šl, šm, šn, šp, št, šv, tr, vl, vr, sb, zg, zm, zn, zv. Se observă că fricativele ocupă mai ales prima poziție (39 de situații), iar oclusivele şi vibrantele poziția secundă (36 de situații). Segmentele inițiale biconsonantice românești preferă, aşadar, să debuteze fricativ şi să se încheie exploziv.

- ccc: pozițiile pot fi ocupate numai de următoarele 7 grupuri de consoane: *spr, skr, str, štr, sfr, zdr, zgr.* Modelul observat la grupul biconsonantic ca dominant devine aici unic: segmentul începe în aceste cazuri numai fricativ şi se încheie numai exploziv (în varianta vibrantă), centrul fiind ocupat, cu o excepție, tot de explozive.

- cc: în această poziție pot apărea următoarele grupuri consonantice: *bd, bz, ks, kt, ft, gd, gn, žd, lb, lč, lk, ld, lf, lg, lğ, lm, lp, ls, lš, lt, lț, lv, lz, mb, mf, mn, mp, mt, mț, nz, nk, nḱ, nč, nd, nf, ng, nğ, nž, ns, nš, nt, nț, nz, pč, ps, pt, rb, rč, rk, rd, rf, rg, rğ, rh, rl, rm, rn, rp, rs, rš, rt, rț, rv, rz, sk, sm, st, šk, tm, sd, zn.* Finala silabică biconsonantică e mai diversă decât inițiala silabică de acelaşi tip. Pe prima poziție sunt mai numeroase oclusivele (48 de situații), care domină, dar în proporție mult mai mică, şi pe poziția secundă (38 de situații).

Secvența finală a silabei se dovedeşte oarecum mai explozivă, mai dură decât cea inițială. Diferența nu e mare, tendința spre echilibru fiind dată şi de faptul că circa jumătate din grupuri se regăsesc în combinație inversă, în cele două secvențe.

- ccc: aceste poziții pot fi ocupate de următoarele 5 grupuri*: kst, mpt, nks, nkt, stm.* Situația e comparabilă cu cea omoloagă de la inițiala vocalică.

b.3. **Segmentele consonantice intervocalice** sunt segmentele rezultând din cumularea finalei consonantice a unei silabe cu inițiala consonantică a silabei care urmează. Structura lor (notată generic cu **SInt**), comparată cu structura inițială **(SI)** şi structura finală **(SF)** a silabelor este foarte importantă pentru stabilirea locului unde se face **tăietura silabică** (despărțirea în silabe). Situațiile sunt foarte diverse şi vor fi prezentate, ca efecte normative, în capitolul de ortografie-ortoepie. Ni se pare important totuşi să prezentăm aici câteva principii, pe care se bazează, de fapt, normele respective, chiar dacă lucrările de cultivare a limbii nu precizează acest lucru.

S.Int. pot avea formele -c-, -cc-, -ccc-, -cccc- sau -ccccc-, putând, deci, fi identic cu un **S.F.,** cu un **S.I.** sau cu o combinație **S.F. + S.I.** În cazul în care poate fi stabilită identitatea **S.Int=S.I.,** atunci tăietura silabică se operează înainte de **S.I.**; în cazul în care

S.Int=S.F., tăietura se face după **S.F.**; în cazul în care **S.Int=S.F.+S.I.,** atunci tăietura silabică defalcă în două **S.Int.**

În cazul în care **S.Int.** nu poate fi identificat cu un **S.F.,** nici cu un **S.I.,** nici cu un **S.F.+S.I.,** tăietura silabică nu are o situare precisă, **S.Int.** aparţinând deopotrivă celor două silabe la concurenţa cărora se află (fenomenul se numeşte în fonologie **interludiu**).

Stabilirea identităţilor menţionate se face comparând **S.Int.** cu tipurile posibile de **S.F.** şi **S.I.** (inventariate de noi mai sus). Analiza nu are însă totdeauna un singur rezultat, întrucât nu puţine **S.Int.** pot fi considerate identice şi cu un **S.F.,** şi cu un **S.I.,** şi cu un **S.F.+S.I.** Exemplu: segmentul intervocalic **S.Int.** poate fi identic cu **S.F.** (ca în *adăpost*), cu un **S.I.** (ca în *student*) sau cu un **S.F.+S.I.** (ca în *las totul*).

c. **Structura analitică a silabei**

Structura analitică a silabei rezultă din combinaţiile între segmentele vocalice şi segmentele consonantice descrise anterior.

În limba română, silabele formate numai din segmente vocalice sunt rare, putând cuprinde: o vocală (*a*-pă), un diftong (*ia*-tă) sau un triftong *(iei)*. Ele pot forma însă singure cuvinte *(e, ea, iau)* sau chiar enunţuri întregi *(Oaia aia e a ei)*.

Majoritatea silabelor rezultă din asocierea la segmentele vocalice a unor segmente consonantice. Combinaţiile posibile în limba română sunt:

cv *(ca-să)*	cccv (*stră*-in, *strai*)
vc *(an, ev)*	vccc *(istm, astm)*
cvc *(cap, var)*	ccvcc *(drept, stâng)*
ccv (*pri*-ma, *clei*)	cvccc (*carst, vârst*-nic)
vcc *(alb, uns)*	cccvc (*scrin, splen*-did)
ccvc *(prag, vrac, praf)*	cccvcc *(strâmt, strâmb, strung)*

Aşadar, numărul maxim de consoane într-o silabă este 5, iar de consoane alăturate (la iniţială sau la finală) într-o silabă este 3. Când sunt 2-3 consoane apropiate, cel puţin una e fricativă, lichidă sau vibrantă (pentru că acestea lasă, într-o formă sau alta, aerul să circule).

d. **Structura fonologică a cuvintelor româneşti**

Structura fonologică a cuvintelor româneşti cuprinde tipurile de combinaţii posibile între unităţile fonologice, luate individual sau pe clase (categorii), în diferitele segmente ale cuvintelor (iniţial, median şi final). Din descrierea, foarte complicată, a acestei structuri, prezentăm câteva din aspectele care ni se par caracteristice pentru

fiziologia fonetică a limbii române. Ele se referă la structura silabelor inițiale şi finale ale cuvintelor.

d.1. **Toate vocalele apar la inițială de cuvinte,** dar *ă* – numai în câteva forme dialectale ale pronumelui demonstrativ (*ăsta, ăla,* şi compusele), iar *î,* cu câteva excepții *(îți, îl, îşi, îi),* numai urmat de o nazală. Toate vocalele apar şi în finalul cuvintelor, mai ales când silaba finală este neaccentuată. În silabe, apar mai ales formele verbale *(lăudá, mergeá, cântá, întrârzié, vení, coborî, văzú)*. Toate consoanele pot apărea, de asemenea, singure atât la inițială, cât şi la finală de cuvânt.

d.2. **Realizarea grupurilor inițiale şi finale de două consoane** arată disponibilitățile specifice ale limbii române şi constituie repere pentru despărțirea cuvintelor în silabe.

d.3. **Grupurile inițiale de trei consoane** au în mod obligatoriu, pe prima poziție, una din fricativele *s, z, ş,* iar pe ultima poziție o lichidă *(l)* sau o vibrantă *(r)*. Cele mai frecvente sunt:

spl-(splină), scl-(scleroză), spr-(spre), scr-(scris), str-(stradă), zdr-(zdravăn), ştr-(ştrand).

d.4. **Grupurile finale de trei consoane** sunt mult mai puține şi mai rar întâlnite decât grupurile inițiale de acelaşi tip. Nici unul din grupurile inițiale nu se întâlneşte la finală. Câteva din grupurile finale: *-kst (text), -mpt (prompt), -nks (sfinx), -nkt (punct)*. Interesantă este gruparea a două (sau chiar trei) explozive în aceste grupuri, un fel de frână (şi descătuşare) finală a fluxului fonic.

d.5. **Frecvența fonemelor,** privite individual sau pe categorii, este şi ea o problemă a structurii cuvintelor, care se regăseşte implicit în fizionomia fonetică a limbii române. Prezentăm câteva aspecte mai importante:

- vocalele şi consoanele au o frecvență foarte apropiată în cuvintele româneşti (49,4, respectiv 49,6), ceea ce arată structura sonoră echilibrată a limbii române, contrazicând părerea unor cercetători după care limba noastră ar fi o limbă consonantică;
- segmentele simple (care conțin o singură vocală sau o singură consoană) au o frecvență mult mai mare (86,2%) decât segmentele complexe (12,7%), ceea ce susține fizionomia ei fonică lejeră, armonioasă, neaglomerată.

Cele mai frecvente foneme româneşti sunt:

- vocale: *e* (12,8%), *i* (7,55%), *u* (6,6%), *a* (6,1%), *ă* (5,6%), *o* (3,8%), *î* (2,3%);
- diftongi: *ea* (1,01%), *oa* (0,65%), *ia* (0,5%), *ui* (0,4%), *ie* (0,3%), *ai* (0,35%);
- triftongi: *iau* (0,1%);
- consoane: *m* (5,3%), *n* (4,6%), *t* (3,9%), *k* (3,8%), *r* (3,7%), *l* (3,6%).

Se remarcă rangul înalt de frecvenţă al sonantelor, care au o acustică apropiată de cea a vocalelor;

- grupuri de 2 consoane: *st* (0,8%), *nt* (0,6%), *nţ* (0,5%), *ng* (0,5%), *ns* (0,5%), *pr* (0,5%), *pt* (0,4%);
- grupuri de 3 consoane: *str* (0,4%), *ntr* (0,25%), *ngr* (0,1%), *spr* (0,1%).

În ceea ce priveşte lungimea silabelor, cele frecvente sunt cele formate din: două foneme (61,5%), trei foneme (25,54%) şi un fonem (7,11%);

Lungimea cuvintelor se ierarhizează astfel: o silabă (39,37%), două silabe (24,11%), trei silabe (18,4%) şi patru silabe (10,59%).

d.6. **Structura accentuală a cuvintelor româneşti.** Întrucât accentul este, în limba română, liber şi în mare parte mobil, nu pot fi stabilite reguli rigide în legătură cu situarea lui pe o silabă sau pe alta. Unele reguli mai laxe, sub formă de tendinţe statistice, pot fi stabilite însă, formându-se, firesc, clase de excepţii complementare regulilor. Schiţăm, în continuare, acest tablou.

1. Au accent pe ultima silabă cuvintele (de bază sau formele lor gramaticale) terminate în consoană *(autór, frumós, bogát, făgét)* sau în diftong *(flăcău, verzúi, maroníu, usturói)*. Excepţii:

a) o parte din cuvintele terminate în *-ic (lunátic, nebunátic, bombástic);*

b) cuvintele mai lungi de două silabe terminate în *-bil (amábil, infailibíl, eligíbil);*

c) unele cuvinte de două silabe terminate în *-et, -ăt, -ed (báschet, úrlet, dángăt, rânced);*

d) cuvintele terminate în *-ie* (în hiat), *-cie, -gie (grafie, academie, árie, avarie, contumacie, nevralgie, radiografie);*

e) cuvintele terminate în *-aie (vâlvătáie, foáie);*

f) cuvintele terminate în *-iu (consiliu, traváliu).*

2. Au accent pe penultima silabă cuvintele (şi formele gramaticale) terminate în vocală precedată de o consoană sau de un

grup de consoane *(másă, vără, lupoáică, bárcă, toámnă, ástru)* şi cele terminate în *uu (contínuu, rezíduu):* Excepţii:

a) cuvintele terminate în *-ică* – vezi corespondenţa cu excepţia 1.a. *(hárnică, germánică, aeróbică);*

b) unele cuvinte terminate în *-iţă (trâmbiţă, măsălariţă);*

c) unele cuvinte terminate în *-a (basmá, tuslamá, halvá);*

d) infinitivul scurt la conj. I şi IV şi infinitivul lung al conj.III *(a lăudá, a potriví, a coborî, piérdere);*

e) unele excepţii terminate în *-işte (línişte, vráişte).*

Alte excepţii de la cele două reguli şi cuvintele accentuate pe antepenultima silabă, pe a patra sau a cincea de la sfârşit, nu pot fi caracterizate în funcţie de criterii cu sferă de cuprindere reprezentativă.

4. *Relaţiile fonologiei (foneticii) cu celelalte niveluri ale limbii (integrarea nivelului fonologic-fonetic în organizarea ierarhică a limbii)*

Fonologia (prin **fonetică**) reprezintă interfaţa limbii ca mijloc denominativ şi comunicativ cu materia fizică pe care se bazează aşa-numita **fonie** sau **fluxul sonor** produs de aparatul fonator uman. Tranşând acest flux sonor în unităţi care contrastează între ele în paradigme şi se disting între ele, în lanţul sonor, prin **trăsături distinctive (pertinente),** provenite din **particularităţi articulatorii** (respectiv **acustice**), fonologia învesteşte unităţile respective cu **funcţie lingvistică**. Pe eşafodajul acestor forme primare, se construieşte mecanismul lingvistic în toată complexitatea sa. **Nivelul fonologic (fonetic)** oferă baza de organizare şi de material constitutiv pentru celelalte niveluri, ale căror unităţi, relaţii, funcţii sunt rezultatul integrării unităţilor, relaţiilor, funcţiilor configurate la acest nivel. **Cuvântul** nu s-ar putea constitui ca **semn lingvistic** fără **dubla articulare,** care se bazează, în latura semnificantului, pe **foneme** (vocale, semivocale, consoane), organizate în **silabe** şi puse sub **accent. Flexiunea,** care constituie baza morfologiei, se realizează prin morfeme, a căror substanţă o reprezintă fonemele, diftongii, triftongii, alternanţele şi capacitatea lor de a instrumenta opoziţii. Accentul are şi el rol distinctiv atât la nivelul lexical, cât şi la nivelul morfologic. **Relaţiile** şi **funcţiile sintactice,** în afară de faptul că privesc unităţi structurate fonologic, folosesc nemijlocit, pentru a fi marcate, **intonaţia.** Până şi stilistica (funcţională, respectiv expresivă), atât de îndepărtată structural de fonetică-fonologie, implică direct elemente

ale acestui nivel, pentru a colora expresiv, social, regional, istoric, enunțurile. Ne referim la **alofone,** ca rezultat al pronunției individuale sau influențate de mediu/situație, la îmbinările de foneme ce pot naşte **aliterație, armonie, simbolism fonetic, rime,** la **ritm, intensitate** şi **intonație,** care pot avea încărcătură expresivă nemijlocită. Dacă părăsim descrierea sincronică a limbii şi ne situăm în alte perspective (istorică, geografică, psihologică, socială, comparativă etc.), fonologia (fonetica) se relevă din nou ca nivel fundamental. Stadiile istorice ale limbii, dialectele, graiurile, argourile, jargoanele, idiolectele (modul individual de a vorbi) se disting cel mai bine prin variantele fonetice pe care le reprezintă. Specificul limbii române, conturat pe baza comparației cu alte limbi sau a caracterului lingvistic cu alte popoare, rezidă şi în fizionomia sa fonetică.

Schimbările fonetice, împreună cu diversificarea fonetică a limbii reprezintă adevărate motoare ale evoluției, dezvoltării, nuanțării ei permanente. Tot ele fac, în mare măsură, necesară intervenția normativă pentru ordonarea grafică şi sonoră a acestor fluxuri dinamice de aşa natură, încât să nu pericliteze unitatea, funcționalitatea, claritatea, suplețea limbii. O analiză simplă evidențiază ponderea decisivă a problemelor de fonologie-fonetică în sistemul ortografic şi ortoepic. De altfel, principiul fundamental al ortografiei româneşti se numeşte fonologic (sau, cu un termen mai vechi, fonetic).

5. *Tendințe fonetice în limba română actuală*

Sistemul fonologic al limbii române descris anterior reprezintă o stare abstrasă metodologic, un studiu „fotografiat" static din evoluția acesteia. Limba este un organism viu, în continuă dezvoltare şi, în consecință, pe parcursul istoriei sale, a înregistrat multe asemenea stări, mai mult sau mai puțin deosebite de starea actuală. În prezent, de asemenea, ea se află într-un continuu proces de prefacere, de restructurare, dar dinamica lentă a acestor prefaceri şi estomparea lor prin mijloace normative le fac mai greu observabile. Specialiştii înregistrează şi analizează în permanență aceste schimbări de amănunt, încercând să discearnă ceea ce este accidental, efemer, de ceea ce are şanse să se impună, să se amplifice şi chiar să antreneze modificări mai mari, de sistem. Rezultatul unor asemenea analize se concretizează în configurarea unor **tendințe actuale** de evoluție a limbii române, care să fie, după caz, acceptate normativ sau combătute. Decisiv în impunerea sau diminuarea şi dispariția unor asemenea tendințe este până la urmă uzul lingvistic, care nu poate fi

întotdeauna nici prevăzut, nici condus, cu atât mai mult cu cât specialiştii adoptă frecvent poziţii diferite.

Prezentăm în continuare câteva tendinţe care ni se par mai evidente:

• închiderea vocalelor *a, o, e* la *ă, u, i* mai ales în poziţie neaccentuată: *ataca>atăca, magheran>măghiran, robinet>rubinet, seringă>siringă, demisie>dimisie;*

• închiderea lui *e* în *i* şi, uneori, **sincoparea** lui *i,* în silaba penultimă a cuvintelor articulate la plural cu *-le: fetele>fetile, drumurile>drumurle;*

• evitarea hiatului prin: **epenteza** semivocalelor *i* şi *u* (viie, luua); **sinereză,** sau **diftongare** *(neapărat, recreaţie),* **eliziune** *(alcool>alcol, cuviincios>cuvincios, respectuos>respectos);*

• renunţarea, în cazurile neologismelor, la corelaţia de timbru (*pitorescă, omologă, analogă* în loc *de pitorească, omoloagă, analoagă*) şi reducerea, în felul acesta, a amplorii şi a rolului **alternanţelor** vocalice;

• dispariţia lui *u* final, precedat de *i: serviciu>servici, contrariu>contrar, domiciliu>domicil;*

• eliminarea lui *i* din grupul *ie* (diftong sau hiat): *plutonier>plotoner, butonieră>butoneră;*

• atrofierea până la dispariţie a lui *i* asilabic din finalul unor cuvinte (rolul distinctiv fiind preluat de alternanţă): *(studenţi>studenţ, frumoşi>frumoş);*

• fluctuaţii în accentuarea cuvintelor: *meditatór, navigatór,* dar *coréctor, redáctor;ántic şi antíc, regízor şi regizór, símbol şi simból, tráfic şi trafíc;*

• extinderea, în anumite contexte, a consoanelor palatalizate: *uşe, grije, îngroaşe, deranjem, eream, sufere, şeapte, birjear;*

• sonorizarea lui *s* intervocalic şi în situaţiile în care nu e etimologic: *chintezenţă, seziune;*

• sonorizarea prin asimilare: *admosferă, fregvent, žmecher, plezni, căznicie;*

• uşurarea (simplificarea) grupurilor de consoane: *antreprenor>antrepenor, proprietar>propietar, frustrare>frustare, explica>esplica, oprobriu>oprobiu.*

C. ORTOGRAFIA ŞI ORTOEPIA

Ortografia şi ortoepia se ocupă de studierea scrierii, respectiv a pronunţării limbii şi de stabilirea, pe această bază, a conduitei considerate corecte în grafia, respectiv rostirea diferitelor ei unităţi şi îmbinări.

1. ***Opoziția (corelația) vorbit-scris***

Opoziția (respectiv, corelația) vorbit-scris a apărut la o distanță apreciabilă de momentul constituirii limbii, care s-a caracterizat prin funcționarea ei exclusiv sub formă orală. Aspectul vorbit precede şi fundamentează, aşadar, aspectul scris. Cu timpul, datorită rolului cultural îndeplinit, scrisul a căpătat o importanță din ce în ce mai mare, ajungând să determine chiar, în multe situații, vorbirea (pronunțarea). Cele două aspecte ale limbii sunt strâns intercondiționate şi trebuie prezentate în consecință.

Paradoxal este că, deşi vorbirea a fost multă vreme forma unică, apoi principală, de manifestare a limbii, ea s-a bucurat şi se bucură încă de o atenție mult mai mică din punct de vedere normativ, **ortoepia** fiind, de aceea, mai puțin studiată şi promovată social decât **ortografia**. Aceasta din urmă s-a dezvoltat mai mult, în primul rând din necesități practice: asigurarea unui cod de scriere simplu, logic, unitar, care să asigure comunicarea culturală între vorbitorii limbii române. Comunicarea orală s-a desfăşurat întotdeauna fără dificultăți lingvistice, dată fiind unitatea remarcabilă a limbii române, diferențele dintre variantele regionale fiind minime şi neafectând înțelegerea între vorbitorii din diverse provincii.

O dată cu creşterea rolului comunicării culturale în formă orală (poezie, teatru, politică, muzică, radio, TV etc.), unitatea, suplețea, eleganța limbii s-au făcut apreciate şi căutate în planul pronunțării limbii române. Într-un lung proces de **înregistrare** a variantelor de pronunțare (respectiv de scriere), de **evaluare** a lor pe diferite criterii (proveniență-tradiție, caracter sistematic, uşurință în folosire etc.) şi de **selecție,** s-a ajuns la adoptarea unei doctrine **privind normarea limbii române** şi la concretizarea ei în reguli precise, detaliate, care sunt **regulile de pronunțare şi de scriere** ale **limbii române literare.** Ultima reformă ortografică, valabilă, cu unele modificări de amănunt (în 1965 şi 1993), şi astăzi, a fost adoptată în anul 1954 (reformele anterioare fiind făcute în 1881, 1904 şi 1932).

2. ***Corespondența sunet/fonem-literă***

Corespondența sunet/fonem-literă este esențială pentru înțelegerea sistemului de reguli care constituie ortografia şi ortoepia limbii române. În general, scrierea alfabetică nu **consemnează sunete individuale** (ceea ce am numit noi **variante**), ci **sunete-tip (invariante).** Stabilirea acestora s-a făcut prin intuiție, pe baza unei

observații minuțioase a faptelor. Fonologia a stabilit o metodă riguroasă de separare a variantelor de invariante, altfel spus de grupare a variantelor în invariante, a sunetelor în foneme. Au rezultat unele deosebiri față de sunetele-tip cu care a operat anterior ortografia, dar nu au fost de natură s-o facă nefuncțională. Astfel că ajustările necesare din această perspectivă nu au fost numeroase şi importante.

Scrierea noastră este o **scriere alfabetică,** ce foloseşte semne pentru redarea fiecărui **sunet-tip** (pe care îl vom numi în continuare **sunet**) în parte. Aceste semne sunt, în primul rând, **literele,** din care fac parte, acolo unde este cazul, pentru a arăta că aceeaşi literă are mai multe valori fonetice, şi **semnele diacritice: accentul circumflex** (la *â* şi *î*), **sedila** (la *ş* şi *ţ*) şi **semnul scurtimii** (la *ă*). Inventarul literelor într-o anumită ordine, stabilită prin tradiție, se numeşte **alfabet** (de unde, numele de scriere alfabetică). Scrierea utilizează, cu rol ortografic, şi **semnele ortografice (apostroful, cratima, punctul, bara, linia de pauză)** şi **mărcile ortografice** (**blancul,** literele folosite numai în cuvinte ale vorbirii cultivate, **logograma**).

3. *Alfabetul*

Românii au început să scrie în limba slavă (datorită influenței bisericii ortodoxe, care în această parte a Europei acceptase această limbă ca „limbă sfântă", alături de ebraică şi de greacă) bineînțeles cu ajutorul alfabetului chirilic. Teoria folosirii anterioare a alfabetului latin nu este susținută de argumente şi dovezi convingătoare. După secolul al XV-lea (după alți specialişti, începând cu secolul al XVI-lea), apar şi scrieri în limba română, dar tot cu alfabet chirilic, care, deşi adaptat într-o măsură specificului limbii române, prezenta importante inconveniente (se foloseau câte două, trei semne pentru acelaşi sunet şi semne diacritice care nu aveau întotdeauna valori foarte clare). Acest fapt a făcut ca, în timp, să apară încercări de simplificare a scrierii româno-chirilice, la început izolate şi timide, apoi din ce în ce mai insistente, mai riguroase şi beneficiind de o susținere largă. Amintim, în acest sens, inițiativele lui Ienăchiță Văcărescu şi Ion Heliade Rădulescu, activitatea comisiilor pentru adoptarea unui alfabet de tranziție (1850) şi, în final, a unui alfabet latin (1856), hotărâre recunoscută oficial în 1860. Trebuie să precizăm că, în Transilvania, au fost tipărite cărți cu alfabet latin şi înainte de această dată, dar sistemul corespondențelor dintre litere şi sunete a fost provizoriu, neunitar, fluctuant şi, în principal, etimologic (susținut de reprezentanții Şcolii Ardelene şi ulterior de cei ai şcolii latiniste).

În perioada alfabetelor de tranziție s-a creat un anumit haos în scrierea românească: ziarele, cărțile sau documentele erau scrise cu alfabet și ortografii diferite (alfabetul chirilic tradițional, alfabete mixte, chirilico-latine, mult deosebite între ele, variante ale alfabetului latin). Legiferarea scrierii cu litere latine (în 1860) a pus oamenii de cultură ai vremii în fața necesității de a se adopta un **sistem ortografic unitar,** fapt care a determinat o lungă bătălie intelectuală între susținătorii **principiului fonetic** și cei ai **principiului etimologic,** dispută finalizată, abia spre sfârșitul secolului trecut, prin victoria principiului fonetic, impus de marii lingviști și scriitori ai timpului. Sistemul ortografic adoptat de **Societatea Literară Română,** în 1867 (propus de T.Cipariu), a fost folosit numai în publicațiile academice, dar nu a fost acceptat de majoritatea oamenilor de cultură și mai ales de scriitori, pentru că era greu de înțeles și de folosit, cerând serioase cunoștințe de latină (de exemplu, prevedea scrierea cu *ph, th,* consoană dublă, în cuvintele care conțineau aceste grupuri în latină: *phonetica, theorema, adduce, litteratura; ț, z* erau notate în cuvintele de origine latinească *ti, di: sperantia* „speranță", *dissu* „zis"). Întrucât acest sistem ortografic etimologic nu se justifica nici cultural, nici istoric (cum s-a întâmplat cu sistemul ortografic francez, luat ca model de latiniști, dar care răspundea unor cu totul alte condiții istorice), el a fost abandonat și înlocuit cu un nou sistem ortografic, preponderent fonetic de data aceasta, adoptat prin reforma ortografică, din 1881, a noii Academii Române (înființată în 1879). Acest sistem a fost caracterizat de Titu Maiorescu, principalul lui susținător, ca fiind fundamentat pe „fonetism temperat de necesități etimologice". El are o utilizare mult mai largă decât cel anterior, dar întâmpină încă mari opoziții din partea unor lingviști și a profesorilor, care reclamă simplificarea acestuia (considerând că făcuse prea multe concesii etimologismului).

În 1904, se face o nouă reformă ortografică, publicându-se și primul îndreptar ortografic (intitulat **Regule ortografice**). Alfabetul stabilit atunci se păstrează aproape neschimbat până astăzi. Vechile grafii cu *é, ó* (pentru diftongii *ea, oa*), *sci* (pentru *și*), *d* (pentru *z*), *ĭ, ŭ* (asilabici) etc. au fost înlocuite cu semne folosite și astăzi: *ea, oa, și, z, i, u.* Sunetul *î* era notat cu *î* la începutul cuvintelor și cu *â* în interiorul acestora. Deși acest sistem a fost adoptat de cercuri mult mai largi de intelectuali, anumite edituri, ziare, publicații nu l-au aplicat.

În 1932, este realizată, după aprinse dezbateri (începute la primul Congres al filologilor români, din 1925), o nouă reformă ortografică, în urma căreia se renunță la *s* geminat din cuvinte ca *massă, cassă, cassier,* se precizează normele de scriere a numeroase

cuvinte şi forme gramaticale, se dau indicaţii cu privire la scrierea numelor proprii, la scrierea cu majuscule, a consoanelor duble şi a accentului, la despărţirea cuvintelor în silabe, la abrevieri şi la folosirea apostrofului şi a cratimei, se stabilesc regulile de punctuaţie. De semnalat, aplicarea mai consecventă a principiului morfologic în fixarea normelor ortografice.

O nouă reformă, valabilă în cea mai mare parte şi astăzi, a fost adoptată în 1954, fiind elaborate dicţionare ortografice (1954), ortoepice (1956) şi de punctuaţie (1956), fuzionate într-o formă revăzută şi amplificată, *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* (publicat în 1960, 1965, 1971, 1983). În 1982 a apărut o lucrare de mari proporţii, *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM). Câteva amendamente la acest sistem ortografic au fost aduse prin Hotărârea Adunării generale a Academiei Române, din 17 februarie 1993 (în primul rând, extinderea notării cu *â* în interiorul cuvintelor şi scrierea cu *sunt*). Un nou *Îndreptar* (ediţia a V-a), care actualizează normele de scriere potrivit cu aceste schimbări, a apărut în 1995.

Alfabetul actual al limbii române are 31 de litere: *a* (pronunţat, ca şi celelalte vocale, cum se scrie), *ă, â, î, b* (pronunţat, când e singur, be), *c* (ce), *d* (de), *e, f* (fe), *g* (ghe), *h* (ha), *i, j* (je), *k* (ca), *l* (le), *m* (me), *n* (ne), *o, p* (pe), *q* (chiu), *r* (re), *s* (se), *ş* (şe), *t* (te), *ţ* (ţe), *u, v* (ve), *w* (dublu ve), *x* (ics), *y* (i grec), *z* (ze). El este alcătuit numai din **litere simple.** Succesiunea imediată a unora din aceste litere formează aşa-numitele **litere compuse,** care nu figurează însă în alfabet: *ch, gh,* (înainte de *e, i* plenisone); *chi, ghi, che, ghe* (când *i* şi *e* nu formează silabe); *ci, gi, ce, ge* (când *i, e* nu sunt plenisone, grupul reprezintă un singur sunet, când sunt vocale, reprezintă două sunete, primul având însă valoare diferită faţă de alte contexte). Limba română mai foloseşte, pentru scrierea unor neologisme recente sau a unor nume proprii, litere străine: *ä, ö, ü, ć* etc. *(Händel, Köln, München, Barić).*

Literele **majuscule** corespunzătoare lui *ă, â, î, ş, ţ* se scriu cu semnele diacritice respective: *Ă, Â, Î, Ş, Ţ* (*HÂRLĂU, ROMÂNIA, Î* la iniţială, *REŞIŢA*).

Cele 31 de litere notează 33 de sunete, câte are limba română, ceea ce arată că între litere şi sunete nu e o corespondenţă perfectă (primul exemplu constituindu-l literele compuse, prezentate anterior). Din punctul acesta de vedere, literele se grupează în trei clase:

‹1› – litere (în număr de 19) care corespund câte unui singur fonem: *a, ă, â, b, d, f, î, j, l, m, n, p, r, s, ş, t, ţ, v, z;*

‹2› – litere (12) care au mai multe valori:

• *c:* notează pe [k] (când este urmat de consoane, cu excepția lui *h,* sau de vocale, cu excepția lui *e, i*), pe [č] (când este urmat de *e* sau *i*) sau pe [ḱ] (când este urmat de *h+e* sau *i*);

• *e̯:* notează pe [e] [e̯] (în diftongi și triftongi), pe *i* (în *ea,* pronunțat [i̯a] sau pe *ie* (în cuvinte ca *el, este* etc. – pronunțate [i̯el, ieste]. Este folosit, de asemenea, ca semn grafic diacritic (în grupurile *ce, ge, che, ghe,* când nu este plenison];

• *g:* notează pe [g] (când este urmat de consoană, cu excepția lui *h,* sau de vocală, cu excepția lui *e, i*), pe [ğ] (când este urmat de *e* sau *i*) sau *ǵ* (când este urmat de *h+e* sau *i*);

• *h:* notează pe [h] (după toate literele, cu excepția lui *c, g*) sau are valoare semn grafic diacritic pentru *ḱ, ǵ* (în grupurile *ch, gh+e* sau *i*);

• *i:* notează pe [i], pe [i̯] (în diftongi), pe (i̯) (în finala unor forme, după consoane: *(lupi, kazi, îmi, astăzi, ori, câți)* sau poate fi semn grafic diacritic pentru *č, ğ, ḱ, ǵ* (în grupurile *ci, gi, chi, ghi,* când nu este plenison);

• *k:* notează *k* (când este urmat de consoane sau de vocale, cu excepția lui *e, i*) sau pe *ḱ* (când este urmat de *e* sau *i*);

• *q:* notează pe *k* (când este urmat de vocale, cu excepția lui *u+e* sau *i*) sau pe *ḱ* (când este urmat de *u+e* sau *i*);

• *o:* notează pe [o], pe [o̯] (în diftongi, cu excepția începutului de silabă) sau pe [u] (în diftongi, la început de silabă, ca în *oameni, respectuoase,* pronunțate [u̯ameni, respektuu̯ase];

• *u:* notează pe [u], pe[u̯] (în diftongi) pe [v] (în cuvinte ca *quiproquo, quadrivium,* pronunțate [kviprokvo, kvadrivium], sau poate servi ca semn grafic (în cuvinte ca *quechua, quipu*);

• *w:* poate nota pe [v] (în majoritatea cuvintelor) sau pe [u̯] în unele cuvinte de origine engleză (*whiski, western* – pronunțate [uiski, u̯estern]);

• *x:* poate nota pe *ks* (în majoritatea cuvintelor) sau pe *gz* (în cuvinte ca *examen, exercițiu* – pronunțate [egzamen, egzercițiu]);

• *y:* poate nota pe [i] (înainte de consoană sau, la sfârșit de cuvânt, după consoană: *yterit, hobby* – pronunțate [iterit, hobi] sau pe [i̯] (înainte de vocală sau, la sfârșit de cuvânt, după vocală*: yen, cow-boy* – pronunțate [ien, cau-boi].

‹3› – litere diferite care notează același sunet:

• *c, k* și *q* notează pe [k];

• *â* și *î* notează pe [î];

• *o, w* și *u* notează pe [u];

• *x* și *cs* notează pe [ks] (*fix,* dar *cocs*);

• *i* și *y* notează pe [i] sau [i̯];

• *e* și *i* notează [i] (vezi mai sus: *ea, el* – pronunțate [i̯a, i̯el].

4. ***Principiile ortografiei româneşti***

Principiile ortografiei româneşti, care, de fapt, privesc, indirect, şi ortoepia, în virtutea multiplelor interdependenţe dintre cele două domenii, reprezintă temeiul doctrinar al sistemului ortografic (ortoepic) al limbii române. Numărul acestor principii şi denumirea lor diferă de la un specialist la altul, dar ierarhizarea lor ca amploare şi importanţă este privită mai unitar. Prezentăm, în continuare, concepţia dominantă privind sistemul acestor principii. Înainte de aceasta, menţionăm, ca o noutate, propunerea **Dicţionarului ortografic al limbii române** (autoare: Flora Şuteu şi Elisabeta Şoşa) de a se reduce principiile general acceptate în prezent la unul singur, înglobator, numit **corectiv-funcţional** (care are ca obiective: corelarea pronunţării din perspectiva **unificării supradialectale;** corectarea formelor flexionare în sensul integrării lor într-**un sistem funcţional supradialectal;** orientarea scrierii şi pronunţării **neologismelor** spre „forme specifice limbilor moderne occidentale, integrate «ca atare» în sistemul gramatical românesc").

a. **Principiul fonologic**

Principiul fonologic (fonetic) este fundamental, definitoriu pentru sistemul ortografic al limbii române (se şi afirmă, adesea, că ortografia românească este fonetică sau fonologică), celelalte amendându-l sau completându-l, îndeosebi în aspecte de detaliu. Potrivit acestui principiu, scrierea reproduce pronunţarea (literară fireşte), ceea ce pune în corelaţie directă ortografia şi ortoepia. Câteva exemple relevante: renunţarea la *u* final din vechile grafii *(cuiu, unchiu, taiu);* scrierea prefixelor *des-, răs-,* sub forma *dez-, răz-;* înainte de vocale şi consoane **sonore** *(dezavantaj, dezmoşteni, dezgoli, răzbate);* scrierea lui *n* ca *m* înainte de *b* sau *p (îmblăni, bomboane).* Unele neologisme se scriu aşa cum se pronunţă: *aisberg, angro, lider, meci, fotbal, gol, miting, şezlong, vizavi,* nu cum se scriu în limba de origine *(*engl. *iceberg, lieder, match, football, goal, meeting;* fr. *en gros, chaise-longue);* suspendare uneia dintre consoanele duble din unele neologisme care se scriau anterior cu două consoane, dar se pronunţau cu una: *casă* (de bani), *masă* (mulţime), *rasă* (de animale), *rarisim, generalisim* etc. şi menţinerea în scris a ambelor acolo unde ele se pronunţă (una aparţinând prefixului şi alta rădăcinii): *transsaharian, înnoda, înnora* etc.

b. **Principiul etimologic**

Principiul etimologic (sau **tradiţional-istoric**) impune, în anumite cazuri, abaterea de la principiul fonetic şi scrierea unor cuvinte conform cu tradiţia istorică *(român, sunt, subţire, snop)* sau cu forma originală din limba de proveniență (*bleu, week-end, dancing, diesel, design, foehn, intermezzo* etc.). El prevede, de asemenea, scrierea unor nume de persoane aşa cum şi le-au scris purtătorii lor, de regulă personalităţi culturale larg cunoscute *(Alecsandri, Kogălniceanu, Hasdeu, Tonitza),* şi a numelor de locuri străine ca în limba de origine *(Bordeaux, Wall Street, Köln, Istanbul).* Tot în virtutea tradiţiei, se scrie *este, el, ea,* deşi se pronunţă (în varianta acceptată de ortoepie) [i̯este, i̯el, i̯a], consemnarea în scris a articolului hotărât *-l,* care a dispărut din pronunţarea obişnuită a românei; scrierea, la început de cuvinte, *oa (oală, oaie, oare),* deşi se pronunţă *ua:* [u̯álă, u̯áie, u̯áre].

c. **Principiul morfologic**

Principiul morfologic ţine seama de structura morfematică a cuvintelor (radical, sufix, desinenţă) şi de flexiunea lor. De exemplu: se scrie *creez, agreez,* fiindcă *cre-, agre-* constituie radicalul, iar *-ez* reprezintă sufixul specific pentru timpul prezent al unor verbe de conjugarea I; în interiorul cuvintelor, se scrie *ea* sau *ia,* în funcţie de cum alternează cu *e* sau *ie: seacă-seci, treacă-treci, viclean-vicleni, piaţă-pieţe, piară-pieri, biată-biete;* se scrie *aceeaşi* la feminin singular, dar *aceiaşi* la masculin plural. Se scrie la *singular mătuşă, păpuşă, faşă, coajă, plajă, vrajă* etc., deşi în unele dialecte se pronunţă [mătuşe, păpuşe, faşe, coaje, plaje, vraje], pentru că majoritatea substantivelor feminine terminate la plural în *i* sau *e* au la singular *ă* (*casă, barcă* etc.). De altfel, la unele cuvinte (*birjă, schijă, chiriaşă, cravaşă, plajă* etc.), scrierea cu *e* la singular ar duce la confundarea cu formele de plural *(birje, schije, chiriaşe, cravaşe, plaje).*

d. **Principiul sintactic**

Principiul sintactic impune delimitarea cuvintelor după sensul lor lexical şi după valoarea lor gramaticală: *odată,* dar *o dată, întruna – într-una, deoparte – de o parte, totuna – tot una, nicicând – nici când, demult – de mult, dinafară – din afară, devreme – de vreme* etc.

e. **Principiul silabic**

Principiul silabic acționează pentru diferențierea valorilor unor litere în funcție de poziția și învecinarea lor în cadrul silabei. De exemplu, *c* are valorile *k, ḱ, č,* în funcție de literele care urmează; *e* reprezintă numai semnul valorii *č, ǧ* a lui *c, g,* când nu formează centru de silabă (*ceapă, geană* – transcrise [čapă, ǧană]) și reprezintă atât semnul acestei valori, cât și valoarea de vocală în sine, când formează centru de silabă (*cere, geme* – transcrise [čere, ǧeme]); *i* are valoarea [i], [i̯] (în diftongi) sau [j] (în finalul unor forme, după consoane: *pomi, cari* – transcris [pomj, carj].

f. **Principiul simbolic**

Principiul simbolic, în conformitate cu care același cuvânt se poate scrie diferit în funcție de accepția care i se dă: cu inițială mică, dacă este folosit cu înțelesul obișnuit, de **termen comun** *(occident, est, reformă, revoluție, facultate),* și cu inițială majusculă dacă are o semnificație simbolică, de **nume propriu** *(Occidentul, Estul, Reforma, Facultatea de Litere).*

Unele situații sunt reglementate prin aplicarea simultană a mai multor principii. Exemple: etimologic și morfologic (grupul inițial *oa,* din *oală, oameni, oaste,* este menținut prin tradiție și pentru că alternează flexionar cu *o,* ca în *olar, om, oști*), silabic, etimologic și morfologic (sunetele *č, ǧ* se scriu, potrivit principiului silabic, cu *c, g* urmate de *i,* în *cioban, tăciune, hangioaică, magiun,* prin tradiție, urmate de *e* înainte de *a,* prin tradiția etimologică și pentru că alternează cu *e,* ca în *ceață-ceți, geană-gene*).

5. ***Normele (regulile) ortografice și normele (regulile) ortoepice***

Normele (regulile) ortografice și normele (regulile) ortoepice sunt **restricții** (imperative sau orientative) impuse, prin hotărâri academice, scrierii și pronunțării, în vederea asigurării unei exprimări cultivate, unitare, stabile și funcționale. Ele indică formele corecte, respingând alte variante existente în uz. Normele concretizează, la nivelul unor serii mai extinse sau mai restrânse de fapte, principiile ortografiei, care, fiind prea generale și de cele mai multe ori divergente, nu pot funcționa ca reguli concrete. Norma optează pentru principiul regent într-o situație sau alta, stabilind modul în care el reglementează aceste situații.

Ortoepia trebuie distinsă de **ortofonie** (care înseamnă pronunțare corectă din punct de vedere articulatoriu, deci fără defecte fiziologice, ca sâsâiala, bâlbâiala, graseierea, rostirea peltică etc.) şi de **dicțiune** (care presupune pronunțarea corectă din perspectiva adecvării la conținutul de idei şi sentimente al enunțului), prin faptul că urmăreşte conformitatea cu **normele limbii literare.**

Menționăm că variantele de pronunțare se pot constitui în **opoziții ortoepice literar-neliterar/hiperliterar** (*pâine-pâne, maiou-maieu, piuneză-pioneză, mărfar-marfar* etc.) sau în perechi/grupuri de forme literare ierarhizate, în sensul că prima este preferată ca **recomandată,** celelalte fiind numai **acceptate:** *anghină-angină, bergamot-pergamut, cafeină-cofeină, carafă-garafă, chiorăi-ghiorăi, cârnat-cârnaț, corvadă-corvoadă, despera-dispera, flăcăiandru-flăcăuandru, procopsi-pricopsi, proră-provă, sandviş-sandvici, văita-văieta, zbârli-zburli* etc.

Normele ortografice au câteva particularități în raport cu normele lingvistice literare, cu care sunt însă într-o corespondență strânsă: au un caracter **prescriptiv** categoric (în sensul că nu admit alt uz decât cel conform cu norma, e drept, de multe ori, aceasta acceptând mai multe variante corecte). Sunt norme **preconizate** prin deciziile unor instituții (spre deosebire de cele lingvistice literare, care sunt **realizate,** preexistă codificării lor), **elaborate** de specialişti (deci subiective), **autonome** principial față de normele lingvistice literare (de exemplu, în poziții diferite se scrie *â* sau *î,* fără ca această conduită să decurgă nemijlocit din evoluția uzului literar). Pe de altă parte, normele sunt **individuale** (vezi excepțiile de la scrierea cu *m* înainte de *p, b: Istanbul, avanpost, avanpremieră* etc.), **particulare** (reglează serii de fapte, a căror scriere o stabilesc prin directive enunțate, care nominalizează aceste fapte, cum ar fi scrierea şi pronunțarea după consoană, în cuvintele vechi *oa,* sau *ua*), sau **generale** (stabilesc un mod de scriere şi de pronunțare caracteristic pentru o totalitate de fapte, fără excepții, cum ar fi scrierea cu majusculă a numelor proprii).

Normele cu enunț (celelalte figurând numai ca articol de dicționar) cuprind o **directivă** de scriere şi pronunțare, o ilustrare a ei (în cazul normelor generale) sau o **nominalizare a faptelor** la care se referă directiva (în cazul normelor particulare). Acestea pot avea rol pur **indicator** (se mărginesc să arate care este scrierea-pronunțarea corectă) sau adaugă **aspecte explicative** şi **circumstanțiale.** Alteori (modelele de flexiune, de exemplu), directiva poate avea caracter descriptiv. De cele mai multe ori, norma cuprinde o **indicație pozitivă** (precizează cum trebuie scris/pronunțat), dar poate fi formulată şi

prohibitiv (cum este cazul respingerii formelor de persoana I cu *u* la verbele *apropiu, întârziu* etc.).

Normele pot avea ca obiect părți de cuvinte (sunete/litere, silabe, rădăcină, prefixe şi sufixe, desinențe), cuvinte în întregul lor sau grupuri de cuvinte.

Normele ortografice şi cele ortoepice referitoare la acelaşi fenomen pot fi **concordante, discordante** sau **fără nici o legătură** între ele. Situațiile se diferențiază clar prin modul de formulare a regulii: „se scrie şi se pronunță" (pentru cele concordante), „se scrie, dar se pronunță" (pentru cele discordante), „se scrie" sau „se pronunță" (pentru cele fără legătură între ele, cum e cazul sunetelor notate diferit în situații diferite).

Prezentăm, în continuare, câteva dintre normele ortografice şi ortoepice cele mai importante ale limbii române. Ele nu scutesc pe cititori de folosirea dicționarelor/îndreptarelor ortografice şi ortoepice, nu numai pentru că acestea cuprind mult mai multe norme, în formulări complete şi cu exemplificări amănunțite, ci şi pentru că de la nivelul normelor până la rezolvarea fiecărei situații individuale mai e un tronson pe care lucrarea noastră nu-şi propune să-l rezolve (altfel s-ar transforma într-un adevărat dicționar).

Vocalele

1. După *ş, j* în rădăcina cuvintelor se scrie şi se pronunță *a* (nu *ea*), *e* (nu *ă*), *i* (nu *â/î*):

a) *a* în alternanță cu *e: şa-şei, şapcă-şepci, şase-şesime, jaf-jefui, jale-jeli, aşeza-aşază, deşela-deşală, înşela-înşală, şedea-şede.* Fac excepție unele cuvinte ca derivatele lui *jar (jăratic, jărăgui, jărui), şagă (şăgalnic), şal (şăluț), şanț (şănțuleț), şatră (şătrar);*

b) *a* şi *e* fără să fie în alternanță: *aşa, mârşav, şarjă, stejar, mişel, muşețel, set, jecmăni, jertfi, scrijeli, vijelie;*

c) *i: leşin, şină, şir, jigărit, jindui, mojic, prăjină, rogojină.*

2. Se scrie şi se pronunță *a* (nu *ea*) după *ş, j:*

a) când este vorba de articolul feminin la nominativ-acuzativ sg.: *păpuşa, găinuşa, uşa, mătuşa, grija, plaja, vraja;*

b) când este sufix al infinitivului şi în formele de trecut ale verbelor de conjugarea I: *bandaja, bandajam, bandajaşi, bandajasem, bandajat, înfățişa, înfățişam, înfățişai, înfățişasem, înfățişat* (ca *lucra, lucram* etc.).

3. Se scrie şi se pronunță *ă* (nu *a*) în numeroase cuvinte, înainte de o silabă care conține un *a* accentuat: *bărbat, călare, cămaşe, lăsat, măcar, mălai, mătase, năravˌ păcat, pătrat, sărac, tocat, vărsat* etc.

4. Se scrie şi se pronunţă *ă* (nu *e*) după *ş, j:*

a) când este desinenţă a nominativ-acuzativului feminin sg.: *păpuşă, mătuşă, uşă, grijă, plajă, vrajă;*

b) când este sufix al verbelor de conjugarea I la indicativ prezent, persoana I pl. sau a III-a sg. şi pl. (când nu se conjugă cu sufixul *-ez*) şi la perfect simplu, persoana a III-a sg.: *îngrăşăm, îngraşă, îngrăşă, ataşăm, ataşă, bandajăm, bandajă* (ca *adunăm, adună* etc., respectiv *lucrăm, lucră* etc.).

5. În majoritatea neologismelor, *e* iniţial se pronunţă [e], nu [i̯e]: *economie, electric, emisferă, emoţie, episod, epocă, eră, est, etapă, eveniment, evoluţie, exemplu* etc.

6. În formele pronumelui personal şi ale verbului *a fi* care încep cu *e,* această literă se scrie *e,* dar se pronunţă [i̯e]*: eu, el, ei, eşti, este, eram* etc., pronunţate [i̯eu, i̯el, i̯ei, i̯eşti, i̯este, i̯eram].

7. Se scriu şi se pronunţă *e* (nu *i̯e*) cuvintele: *deforma* (dar *diform*), *dumeri, încăleca, mânecă, pântec.*

8. Se scriu şi se pronunţă cu *e* (nu cu *i̯e*) cuvintele: *ferăstrău, feruginos, feronerie, împeliţat, înverşunat, vers.*

9. Se scriu şi se pronunţă *i* (nu *e*) cuvintele: *distructiv, întuneric, jăratic, trimite, primăvăratic, singuratic.*

10. Se scrie şi se pronunţă *i* (nu *î*) la iniţială cuvintele neologice: *incarna, incrimina, incrusta, infiltra, insufla, intitula, investi (bani), investiţie.*

11. La sfârşitul unor pronume sau adjective pronominale şi adverbe compuse cu *-şi* se scrie *-i* şi se pronunţă [i] (scurt, asilabic): *acelaşi, aceeaşi, aceiaşi, însuşi, sieşi, câtuşi, iarăşi, totuşi.*

12. Se scrie *â,* nu *î,* în poziţie medială în toate cuvintele (*hotărâsem, vânt, mâine, până, trăgând* etc.), cu excepţia cuvintelor compuse sudate în care al doilea cuvânt începe cu *î* (*bineînţeles, oriîncotro, semiîntuneric* etc.) şi a cuvintelor derivate cu prefixe de la un cuvânt care începe cu *î* (*neîncrezător, preîntâmpina, subînţeles* etc.). Se scrie *î* (nu *â*) în poziţie iniţială sau finală (*început, întâi, hotârî, vârî* etc.) în toate cuvintele.

13. Sufixul gerunziului la conjugarea I se scrie şi se pronunţă cu *â* (nu cu *î*) întotdeauna, inclusiv după *ş, j: îngrăşământ, afişând, aranjând.*

14. Se scrie şi se pronunţă *o* (nu *u*) în cuvintele: *matricolă* (dar *înmatricula*), *ridicol* (dar *ridiculiza*), *adaos* (dar *adăuga*). În schimb, se scrie şi se pronunţă *u* (nu *o*) în cuvintele: *fascicul, fasciculă, tentacul, vehicul, ventricul, marmură* (dar *marmorean*), *plapumă, repaus.*

Vocalele în hiat

1. Se scrie şi se pronunţă *a-e* (nu *a-ie*):

a) în cuvinte noi, ca: *aer, faeton, maestru;*

b) în elementul de compunere *aero- (aerodinamic, aeroport);*

c) la întâlnirea dintre formanţii unor cuvinte compuse sau derivate, ca: *contraexpertiză, supraestima, ultraelegant, decaedru*.

2. Se scrie şi se pronunţă *e-a* în cuvinte noi ca *agrea* (*agream, agreat* etc.), *agreabil, alineat, bacalaureat, cereale, crea* (*cream, creat* etc), *creator, creaţie, ideal, real;* dar *i-a,* în *oficia, vicia, omagia, trunchia, înjunghia.*

3.Se scrie şi se pronunţă *e-e* (nu *e-ie*):

a) în cuvintele *gheenă, feerie;*

b) la întâlnirea dintre formanţii unor cuvinte derivate sau compuse, ca: *needucat, reexaminare, preelectoral, preexistent, reedita, coreeni;*

c) la N-Ac. sg. al unor substantive feminine, ca: *alee, idee;*

d) la finala unor feminine invariabile, ca: *maree, onomatopee;*

e) la pluralul unor neutre, ca: *licee, muzee;*

f) la formele de ind. prez. pers. I şi a II-a sg. şi de conj. prez. pers. I sg., a II-a şi a III-a sg. şi pl. ale unor verbe de conj. I, la întâlnirea finalei *e* şi a rădăcinii cu iniţiala *e* a sufixului gramatical: *creez, creezi, să creez, să creeze.*

4. Se scrie şi se pronunţă *i-i:*

a) la pl. substantivelor şi adjectivelor feminine în *-ie* (2 sil.) şi al neutrelor în *-iu,* înainte de articole: *alifiile, auriile, funcţiilor, viilor, viciilor;*

b) în formele care menţin sufixul *-i* din tema verbelor de tipul: *a înmii, a prii, a pustii, a se sfii* (exemple: *înmii, să înmiim, înmiişi, înmiisem, înmiit*);

c) în gerunziul verbelor de conjugarea I în *-ia* (2 sil.): *apropiind, înmiind,* precum şi al unor verbe neregulate: *fiind, scriind, ştiind;*

d) în cuvinte ca: *fiindcă, priinţă, pustiire, sfiiciune, locţiitor, fiinţă, înfiinţa, iişoară* („ie mică"), *miime, ştiinţă, conştiinţă, conştiincios.*

5. Se scrie şi se pronunţă *o-e* (nu *o-ie*):

a) în neologisme ca: *boem, canoe, coerent, coeziune, poet, poezie;*

b) la întâlnirea elementelor de compunere sau a prefixului cu rădăcina: *antologie, ortoepie, coechipier, coexista, proeminent.*

6. Se scrie şi se pronunţă *o-o* (nu *o*):

a) în neologisme, ca: *alcool, zoologie, zootehnie, noosferă;*

b) în cuvinte compuse sau derivate cu prefixe, la întâlnirea lui *o* din finala unui element cu *o* de la începutul elementului următor: *microorganism, coopera, cooperativă, coopta, coordona;*

7. Se scrie şi se pronunţă *u-e* (nu *u-ie*):

a) în neologisme, ca: *afluent, confluenţă, duet, pueril, siluetă, statuetă;*

b) în forma de genitiv-dativ sg. şi plural a adj. feminine de tipul *ambigue, asidue, continue, perpetue;*

c) la ind. prez. pers. I, şi a II-a sg. şi la conjunctiv prezent, pers. I sg., a II-a sg. şi a III-a sg. şi pl. ale verbelor de conj. I cu sufix, de tipul: *(să) efectuez, (să) dezavuez, (să) statuez* etc.

8. Se scrie şi se pronunţă *u-u* în cuvintele*: reziduu, vacuum, asiduu, ambiguu, continuu, perpetuu,* precum şi în formele de plural sau de singular articulate ale unor neutre terminate în *u* accentuat, ca: *atuul, igluul, paspartuul, tabuul, atuuri* etc.

Diftongi şi triftongi

1. Se scrie şi se pronunţă *ea* (nu *a*):

a) în sufixe verbale după *ş, j, s, z, t, k, g: afişează, aranjează* (ca în *lucrează*), *greşea, greşească, cojea, găsea, găsească, trezea, trezească, păţea, păţească* (ca în *citea, veghea, urechea*);

b) în sufixele *-eală, -ean, -eaţă, -ească: greşeală, prăjeală, maramureşean, clujean, roşeaţă, vitejească* (ca în *acreală, muntean, verdeaţă, românească*).

2. Se scrie şi se pronunţă *eo,* după consoane: *bleojdi, câteodată, pleoscăi, vreo* (dar *deodată, deoparte, deocamdată, vreodată* se pronunţă cu diftong în tempo obişnuit şi cu hiat în tempo lent).

3. Se scrie şi se pronunţă *ia* (nu *ea*):

a) la iniţială de cuvânt: *iarnă, iasă, iască;*

b) la iniţială de silabă, în general: *băiat, femeia, întemeiază, îndoială, vasluian, joia, aceluia, unuia, faianţă;*

c) după labiale şi după *ḱ,ǵ,* dacă alternează cu *ie: piatră (pietre), biată, fiare, viaţă, amiază, cheamă, gheaţă;*

d) după consoane, fără alternanţă cu *ie,* în *abia, coniac, diavol, maghiar, chiar.*

4. Se scrie şi se pronunţă *ie* (nu *e*):

a) la început de cuvânt şi de silabă şi după consoane: *iedera, ieşire, ieftin, aievea, boier, greier, proiect, vuiet, obiect, impiegat, piersică, viezure, miercuri, mierlă.*

5. Se scrie *oa* (dar se pronunţă [u̯a]):

a) la iniţială de silabă, când există alternanţă cu *o: oameni (om), oaste (oşti);*

b) după consoane, cu sau fără alternanţă cu *o: boală, coală, fricoasă, angoasă, balansoar, culoar, coafa, fermoar, pavoaza, voalat.*

6. Se scrie şi se pronunţă *ua:*

a) după consoane, în neologisme, ca: *acuarelă, cuantă, cuartet, cuarţ, cuasar, scuar, trotuar;*

b) la iniţiala de silabă, când există alternanţă *ua/uă: piua (piuă), roua, ziua, noua, a noua.*

7. Se scrie şi se pronunţă: *eai, eau* (nu *ai, au*) după consoane la verbele de conj. a IV-a în sufixele verbale: *greşeai, greşeau, cojeai, cojeau.*

Consoanele

1. Se scriu: *chintal, chirilic* (nu *quintal, kirilic*).

2. Se scrie *cs* (nu *x*):

a) după etimon, în: *cocs, comics, fucsină, rucsac, sconcs, tocsin, vocs;*

b) după tradiţie, în *catadicsi, îmbâcsi, micsandră, ticsi.*

3. Se scrie şi se pronunţă *cv* în: *acvariu, acvilă, adecvat, cvadrat, cvintă, cvintet, ecvestru, elocvent, relicvă* (dar: *cvadrimator* şi *cuadrimator, cvartă* şi *cuartă*).

4. Se scrie şi se pronunţă *-h* în: *halva, hegemonie, heleşteu, hernie, hieroglifă, himeră* (dar: *arţag, elicopter, igienă, ilar, umor, eteroclit* şi *heteroclit, eterodox* şi *heterodox, emistih*).

5. Se scrie şi se pronunţă *n* în: *cincantin, conjunctură, contingent, delincvent* (dar: *corupt, itinerar, traversa*).

6. Se scrie şi se pronunţă *r* în: *apropria, expropria, frustra, fereastră, proprietar, oprobriu, propriu, împroprietări* (dar: *repercusiune*).

7. Se scrie şi se pronunţă *s* (nu *ş*) în: *musculatură, musculos, sfoară, strangula, strat, stand, stat* (de plată), *spalier, start, spangă, spicher, sprint, standard, stofă* (dar: *şpaclu, şpalt, şpiţ, ştachetă, ştafetă, ştaif, ştangă, ştanţă, ştecăr, ştrand, ştrudel*).

8. Se scrie şi se pronunţă *s* (nu *z*) în *episod, chermesă, disertaţie, grimasă, premisă, sesiune, sesiza, basma, disident, oclusiv, conclusiv, prismă, smalţ, smarald, smoală, lesne, plesni, trăsni, trosni, măslină, aisberg, glasvand, casnic, corosiv* (dar: *bezmetic, cazma, cizmar, cizmă, pizmă, zmeu, zmeură, zmângăli, beznă, caznă, căzni, poznă, razna, izlaz, zlătar, zloată, dezbate, dezminţi, dezlănţui, răzgândi, răznepot, obraznic, paznic, azbest, prezbit, azvârli*).

9. Se scrie şi se pronunţă *s* (nu *x*) în: *escadră, escadrilă, escadron, escalada, escală, escapadă, eschimos, escortă, escroc, espadrilă, estradă* (dar: *excava, exces, exclama, exclude, expedia, extaz, extenua*).

10. Se scrie şi se pronunţă *t* în: *altceva, astfel, astmă, jertfă, optsprezece, pustnic, vârstnic* (dar: *veşmânt, avangardă, avanpost, avanpremieră, avanscenă*).

11. Se scriu cu consoană dublă unele cuvinte preluate etimologic şi derivatele şi compusele la care consoanele de contact între formanţi sunt identice: *gauss, loess, watt, mass-media, allegro, larghetto, mezzo-soprană, pianissimo, loggia, lobbism, hobby, luddism, sunnism, addenda, grosso modo, ad litteram, boccacesc, calcio vecchio, kilogrammetru, înnămoli, înnărăvi, înnăscut, înnobila, înnoda, înnegura, înnopta, înnoi, înnora* (dar: *îneca, înota, înainte, înapoi*), *interregional, răssemăna, transsaharian, porttabac, posttraumatic*.

Succesiuni de litere interzise în ortografia românească (chiar dacă acestea ar transcrie pronunţarea secvenţelor respective): *ua* la început de cuvânt (se scrie *oală, oaie, oameni, oase,* deşi se pronunţă *uală* etc.), *iă* (se scrie *studiem, studie,* nu *studiăm, studiă*), *iea* (se scrie *studiază,* nu *studiează; viaţă,* nu *vieaţă*), *iia* (se scrie *sfială,* nu *sfiială*).

Despărţirea cuvintelor în silabe

Despărţirea cuvintelor în silabe urmează pronunţarea literară, cu unele amendamente de natură morfologică. Se realizează la sfârşitul rândului, sau pentru scopuri expresive *(„Plea-că!", „Fru-mos!")*. Orice segment rezultat din despărţirea în silabe trebuie să conţină cel puţin o vocală plenisonă. În limba română, o silabă poate cuprinde minimum un sunet *(i-e)* şi maximum şapte sunete *(strâmbi, strâmţi)*.

Grupurile vocalice:

- vocalele în hiat se despart în silabe diferite: *a-er, po-em, mo-ţi-u-ne, bi-o-log, şti-ind;*
- diftongii şi triftongii se grupează în aceeaşi silabă: *fai-mă, noi-mă, ve-nea, ur-soai-că, cre-deai;*
- semivocala între două vocale trece la silaba care urmeaza: *oa-ie, po-ia-nă, ro-uă, fu-ri-oa-să, cre-ea-ză;*

Consoanele intervocalice:

- o consoană intervocalică trece la silaba care urmează: *a-ră, sea-mă, vi-nă, ca-să, e-cher, ve-ghea, di-baci;*
- două consoane întervocalice trec, prima la silaba anterioară, cealaltă la silaba care urmează: *ar-mă, plim-bă, bar-că, braz-dă, vac-cin;*
- grupurile formate dintr-una din consoanele *b, c, d, f, g, h, p, t, v* şi *r* sau *l* trec integral la silaba următoare: *a-cru, ti-gru, ta-blă;*
- când sunt trei sau mai multe consoane alăturate, prima trece la silaba anterioară, iar celelalte trec la silaba care urmează: *as-tro-no-mi-e, am-plu, în-treg, mon-stru;*
- în grupurile de consoane *lpt, mpt, ncş, nct, ncţ, ncv, rct, rtf, stm, ndv* (a se observa că fiecare conţine minimum două oclusive alăturate), primele două trec la silaba anterioară, iar cealaltă trece la

silaba care urmează: *sculp-tu-ră, somp-tu-os, sfinc-şii, în-stinc-tiv, func-ți-e, de-linc-vent, arc-tic, jert-fă, ast-mă, sand-viş;*

- în unele neologisme, tăietura grupului de patru sau cinci consoane se face după consoana a doua: *ang-strom, tung-sten* etc.

Cuvintele compuse şi cuvintele derivate se despart ținându-se seama de elementele lor de compunere: *drept-unghi, bi-o-sfe-ră, ne-sta-bil, sub-li-ni-a, de-scri-e, sa-vant-lâc;*

Cuvintele conjuncte care formează silaba comună nu se despart la capăt de rând, dacă între cratime nu există minimum o vocală. Despărțirile *l-a, i-a, să-mi, în-tr-o* etc. sunt greşite.

Semnele ortografice

Semnele ortografice sunt semne cu ajutorul cărora se consemnează în scris aplicarea unor norme ortografice. În limba română sunt folosite cu această funcție: apostroful, cratima, punctul, bara, linia de pauză.

Apostroful (') marchează grafic înlăturarea întâmplătoare (de regulă, în vorbirea grăbită, neglijentă, sau pentru scurtarea unor secvențe foarte frecvent folosite) a unor sunete (silabe) dintr-un cuvânt sau a unor cifre din notația unui an: *'mneata (dumneata), 'neața (bună dimineața), dom'le (domnule), pân'la (până la), '90.*

Cratima (sau liniuța de unire) (-) marchează pronunțarea împreună a două cuvinte alăturate, cu elidarea vocalei din finalul primului cuvânt sau a vocalei de la începutul celui de-al doilea, ori cu transformarea lor în diftong sau triftong, iar alteori numai cu alipirea unor cuvinte reduse fonetic la cuvântul învecinat sau cu inversarea unor forme gramaticale analitice: *s-a (se+a) văzut, m-aş (mă+aş) duce, într-un (întru+un); las-o lasă+o), se-nțelege (se înțelege), parc-aud (parcă aud); mi-a zis, ți-i dă, dă-i-o, vorba-i, pentru a-i spune, nu-i bine, de-a curmezişul, de-ar putea, l-am, mulți-s, spus-a părându-ni-se, du-ce-se-vor, face-li-se-va.* Cratima se foloseşte şi la: despărțirea cuvintelor în silabe *(ma-să),* la scrierea unor cuvinte compuse sau derivate *(prim-ministru, ex-senator, galben-auriu),* la derivate ocazionale sau la articularea ori flexiunea unor neologisme neadaptate limbii române: *GDS-ist, PNL-ist, show-ul, week-end-uri.*

Punctul (.), ca semn ortografic, se foloseşte în abrevierile formate din inițialele cuvintelor (*a.c. = anul curent, etc. = et-caetera, id. = idem, v. = vezi*) sau în unele abrevieri tradiționale *(dr. = doctor, nr. = număr).* Nu se pune punct: după abrevieri formate din inițiala unui cuvânt şi finala lui vocalică *(cca = circa, D-ta = Domnia-ta);* după unele abrevieri oficiale şi simboluri ştiințifice *(E = est, C = carbon, n = număr întreg, cm = centimetru);* după componentele

cuvintelor compuse din inițiale, când cuprind şi fragmente de cuvinte *(CENEL = Compania Națională pentru Energie Electrică)*.

Substantivele compuse din literele inițiale pot fi scrise cu sau fără punct după fiecare componentă *(ONU sau O.N.U.)*.

Bara (/) ca semn ortografic se foloseşte în abrevierea unor formule distributive *(km/h, m/s)* sau a prefixului *contra- (c/val = contravaloarea);*

Linia de pauză (–) ca semn ortografic marchează scrierea unor cuvinte compuse care au cel puțin un termen compus deja: *americano – sud-coreean, sud-vest – nord-est.*

Cu excepția apostrofului, toate celelalte semne servesc şi ca semne de punctuație, cu alte funcții, fireşte.

Recentul *Dicționar ortografic al limbii române* (1993) introduce şi noțiunea de mărci ortografice, în care cuprinde **blancul** (sau pauza albă), **literele** folosite numai în cuvinte ale vorbirii cultivate *(k, q, w, x, y),* **majuscula** şi **logograma** (abrevierile prin inițiale; denumirile literelor din alfabet; succesiunile de litere care reproduc cuvântul ca obiect de referință: ***de*** *este prepoziție*).

Scrierea cu majusculă

Literele mari (majusculele) au, în principiu, aceleaşi valori fonetice cu literele mici (minusculele), dar, prin convenție ortografică, transmit şi alte informații față de acestea. Aceste informații pot fi de natură lexicală (valoarea semantică de individualizare a numelor proprii, spre deosebire de valoarea de generalizare a numelor comune; a se vedea diferența dintre *creangă* şi *Creangă, buşteni* şi *Buşteni, renaştere* şi *Renaştere, balanță* şi *Balanță, apus* şi *Apus, arctic* şi *Arctic, pastorala* şi *Pastorala,* pe de o parte, şi dintre *Diesel* şi *diesel, Damasc* şi *damasc, Păcală* şi *păcală, Halima* şi *halima,* pe de altă parte), morfologică (substantive comune – substantive proprii, cu tot ce presupune această distincție; de exemplu, genul personal), sintactică (funcția de delimitare a unor comunicări lingvistice, îndeplinită de majuscule), stilistică (sublinierea emfatică a unor cuvinte). Dacă, principial, valorile majusculelor sunt clare, folosirea acestora în diverse situații necesită cunoaşterea unor norme detaliate.

Marcarea începutului unei comunicări prin majusculă se referă la următoarele situații: 1) primul cuvânt al unui text; 2) primul cuvânt al unui titlu; 3) primul cuvânt al formulei de adresare a unei scrisori *(Domnule Ministru)* şi primul cuvânt al textului care urmează după adresare, deşi după formula de adresare se pune virgulă *(Domnule Ministru, Subsemnatul...);* 4) primul cuvânt al propozițiilor şi al frazelor independente din cuprinsul unui text, după punct, semnul întrebării, semnul exclamării, puncte de suspensie sau două puncte

(obligativitatea majusculei este numai după punct; după celelalte semne menționate, se scrie cu majusculă când e vorba de o nouă comunicare, deci de o nouă idee, marcată printr-o pauză mai mare, nu de continuarea ideii precedente, iar în cazul celor două puncte, trebuie ca acestea să introducă o vorbire directă neanunțată de autorul acesteia); 5) la primul cuvânt al unui vers (dacă autorul nu a scris altfel); 6) cu intenții stilistice *(„M-am întâlnit cu Iarna la Predeal").*

Marcarea numelor proprii prin majusculă necesită următoarele precizări:

1) Se scriu cu inițială majusculă toate numele proprii simple sau compuse cu termeni sudați:

a) de persoane (prenume, nume de familie, pseudonime şi porecle, nume de personaje literare umane: *(Gheorghe, Popescu, Păstorel, Nababul, Vidra, Gerilă);*

b) mitologice şi religioase *(Jupiter, Zeus, Buda, Alah, Iehova, Moise, Dumnezeu, Cristos);*

c) de animale *(Grivei, Joiana, Murgu);*

d) de aştri şi de constelații: *(Casiopeea, Uranus, Luceafărul, Luna, Pământul, Soarele, Balanță, Gemenii);*

e) de evenimente istorice *(Reforma, Renaşterea, Comuna);*

f) de organe şi organizații de stat, politice, naționale şi internaționale, de întreprinderi, instituții, firme *(Bundestag, Senatul, Parlamentul, Rompress, Romarta, Vulcan, Tractorul, Ateneul, Coleus, Elvila);*

g) geografice şi teritorial-administrative *(Bucureşti, Olt, Everest, Bucegi, România, Franța, Cotroceni, Dolj);*

h) de sărbători calendaristice, religioase, naționale şi internaționale *(Crăciun, Paşte, Ramadan);*

i) de publicații periodice, de opere literare, ştiințifice, artistice *(Adevărul, Moromeții, Getica, Pastorala);*

j) de mărci de produse industriale *(Arctic, Telecolor, Sony, Volvo);*

k) de rase, specii, varietăți etc. de animale sau de plante *(Pinzgau, Bazna, York, Sussex, Toulouse, Golden, Aurora).*

2. Nu se scriu cu inițială majusculă:

a) nume comune provenite din nume proprii *(ford, mercedes, coulomb, hertz, ohm, havana, un harpagon, un mecena, o odisee);*

b) numele punctelor cardinale: *est, sud, apus, miazăzi, occident;*

c) denumirile funcțiilor de stat, politice şi militare, titlurile şi gradele ştiințifice şi didactice: *senator, primar, prefect, preşedinte, rege, şah, împărat, voievod, general, doctor, conferențiar;*

d) termeni generici pentru organe şi organizaţii de stat şi politice, instituţii, întreprinderi, firme, când nu denumesc entitatea dată: *membrii guvernului, vine de la facultate, merge la firmă;*

e) denumirile epocilor istorice şi geologice care nu au semnificaţia unor evenimente: *antichitatea, feudalismul, capitalismul, paleozoicul;*

f) numele de popoare: *român, francez, bulgar, american;*

g) numele lunilor şi ale zilelor săptămânii: *ianuarie, martie, miercuri, duminică;*

h) numele obiectelor de învăţământ: *matematică, chimie, zoologie.*

3. Numele proprii formate din mai mulţi termeni se scriu:

a) **cu iniţiala majusculă la toţi termenii** (cu excepţia cuvintelor ajutătoare: articole, prepoziţii, conjuncţii, dacă nu se află pe primul loc), când sunt: nume de persoane şi de personaje literare *(Ion Creangă, Constantin Rădulescu-Motru, Ştefan cel Mare, Albă-ca-Zăpada);* nume proprii mitologice şi religioase *(Amon-Ra, Cel-de-Sus);* nume proprii de animale *(Rilă-Iepurilă, Riţă-Veveriţă);* numele de aştri şi de constelaţii *(Luceafărul-de-Dimineaţă, Steaua-Polară, Cloşca-cu-Pui);* denumirile de evenimente istorice *(Conferinţa ONU pentru Dreptul Mării, Unirea Principatelor, Al X-lea Congres Internaţional al Lingviştilor);* denumirile organelor şi organizaţiilor de stat şi politice, naţionale şi internaţionale, ale întreprinderilor, instituţiilor şi firmelor *(Serviciul Român de Informaţii, Curtea de Conturi, Adunarea Naţională Franceză, Biblioteca Centrală Universitară, Institutul de Lingvistică, Şcoala Centrală de Fete, Ana Electronic);* numele geografice şi teritorial-administrative: – care nu cuprind termeni generici *(Curtea de Argeş, Sub Cetate, Slănic-Moldova, Marea Britanie, Noua Zeelandă);* – care cuprind un termen generic: *baltă, deal, lac, bulevard, piaţă* etc. urmat de unul sau mai multe substanttive în genitiv, de prepoziţie + substanttiv, de adjective, de un numeral cardinal, termenul generic aşezat pe termenul secund sau întreaga formaţie denumeşte altă realitate decât termenul compus *(Balta Brăilei, Bulevardul Armata Poporului, Muntele de Sare, Balta Mare, Bulevardul 1848, Tuşnad-Băi, Poiana-Braşov, Piatra-Olt);* – care cuprind, pe locul al II-lea, un termen de identificare *(Puchenii-Moşneni, Eforie-Nord);* care cuprind nume generic precedat de un cuvânt de legatură *(Sub Arini, După Deal);* – care cuprind denumirea oficială a statelor *(Statele Unite ale Americii, Republica Moldova);* denumirile sărbătorilor calendaristice, religioase, naţionale şi internaţionale *(Anul Nou, Ziua Victoriei, Schimbarea la Faţă);* titlurile onorifice, numele ordinelor şi ale medaliilor de stat: *Ordinul Mihai Viteazul, Legiunea de Onoare).*

b) **cu inițială majusculă numai la primul termen** (dacă ceilalți termeni nu sunt substantive proprii încorporate, ca în *Columna lui Traian*): formulele de politețe *(Domnia voastră, Excelența sa, Alteța sa, Măria sa, Maiestățile lor imperiale);* titlurile publicațiilor periodice, ale operelor literare, artistice şi ştiințifice *(Convorbiri literare, România liberă, Amintiri din copilărie, O scrisoare pierdută);* denumirile documentelor oficiale, naționale şi internaționale *(Legea învățământului, Regulamentul organic);* denumirile mărcilor de produse industriale: *Flori de câmp* (săpun), *Macul roşu* (pudră); numele proprii ale raselor, speciilor etc. de animale şi plante *(Marele alb, Cornul-caprei);* numele edificiilor şi ale monumentelor *(Arcul de Triumf, Monumentul aviatorilor, Sala sporturilor).*

Scrierea abrevierilor cu majusculă se face când:

a) sunt abrevieri cu caracter internațional *(N.B., P.S.);*

b) abrevierile numelor de puncte cardinale, ale unor unități de măsură, simboluri (matematice, chimice etc.), ale numelor de personalități, de țări, de întreprinderi *(N., E., Hz., A., G., Al., C., H., O., L., I.L.Caragiale, Şt.O.Iosif, S.U.A., C.E.C., O.N.U., Plafar);*

c) formulele de politete abreviate *(D-ei);*

d) abrevierile numelor de întreprinderi şi instituții formate din inițiale şi din fragmente ale termenilor componenți (majuscula poate fi la inițială sau la toate literele componente: *Adas* sau *ADAS*);

e) abrevierile unităților de măsură pot avea în forma abreviată o literă majusculă internă când al doilea termen component se prescurtează cu literă mare (kW, mA, MHz).

Scrierea numelor proprii româneşti şi străine

Normele privind notarea prin litere şi succesiuni de litere a sunetelor se aplică şi în cazul numelor proprii. Caracterul de entități individuale (uneori de unicate) al acestora, tradiția scrierii lor, sistemele diferite de care au fost impuse în plan public fac ca ele să prezinte numeroase neregularități: 1) unele toponime româneşti sunt scrise, potrivit standardizării geografice (nepusă însă de acord cu normele ortografice), altfel decât se recomandă pentru numele comune: *Ciacova şi Giarmata,* față de *Geamăna, Cinghiia, Euprani, Erbiceni, Eşanca, Brăeşti* (în Buzău, Iaşi), dar *Brăieşti* (în Botoşani, Suceava); *Mălăeşti,* dar *Mălăieşti; Mihăeşti,* dar *Mihăieşti; Cuieni,* dar *Gruieni; Izvoru Mureşului,* dar *Izvorul Oltului, Pârâu Mare,* dar *Pârâul Mare*); 2) unele nume de personalități se scriu conform dorinței purtătorilor lor, chiar dacă se încalcă normele actuale privind raportul dintre grafeme şi sunete: *Florian Aaron, Vasile Alecsandri, Ioan A. Bassarabescu, Agatha Bârsescu, Luigi Cazzavillan, Cezar*

Bolliac, Constantin Brâncuşi, Ovid Densusianu, Jacques Byck, Maria Filotti, Dumitru Ghiaţă, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Constantin Jiquidi, Nicolae Kalinderu, Dimitrie Kiriac, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Kretzulescu, Alexandru Macedonski, Constantin Mille, Matei Millo, Costache Negruzzi, Dimitrie Ollănescu, Theodor Palady, Anton Pann, Isac Peltz, Ion Pillat, Nicolae Quintescu, Vasile Pârvan, Al. Philippide, Camil Ressu, C.A. Rosetti, Alecu Russo, Anghel Saligny, Eugeniu Sperantia, Carol Popp Szatmary, Christian Tell, George Tatarescu, Nicolae Tonitza, Iuliu Zanne; 3) numele proprii străine din ţările care folosesc alfabetul latin se scriu şi se pronunţă ca în limba de origine: *Bordeaux, Bruxelles, München, New York, Quito, Goethe, Hugo, Mickiewicz, Racine, Shakespeare;* 4) numele proprii din ţările care folosesc alfabetul chirilic se scriu după normele de transliterare stabilite de DOOM: *Baku, Celeabinsk, Kazan, Cernâşevski, Şcedrin, Tolstoi, Turgheniev;* 5) numele proprii din ţările care folosesc alte caractere sau sisteme de scriere decât alfabetele latin şi slav se scriu conform cu transcrierea internaţională cu litere latine stabilită de statele respective: *Beijing* (se acceptă şi *Pekin*), *Okinawa, New Delhi, Amman, Marrakesh;* 6) numele proprii cunoscute şi folosite de multă vreme la noi, care s-au adoptat fonetic limbii române, se scriu potrivit acestei tradiţii, indiferent dacă ţara din care provin foloseşte alfabet latin, slav sau alte alfabete ori sisteme de scriere: *Copenhaga* (faţă de numele originar *Cobenhavn*), *Florenţa (Firenze), Lisabona (Lisboa), Londra (London), Marsilia (Marseille), Praga (Praha), Varşovia (Warszawa), Viena (Wien), Loara (Loire), Sena (Seine), Rin (Rhin, Rhein), Tamisa (Thames), Belgrad (Beograd), Bitolia (Bitola), Moscova (Moskva), Plevna (Pleven), Nipru (Dnepr), Ohrida (Ohrid), Scoplie (Skopje), Alexandria (El Iskandarîya), Atena (Athinai), Creta (Kriti), Salonic (Thessaloniki).*

Abrevierile

Deşi conceptul de abreviere este foarte larg (desemnând orice situaţie de reprezentare a unei unităţi sau a unei suite de unităţi printr-o parte a unităţii sau a suitei de unităţi respective, inclusiv reprezentarea unui grup sintactic printr-unul din cuvintele componente (*Guvernul* pentru *Guvernul României, vânătă* pentru *pătlăgică vânătă, halbă* pentru *halbă de bere, ’neaţa* pentru *Bună dimineaţa, tele* pentru *televiziune, Andru* pentru *Alexandru* etc.), numai o parte dintre acestea prezintă interes ortografic.

TIPOLOGIE

1. **Abrevieri grafice** sunt substantivele prescurtate ale unui cuvânt sau ale unei succesiuni de cuvinte care se citesc ca şi când ar fi întregi:

a) **abrevierile de cuvinte şi de formule uzuale** de felul: *a.m. = antemeridian; bd = bulevardul; d, dl = domnul; d.a. = după amiază; dna = doamna; dra = domnişoară; e.n. = era noastră; etc. = etcetera; î.e.n. = înainte de era noastră; nr. = numărul; p.m. = postmeridian; str. = strada; ş.a. = şi altele; ş.a.m.d. = şi aşa mai departe; sos = şoseaua; N.B. = nota bene; P.S. = postscriptum;*

b) **abrevierile titlurilor academice, de profesii şi de grade militare:** *acad. = academician; arh. = arhitect; conf. = conferenţiar; dr. = doctor; ing. = inginer; prof. = profesor; col. = colonel; mr. = maior; cpt. = căpitan; gen. = general; lt. = locotenent; plut. = plutonier; serg. = sergent;*

c) **abrevierile pronumelor şi formulelor de politeţe:** *d-ei = dumneaei; d-lor = dumnealor; d-lui = dumnealui; d-sa = dumneasa; d-ta = dumneata; dv.,dvs. dvoastră = dumneavoastră; D-ei = Domnia ei; D-lor = Domniile lor; D-lui = Domnia lui; D-sa = Domnia sa; D-ta = Domnia ta; Dv, Dvs = Domnia voastră;*

d) **abrevierile punctelor cardinale:** *E = est, V = vest, N = nord, S = sud, N-E = nord-est, N-V = nord-vest, S-E = sud-est; S-V = sud-vest;*

e) **abrevieri de indicaţii bibliografice:** *art. = articol, art. cit. = articol citat; cap. = capitol; cf. = confer (”compară”); col. = coloană; ed. = ediţia; fasc. = fascicula; fig. = figura; ib.,ibid. = ibidem („în acelaşi loc”), id. = idem („acelaşi autor”); loc.cit = loco citato; ms. = manuscrisul; n. = nota; obs. = observaţie; op.cit. = opus citatum („opera citată”); p.,pag. = pagina; r. = rândul; r^{o} = recto; s.v. = sub voce; t. = tomul; urm. = următoarele; v. = vezi; v^{o} = verso; vol. = volumul;*

f) **abrevierile unităţilor de măsură:** *cg = centigram; cl = centilitru, cm = centimetru; dal = decalitru; dam = decametru; dg = decigram; dl = decilitru; dm = decimetru; g, gr = gram; gf = gram-forţă; h = oră; ha = hectar; hg = hectogram; hl = hectolitru; hm = hectometru; kg = kilogram; kl = kilolitru; km = kilometru; kt = kilotonă; l = litru; m = metru; mg = miligram; ml = mililitru; mm = milimetru; t = tonă; A = amper; C = coulomb; F = farad; G, Gs = gauss; Hz = hertz; J = joule; V = volt; W = watt; Wb = Weber; MHz = megahertz; MW = megawatt; VA = volt-amper;*

g) **simboluri chimice, matematice, fizice:** *Al = aluminiu; Ba = bariu; C = carbon; Cl = clor; H = hidrogen; He = heliu; Mg = magneziu; O = oxigen; h = înălţime; F = forţă; l = lăţime; L = lungime; m = masă; n = număr întreg, s = spaţiu; t = timp; v = viteză; cos = cosinus; cosec = cosecantă; cot = cotangentă; sec = secantă; sin = sinus; tg = tangentă.*

2. **Abrevieri grafice (în scris) şi verbale (în rostire):**

a) **unele abrevieri de nume de personalităţi** (în exprimarea nepretenţioasă): *I.L.* (i le) *Caragiale; Şt. O.* (şte o) *Iosif;*

b) **abrevierile unor nume de ţări:** *SUA* (sua);

c) **unele abrevieri cu circulaţie închisă:** *SCL* (se ce le);

d) **simbolurile şi abrevierile de funcţii matematice şi fizice:** *sin* (=sin); *s=v.t.* (spaţiu egal viteză ori timp sau es egal ve ori te);

e) **cuvintele compuse abreviate:** *CFR* (=cefere), *CEC* (=cec), *ONU* (=onu), *Rompress* (=Rompres), *SRI* (=se re i), *Plafar* (=plafar).

SCRIEREA ABREVIERILOR:

1. **Cu majusculă sau cu minusculă** (vezi capitolul privind scrierea cu majusculă);

2. **Semne de punctuaţie folosite în abreviere:**

a) **Punctul:** când abrevierea este formată din litera sau literele iniţiale (termeni curenţi referitori la timp: *a.c., l.c., a.m., p.m., min., sec.* = secundă; *sec.* = secol; *mil., î.e.n., î.Chr., e.n., î. Chr.;* abrevierea lunilor anului: *ian., febr., mart., apr., iun., iul., aug., sept., oct., nov.* sau *n., dec.;* termeni de adresare sau de referire la persoane: *d. = domnul; Onor. = onoratul(ui); onorata(-ei); M.S. = Maiestatea sa; P.S.S. = Preasfinţia sa; Sf = Sfântul, Sfânta;* nume de profesii: *agr. = agronom; ec. = economist;* titluri ştiinţifice: *acad. = academician(-ul, -ului); dr. = doctor;* termeni folosiţi în indicaţii bibliografice: *art. = articolul; cit. = citat(ă); pp = paginile; tab. = tabelul;* termeni folosiţi în adrese şi în scrisori: *ap. = apartamentul; bl. = blocul; com. = comuna; dest. = destinatar; exp. = expeditor; intr. = intrarea; jud. = judeţul; sc. = scara; str. = strada; nr. = numărul;* termeni de referinţă în acte oficiale: *co. = compania; L.S. = loc de ştampilă; nr. crt. = numărul curent;* prenume de bărbaţi (cele de femei nu se abreviază): *A., Al. B., D., Fl., G., Gh., D.R. (Popescu), M.R. (Paraschivescu);* nume de ţări: *S.U.A.* (dar şi *SUA*); nume de societăţi, instituţii, partide sau alianţe politice: *M.I. (dar şi MI), C.F.R. (CFR), C.E.C. (CEC), O.N.U. (ONU), C.A.R. (CAR), P.D.S.R. (PDSR), U.S.A. (USA); termeni stiinţifici: A.C.T.H. (ACTH), V.S.H. (VSH), O.Z.N. (OZN); diverse: S.O.S., K.O., O.K., I.Q.*

b) **Cratima:** în abrevierile unor compuse scrise cu cratimă: *N-E = nord-est; N-V = nord-vest; S-E = sud-est; S-V = sud-vest;* în abrevierile compuselor sudate*: d-lui = dumnealui, d-ei = dumneaei; d-voastră = dumneavoastră;* în abrevierile compuselor scrise cu blanc: *D-ei = Domnia ei; D-voastră = Domnia voastră;*

c) **Punct şi cratimă:** în abrevierile compuse scrise cu cratimă (nume de profesii, de grade militare): *ec.-cont.=economist-contabil, red.-şef.=redactor-şef; lt. col.=locotenent-colonel;*

d) **Bara şi punct:** *c/val=contravaloare;*

e) **Apostrof:** în scrierea prescurtată a anilor: *'99, '89, '907;*

f) **Fără semne ortografice:** când abrevierea cuprinde litera finală a cuvântului simplu abreviat (termeni de adresare: *dl = domnul, dlor = domnilor, drei = domnişoarei;* grade militare: *gral = general, cca = circa, jr = junior*); când se abreviază termeni stiinţifici (indiferent de modul abrevierii): *A = arie, amper, a = ar, Ah = amper-oră, Ag = argint, Au = aur, cal = calorie, CP = cal-putere, dl = decilitru, Fe = fier, h = oră;* în abrevierile termenilor medicali: *pH, Rh, ADN, TBC;* numele punctelor cardinale: *E, N, S, V;* numele ţărilor (la competiţii internaţionale, pe autovehicule): *RO, I, GB, CH, S;* numele judeţelor: *CJ, DJ, CL, CV;* diverse: *TV, TVR, UEFA, SS* (=*sua subscriptione* "semnătura sa"); când abrevierea e formată din litere iniţiale şi segmente iniţiale de cuvânt sau din fragmente de cuvinte: *TAROM, ROMARTA, ROMPRESS, RENEL, CONEL, SAFI, ASIROM, BANKOOP.*

INTERDICŢII PENTRU ABREVIERI: numele de familie; prenumele feminine; numele de localităţi (cu excepţia primului termen din unele substantive compuse: *Sf. Gheorghe, Tg.-Jiu, Tr. -Severin*).

CITIREA (PRONUNŢAREA) ABREVIERILOR:

a) Se citesc alfabetic, cu accent pe ultima iniţială, abrevierile literale (formate din iniţiala fiecărui termen component sau a celor consideraţi de bază, de felul: *CFR=cefere; BCR=becere; SRI=serei, S.R.L.=serele;*

b) Se citesc fonetic sau mixt unele abrevieri literale: *CEC=cec; ONU=onu; UEFA=uefa;*

c) Se citesc fonetic: abrevierile formate din iniţiale şi fragmente ale termenilor componenţi *(ASIROM, TAROM);* abrevieri formate numai din fragmente ale termenilor componenţi sau din abrevieri şi cuvinte întregi *(Plafar, Rompress, Bankcoop).*

D. **ANALIZA FONETICĂ**

Analiza fonetică reprezintă tranziţia practică de la însuşirea aspectelor fonetice teoretice la o abilitate fonetică adecvată. Numai examinând, din aceasta perspectivă, silabe, cuvinte sau segmente de enunţ, se poate dobândi o bază sigură pentru folosirea lor corectă în propria scriere şi pronunţare ("urechea" sau "ochiul", oricât de bune, nu sunt suficiente pentru stăpânirea tuturor fenomenelor). Problemele

de fonetică nu sunt articulate într-un sistem complex şi coerent, după modelul morfologiei sau, mai ales, al sintaxei, de aceea, pentru rezolvarea lor, nu e posibilă elaborarea unui algoritm propriu-zis. De altfel, ele sunt solicitate de cele mai multe ori separat, nu ca un tot (cum ar fi o cerinţă de tipul „Faceţi analiza fonetică a cuvîntului/silabei/fragmentului"). Întrucât cea mai dificilă este totuşi o asemenea analiză globală, care încorporează de fapt toate posibilele analize parţiale, o vom presupune ca cerinţă şi îi vom da curs. Primul lucru care trebuie avut în vedere înainte de abordarea eşantionului examinat este lista fenomenelor fonetice posibil de găsit într-un text. Acestea pot fi, eventual, eşalonate într-o ordine logică, de la simplu la complex, după cum derivă unele din altele. Nefiind multe, le enumerăm în continuare: structura fonematică a cuvântului/fragmentului, silabe şi unităţi suprasegmentale, grupuri vocalice şi consonantice, fenomene în familia şi paradigma cuvântului, variante fonetice ale acestuia, probleme de ortografie şi ortoepie, disponibilităţi expresive.

Structura fonematică înseamnă: **număr de foneme** (dificultăţi pun cuvintele care cuprind grupurile *ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi:* când *e, i* constituie centru de silabă, ele sunt şi unităţi sonore separate şi semnul valorii de grup respective; când nu constituie centru de silabă, ele nu mai sunt şi unităţi sonore separate); **repartiţia fonemelor** pe vocale, semivocale şi consoane; raportul între elemente vocalice şi cele consonantice (cuvântul fiind **predominant vocalic, predominant consonantic** sau cu **structura fonetică echilibrată; distribuţia fenomenelor** pe grupuri vocalicel/consonantice sau intercalarea consoanelor individuale printre vocale; **specificul tronsonului iniţial, final şi de mijloc** al cuvântului (ceea ce arată configuraţia fonetică a cuvântului), influenţa coarticulatorie a sunetelor (alofonele poziţionale).

Structura silabică se referă la: numărul de silabe; locul silabei accentuate, eventual silabe cu accent secundar; tipul de silabe (deschise, la un capăt sau la ambele capete, închise); marcare intonaţională (dacă e cazul); variante accentuale şi probleme de ortoepie (varianta admisă sau neadmisă în norme); corelaţiile morfologice ale variantei de accentuare (exemplu: trecerea cuvântului dintr-o clasă flexionară în alta).

Grupurile vocalice pot fi **diftongi** (caracterizaţi ca ascendenţi sau ca descendenţi, eventual ce tip de elemente vocalice cuprind: anterioară + centrală etc.), **triftongi** (caracterizaţi şi ei ca ascendenţi, sau ca centraţi, eventual ce tip de elemente vocalice cuprind: anterioară+posterioară+centrală etc.). Deşi nu sunt grupuri vocalice,

trebuie menționate vocalele în **hiat** (cu tendința de înlăturare, dacă e cazul, prin diftongare, eliziune, epenteză etc.).

Grupurile consonantice pun probleme de **coarticulație** (aici apar frecvent alofone asurzite, sonorizate, nazalizate etc.) şi de **segmentare intersilabică.**

Fenomene fonetice posibile în familia şi paradigma cuvântului analizat sunt **alternanțele fonetice** (vocalice, consonantice, de grupuri consonantice; de doi termeni, de trei termeni) şi **mutarea accentului pe parcursul flexiunii** (inclusiv de pe rădăcină pe sufix, sau invers).

Variantele fonetice ale cuvântului, la forma-tip sau la una din formele sale flexionare, trebuie semnalate şi puse în legătură cu aspectele morfologice care le-au determinat sau care au derivat din ele.

Problemele de ortografie şi ortoepie se referă la aceste variante (care pot consta din foneme în plus sau în minus, alofone specifice, schimbarea accentului) şi la prevederile normelor în legătură cu ele.

Disponibilitățile expresive pot fi de genul **imitației** (sugerării) unor sonorități din natura sau din activitatea umană, ori pot **simboliza** fonetic stări de suflet.

Analiza fonetică de ansamblu a unui cuvânt/fragment/text trebuie să dea în final o **caracterizare fonetică** a acestuia, oferind totodată sugestii pentru **asocierea/corelarea** unora dintre trăsături cu fenomene desprinse din analiza la celelalte niveluri (lexical, gramatical şi stilistic).

E. **PROBLEME PENTRU EVALUARE:**

I. **Probleme teoretice:**

1. Ce este fonetica şi care sunt raporturile ei cu fonologia?
2. Cu ce se ocupă ortografia şi ortoepia? În ce constau legăturile lor cu fonetica şi fonologia?
3. Ce este sunetul?
4. Ce este fonemul?
5. Ce este alofonul?
6. Descrieți aparatul fono-articulator.
7. Descrieți aparatul auditiv.
8. Proprietățile sunetului.
9. Vocalele. Clasificarea lor articulatorie şi acustică.
10. Semivocalele.
11. Consoanele. Clasificarea lor articulatorie şi acustică.
12. Stabilirea şi caracterizarea unităților fonetice funcționale.
13. Unitățile suprasegmentale.
14. Alofonele româneşti mai importante.
15. Segmentul vocalic. Rolul lui pentru despărțirea cuvintelor în silabe.
16. Hiatul.

17. Diftongii.
18. Triftongii.
19. Structura fonologică a cuvintelor româneşti.
20. Structura accentuală a cuvintelor româneşti.
21. Tendinţe fonetice în limba română actuală.
22. Alfabetul limbii române. Corespondenţa între sunete şi litere.
23. Principiile ortografiei româneşti.
24. Normele ortografice şi ortoepice ale limbii române cu implicaţii fonetice.
25. Semnele de ortografie.

II. **Aplicaţii evaluative**

1. Transcrieţi fonetic următoarele cuvinte şi comentaţi raportul dintre numărul de litere şi numărul de sunete: *ceapă, cer, ger, geană, chem, cheamă, gheară, ghem, ghiozdan, girafă, Cincinat, gherghef, încheia, exerciţiu, exemplu, exagera, exuberant, exigent, exalta, exaspera, exersa, exorcist, exantematic, complex, text, xerox, excelent, mixt, exact, erotic, exod, galaxie, elixir, chioşcuri, geană, gingie, înghiţi.*
2. Daţi zece exemple de cuvinte în care grupul de sunete [ks] se redă prin grupul de litere *cs* şi alte zece exemple în care acelaşi grup să fie redat prin litera *x*.
3. Caracterizaţi din punct de vedere articulatoriu, acustic şi funcţional următoarele cuvinte: *eu, ea, el, este, era, ghindă, ceară, cretă, geantă, ger, grindă, gheară, chiar, chenar, gherghef, gheaţă, oaste, toarnă, seamă, biată, pian, vreme, vorbeam, scînteiau, idee, înainte, împietri, întârziere, altoieşte, ambreiază, leoarcă, leopăi.*
4. Daţi câte cinci exemple de silabe formate din:
a) un sunet;
b) un cuvânt;
c) două sau mai multe sunete alăturate ale aceluiaşi cuvânt;
d) două cuvinte întregi;
e) un cuvânt întreg şi începutul altui cuvânt;
f) sfârşitul unui cuvânt şi începutul altui cuvânt;
g) sfârşitul unui cuvânt şi un cuvânt întreg.
5. Care din următoarele cuvinte prezintă alternanţe pe parcursul flexiunii (precizaţi aceste alternanţe): *tânăr, bătrân, păr, măr, faţă, băiat, seară, poartă, negru, roşu, moară, zboară, şcoală, tot, lup, pom, muşc, veste, creez, cneaz, cască, cresc, soră, repede, suav, îngraş, vrajă, face, ban, galben, cal, castravete, credinţă, monah, cădea.*
6. Există diferenţe între numărul de litere şi numărul de sunete din următoarele cuvinte? (Care este cauza?) – *exploata, exemplu, extemporal,*

perplex, sufix, ceapă, ceară, gin, gheață, ghiocel, ghirlandă, gheenă, chemare, cheamă, chin, chirie, car, xerox, extorca, getax, el, este.

7. Despărțiți în silabe cuvintele și grupurile de cuvinte următoare și precizați regulile, excepțiile și restricțiile de care ați ținut seamă în fiecare caz: *acră, absorție, angstron, abstract, aceștia, adoptate, adumbri, aghiotant, autumnal, automat, auscultare, anafilactic, antarctic, adagiu, adagio, anestezie, autopsie, biopsie, bojdeucă, binoclu, bacalaureat; bacilemie, baclava, bancrută, batisferă, beucă, beatifica, budoar, cais, coafa, continuu, chiasm, coșaveraj, cinemascop, clarobscur, copiii, chintesență, conștiință, crocant, dezechilibru, dintr-un, despre, deocamdată, deodată, deopotrivă, diacon, elicopter, diavol, exploata, emailare, ființă, fiică, fortissimo, februarie, fiasco, funcție, geografie, gaudeamus, gheizer, gheișă, gentilom, ghionoaie, guașă, holocaust, inegal, ibidem, inaniție, ioniu, ignora, impiegat, inaugura, îndeajuns, îndeaproape, junghiere, jaguar, jertfelnic, lincși, leoaică, leucemie, lornietă, laureat, micsandră, monstru, mausoleu, maistru, nestrămutat, monogramă, necropsie, obiectiv, oceanografie, oligantropie, optsprezece, panoptic, piuneză, pauper, patinoar, poliomielită, preempțiune, Russo, retroactiv, subestima, sanctitate, somnambul, silicios, studio, sufleur, subiect, șifonier, troiță, transilvan, transeuropean, transcrie, tuzlama, trotuar, totdeauna, toasta, textual, unghieră, umlaut, uruguayan, ultraluminiu, Ucraina, voievod, voiager, vinietă, vreodată, voalat, yorkian, ceasla, maslu, ceaslov, cislă, teslă, riesling, Neajlov, pușlama, câșlă, șașlâc, Ezra, Islam, mijloc, măslină, într-un, vâzându-l, ducându-se, mi-au adus.*

8. Puneți accentul corect pe următoarele cuvinte: *abație, abia, acvilă, anost, alo, antic, agora, angora, avarie, anafora, anaforă, anafură, apendice, austru, acolo, adulter, aripă, afin, anatemă, acvilă, agrișă, aisberg, Alexandria, Ankara, bariton, butelie, bismut, Boston, barem, bitum, babord, banjo, bormașină, Budapesta, Balaci, Bangkok, Beijing, Bogota, Bombay, Buenos Aires, companie, caracter, conductor, calcar, crater, corector, colonie, comedie, copii, colos, cetină, chivot, colaps, cais, Caragea, Copenhaga, Cupidon, dușman, director, domino, diaspora, dafin, despot, deunăzi, duminică, Dobrogea, editor, episcop, epitrop, factor, ferigă, firav, fief, gheișă, gingaș, glaucom, godin, grepfruit, Govora, hachiță, hatman, halima, halteră, honved, Hațeg, Hiperion, intim, ibidem, ion, întrevedere, înconjur, încotro, încolo, jilav, junior, ketchup, libido, lingav, lectică, Lugoj, miriște, matur, mafie, mizer, matrice, mijloc, maistru, malaga, maur, Miron, Macao,*

Mediaş, nubilă, neutru, Nicodim, osana, ocniță, onix, ostrov, penurie, prevedere, profesor, protector, palie, passim, Pelaghia, Papahagi, Pekin, Peru, regizor, rabin, radar, revizor, rucsac, Russo, sever, simbol, suburbie, scrutin, superfluu, sipet, satiră, sinecdocă, santal, splendid, seif, troiță, trafic, tranzistor, translator, țărână, tombolă, tanagra, tergal, unic, uric, Ucraina, Ulan Bator, vestibul, vatman, rector, vermut, valvulă, zapis, Zagreb.

9. Identificați diftongii, triftongii şi vocalele în hiat din următoarele cuvinte, precizând tipul de astfel de fenomene (diftong ascendent, triftong centrat etc.): *mergeau, două, lăcrimioară, ursoaică, poezie, pian, ceas, trecea, vegheau, suiai, protozoare, ceartă, ghergheleu, unchi, ger, cercei, i-a, le-a, ne-au, zootehnie, neevoluat, iarbă, furie, îndoială, suie, ideal, rochie, ființă, fiică, ied, ziua, greu, roi, roiul.*

10. Prezentați zece exemple de grupuri de sunete care pot forma în unele cuvinte hiat, iar în altele, diftongi.

11. Prezentați zece exemple de grupuri de sunete care pot forma în unele cuvinte triftongi, iar în altele, vocală+diftongi.

12. Dați exemple de cuvinte care să aibă: a) mai multe litere decât sunete (cu una, două sau trei unități); b) mai multe sunete decât litere (cu una sau două unități); c) acelaşi număr de litere şi de sunete, dar care nu sunt în corespondență directă.

13. Prezentați câte cinci exemple de cuvinte a căror scriere corectă este normată pe baza principiului fonetic (respectiv morfologic, etimologic, silabic, sintactic, simbolic).

14. Prezentați zece situații în care cuvintele se pronunță diferit decât cum sunt scrise.

15. Prezentați zece neologisme scrise şi pronunțate ca în limba de origine.

16. Prezentați zece cuvinte scrise ca în limba de origine, dar pronunțate diferit de limba de origine în limba română.

17. Prezentați zece exemple de cuvinte pronunțate şi scrise în limba română la fel, dar diferite şi ca grafie şi ca pronunțare de limba de origine.

18. Formulați pluralul (masculin şi/sau feminin) al substantivelor şi adjectivelor: *complex, convex, linx, ortodox, perplex, prolix, sfinx, heterodox, fix.*

19. Subliniați formele corecte şi motivați-vă opțiunea: *aşază/aşează, înşela/înşăla, şa/şea, angajem/angajăm, coaje/coajă, plajă/plaje, înfățişăm/înfățişem, uşă/uşe, găinuşă/găinuşe, jălui/jelui, jeratic/jăratic, şăluț/şeluț, şănțuleț/şențuleț, şegalnic/şăgalnic, şătrar/şetrar, şetră-*

rie/ştătărie, alee/aleie, aceeaşi/aceiaşi, iarăş/iarăşi, agrează/agreează, creem/creăm, creezi/creiezi, să creeze/să creieze, atribue/atribuie, constituie/constitue, statue/statuie, statuetă/statuietă, măestru/măiestru, basma/bazma, cazma/casma, caznic/casnic, cismar/cizmar, cismă/cizmă, osmoză/osmosă, premisă/premiză, chermesă/chermeză, conclusiv/concluziv, abraziv/abrasiv, coroziv/corosiv, prismă/prizmă, sesiune/seziune, chintesență/chintezență, trăznet/trăsnet, conştiință/conştință, cunoştință/cunoştiință, desfința/desființa, fică/fiică, înştința/înştiința, recunoştință/recunoştiință, destructiv/distructiv, incrimina/încrimina, infiltra/înfiltra, încarna/incarna/încărna, încrusta/incrusta, incasa/încasa, adaus/adaos, auricul/auricol, fascicul/fasciculă/fascicol/fascicolă, marmură/marmoră, matriculă/matricolă, repaus/repaos, ridicol/ridicul, vehicol/vehicul, afluent/afluient, asidue/asiduie, duet/duiet, efectuez/efectuiez, situez/situiez, erbar/ierbar, erbivor/ierbivor, erbicid/ierbicid, contribuie/contribue, acuarelă/acoarelă, balansor/balansoar, contor/contoar, chirilic/cirilic, frustra/frusta, oprobriu/oprobiu, propriu/propiu, proprietar/propietar, a apropia/a apropria, repercursiune/repercusiune, cvintet/quintet, lingual/lingval, sanguin/sangvin, alva/halva, exagon/hexagon, furnisa/furniza, helicopter/elicopter, helioterapie/elioterapie, hieroglifă/ieroglifă, ilar/hilar, higienă/igienă, muschetar/muşchetar, musculos/muşchiulos, musculatură/muşchiulatură, spaclu/şpaclu, spalier/şpalier, spicher/speaker/şpicher, spiț/şpiț, standard/ştandard, start/ştart, stat (de plată)/ştat, stachetă/ştachetă, strangula/ştrangula, ştecăr/stecăr/stecher, stoc/ştoc, transitiv/tranzitiv, asbest/azbest, asvârli/azvârli, glasvand/glazvand, presbit/prezbit, zgură/zgură, escadrilă/excadrilă, escadron/excadron, escava/excava, escroc/excroc, espadrilă/expadrilă, estaz/extaz, excală/escală, extompa/estompa, cortejiu/cortegiu, cartilaj/cartilagiu, peisaj/peisagiu, servici/serviciu, sandviş/sandvici/sandvich, sanda/sandală.

20. Subliniați variantele corecte: *adagiu/adagio, adaus/adaos, adineauri/adineaori/adiniaoarea, afrodisiac/afrodiziac, accepție/acepțiune, acont/aconto, adăugită/adăugată/adăogită, adopție/adopțiune, afruntare/afrontare, agheasmă/aghiasmă, aisberg/iceberg, aldămaş/adălmaş, aleator/aleatoriu, alică/alice (sing.), aliniat/alineat, alocuri/alocurea, aloie/aloe, alogen/halogen, altminteri/altminterea/altmintrelea, aliură/alură, amăreală/amărală, ambiguu/ambigu, ambulator/ambulatoriu, amploiat/amploaiat, anafură/anaforă/anafora, antedeluvian/antediluvian/ antidiluvian, anticameră/antecameră, Anul Nou/Anul nou, aoleu/auleu/aoleo, a apropia/a apropria, apropo (subst)/apropou, harap/arap, arădan/arădean, areopag/aeropag, argeşan/argeşean, a asambla/a ansambla, asterisc/aste-*

rix, astm/astmă, atenție/atențiune, atlas/atlaz, atriu/atrium, atunci/atuncea, auditor/auditoriu/auditorium, augur/auguriu, avantgadă/avangardă, avantpost/avanpost, a asvârli/a azvârli, babilonean/babilonian, badminton/badmington, baretă/beretă, basc (beretă)/bască, bazedof/bazedov, bazorelief/basorelief, băjenie/bejenie/bejanie, becisnic/bicisnic, beneficiu/beneficiu, bendiță/bentiță, berbec/berbece, bergamot/pergamut, bitter/biter, blacheu/placheu, bleumaren/bleumarin, blue-jeans/blugi, bluz/blues, bolero/bolerou, bosumflat/bozumflat, branhie/bronhie, bransardă/brasardă, briantină/briliantină, brizbiz/brizbriz, brusture/brustur, bulgăre/bulgăr, Buna-Vestire/Bunavestire, burete/buret, cabrioletă/gabrioletă, cafeină/cofeină, cartaboş/caltaboş, camping/chemping, cancioc/canciog, canea/cana, cangrenă/gangrenă, capot/capod, caracul/carachiul, carafă/garafă, caramea/caramelă, cartesian/cartezian, cartilaj/cartilagiu, a catadicsi/a catadixi, cazinou/cazino, cearceaf/cearşaf, cercevea/gergevea/giurgiuvea, chebab/chebap, a chelălăi/a schelălăi, chermesă/chermeză, kitsch/kitch, chics/chix, chimonou/chimono, chisăliță/chiseliță, circumferință/circomferință, cismă/cizmă, clovn/claun, colind/colindă, conclusiv/concluziv, container/conteiner/containăr, contingent/contigent, contor/contoar, corigent/corijent, coroziv/corosiv, coşciug/cosciug, crenvurst/crenvurşt/cremvuşt, cuartet/cvartet, culasă/chiulasă/chiuloasă, cuvincios/cuviincios, cvadratură/cuadratură, cvintă/chintă, dandi/dendi, darmite/darămite, a datora/a datori, de altminteri/de altminterea/de altmintrelea, de-a-ndărătelea/de-a-ndăratele, de-a-ndoaselea/de-a-ndoasele, de-a pururea/de-a pururi, de asemenea/de asemeni, a debraiai/a debreia, a deconspira/a desconspira, degrade/degradeu, delicvent/delincvent, a descăleca/a descălica, deseară/ diseară, a se dezice/a se deszice, a detalia/a detaila, detenție/detențiune, dicție/dicțiune, din contra/din contră, disertație/dizertație, disident/dizident, distructiv/destructiv, divident/dividend, dojană/dojeană, a se dumeri/a se dumiri, echinocțiu/echinox, elicopter/helicopter, emisiune/emisie, enfizem/emfizem, erbicid/ierbicid, erbar/ierbar, erbivor/ierbivor, expres/expre, extensiune/extensive, extravertit/extrovertit, fairplay/fair-play, fascicol/fascicul, facsimil/faximil, ferăstrău/fierăstrău, filigran/filigram, filozofie/filosofie, flanea/flanelă/flanel, flash/fleş, flăcăiandru/flăcăuandru, foarfece/foarfeci/foarfecă, foehn/föhn, fondator/fundator, a fonda/a funda, franc/franş, a fricționa/a frecționa, fricțiune/frecție, a frusta/a frustra, funcție/funcțiune, funeralii/funerarii, fusiform/fuziform, gablonz/gablonț, galanton/galantom, garderob/garderobă, gărgăun/gărgăune, germen/germene, genuflexiune/genoflexiune, genunche/genunchi, gheto/ghetou, ghioa-

gă/ghioacă, ghionoaie/gheonoaie, gheenă/ghenă, ghişeft/gheşeft, ghiuden/ghiudem, gips/ghips/ipsos, giuvaier/juvaier, glaspapir/glaşpapir, glasvand/glasvant, glonte/glonț, godin/goden, gogoman/guguman, golgeter/golgheter, greier/greiere, griş/gris, grunzuros/grunțuros/zgrunțuros, harpă/harfă, hasdeian/hasdeean/hajdeian, hiatus/hiat, hilar/ilar, hobby/hoby, huța (interj.)/uța, iaca/iacă, idiosincrasie/idiosincrazie, igienă/higienă, impegat/impiegat, a înpieta/a impieta, încarnare/încărnare/incarnare, incas/incaş, a incrimina/a încrimina, a incrusta/a încrusta, în cvarto/în cuarto, a ingurgita/a îngurgita, inopinat/inopinant, a intitula/a întitula, intrepid/întreprid/intreprid, a irupe/a irumpe, israelian/izraelian, itinerar/itinerariu/intinerar, importuna/inoportuna, a îmbâxi/a îmbâcsi, împeliţat/împieliţat, îndemânatic/îndemânatec, a îngreuia/a îngreuna, însemn/insemn, a înveşmânta/a învesmânta, jeantă/geantă, jerseu/jerse, jeț/jilț, jiclor/jiglor/jigler, jiujitsu/jiu-jitsu, juntă/huntă, juristconsult/jurisconsult, kaki/kakiu, kibbutz/kibuț, kmer/khmer, kuwaitian/kuweitian, lăcaş/locaş, lăcătuşărie/lăcătuşerie, lăcrămioară/lăcrimioară, lănțuc/lănțug, lăscaie/leţcaie, lăuză/lehuză, leader/lider, leal/loial/loaial, lebărvurşt/lebărvuşt, lefşoară/lefuşoară, lezmaiestate/lezmajestate, lineal/linear/liniar, livrească/livrescă, lobby/loby, lubrefiant/lubrifiant, luminescent/luminiscent, lunatec/lunatic, macrame/macrameu, maestru/maistru/măiestru, magaziner/magazioner, maiestate/majestate, maiestuos/majestuos/maiestos, maieu/maiou, manechiura/manichiură/manicură, marihuana/marijuana, marochiner/marochinier, marochinărie/marochinerie, marşalier/marşarier, moşinație/maşinațiune, mazagram/mazagran, mănăstire/mânăstire, mănuşă/mânuşă, mental/mintal, mesadă/misadă, menu/meniu, mezelic/mizilic, micsandră/mixandră, migrație/migrațiune, minim/minimum, moto/motto, muche/muchie, mugur/mugure, muşchetar/muschetar, muteşte/muțeşte, nanghin/nanchin, nămiază/namiază, nefondat/nefundat, negară/năgară, nicăieri/nicăierea, nimeni/nimenea, niscai/niscaiva, nylon/nailon, obiecție/obiecțiune, obstretică/obstetrică, oclusiv/ocluziv, o dată ce/odată ce, o dată cu/odată cu, oleacă/o leacă, onorariu/onorar, opiu/opium, ostatic/ostatec, paliativ/paleativ, pancartă/pancardă, papillon/papion, paradisiac/paradiziac, parodontoză/paradontoză, pate/pateu, pălăvrăgeală/palavrageală, păstrugă/păstrungă, pântece/pântec, pătlăgea/pătlăgică, pedigriu/pedigri, penalty/penalti, perciune/perciun, pernă/perină, petic/petec, petrosin/petroxin, picap/pick-up, pieptene/piepten, a pietrifica/a petrifica, pioneză/piuneză, plancardă/placardă, plăsea/prăsea, plebiscit/plebicist, plenipotențial/plenipotențiar, poanson/ponson, poli-

loghie/pologie, porthartă/porthart, posesiune/posesie, preceptor/perceptor, preerie/prerie, premisă/premiză, prenades/prenandez, preşedenție/preşidenție/preşedinție, a se pricopsi/a se procopsi, pricomigdală/picromigdală, prim-plan/primplan, prişniț/prişniță, profesie/profesiune, pronostic/prognostic, prooroc/proroc, pulovăr/pulover, pururi/pururea, ralanti/relanti, ranch/renci/ranci, randevu/rendez-vous, răsătură/răzătură, a răzgâia/a râzgâia/a râzgâi, receptacol/receptacul, ricviem/requiem, reîncarnare/reincarnare, relache/relaş, repaus/repaos, repercusiune/repercursiune, respectuos/respectos, rezidu/reziduu, roentgen/röntgen, remmy/rumi, ruxac/rucsac, salariu/salar, salcie/salce, sanda/sandală, sondviş/sandvici, sangvin/sanguin, santinelă/sentinelă, sarma/sarmală, satin/saten, schimnic/schivnic, scotch/scoci, a scrijela/a scrijeli, a scrânti/a scrinti, secție/secțiune, a secunda/a seconda, a selecta/a selecționa, seif/safe, semen/seamăn, speze/spese, spicher/speaker/şpicher, spray/sprey, statuetă/statuietă, statuie/statue, a se strepezi/a se sterpezi, suma/summum/sumum, şleampat/şleampăt, şoarece/şoarec, şorici/şoric, şotron/şodron, ştecher/ştecăr, şurub/şurup, talaş/talaj, tangou/tango, taxi/taxiu/taximetru, tăiței/tăieței, tălpig/tălpic, a termofica/a termifica, tobogan/topogan, a trăsni/a trăzni, trosnet/trăznet, a tulbura/a turbura, tumoare/tumoră, țurtur/țurțure, ulcior/urcior, varieteu/variete, vasăzică/va să zică, a se văita/a se văieta, vehicul/vehicol, venezuelian/venezuelean, a veşteji/a vesteji, viager/viajer, vilbrochen/vibrochen, vinietă/vignietă, vizavi/vis-à-vis, vodcă/votcă, voluptuos/voluptos, vultan/hultan, zalhana/zahana, a zădărî/a zădărî, zeppelin/zepelin, zigzag/zig-zag, ziler/zilier, zizanie/zâzanie.

21. Scrieți corect şi citiți abrevierile următoarelor cuvinte şi grupuri de cuvinte: *antemeridian, bulevardul, circa, domnul, după amiază, doamna, domnişoara, era noastră, înainte de Hristos, înainte de era noastră, după Hristos, etcetera, numărul, postmeridian, strada, şi altele, şi aşa mai departe, şoseaua, nota bene, postscriptum, academician, arhitect, conferențiar, doctor, inginer, profesor, colonel, asistent, lector, căpitan, maior, locotenent, locotenent-colonel, plutonier, sergent, sublocotenent, doamnei, domnului, domnilor, doamnelor, domnişoarei, dumneaei, dumnealor, dumnealui, dumneasa, dumneata, dumneavoastră, Domnia ei, Domniile lor, Domnia lui, Domnia sa, Domnia ta, Domnia voastră, est, vest, nord, sud, nord-est, nord-vest, sud-est, sud-vest, articol, articolul citat, capitolul, confer, verso, coloană, ediția, fascicula, figura, ibidem, idem, lucrarea citată, manuscrisul, nota, observație, opera citată, pagina, paginile, rândul,*

sub voce, tonul, următoarele, vezi, volumul, centilitru, decilitrul, decalitrul, gram, gram-forță, oră, hectar, hectogram, amper, coulomb, farad, gauss, hertz, joule, volt, watt, weber, megahertz, voltamper, aluminiu, clor, carbon, magneziu, mercur, Studii şi cercetări lingvistice, societate cu răspundere limitată, societate pe acțiuni, Serviciul Român de Informații, înălțime, forță, Societatea Națională Căile Ferate Române, Casa de Economii şi Consemnațiuni, Organizația Natiunilor Unite, România Press, Asigurarea Românească, Plante farmaceutice, Transporturile Aeriene Române, anul curent, luna curentă, minut, secolul, secunda, mileniul, ianuarie, martie, noiembrie, onoratul(ui), Maiestatea sa, Preasfinția sa, Sfântul, economist-contabil, tabelul, apartamentul, blocul, comuna, destinatar, expeditor, intrarea, județul, scara, compania, loc de ştampilă, numărul curent, suo subscriptione, Convenția Democratică din România, Partidul Democrației Sociale din România, obiecte zburătoare neidentificate, viteza de sedimentare a hematiilor, redactor-şef, sergent-major, general, junior, amper-oră, calorie, cal-putere, acid dezoxiribonucleic, Marea Britanie, Elveția, Suedia, Călăraşi, Covasna, Cluj.

BIBLIOGRAFIE

Gabriel Angelescu, *Dicţionar de dificultăţi ale limbii române,* Editura Coresi, Bucureşti, 1991, 1999.

Mihail Andrei, Iulian Ghiţă, *Limba română. Fonetică, lexicologie, gramatică, stil şi compoziţie, exerciţii,* EDP, Bucureşti, 1983.

Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorităţii în limba română,* Editura Academiei, Bucureşti, 1961.

Andrei Avram, *Nazalitatea şi rotacismul în limba română,* Editura Academiei, Bucureşti, 1990.

Andrei Avram, *Vocalele româneşti **ă** şi **î** din punct de vedere acustic,* SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 165-176.

Andrei Avram, *Trasăturile distinctive ale fonemelor limbii române,* SCL, XXVII, 1976, nr. 6, p. 577-599.

Mioara Avram, *Ortografie pentru toţi,* Editura Academiei, Bucureşti, 1990.

Mioara Avram, *Aspecte controversate ale normelor ortografice ale limbii române,* LR, XXXII, 1983, nr. 1, p. 5-14.

G. Beldescu, *Ortografia actuală a limbii române,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984.

G. Beldescu, *Ortografie, ortoepie, punctuaţie,* Societatea de Ştiinţe Filologice, Bucureşti, 1982.

Vasile Breban (coordonator), *Limba română corectă,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973.

Ion Calotă, *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic şcolar al limbii române,* Editura Sibila, Craiova, 1996.

Ion Coteanu, *Structura şi evoluţia limbii române,* Editura Academiei, Bucureşti, 1981.

Ion Coteanu (coordonator), *Limba româna contemporană. Fonetica. Fonologia. Morfologia,* Ediţia a II-a, EDP, Bucureşti, 1985.

Fulvia Ciobanu, Lidia Sfârlea, *Cum scriem. Cum pronunţăm corect. Norme şi exerciţii,* Bucureşti, 1970.

Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române, Editura Academiei, Bucureşti, 1982.

Sergiu Drincu, *Semnele ortografice şi de punctuaţie în limba română,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

Stelian Dumistrăcel, *Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismelor,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.
Al. Graur, *Mic tratat de ortografie,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1974.
Al. Graur, *Dicţionar al greşelilor de limbă,* Editura Academiei, Bucureşti, 1982.
Al. Graur, *Ortografia pentru toti,* Editura Teora, Bucureşti, 1995.
Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.
I.Gheţie, *Baza dialectală a românei literare,* Editura Academiei, Bucureşti, 1975.
Mircea Goga, *Limba română. Fonetică şi fonologie, lexicologie şi stilistică,* Editura Dacia, Cluj- Napoca, 1996.
Theodor Hristea (coordonator), *Sinteze de limba română,* Ediţia a III-a, Editura Albatros, Bucureşti, 1984.
Theodor Hristea, *Despre scrierea şi pronunţarea unor neologisme,* în LLR, V(VIII), 1979, nr. 3, p. 4-7.
Victor Iancu, Săluc Horvat, *Dicţionar de ortograme,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1996.
L. Ionescu-Ruxăndoiu, *Principiile ortografice ale limbii române,* Tipografia Universităţii Bucureşti, 1973.
Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană,* EDP, Bucureşti, 1978.
A. Ivănuş, Elisabeta Şoşa, Cecilia Căpăţână, Florin Ionilă, Ileana Marinescu, Elena Petre, *Limba română. Compendiu. Grile, I-II,* Editura Avrămeanca, Craiova, 1996.
Alf Lombard, *La pronunciation du roumain,* Editura Uppsala, 1935.
Ionel Lefter, Carmen Iordăchescu, *Limba română. Fonetică. Vocabular,* Editura Carminis, Piteşti, 1994.
Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie, Ediţia a V-a, Editura Academiei, Bucureşti, 1995.
Alexandru Metea (coordonator), *Compendiu de limba română. Fonetică. Vocabular. Gramatică,* Editura Helicon, Timişoară, 1995.
Dimitrie Macrea, *Probleme de fonetică,* Editura Academiei, Bucureşti, 1953.
Ortografia limbii române. Cercetare bibliografică, BCU, Bucureşti, 1970.
Emil Petrovici, *De la nasalité en roumain. Recherches expérimentales,* Laboratorul de Fonetică Instrumentală, Cluj, 1930.
Emil Petrovici, *Sistemul fonetic al limbii române,* SCL, VII, 1956, nr. 1-2, p. 7-18.
Emil Petrovici*, Unele tendinţe fonetice ale limbii române actuale,* CL, VI, 1961, nr. 2, p. 329-336.
Sextil Puşcariu, *Limba română. II. Rostirea,* Bucureşti, 1959, Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Academiei, 1994.
Ion Popa, *Fonetica şi vocabularul,* Editura Teora, Bucureşti, 1994.
Ion Popa, Marinela Popa, *Limba română. Fonetică şi vocabular,* Editura Niculescu, Bucureşti, 1997.
Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Fonostatica limbii române,* Editura Academiei, Bucureşti, 1968.

Al. Rosetti, *Introducere în fonetică,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.
Alexandra Roceric şi Sanda Golopenţia, *Observaţii asupra intonaţiei în limba română,* SCL, XIII, 1961, nr. 1.
A. Rosetti, *Recherches sur les diphtongues roumains,* Bucharest-Copenhague, 1959.
A. Rosetti, *Sur la theorie de la syllabe,* Editura Mouton, Haga, 1959.
A. Rosetti, *Asupra valorii expresive a sunetelor vorbite,* SCL, XVI, 1965, nr. 5, p. 377-378.
Marin Rădulescu, *Cultivarea limbii române. Corectitudine şi greşeală,* Editura Paralela 45, Piteşti, 1996.
Florenţa Sădeanu, *Dicţionar de pronunţare. Nume proprii,* Bucureşti, 1973.
Lidia Sfârlea, *Pronunţia românească literară. Stilul scenic,* Bucureşti, 1970.
V. Şuteu, *Observaţii asupra pronunţării limbii române,* SCL, XII, 1961, nr. 3, p. 293-306.
V. Şuteu, *Cu privire la **i** final în limba română,* FD, II, 1960.
V. Şuteu, *Structura acustică a vocabulelor româneşti **i, e, a, o** şi **u,*** SCL, XVI, 1963, nr. 2.
V. Şerban, Fr. Király, V. Ţâra, *Limba română contemporană,* fasc. a IV-a, Fonetica, Ed. a II-a, Tipografia Universităţii Timişoara, 1974.
Flora Şuteu, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti,* Editura Academiei, Bucureşti, 1976.
Flora Şuteu, *Dificultăţile ortografiei române,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.
Flora Şuteu, Elisabeta Şoşa, *Dicţionar ortografic al limbii române,* Editurile Vestala şi Atos, Bucureşti, 1993.
I.T. Stan, *Fonetica,* Editura Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996.
Ion Toma, *Limba română contemporană. Privire generală,* Editura Niculescu, Bucureşti, 1996.
Dorin N. Uritescu, Rodica Uţă Uritescu, *Aspecte ortografice controversate,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1986.
Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1965.
Emanuel Vasiliu, *Scrierea limbii române în raport cu fonetica şi fonologia,* Tipografia Universităţii Bucureşti, 1979.
Gh. N. Vasilache, *Probleme teoretice şi practice de ortografie,* Galaţi, Editura Porto-Franco, 1993.

II. **LEXICOLOGIE**

Lexicologia are ca sferă de preocupări **nivelul lexical,** primul în care limba se organizează **biplan,** prin constituirea **planului semantic,** alături de cel **formal,** dezvoltat pe temeiul nivelului fonologic şi în legătură directă cu cel morfologic. La rândul său, nivelul lexical asigură **baza structurării nivelului gramatical** (morfosintactic).

Lexicologia studiază **cuvintele** şi modul lor de organizare în **ansamblul lexical,** ca subsistem al sistemului integrator al limbii. Este o disciplină nouă în raport cu gramatica, din care s-a desprins de fapt, sau cu fonetica, dar suficient de evoluată încât să dezvolte domenii subordonate (sau, după unii specialişti, numai complementare) distincte (chiar mai mult sau mai puțin autonome): **teoria cuvântului, semantica, etimologia, onomasiologia, formarea cuvintelor, lexicografia, frazeologia, onomastica, statistica lexicală (lexicostatistica).**

În funcție de perspectiva teoretico-metodologică adoptată, lexicologia poate fi **generală** sau **teoretică** (studiază problemele teoretice generale ale lexicului, fără a se cantona în perimetrul concret al unei limbi sau al unui grup de limbi), **comparativă** sau **contrastivă** (compară lexicul unor limbi care fac parte din aceeaşi familie, ori din aceeaşi zonă geografică, sau pune în contrast vocabularul limbilor care se învață una prin alta), **particulară** (abordează lexicul unei anumite limbi, al unei epoci din dezvoltarea ei sau chiar al unui autor important), **sincronică** sau **descriptivă** (descrie un anumit studiu, de regulă cel contemporan, al limbii, accentuând pe modul în care este structurat şi funcționează lexicul), **diacronică** sau **istorică** (urmăreşte evoluția în timp a cuvintelor şi a relațiilor dintre ele în cadrul ansamblului din care fac parte), **normativă** sau **didactică** (se preocupă de înțelegerea corectă a sensului şi a formei cuvintelor, a compatibilităților lor combinatorii şi a efectelor comunicative rezultate, ca şi de cultivarea unor deprinderi de folosire a cuvintelor conform cu aceste exigențe).

Lucrarea de față este o descriere a lexicului românesc contemporan (deci este o lexicologie sincronică), acordând o atenție prioritară aspectelor normativ-didactice sau care conduc la acestea. Ea face referiri la aproape toate domeniile componente ale lexicologiei, în măsuri diferite, în funcție de interesul fiecăruia în raport cu obiectivele menționate. Cel mai puțin va fi abordată etimologia, deşi prezintă o importanță indiscutabi1ă şi cel mai larg interes, întrucât ea este, de fapt, o parte a lexicologiei diacronice, de care lucrarea de față nu se ocupă.

A. NOȚIUNI GENERALE

1. *Cuvântul*

Cuvântul este unitatea centrală, definitorie a lexicului (termenul însuşi al disciplinei provine din gr. *lexis* „cuvânt") şi unitatea structurală de bază a limbii în ansamblu. El poate fi definit ca unitatea semnificativă autonomă minimală a limbii, constituită prin asocierea unei forme fonetice (complex sonor) şi a unui conținut (complex de sensuri). Individualizarea sa pertinentă în enunț şi legătura indestructibilă dintre cele două laturi componente **(semnificant** şi **semnificat)** fac din cuvânt **semnul lingvistic** prin excelență. Evident, fiecare dintre laturi reprezintă o structură distinctă formată din componente proprii **(morfemul lexical** sau **rădăcina, afixele lexicale, sufixele** şi **morfemele gramaticale)** – în latura formală; **sensul** sau **sensurile lexicale** şi **sensul gramatical** – în latura conținutului). Fiind semn, cuvântul denumeşte realitatea obiectivă gândită de mintea umană. Aşadar, cuvântul are **natură biplană,** ca orice unitate semnificativă, şi **structură binară** (cu un **pol lexical** şi un **pol gramatical**), de **unitate lexicogramaticală,** care-i conferă virtualități combinatorii în enunț.

Caracterul univoc şi stabil al rădăcinii ca morfem de bază asigură cuvântului identitate cu sine şi deci autonomie, variațiile formale şi semantice înregistrate în polul gramatical neafectându-i trunchiul invariabil. Formele sale flexionare nu sunt altceva decât alolexeme, variante.

Trebuie relvat rolul polarizator al accentului, care, fiind unic în cuvânt, grupează sub incidența sa toate componentele unității lexicale. Funcția denominativă a cuvântului are, de asemenea, o adresă unică şi stabilă – **referentul,** obiectul realității obiective convertit conceptual şi lingvistic.

Lexicologia se interesează în mod nemijlocit şi prioritar tocmai de ipostaza de unități autonome, stabile a cuvintelor, în virtutea căreia ele

contractează relații între ele, în sistem **(paradigmatice)** sau în proces **(sintagmatice),** realități pe care lexicologia le studiază, de asemenea.

Câteva dintre conceptele menționate mai sus sunt fundamentale pentru înțelegerea cuvântului şi a vocabularului şi, de aceea, vor fi reluate în continuare mai pe larg.

a. **Forma şi conținutul**

Sunt cele două laturi constitutive ale cuvântului, care funcționează într-o **solidaritate indestructibilă,** deşi reuniunea lor are un caracter **arbitrar** (dovadă că fiecare poate evolua sau se poate organiza în sistem independent de celălalt).

Forma (denumită şi **expresie** sau **complex sonor**) reprezintă latura materială a cuvântului, componenta lui fonetică-fonologică şi morfologică, adică fonemele, grupate în silabe şi puse sub un accent, şi morfemele, diferențiate în rădăcină, afixe şi desinențe, toate acestea contractând între ele raporturi structurale. Menționăm că, după cum există cuvinte care nu poartă accent şi se grupează, de aceea, accentual, împreună cu alte cuvinte cu care se învecinează în context, tot aşa sunt şi cuvinte (prepoziții, conjuncții, adverbe, interjecții) care nu conțin morfeme gramaticale, fiind constituite numai din rădăcină. Forma interesează lexicologia în condițiile existenței unor corelații ale sale cu conținutul stabil al cuvântului, care se manifestă direct în cazul rădăcinii şi afixelor şi indirect în ceea ce priveşte accentul. Problemele structurii fonologice şi morfosintactice a cuvântului implică şi lexicologia, dar sunt studiate, în primul rând, de fonologie, respectiv de gramatică. În funcție de modul de realizare, forma capătă **ipostază sonoră,** prin expresia verbală (orală), sau **ipostază grafică,** prin expresia scrisă.

Conținutul (denumit şi **înțeles** sau **semnificație**) reprezintă latura ideală, psihică a cuvântului, imaginea prelucrată mintal a obiectului denumit **(denotatul),** pe care-l evocă, inclusiv în lipsa acestuia. **Semnificarea** este un proces logic de abstractizare şi generalizare, decantat de-a lungul experienței istorice de comunicarea lingvistică, în urma căruia obiectele realității sunt grupate pe clase cu trăsături suficient de asemănătoare pentru a fi considerate echivalente şi asociate aceluiaşi complex sonor. **Semnificația** este imaginea gândită şi exprimată verbal a acestei clase, putând fi apropiată de noțiune, dar neindentificabilă cu aceasta. Principala deosebire constă în caracterul riguros elaborat al noțiunii (ea este opera specialiştilor, pe când semnificația este produsul vorbitorilor comuni), care-i dă

valoare stabilă, universală, față de semnificație, care e valabilă pentru fiecare limbă sau chiar pentru fiecare etapă a limbii în parte. De exemplu, noțiunea de *carte* e unică, dar semnificația cuvântului francez *livre* nu se suprapune peste conținutul cuvântului românesc *carte* (a se vedea numai contextele *ştie carte, citeşte o carte, depozit de carte, carte de vizită, carte albastră, carte albă, carte de credit*), care, la rândul lui, a suferit schimbări în timp (a se vedea accepția de „scrisoare" din contextul mai vechi *i-am trimis mândruței carte*).

Sensul (pe care mulți îl confundă cu **semnificația**) este actualizarea, în diferite categorii de contexte verbale şi situaționale, a semnificației. Particularizarea semnificației duce la sensuri mai mult sau mai puțin diferite, dintre care unele, apărute frecvent în uz, se impun ca entități distincte subordonate conținutului general, înglobator, al cuvântului. În felul acesta, semnificația echivalează, la cea mai mare parte a cuvintelor, numite **polisemantice,** cu un **complex de sensuri.** În cadrul acestui complex, sensurile componente cunosc o stratificare diacronică şi o ierarhizare funcțională sincronică. În primul caz, pe lângă **sensul originar (primordial, principal, de bază),** prezent în cuvânt din cele mai vechi perioade ale istoriei sale cunoscute, există şi **sensuri secundare (derivate),** dezvoltate şi desprinse din sensul originar. În cel de-al doilea caz, care interesează mai mult aici, **sensul denotativ (propriu, apelativ, cognitiv, denominativ)** este însoțit de **sensuri conotative (figurate),** derivate, în urma unor figuri de stil, din primul şi păstrând mai mult sau mai puțin caracterul expresiv inițial. Pe parcursul evoluției limbii, aceste sensuri pot dipărea sau pot deveni sensuri secundare. În exemplul dat, sensul „scriere tipărită în volum" e sensul denotativ, celelalte sunt sensuri derivate, secundare. Menționăm că unii specialişti consideră semnificația **sens general,** celelalte sensuri fiind considerate **sensuri particulare.**

Orice complex de sensuri (semnificație) conține un singur sens denotativ, celelalte fiind, în ultimă instanță, derivate din acesta. Faptul este demonstrabil chiar pentru cuvintele care denumesc mai multe obiecte diferite, cum ar fi *cheie (cheie de lacăt, cheie franceză, cheia exercițiului, cheie muzicală, cheile unei ape* etc*.)* sau care au doi poli semantici, ca *a învăța* („pe altul" sau „de la altul"). Unele cuvinte însă nu au decât **sensuri conotative** (interjecțiile, care nu denumesc, ci evocă), iar altele şi-au convertit **sensurile denotative** în **sensuri relaționale** (articolele, prepozițiile, conjuncțiile).

b. **Referentul şi denotaţia**

Semnul lingvistic, care reprezintă obiectul real prin cuvânt, este o entitate psihică, abstractă, reunind de fapt imaginea mintală a complexului sonor cu imaginea mintală a obiectului, complexul sonor şi obiectul rămânând în afara lui. Lingvistica studiază, aşadar, amprentele în conştiinţa umană ale acestora, într-o corespondenţă tacită, prin practica socială (în fond, cuvintele comunică despre obiecte reale prin entităţi materiale, sonore sau grafice). Latura expresiei a fost prezentată ca proces de conversiune în entităţi lingvistice a fenomenelor fizice (sonore sau grafice) care sunt sunetele. Acelaşi proces de conversiune, în parametri specifici însă, are loc pe traseul **obiect real-semnificaţie** (sau invers, în funcţie de sensul derulării), în **actul denotaţiei,** definit simplu ca act repetabil prin care unui obiect i se atribuie un nume. Obiectul, denumit de specialişti **referent** (sau **denotat**), este în relaţie directă cu **semnificaţia** al cărei suport este. Aceasta din urmă mai este numită, de altfel, **referinţă,** fiind considerată un mijlocitor al relaţiei între corpul fonetic al cuvântului (numit şi **simbol**) şi **referent.** Tronsonul simbol (imaginea acustică/grafică a cuvântului) – referinţă (semnificaţia cuvântului) are funcţia de a **simboliza,** iar tronsonul referinţă-referent (obiect denumit), pe aceea de **a referi,** de a trimite la realitate. Se înţelege că **obiect** înseamnă în discuţia de faţă lucru, fiinţă, eveniment, fenomen, acţiune, idee etc. Acestea sunt decupate din realitatea obiectivă, ca „obiecte" ale cunoaşterii şi comunicării, prin intervenţia activă a **subiectului** (cunoscător şi vorbitor), uman, care este agentul întregului demers denominativ schiţat mai sus. Fiecare comunitate lingvistică îşi decupează şi îşi structurează propria „lume" a obiectelor cărora le-a dat nume, într-un proces mereu perfecţionat şi aprofundat. De aici, diferenţele privind referenţii cuvintelor corespondente din diferite limbi sau chiar etape din evoluţia aceleiaşi limbi. Experienţa istorică asemănătoare şi contactul între comunităţi (concretizat în permanente schmburi şi influenţe) a făcut ca aceste diferenţe să aibă o pondere mult mai redusă decât elementele comune. Fapt ce se constată în practica învăţării vocabularului unei limbi străine, care, în multe situaţii, presupune, pur şi simplu, memorarea complexului sonor, corespunzător referentului respectiv.

În general, fiecărui sens îi corespunde un referent, ceea ce înseamnă că, în mod frecvent, acelaşi cuvânt denumeşte referenţi diferiţi (corespunzând diverselor sale sensuri). Mecanismul prin care s-a ajuns aici şi raporturile complexe care decurg din această situaţie

vor fi studiate concret în capitolele dedicate descrierii sistemului lexical al limbii române.

c. **Extensiunea şi comprehensiunea cuvântului**

În legătură cu **sfera denominativă** a cuvântului, se structurează două axe: **extensiunea,** definită ca domeniul referențial de cuprindere al cuvântului (clasa sau clasele de obiecte asemănătoare, deci complexul de referenți pe care îi denumeşte), şi **comprehensiunea** sau **intensiunea,** definită ca număr de trăsături caracteristice care condiționează includerea obiectelor respective în sfera cuvântului în discuție. Cele două dimensiuni sunt în raport de inversă proporționalitate: cu cât un cuvânt deserveşte denominativ mai multe obiecte, cu atât trăsăturile prin care ele au fost grupate logic împreună sunt mai puține, şi invers. A se compara, spre exemplu, cuvintele *om* şi *bărbat,* primul are o extensiune dublă (cuprinde şi bărbații şi femeile), dar o comprehensiune mai redusă (nu cuprinde trăsătura restrictivă „de sens masculin").

d. **Trăsăturile distinctive ale cuvântului**

Transformarea lumii referenților în lume a sensurilor, mai simplu a referentului în sens, se realizează printr-o prelucrare logică *sui generis,* în care trăsăturile obiectelor descoperite prin observație, analiză şi comparație se supun probei **comutării,** disociindu-se cele **relevante** (esențiale) de cele **nerelevante** (întâmplătoare). De exemplu, pentru grupul de obiecte denumite de cuvântul *casă,* trăsăturile „clădire", „cu caracter stabil", „destinată locuinței" sunt relevante, pe când altele, ca „număr de niveluri", „tip de acoperiş", „material din care este construită" etc. sunt nedifinitorii. Într-adevăr, dacă înlocuim trăsătura „stabilă" cu „provizorie" se declanşează schimbarea semnificantului cu *cort, cabană, baracă* etc. (şi la fel cu celelalte trăsături considerate relevante), pe când dacă introducem ideea de „acoperiş de tablă" („de țiglă", „de stuf", „de şindrilă" etc.) nu se înregistrează o schimbare în cuplul denominativ. Trăsăturile distincte la acest nivel se numesc **seme,** iar reuniunea lor (echivalentă cu sensul) se numeşte **semem.** Un cuvânt poate avea unul sau mai multe sememe, după cum e monosemantic sau polisemantic. Menționăm că în terminologia tradițională semele se numesc **indici semantici** sau **note semantice.**

e. **Lexem şi alolexem (cuvântul ca ansamblu)**

Cuvântul este o entitate ideală, abstractă, la nivelul **limbii,** în ipostaza concretă a acesteia, **vorbirea,** fiind reprezentat prin numeroasele sale **variante formale** (flexionare) şi **semantice** (sensurile actualizate în diverse contexte şi situaţii). **Formele-tip** înregistrate de dicţionare (nominativul singular, infinitivul etc.) sunt stabilite prin convenţie, iar sensurile date sun cele impuse ca distincte prin uzul cunoscut de lexicografi. Cuvântul este, aşadar, un ansamblu de forme şi sensuri, care împreună formează o unitate autonomă, identică mereu cu sine în trăsăturile definitorii. Invarianta formală şi semantică regăsibilă în toate ipostazele concrete ale cuvântului este numită în lingvistica structurală **lexem,** iar variantele sale – **alolexeme.** În general, acestea sunt considerate formele flexionare, care păstrează constantă **rădăcina** (sau, după caz, **tema**), **sufixele gramaticale** şi **desinenţele** variind. În acelaşi mod, trebuie apreciate şi actualizările semantice ale semnificaţiei, care se raportează la dominantele semantice ale cuvântului, dar dezvoltă, în perimetrul acestuia, nuanţe particulare. Exemplificăm prin câteva alolexeme ale lexemului *dinte: dintelui, dinţi, dinţilor, dinţii* (pieptenului), *dintele* (stâncii).

f. **Echilibru şi transformare semantică**

Sensurile care alcătuiesc, la un moment dat, conţinutul semantic al unui cuvânt şi relaţiile dintre acestea constituie **echilibrul său semantic,** care-i dă stabilitate şi, deci, identitate şi autonomie în conştiinţa vorbitorilor. Pe această bază, se asigură şi capacitatea sa combinatorie cu alte cuvinte, funcţionalitatea sa în enunţ. Este vorba de toate sensurile, lexicale sau gramaticale, de orice tip ar fi, depăşind şi cuprinzând deci ceea ce am numit semnificaţie. Mai precis, este vorba de **sensul denotativ** (care este unic în cuvânt sau poate fi înlocuit de alt tip de sens lexical), de **sensul** sau **sensurile conotative** (care au derivat în sensul denotativ) şi de **sensul** sau **sensurile relaţionale** (specializate pentru desemnarea unor relaţii), exprimate de rădăcină şi afixele lexicale, precum şi de **sensul** sau **sensurile gramaticale,** exprimate de sufixele gramaticale şi desinenţe.

Combinaţiile posibile de echilibru semantic sunt:

1) Sens denotativ + sensuri conotative + sensuri gramaticale au cuvintele care denumesc referenţi noţionali comuni (*căsuţă* = „casă mică", „diviziune într-un tabel", substantiv feminin, nominativ);

2) Sens denotativ + sens gramatical au termenii ştiinţifici, care denumesc noţiuni riguros elaborate (*alumina* = „materia primă a aluminiului", substantiv feminin singular nominativ);

3) Sens conotativ + sens gramatical au formele gramaticale care exprimă, fără să denumească (*doamne!* = evocarea divinităţii sub impresia unui sentiment; substantiv masculin, singular, vocativ);

4) Sens conotativ au interjecţiile (*of!* = sugerarea sentimentului de supărare, oboseală etc.);

5) Sens relaţional au prepoziţiile, conjuncţiile, articolele şi verbele auxiliare (*prin* = ideea de străbatere, intermediere, instrument, însă numai în combinaţie cu alte cuvinte, singur neputând-o exprima).

Primele două categorii de cuvinte, cele mai multe dintr-o limbă, sunt grupate sub emblema „cuvinte pline" (de denotaţie), celelalte trei categorii mult mai reduse numericeşte, dar nu mai puţin importante, fiind considerate „cuvinte goale".

Echilibrul semantic are o stabilitate relativă, el putând suferi modificări mai mici, pe perioade scurte (cum ar fi vorbirea unei generaţii), sau mai mari, pe perioade lungi (de dimensiunile epocilor istorice). Primele sunt, de regulă, aşa-numitele **sensuri figurate,** încă evident legate de **sensurile proprii (denotative),** celelalte sunt **sensurile conotative** (a căror legătură cu sensurile din care au derivat nu mai e întotdeauna uşor de observat).Sursa acestor transformări este comună – **tropii** sau **figurile de stil,** care, pornind de la asemănarea **(grupul metaforei)** sau contiguitatea **(grupul metonimiei)** între obiecte, determină transferuri de nume (sau de sens) între cuvintele care denumesc aceste obiecte. Aceste transferuri modifică echilibrul semantic al cuvintelor în cauză, proces cunoscut şi sub numele de **deviere** sau **mutaţie semantică.**

Exemple de mutaţie prin asemănare **(metaforă):** plantele denumite *lăcrămioare, părăluţe, toporaşi* etc. Exemple de mutaţie prin contiguitate sau relaţie constantă **(metonimie, sinecdocă):** „caşcaval *Dobrogea*" (în virtutea relaţiei produs-regiune producătoare), „a cumpărat un *Tonitza*" (relaţia operă-autor); „bea o *sticlă*" (relaţia conţinut-recipient"), „*faţă* bisericească" (relaţia parte-întreg, ce caracterizează sinecdoca).

Diversitatea situaţiilor de transfer prin figuri de stil este mare, dar ea nu constituie obiectul acestei lucrări. Rezultatele acestor transferuri sunt şi ele variate, dar interesează în mod direct lexicologia diacronică. Menţionăm totuşi, spre exemplificare, câteva tipuri de efecte semantice: a) concretizare („tu eşti *visul* meu"), abstractizare („ştie *carte*"), generalizare sau extensiune („un *Dalai Lama* al domeniului"),

restrângere (accepțiile medicale, matematice, militare ale cuvântului polisemantic *operație*), polarizare (*vechi* are conotație negativă dacă se referă la haină şi conotație pozitivă dacă se referă la vin).

Procesul, de regulă îndelungat, prin care tropii îşi pierd caracterul expresiv, afectiv, devenind sensuri neutre din punct de vedere stilistic, se numeşte **lexicalizare** şi el stă la baza majorității dezvoltărilor semantice ale cuvintelor unei limbi.

g. **Arbitrar şi motivat în cuvânt**

Caracterul arbitrar al reuniunii formă-conținut, care constituie cuvântul, se referă la inxistența unei motivări originare (ținând de natura celor două laturi) a asocierii lor, fapt ce face ca, în limbi diferite, sau chiar în aceeaşi limbă (vezi **omonimele** şi **sinonimele**), unui conținut să-i corespundă forme diferite, şi invers. Cuvintele unei limbi sunt însă în marea lor majoritate bazate, formal şi semantic, unele pe altele, filiații dobândite de-a lungul evoluției structurilor lexicale. În aceste cazuri, ele se motivează reciproc (vezi: *şcoală, şcolită, şcolar, şcolăriță, a se şcoli, şcolit, preşcolar* etc.). **Motivarea** este **directă,** când se realizează prin mijloace vizând forma sonoră (pe baza cuvintelor-bază, la derivate, compuse, sau cuvinte cu valoare gramaticală schimbată; prin imitație sau prin mimarea unor sunete reflexe, în cazul interjecțiilor şi onomatopeelor), şi **indirectă** (prin asocieri semantice, pe câmpuri de preocupări, sau prin raporturi metaforice, metonimice etc.). Pe de altă parte, motivarea este: **internă,** când se bazează pe mijloacele interne ale limbii (derivarea, compunerea, analogia semantică, tropii), sau **externă,** când apelează la mijloace extralingvistice (imitația); **absolută** sau **propriu-zisă** (reperabilă numai la interjecții şi onomatopee) şi **relativă** (restul situațiilor).

Indiferent dacă adoptăm accepția largă expusă mai sus sau altele mai restrânse, după care pot fi considerate ca fiind motivate numai o parte din clasele de cuvinte pe care le-am prezentat (semne de întrebare naşte mai ales motivarea prin analogie semantică), importantă ni se pare recunoaşterea posibilității motivării reciproce a cuvintelor, care le pune într-o dependență complexă unele față de altele, generând astfel necesitatea funcționării lor în sistem.

h. **Cuvântul în sistem şi în enunț (paradigmă şi sintagmă)**

Cuvântul se încadrează, pe baza trăsăturilor sale distinctive de formă şi conținut, în serii, alături de alte cuvinte cu care se aseamănă,

şi este opus (sau diferenţiat) faţă de seriile cuvintelor de care se deosebeşte. Aceste serii au, la rândul lor, între ele, raporturi de acelaşi gen, constituind, din aproape în aproape, **sistemul lexical** al limbii, pe care însă îl vom examina într-un alt capitol.

Seriile în care se integrează un cuvânt şi relaţiile cuvântului în cadrul acestor serii constituie **paradigma** sa (formală, respectiv semantică). De xemplu, paradigma cuvântului *frumos* cuprinde unităţile *frumuşel, frumuseţe, înfrumuseţat, înfrumuseţare, neînfrumuseţare, reînfrumuseţare* etc. şi relaţiile formative dintre ele, pe de o parte, şi unităţile *drăguţ, simpatic, arătos, plăcut; urât, pocit, hidos; bun, cald, înalt, moale, gustos* etc. (adjective calificative) şi relaţiile dintre ele, pe de altă parte. Toate cuvintele implicate în paradigmă se evocă, sau, cum am mai spus, se motivează între ele, formând, deci, nu o schemă rigidă, artificială, ci o mică societate organică, în care fiecare element îşi are locul bine definit.

Acest loc concentrează toate variantele formale şi semantice posibile ale cuvântului şi raporturile acestora cu variantele altor cuvinte, constituind potenţialul său lingvistic, aflat în stare latentă în sistemul limbii, pe de o parte, în competenţa fiecărui vorbitor, pe de altă parte.

Fiecare din seriile în care intră cuvântul este organizată pe baza unui criteriu (formal sau semantic). Totalitatea criteriilor reprezintă regulile de ordonare a lexicului unei limbi, care conferă fiecărui cuvânt o **ingramă** de forme şi valori posibile.

Cuvântul nu intră în lanţul verbal al comunicării cu toate aceste forme şi valori, ci selectează forma, respectiv sensul, care răspunde necesităţii de combinare în enunţul respectiv. **Sintagma** este tocmai o asemenea combinaţie de minimum două cuvinte, care prin **succesiunea** şi **articularea** lor comunică ceva. Regulile care condiţionează funcţionarea sintagmei sunt **gramaticalitatea** şi **compatibilitatea semantică** a îmbinării. *Carte frumoasă* este o sintagmă care selectează forma de nominativ singular (genul nu este schimbător), sensul de „lucrare tipărită" şi poziţia de regent pentru *carte,* forma acordată în gen, număr şi caz cu regentul pentru adjectivul *frumoasă* şi sensul adecvat raportării la sensul (referentul) cuvântului determinat.

Cuvântul este organizat **paradigmatic** şi funcţionează **sintagmatic,** în prima ipostază având tendinţa spre **echilibru,** stabilitate, grupare, iar în cea de-a doua ipostază, spre **înnoire,** prin adaptarea la context. Cele două axe se alimentează şi se susţin reciproc.

2. ***Categorii de unităţi lexicale***

Unităţile lexicale sunt foarte diverse, gruparea lor putându-se face din perspectiva unei multitudini de criterii. O parte din categoriile rezultate **(cuvinte abstracte, concrete; noţionale, substituente, imitative, relaţionale; motivate, nemotivate; accenuate, neaccentuate; monosilabice, polisilabice; monosemantice, polisemantice** etc.**)** au fost prezentate în secvenţele anterioare, altele vor fi discutate în capitolele care urmează. Clasificarea unităţilor lexicale din punctul de vedere al structurii şi al statutului denominativ are consecinţe în configurarea unor discipline lexicologice şi, de aceea, credem că trebuie să fie abordată în această parte introductivă a lucrării.

Criteriul structurii împarte unităţile lexicale în **simple, compuse** şi **complexe,** iar criteriul statutului denominativ distinge cuvintele (numele) **comune** de **numele proprii.**

Unităţile (cuvintele) **simple** sunt cele care au în structură o singură componentă lexicală stabilă, autonomă **(rădăcină),** care poate fi urmărită de una sau mai multe componente lexicale neautonome **(afixe: sufixe** şi **prefixe)** şi, fireşte, de componentele gramaticale **(sufixe gramaticale** şi **desinenţe).** Exemple: *student, studenţesc, studenţime* (elementul lexical stabil, care dă autonomie lexicală, este student, elementele lexicale mobile sunt *-esc, -ime,* iar desidenţele sunt zero).

Unităţile **compuse** (cuvintele compuse) sunt unităţi rezultate din combinarea şi sudarea definitivă (sau în stadii foarte avansate) a două (cel mai frecvent) sau mai multe unităţi care funcţionează (sau au funcţionat) şi ca unităţi simple. Exemple: *mama-mare, cal-putere, pistol-mitralieră, binevoitor, dinafară, câteodată, de aceea*. Fostele unităţi simple şi-au pierdut total individualitatea, formal şi semantic, dobândind trăsături specifice, distincte în raport cu unităţile din care s-au format. Sensul (de fapt, denotaţia, referentul) e unic, diferit faţă de referenţii unităţilor-sursă, şi, de regulă, nu este exprimat (denumit) de altă unitate lexicală, fapt ce contribuie la impunerea cuvântului compus ca unitate de sine stătătoare.

S-a putut observa că unităţile simple pot fi clasificate, la rândul lor, în **cuvinte primare,** alcătuite numai din rădăcină şi componente gramaticale, şi cuvinte derivate, care cuprind în plus afixe (prefixe sau sufixe). Deci, cuvintele simple şi cuvintele primare sunt noţiuni diferite, ierarhizate logic între ele. Menţionăm, de asemenea, că aşa-numitele **cuvinte de bază** (sau **baza derivatelor**) pot fi atât cuvinte primare (cum e cazul lui *drag,* pentru *drăguţ*), cât şi cuvinte derivate

(situația lui *drăguț,* ca bază a lui *drăguțel*). Baza unei familii lexicale poate fi însă numai un cuvânt primar.

Unitățile **complexe** sunt unitățile care, ca şi cele compuse, reprezintă combinații de unități simple, existente încă sau dispărute din limbă, care formează împreună o structură stabilă (ce nu admite substituiri) şi desemnează un referent unic. Acesta însă poate fi, de regulă, desemnat şi de o unitate simplă (sinonimă, deci cu unitatea complexă), iar unitățile lexicale implicate au un grad de solidaritate formală şi semantică mai puțin avansat decât în cazul unităților compuse. Combinația unităților respective nu este, deci, încă lexicalizată, ca în cazul cuvintelor compuse. Exemple de unități complexe: *a băga de seamă, aducere aminte, băgare de seamă, te miri ce, de-a dreptul, a-şi pune pofta în cui, a da în brânci, piază rea, în pofida.*

Este vorba deci, cum se poate observa, de unitățile numite în gramatică **locuțiuni** şi **expresii** sau, cu un cuvânt, **unități frazeologice** (de unde şi numele domeniului care le studiază – **frazeologia**).

Cuvintele comune sau **apelativele** sunt cuvintele care au un sens general, desemnând, la nivelul paradigmatic, întreaga clasă de obiecte ce au trăsăturile esențiale, stabile, convertite lingvistic în indici semantici ai cuvântului în speță. Exemplu: *croitor* înseamnă omul care se ocupă cu confecționarea hainelor. La nivelul sintagmatic (în contexte), aceste cuvinte pot desemna, prin determinările adecvate, o parte a acestei clase *(croitor de lux)* sau un singur individ al acesteia *(croitorul acesta)*.

Cuvintele (sau numele, adică substantivele) **proprii** au ca referenți obiecte individuale, pe care le izolează semantic de celelelalte, atât la nivel paradigmatic, cât şi în context. Sunt unități lexicale specializate în individualizarea şi identificarea obiectelor singularizate în clasa din care fac parte, sub presiunea nevoii sociale de a li se conferi identități clare şi permanente. Aceste „obiecte" sunt, de regulă, persoane, locuri, animale, firme etc. Exemple: *Croitoru, Ion, Maria, Bucureşti, Joiana, Grivei, Coleus, Stefanel, Caritas, ASIROM*. Numele proprii au şi mărci formale distinctive, cum ar fi scrierea cu majusculă, indiferent de poziția în context, şi particularitățile de flexiune.

3. *Identificarea şi analiza cuvintelor*

Noțiunile şi ideile prezentate mai sus au rezultat din studierea cuvintelor limbii, cu metode adecvate stadiului teoriei şi practicii lingvistice la momentul respectiv. Problemele cele mai importante pe care a trebuit să le rezolve în timp aceste cercetări şi de care depinde întreaga problematică lexicologică sunt **identificarea** şi **analiza** cuvintelor ca unități ale limbii.

a. **Identificarea cuvântului**

Identificarea cuvântului este demersul care iniţiază, premerge şi condiţionează abordarea oricărei probleme lexicale, prin faptul că asigură segmentarea enunţurilor verbale continue în unităţile discontinue autonome purtătoare de sens, deci situarea concretă a investigaţiei la nivelul lexical. În lingvistica tradiţională, un astfel de demers s-a realizat cu metode intuitive, facilitate de corespondenţa dintre cuvânt şi referent (decuparea făcându-se prin raportare reciprocă), de marcarea cuvântului cu ajutorul accentului şi de socializarea, prin şcoală, a izolării grafice a cuvintelor. Din acest punct de vedere, unităţile lexicale beneficiază de o bază de delimitare mult mai clară decât unităţile din celelalte niveluri ale limbii. Apelul la exerciţiul analitic este indispensabil însă uneori, îndeosebi în cazurile de izolare a cuvintelor pe care le-am denumit anterior **goale** (prepoziţii, conjuncţii, articole, verbe auxiliare) şi a **substitutelor** (pronumele).

Metoda modernă, structuralistă, de identificare a unităţilor lexicale este mai riguroasă şi mai precisă. Ea constă din demonstrarea autonomiei cuvântului, a posibilităţii de a fi desprins din context şi de a fi folosit în alte contexte, cu păstrarea caracteristicilor semantice proprii. Procedeele folosite sunt cele practicate şi la celelalte niveluri ale limbii pentru identificarea unităţilor aferente: **permutarea, substituţia** şi **distribuţia.**

a.1. **Permutarea** înseamnă reordonarea în enunţ a unităţii examinate. Dacă nu se înregistrează schimbări în înţelesul global al enunţului, putem conchide că unitatea respectivă îşi păstrează identitatea cu sine, indiferent de poziţia în enunţ, ceea ce constituie primul element important în favoarea autonomiei sale. Un exemplu, în acest sens, îl reprezintă cuvântul *studentul* din enunţul *Studentul citeşte mult,* care, reaşezat în celelalte două poziţii posibile *(Citeşte studentul mult, Mult citeşte studentul),* nu determină modificări semantice ale enunţului.

a.2. **Substituţia,** adică înlocuirea în enunţ a cuvântului cu altul, poate întări presupunerea de unitate distinctă, autonomă, pentru cuvântul respectiv, dacă înlocuirea are consecinţe în planul semantic al enunţului. În exemplul ales, substituirea cuvântului *studentul* cu alte cuvinte *(profesorul, doctorul, elevul)* duce la modificarea înţelesului propoziţiei (subiectul acţiunii este de fiecare dată altul). La fel,

înlocuirea cuvântului *citeşte* cu *gândeşte, aleargă, râde* determină transformări de sens (acțiunea efectuată este de fiecare dată alta).

Substituirea cu *lecturează* (sinonim al lui *citeşte*) nu se regăseşte în planul semantic printr-o schimbare corespunzătoare, ceea ce arată limitele metodologice ale substituției. Cele două cuvinte vor fi însă dovedite ca distincte prin proba distribuției.

a.3. **Distribuția** înseamnă introducerea cuvântului în diverse contexte, urmărindu-se efectele semantice. Două cuvinte sunt deosebite dacă au cel puțin un context în care nu pot fi substituite, deci dacă au o distribuție diferită. De exemplu, *studiază* nu poate fi distribuit în contextele *Copilul învață să meargă* sau *Calul se învață cu hamul.* El este, de aceea, dovedit ca fiind deosebit de cuvântul *învață.* Autonomia cuvântului este, aşadar, condiționată de o distribuție proprie, de posibilitatea de substituire în enunț cu unități similare şi de permutarea liberă, pe diverse poziții, în acelaşi enunț. Respectarea numai a uneia sau a două din aceste condiții anulează calitatea de unitate autonomă.

Sufixele sau prefixele, de pildă, nu pot fi considerate unități autonome, pentru că nu permută.

b. **Analiza unităților lexicale**

Analiza unităților lexicale urmează, procedural, după identificarea acestora ca unități autonome. Ea are ca obiective descrierea componenței cuvintelor, caracterizarea relațiilor dintre ele sau a relațiilor cu referenții denumiți, clasificarea lor pe aceste baze.

Evident că identificarea cuvintelor este ea însăşi o formă de analiză, dar ea se face în realitate foarte sumar, fiind ajutată sau chiar înlocuită de intuiția, bazată pe experiență, a vorbitorului comun, care dublează pe orice cercetător. Aprofundarea analizei, cu rigoare şi precizie, nu mai interesează vorbitorul comun şi nici nu mai e la îndemâna acestuia. Lingvistul este însă interesat pentru a realiza descrierea coerentă a fiecărei unități lexicale în parte (în primul rând, în vederea alcătuirii dicționarelor de diverse tipuri) şi a posibilităților de a se combina cu alte unități. Complexitatea acestor obiective a făcut necesară conceperea unor căi, etape, mijloace, tehnici, articulate între ele sub formă de metode de analiză specifice. Prezentăm mai jos câteva dintre acestea, care facilitează înțelegerea tratării, în capitolele următoare, a unor aspecte concrete ale vocabularului românesc.

b.1. **Analiza combinatorie** urmăreşte stabilirea sensurilor distincte ale unui cuvânt, prin aplicarea, din aproape în aproape, a celor trei procedee diagnostice **(permutarea, substituţia, distribuţia)** tuturor combinaţiilor lexicale, în care acesta poate apărea. Rezultatul analizei îl reprezintă **reducţia variantelor semantice** ale cuvântului la **invariantele sale semantice,** care împreună constituie complexul său de sensuri. Luăm ca exemplu cuvântul *timp*. Acesta poate intra în numeroase combinaţii cu alte cuvinte, ca determinat sau determinant, cu substantive, adjective, verbe etc. de diferite feluri, din diverse câmpuri semantice etc. Dăm numai câteva exemple: *timpul revoluţiei, timpul secetei, timp de vară, timp frumos, timp puţin, timpul doi, măsură de patru timpi, timpul viitor, noţiunea de timp, starea timpului, acţiune în timp, venit la timp, în orice timp, pe orice timp, pe timpuri, în timpi* etc. Aceste contexte sunt grupate, pas cu pas, în funcţie de răspunsul dat celor trei procedee pe clase semantice, în final rezultând câteva sensuri pe care aceste clase le reprezintă: 1) formă de existenţă a materiei; 2) durată; 3) perioadă istorică; 4) stare a atmosferei; 5) fază a unei mişcări; 6) timp muzical; 7) timp gramatical.

b.2. **Întrebările generalizatoare** au fost, timp de secole, mijloacele prin care erau clasificate cuvintele în funcţie de **ce** şi **cum** denumeau ceva. Exemplu: *Cine (ce) este acesta (aceasta)?* era întrebarea la care răspundeau substantivele; *Cum (cât, câţi) este (sunt) acesta (aceasta, aceştia, acestea?)* era întrebarea adjectivului; *Ce face acesta (aceasta)?* era întrebarea verbului; *cum (unde, când) face (fac) aceasta (acestea)?* era întrebarea adverbului etc. Întrebările nefiind întotdeauna posibile sau relevante, se foloseau ca sprijin aproximarea semantică (introducerea cuvintelor în serii analogice) şi opoziţia/distincţia semantică (diferenţierea seriilor între ele).

b.3. **Analiza onomasiologică** (sau pe **câmpuri lexicosemantice**) realizează gruparea cuvintelor în funcţie de sferele realităţii denumite. De exemplu, primul nivel al clasificării introduce cuvintele în trei mari categorii, după cum denumesc: A. **Universul;** B. **Omul;** C. **Universul şi omul.** La al doilea nivel, categoria C cuprinde: I. **Aprioricul;** II. **Ştiinţa şi tehnica.** La al treilea nivel, subcategoria I se subdivide în: a) **existenţa;** b) **calităţile şi stările** (dimensiunea, forma, proprietăţile fizice şi chimice, calităţile percepute prin simţuri); c) **relaţia, ordinea, valoarea, numărul şi cantitatea, spaţiul, timpul, cauzalitatea, mişcarea, schimbarea.**

Din aproape în aproape, se ajunge la **câmpurile semantice,** care cuprind cuvintele ce denumesc noţiunile dintr-o sferă a realităţii,

indiferent de categoria lexicogramaticală (în denumirea cuvintelor intră, printre altele: *roşu, galben, albastru, a albi, a înnegri, culoare, nuanţă, verzui, cărămiziu, verde-bleu*).

b.4. **Analiza componenţială** este o metodă structuralistă inductivă, cu ajutorul căreia se divizează conţinutul semantic al unui cuvânt în constituienţi. Punând în contrast cuvinte din acelaşi câmp semantic, sau dintr-unul mai îndepărtat, se stabilesc, din aproape în aproape, trăsăturile semantice distinctive (semele) care le separă sau le apropie. Este, deci, un fel de **taxonomie semantică.** De exemplu, *unchi* se deosebeşte de *mătuşă,* prin „sexul masculin", de *tată,* prin „ascendenţă colaterală", de *nepot,* prin „filiaţia ascendentă", de *bunic,* prin „nivelul ascendenţei", de *socru,* prin „rudenia de sânge" (sau „naturală"), de *scaun,* prin „calitatea de fiinţă", de *urs,* prin „calitatea de fiinţă umană", de *înrudit,* prin faptul că e „substantiv". Punând la un loc componentele, vom obţine **formula lui semantică (sememul):** „substantiv", „nume de fiinţă umană", „rudă naturală cu cineva", „în relaţie de ascendenţă colaterală", „de primul nivel", „sex masculin".

Componentele se numesc, în terminologia structurală, **seme,** iar reuniunea lor semantică într-o unitate închegată – **semem** (care corespunde unui sens). Semele sunt de mai multe feluri. Pentru a avea un tablou mai larg, luăm ca exemplu formula semantică a unui adjectiv – *fierbinte:* „adjectiv", „referitor la temperatură", „apreciere în plus", „grad maxim". Primul sens e **gramatical,** al doilea e **substanţial,** se referă la substanţa semantică, noţională a cuvântului), următorul e **modal** (priveşte modalitatea de manifestare a calităţii), iar ultimul este **gradual** (se referă la gradul prezenţei calităţii).

După cum se observă, aplicând metoda componenţială la grupuri din ce în ce mai mari de cuvinte, se obţin **perechi, serii** (sinonimice şi antonimice) sau **câmpuri,** pe de o parte, iar pe de altă parte, un repertoriu restrâns sau, oricum, limitat, de trăsături semantice distinctive (seme), din care se articulează sensurile (sememele) cuvintelor limbii. Unele asemenea trăsături se repetă la un număr mare de cuvinte (îndeosebi semele gramaticale, modale şi graduale, dar şi unele seme substanţiale ca „fiinţă", „lucru", „fenomen", „masculin" etc.).

b.5. **Semantica „intensională"** este o teorie actuală care, preluând o mare parte a noţiunilor structuraliste privind descrierea semantică, dezvoltă idei noi, care-i dau individualitate. Reprezentanţii săi apreciază că sensul unui semn nu se reduce la conceptul despre obiect, ci cuprinde şi obiectul însuşi, având, în consecinţă, atât

intensiune (care e de natură conceptuală), cât şi **extensiune** (care e de natură „obiectuală"). Intensiunea se exprimă formal ca o funcţie între semn şi mulţimea de obiecte reprezentate (care poate fi diferită în diverse contexte). De exemplu, când spunem *masa din sufragerie,* ne referim la un singur obiect, când spunem *masa de formă ovală,* ne referim la o categorie restrânsă de obiecte, când spunem *masa e o piesă de mobilă utilă,* ne referim la o categorie foarte largă de obiecte. Aşadar, extensiunea unui sens nu este aceeaşi în toate situaţiile, depinzând de „lumea posibilă" (de obiecte) în discuţie. Elementul care intervine în modificarea extensiunii este contextul, fapt care duce la instituirea noţiunii de **semn complex,** rezultat din combinarea semnelor simple (cuvintelor). Pe această bază, s-a stabilit un mecanism formal (de tip matematic), prin care semnele complexe pot fi descrise pornindu-se de la sensul elementelor simple constitutive.

4. *Vocabularul ca ansamblu*

În mod tradiţional, vocabularul (sau lexicul) este definit ca totalitatea cuvintelor unei limbi (în general sau la un moment dat, după cum perspectiva este diacronică sau sincronică). Mult timp, această totalitate a fost înţeleasă ca o sumă cumulativă a cuvintelor sau ca un amalgam, în cadrul căruia erau recunoscute grupări mai mici sau mai mari de cuvinte, în funcţie de diverse criterii. Imaginea de masă amorfă este întărită şi de existenţa unor straturi imprecis delimitate de cuvinte provenind din perioade istorice, regiuni, sectoare de activitate diferite. Aceste straturi sunt folosite în cea mai mare parte de grupuri distincte de oameni, neregăsindu-se decât întâmplător împreună în uzul aceloraşi vorbitori.

Menţionăm, de asemenea, deosebirea care se făcea şi se mai face încă, uneori, între **vocabular,** ca mulţime integrală a cuvintelor unei limbi, şi **lexic,** văzut ca parte a vocabularului folosită de unele persoane (lexicul unui scriitor) sau grupuri de persoane (lexic dialectal, lexic arhaic, lexicul unei epoci, lexicul unor medii, lexicul de specialitate etc.).

Bogăţia şi diversitatea vocabularului limbii au reuşit să obtureze în mare parte caracterul său organizat, mai ales că organizarea acestuia nu este atât de riguroasă şi cuprinzătoare ca cea a nivelurilor fonologic şi gramatical. Structuralismul, considerând, principial, limba ca un sistem de sisteme, a căutat să probeze acest lucru şi pentru lexic. S-a descoperit, astfel, că vocabularul unei limbi este organizat după mai multe criterii, formând un sistem, e drept, cu multe imperfecţiuni,

posibil de descompus în subsisteme corelate între ele şi ierarhizate pe niveluri din ce în ce mai mici. Unii specialişti vorbesc explicit de **sistemul lexical,** alţii adoptă termenii mai puţin tranşanţi de **ansamblu, totalitate** sau **mulţime** de unităţi lexicale.

Dificultatea apare atunci când se încearcă stabilirea unui număr restrâns de criterii în funcţie de care s-ar putea sistematiza fără rest întreaga mulţime de cuvinte ale unei limbi. Majoritatea criteriilor de organizare a vocabularului ordonează numai parţial şi aproximativ lexicul, de regulă fiecare altă parte şi la alt nivel de aproximare. Condiţia care favorizează în mod evident caracterul imperfect, empiric al sistematizării lexicale este caracterul dinamic al lexicului, înnoirea sa permanentă, într-o măsură care nu-i dă răgazul să realizeze forme structurale perfecţionate. Rolul vocabularului de interfaţă a limbii cu realitatea denumită îl păstrează în corespondenţa mai mult sau mai puţin evidentă cu aceasta, nelăsându-i posibilitatea desprinderii totale de ea şi sistematizării pe criterii logice riguroase, abstracte.

Lucrările lexicologice reflectă insuficienta claritate a organizării vocabularului prin modalităţile foarte diverse de prezentare a acesteia. Unii autori nu se referă în mod explicit la acest aspect; alţii afirmă caracterul organizat al lexicului şi-l probează prin câteva exemple relevante, lăsând în afara discuţiei elementele şi criteriile mai greu de supus sistematizării; cei mai mulţi ocolesc abordarea coerentă a fenomenului prin evidenţierea fără discernământ, necorelat şi neierarhizat, a tuturor grupărilor posibile din cadrul vocabularului; puţinii structuralişti preocupaţi de studierea lexicului au dat rigoare şi coerenţă elementelor de sistem, dar au înlăturat din obiectul lexicologiei aspecte greu structurabile, dar foarte importante pentru cunoaşterea funcţionării acestui nivel lingvistic (arhaisme, neologisme, regionalisme, elemente de argou şi jargon, nume proprii, unităţile frazeologice etc.). Într-o abordare structurală riguroasă, aceste aspecte formează sisteme lingvistice diferite, e drept, cu foarte multe suprapuneri între ele. Atitudinea cea mai potrivită ni se pare cea care tratează lexicul ca un domeniu organizat pe multiple criterii, inegale ca arie de acţiune şi distinctivitate, aflate între ele în relaţii de determinare sau de ierarhizare imperfecte. Tendinţa spre rigoare, provenită din caracterul sistematic al limbii, care integrează şi lexicul, este estompată sau chiar anihilată în unele situaţii de corespondenţă cu realitatea denumită, care este amorfă în cea mai mare parte.

Pornind de la principiile expuse mai sus şi ţinând seama de specificul unităţilor lexicale, credem că o primă distincţie trebuie făcută între

organizarea externă a lexicului, provenită din surse extralingvistice, şi **organizarea sa internă,** care este, propriu-zis, lingvistică.

Organizarea externă este în legătură cu determinările psihosociale, care se concretizează în tendinţe statistice de frecvenţă, fiind mai mult o suită de ierarhizări funcţionale (de uz) decât o sistematizare în adevăratul sens al cuvântului.

Organizarea internă este integrată în sistematica generală a limbii, putând fi regăsită, în maniere diferite, atâta în planul formei, cât şi în cel al conţinutului semantic. În primul caz, ea priveşte modul de formare sau proveniența cuvintelor şi poate fi considerată o structurare formativă sau etimologică. În al doilea caz, se referă la modul de repartizare a materiei semantice pe unităţi lexicale şi la raporturile de natură semantică.

B. ORGANIZAREA VOCABULARULUI LIMBII ROMÂNE CONTEMPORANE

1. *Organizarea externă (ierarhizarea funcţională)*

Organizarea externă (ierarhizarea funcţională) a vocabularului românesc constă în ordonarea cuvintelor, după criteriul statutului dobândit în procesul utilizării lor de către comunitatea vorbitorilor, pe niveluri şi sfere de întrebuinţare. Această ordonare este urmarea acţiunii **factorului psihologic** şi a **factorului social-cultural-teritorial,** care duc, fiecare în felul său, la ierarhizarea cuvintelor de către urilizatori.

Factorul psihologic determină preferinţa vorbitorilor, la un moment dat, pentru anumite cuvinte apreciate ca utile, actuale, interesante, la modă, frumoase etc., şi situarea altora, ieşite din vogă sau neimpuse încă, în umbra interesului actual sau chiar la periferia uzului. Baza psihologică a unor astfel de atitudini este foarte complexă, fiind în legătură cu: prestigiul limbii sau al mediului din care provin cuvintele, uzura morală (conotaţii peiorative), calităţile denominative (precizia în desemnare), importanţa socială a obiectelor numite, situaţia în câmpul concurenţial etc. Unghiul de apreciere face ca unele cuvinte să fie întrebuinţate curent în vorbire, altele mai rar sau sporadic. Chiar sensurile unuia şi aceluiaşi cuvânt se bucură de atitudinea favorabilă sau nefavorabilă a vorbitorilor, ierarhizându-se şi ele din punctul de vedere al frecvenţei în vorbirea curentă. Exemplificările se vor face pe larg în capitolele următoare, dedicate fenomenelor în discuţie.

Factorul psihologic este un factor preponderent intensiv, a cărui acțiune se situează, în primul rând, la nivelul individual şi în actualitatea imediată.

Factorul social-cultural-teritorial grupează cuvintele pe niveluri culturale, domenii profesionale, comunități sociale sau teritoriale. Unele cuvinte sunt prezentate la câte un asemenea grup, altele fac parte din mai multe sau chiar din toate grupurile. Vorbitorii apelează la un grup sau altul, schimbând deci registrul lexical, în funcție de partenerii discuției şi de gradul de specialitate al mesajului. Bineînțeles, în limita registrelor de care dispun, fapt condiționat de nivelul cultural, de domeniile cunoscute, de mediile umane în care sunt socializați etc. Toți vorbitorii unei limbi posedă însă un repertoriu general de cuvinte, cu ajutorul căruia se pot realiza comunicări cotidiene obişnuite, nespecializate.

Factorul social-cultural-teritorial este extensiv, vizând nivelul de grup şi un orizont mai larg al actualității.

Acțiunea celor doi factori mai sus menționați are ca efect, în ultimă instanță, diferențierea cuvintelor privind uzul, frecvența în vorbire, fapt contestabil pe bază de observație comună, empirică, sau cu mijloace statistice riguroase.

Având în vedere că factorii acționează concret în conjuncție, este destul de greu de stabilit cu precizie, în fiecare caz în parte, cât din frecvența unui cuvânt este datorat factorului intensiv şi cât este urmarea factorului extensiv. Pornind de la întrepătrunderea sau predominanța unuia sau altuia dintre factori, eventual corelată şi cu intervenția altor elemente, pot fi stabilite tendințe de ierarhizare a cuvintelor pe câteva anexe distincte, dar confluente. Ordonarea cuvintelor pe axele respective este graduală, dar în lucrările de lexicologie este prezentată, prin tradiție, dihotomic, pentru rațiuni didactice. Introducerea unui cuvânt într-una sau alta dintre categoriile perechii dihotomice depinde de baremul folosit, care e în bună parte subiectiv. De altfel, unii specialişti au diversificat clasificările, creând câte trei sau mai multe categorii pe fiecare dintre axe.

Principalele clasificări rezultate din ierarhizarea prin uz sunt: **vocabular activ-vocabular pasiv, vocabular literar-vocabular neliterar, vocabular de uz general (comun, mediu)-vocabular cu utilizare limitată: arhaic/neologic, regional/sectorial** (de specialitate)/**de grup** (special); **vocabular de bază (fundamental)-masa vocabularului.**

Înainte de a trece la examinarea pe rând a acestor clasificări, facem observația că termenii folosiți pentru denumirea categoriilor constituite, pe baza diverselor criterii, sunt inegal cunoscuți şi uzitați

în literatura de specialitate. Unii au fost creaţi de noi sau selectaţi din variantele propuse, în timp, de diverşi specialişti. Imprecizia, nesiguranţa şi fluctuaţia terminologică în cadrul ierarhizării prin uz a vocabularului dovedesc nu numai că ea nu e la fel de clară pentru toţi cercetătorii, ci şi că e mai nouă, fiind corelată cu **lingvistica externă,** domeniul dezvoltat îndeosebi în secolul nostru, prin colaborarea cu alte discipline (psihologia, sociologia, geografia, istoria, retorica etc.). Terminologia folosită pentru organizarea internă este, după cum se va vedea, mai precisă şi mai fixată, fiind stabilită în cea mai mare parte încă din antichitate, care făcea, în primul rând, **lingvistică internă** (e drept insuficient delimitată de filologie sau logică).

a. **Vocabularul activ şi vocabularul pasiv**

Vocabularul activ şi vocabularul pasiv sunt subdiviziuni ale lexicului, în funcţie de frecvenţa în vorbire la un moment dat.

Rezultând din acţiunea unui factor intensiv (cel psihologic), între cele două categorii este un dezechilibru numeric (ca inventar de unităţi) mare, atenuat, însă, prin valoarea circulatorie, repartizată invers decât inventarul între categorii.

Vocabularul activ este format din cuvintele folosite curent, fiind, deci, foarte puţin numeros, dar frecvent în circulaţie. Tranşe distincte de vocabular activ se recunosc cel mai uşor la nivelul vorbitorilor individuali, dar ele se regăsesc, prin socializare, şi la nivelul grupurilor de vorbitori (constituite pe comunităţi teritoriale, sociale, profesionale). În lucrările de lexicologie se discută însă şi despre rezultanta socială a acestor tranşe, care constă în cuvintele întrebuinţate curent („la zi") de către toţi membrii comunităţii lingvistice româneşti (făcându-se abstracţie de preferinţele lexicale strict individuale şi de cele caracteristice unor domenii profesionale, medii sociale, comunităţi teritoriale).

Din vocabularul activ, în accepţia de mai sus, fac parte, în primul rând, instrumentele gramaticale (prepoziţii, conjuncţii, articole, verbe auxiliare, pronume şi adverbe relative) şi substitutele (pronumele şi numeralele) cele mai uzuale, precum şi substantivele, adjectivele, verbele, adverbele referitoare la aspecte indispensabile activităţii cotidiene şi care au tranşat în favoarea lor concurenţa la zi cu sinonimele. Câteva exemple: *de, la, cu, să, că, dacă, cel, am (fost), aş (merge), voi (avea), care, cine, ce, unde, când, unu, doi, casă, femeie, mână, bun, frumos, dulce, a face, a vorbi, a mânca, a fi, a avea*. Aceste cuvinte sunt majoritatea vechi în limbă şi au mai multe

sensuri (sunt polisemantice). Între sensurile lor, există unele mai active (în cele mai multe dicționare, sunt primele din cadrul fiecărui articol), altele mai puțin active. Exemplificăm prin câteva dintre cuvintele prezentate anterior: pentru *casă,* cele mai active sensuri sunt „clădire" și „locuință", pentru *femeie* – „persoană de sex femeiesc", pentru *mână* – „membru superior la om", pentru *bun* – „binevoitor", „competent", „milos", pentru *a face* – „a făuri", „a construi", „a întocmi lucrurile astfel ca să ...", „a determina pe cineva la ceva", pentru *a mânca* – „a se hrăni" și „a provoca mâncărime".

Foarte active sunt însă și cuvintele (sau sensurile) „la modă", marea majoritate neologisme: *manager, profit, dividend, a implementa, pluralism, firmă, democrație, marketing, privatizare, protecție (socială), (economie de) piață, partid, concurență, (neo) liberal, reformă, a instrumenta, parlamentar, (stat de) drept, opoziție, putere, a dezamorsa, deschidere (culturală, politică), eșicher (politic), europenizare, posttotalitar.*

Vocabularele individuale active cuprind în plus cuvintele legate de profesia, mediul social, nivelul de cultură, comunitatea teritorială a fiecărui vorbitor. Sunt, deci, mai largi decât vocabularul activ la nivel social, restrângându-se treptat în cadrul microgrupurilor și al macrogrupurilor din ce în ce în ce mai extinse (prin atragerea elementelor comune și înlăturarea cuvintelor specifice componenților grupului). De exemplu, un profesor de matematică de liceu va folosi în mod curent termenii *elev, manual, a învăța, examen, corigent, aritmetic, formulă, demonstrație, calcul* etc. Grupul profesorilor de liceu de diferite specialități va folosi frecvent primele cinci cuvinte, celelalte fiind înlocuite în uzul fiecăruia de cuvinte din domeniul propriei specialități. Grupul mare al profesorilor (indiferent de nivelul de învățământ) păstrează în fondul activ numai *elementele manual, a învăța și examen*. Cele două cuvinte comune grupului anterior *(elev, corigent)* intră în alternanță cu termeni ca *student, cursant, restanțier*.

Vocabularul pasiv este format din cuvintele cunoscute, dar folosite rar de vorbitori. Și aici, discuția se poate situa la nivelul vorbitorilor individuali, al grupurilor sau al întregii comunități lingvistice. El cuprinde, în primul rând, cuvinte care denumesc realități implicate întâmplător sau puțin frecvent în activitatea vorbitorilor: *lăcustă, ferigă, eclipsă, cazarmă, chimono, revelion, viperă, inundație, grefier*.

În al doilea rând, cuprinde cuvinte care au intrat în fondul pasiv din cauza ieșirii din „vogă", a dispariției obiectelor denumite sau a înlăturării lor de către sinonimele concurente: *autocritică, multilateral,*

echitate, redegist, cămin (cultural), pionier, sovietic, crâşmă, activist, bordei, şubă, retribuție, colectivist, cooperator, cehoslovac, tovarăş.

În al treilea rând, cuprinde marea masă a cuvintelor necunoscute pentru majoritatea vorbitorilor, care au dispărut de mult din limbă, au apărut recent în vorbirea unui mic număr de oameni sau sunt folosite numai în anumite medii restrânse: *zapis, zlătar, hangiu, pârgar, brabete, perjă, glajă, scafandru, scovergă, zăbic, a gini, benga, cataroi, mititica, idiosincrasie, reostat, seismogramă, display* etc.

Cuvintele polisemantice au, şi ele, un fond pasiv de sensuri, aflat în umbra sensurilor lor active (şi prezentate, de regulă, în finalul articolelor de dicționar). Exemple: sensurile „cameră", „cutie dreptunghiulară în care se află literele" pentru *casă,* sau „soție" pentru *femeie.*

Linia de demarcație între vocabularul activ şi cel pasiv nu e tranşantă, situarea ei depinzând de nivelul de frecvență considerat ca definitoriu. Având în vedere că această frecvență se stabileşte pe bază de impresie (nu există studii de frecvență la nivel individual sau de grup, iar cele de nivel general sunt vechi şi lacunare), includerea tuturor cuvintelor în fondul activ sau în cel pasiv este practic imposibilă (sau foarte aproximativă pentru cele cu frecvență medie). Demarcarea între ele pe acest criteriu există însă şi evidențierea ei este necesară înțelegerii altor fenomene (imitația şi creația lexicală, învățarea vocabularului limbilor străine, stabilirea altor ierarhii lexicale etc.).

b. **Vocabularul literar – vocabularul neliterar (popular şi familiar)**

Vocabularul literar – vocabularul neliterar (popular şi familiar) sunt subdiviziuni ale lexicului în funcție de **criteriul cultural,** componență deopotrivă intensivă (calitativă) şi extensivă a factorului social (intensivă prin nivelul cultural al utilizatorilor, extensivă prin sfera de cuprindere socială a vorbitorilor incluşi).

Vocabularul literar este partea vocabularului întrebuințată în texte şi în vorbirea cu caracter literar, adică normat şi cultivat/îngrijit (care-i asigură calitatea culturală). În limba română actuală, amploarea acestei părți de vocabular este foarte mare, având în vedere atât numărul vorbitorilor care şi-au însuşit, prin şcoală, limba literară, cât şi extensiunea deosebită a lexicului literar (să ne gândim la faptul că el cuprinde, pe lângă cuvintele care exprimă aspecte curente, terminologiile de specialitate din domeniile științei şi tehnicii, politicii, presei, literaturii şi artelor etc.).

Vocabularul neliterar este o clasă mai eterogenă, care cuprinde cuvintele rămase la nivelul neliterar al limbii, fiind utilizate de vorbitorii cu un grad de cultură foarte redus, care pot fi, de fapt, consideraţi necultivaţi, sau de vorbitorii culţi în împrejurări în care nu e necesară exprimarea literară. Grupările pe care le include vocabularul neliterar sunt: **vocabularul popular** şi **vocabularul familiar.**

Vocabularul popular este alcătuit din cuvintele folosite în mediile şi situaţiile nesupuse rigorilor profesionale, livreşti. Este vorba, în primul rând, de mediile rurale şi, într-o bună măsură, de mediile suburbane, provenite în general din zonele rurale. În al doilea rând, sunt implicate situaţiile în care vorbitorii culţi folosesc termenii neincluşi în inventare ale limbii literare, nestandardizaţi. Dacă, pentru prima categorie de vorbitori, exprimarea populară este principală, dominantă, poate chiar generalizată, pentru cea de-a doua categorie, ea este secundară, ocazională (e un registru de rezervă, folosit mai ales în comunicările cu reprezentanţii primei categorii). Bineînţeles că şi vorbitorii din mediile rurale pot cunoaşte şi folosi vocabularul literar, dar mai rar şi în măsură redusă, ca un registru secundar, pasiv.

Exemple de elemente lexicale populare: *imaş, furcă, suveică, iţă, tropăi, popă, otavă, a crâcni, lehamite, nevastă, oişte, jug, râie.*

Folosirea unora dintre aceste cuvinte este inevitabilă, întrucât nu au corespondente în limba literară (este cazul numelor de unelte şi instrumente populare). Altele sunt utilizate de vorbitori pentru culoare (sau expresivitate) sau pentru a evita termenii pretenţioşi, specializaţi (cum se întâmplă în cazul denumirilor populare ale plantelor sau ale bolilor).

Includem în vocabularul popular şi cuvinte folosite numai în anumite regiuni (numite regionalisme, provincialisme sau cuvinte dialectale), chiar dacă, pe o altă axă, prezentată mai târziu, ele se opun elementelor cunoscute în tot teritoriul lingivistic românesc. Deocamdată, dăm câteva exemple de cuvinte care au corespondente în limba literară şi în unul sau mai multe dialecte: *zăpadă* (literar) – *omăt, nea; porumb – cucuruz, mălai, păpuşoi; căldare – cantă, găleată, garniţă; cimitir – ţintirim, temeteu; sicriu – copârşeu, năsălie, tron; cioban – mocan, păcurar, oier; abdomen – burtă, foale; transpiraţie – sudoare, năduşală.*

Vocabularul familiar este format din cuvintele utilizate în situaţii de relaţii intime, familiale, neoficiale, manifest nepretenţioase. El reprezintă o categorie mai puţin conturată, caracterizându-se prin selectarea cuvintelor (sau a variantelor acestora) încărcate cu sensuri multiple, foarte uzuale în grupul respectiv, care pot aparţine lexicului popular, argotic, neologic, de jargon. În general, fiecare grup îşi are

familiarismele sale. Sunt însă unele elemente de uz familiar general: *măi, dragă, bătrâne, coane, ăsta, slujbă, chestie, treabă, acătări, mersi, pleaşcă, mamaia, tataia, puiuţ* („copil"), *bebeluş, băiete, dandana, belea, baftă, idiot, tâmpit, grăsan, slăbănog, a hali, gagică, mişto, nasol, servus, pa, ciao, bye-bye, o.k., leafă, simbrie, mutră, a pupa, a păpa, a face fasoane, naşpa, marfă.*

c. Vocabularul de uz general – vocabularul cu sferă de utilizare limitată (regional, arhaic, neologic, argotic, de jargon, profesional)

Vocabularul de uz general – vocabularul cu sferă de utilizare limitată (regional, arhaic, neologic, argotic, de jargon, profesional) sunt subdiviziuni ale lexicului în funcție de aria de folosință a cuvintelor. Având la bază acțiunea unei componente extensive a factorului social, subdiviziunile menționate sunt mult mai echilibrate numeric (ca inventar de unități) decât cele operate de factorul intensiv, descrise anterior, iar inegalitățile de inventar sunt compensate de mărimea invers proporțională a comunităților care utilizează categoriile perechi.

Vocabularul de uz general, care se mai numeşte **fond comun, general** (sau **vocabular mediu, supradialectal, nespecializat**), este partea vocabularului cunoscută şi utilizată de întreaga comunitate lingvistică, indiferent de nivelul de cultură, de domeniul de activitate sau de zona geografică a vorbitorilor. În această categorie intră atât cuvintele folosite direct (active), cât şi cuvintele utilizate rar sau foarte rar (pasive). Exemple: *ochi, mamă, carte, a vorbi, respectiv, bombeu, coropişniță, a depăna, livid, mânzeşte.*

De asemenea, sunt incluse atât elementele **literare,** cât şi **populare** şi **familiare,** singura condiție fiind cunoaşterea lor de către toţi vorbitorii. Exemple pentru ultimele două categorii: *potecă, a răscoli, grăpiş, brumăriu, respectiv, chestie, Nelu, Mimi, bătrâne.*

Din aceste puncte de vedere, vocabularul de uz general are o sferă mai largă decât vocabularul activ. După cum am văzut însă, vocabularul activ are tranşe specifice la nivel individual şi de grup, pe când vocabularul de uz general este, prin definiție, o singură mulțime, abstrasă din lexicurile particulare şi individuale.

Precizăm că şi această categorie poate cuprinde numai o parte, general cunoscută şi folosită, a sensurilor cuvintelor polisemantice (de regulă, cele care nu poartă în dicționare una dintre mențiunile

restrictive: regional, argou, administrație, chimie etc.). De exemplu, dintre sensurile cuvântului *muscă* sunt de uz general numai cele de „insectă", „albină" şi „smoc de păr lăsat să crească sub buza inferioară". Celelalte sensuri („cavitatea înnegrită pe care o prezintă dinții calului, după care i se poate aprecia vârsta", „punctul negru din centrul panoului de tir", „punct de broderie la cusăturile naționale", „categorie de greutate la sportivi") sunt restrânse la diverse grupuri de vorbitori.

Denumirile alternative ale vocabularului de uz general **(fond general** sau **comun; vocabular mediu, supradialectal, nespecializat),** care sunt, de altfel, mai cunoscute decât denumirea-tip, se folosesc în legătură cu anumite axe de clasificare, întrucât scot în evidență trăsăturile specifice în funcție de care se diferențiază tranşa respectivă de perechea ei taxonomică. Ele desemnează, de fapt, cam aceeaşi arie lexicală (acelaşi inventar de cuvinte), dar şi perspective diferite.

Vocabularul cu sferă de utilizare limitată înglobează mai multe grupări diferite între ele, dar care au ca trăsătură comună înscrierea într-o arie lexicală restrânsă, opusă vocabularului de uz general. Cuvintele pe care le cuprind se caracterizează, aşadar, printr-un criteriu unic – nu sunt cunoscute şi folosite de toți vorbitorii. Criteriile pozitive prin care se detaşează, de fapt, de celelalte părți ale vocabularului sunt specifice fiecărei grupări (sau ramificații, aşa cum se mai numesc).

Vocabularul regional (dialectal, provincial) cuprinde cuvinte întrebuințate în anumite zone (regiuni) geografice. Axa taxonomică pe care se situează este **diatopică (teritorială, geografică),** iar categoria dihotomică opusă este numită **vocabular supradialectal.** Are în comun cu vocabularul popular opoziția față de vocabularul literar, prin lipsa normării şi cultivării, şi se deosebeşte de aceasta (integrându-se, totodată, lui) prin aria teritorială limitată de întrebuințare.

Exemple de **regionalisme** (cuvinte cu utilizare regională): **Muntenia:** *burtă, a ciupi, chel, ginere, a jumuli, magiun, naş, nene, puț;* **Oltenia:** *lubeniță, brabete, blană (scândură);* **Moldova:** *curechi, sudoare, pântece, a pişca, țintirim, oghial, buhai, perjă, chelbos, ciubotă, hulub, povidlă;* **Banat:** *foale, a pişcura, iorgan, anțărț, golumb;* **Crişana:** *pântece, a pițiga, temeteu, poplon, brâncă, prunc, şogor;* **Maramureşan:** *cătilin, cocon, a froi, ai (usturoi).*

Multe din elementele regionale au devenit cunoscute prin folosirea lor în operele literare (exemplul cel mai convingător fiind scrierile lui Ion Creangă). Unele au tendința de a intra în vocabularul supradialectal sau chiar literar (de altfel, o mare parte a cuvintelor în

aceste corpusuri sunt, la origine, regionalisme). S-a propus chiar un termen special pentru elementele regionale folosite de vorbitorii cultivaţi, din diferite zone – **termeni interdialectali**.

Vocabularul arhaic şi **vocabularul neologic** sunt formate din cuvinte cu utilizare restrânsă din cauza tendinţei de ieşire din uz (în primul caz) sau a neintrării încă în uzul general (în cazul al doilea). Grupurile la care este limitată folosirea cuvintelor respective sunt diferenţiate în funcţie de poziţia faţă de vechi şi nou în limbă, fiind un fel de generaţii lingvistice *sui generis,* care nu coincid decât în parte cu generaţiile cronologice. Categoria care se opune celor două clase lexicale (ele însele opuse între ele, după cum se observă) este fondul comun sau, mai clar, vocabularul mediu. Evident că elementele arhaice şi neologice au la bază şi o perspectivă diacronică (într-un fel, aceasta le defineşte mai clar), dar faptul nu interesează aici.

Arhaismele sunt cuvintele ieşite din uzul general al limbii şi rămase în uzul sporadic al unor vorbitori cu preferinţe sau preocupări pentru exprimarea arhaică (de multe ori, pentru scopuri literare, sau numai expresive). Unele desemnează realităţi depăşite sau ieşite din vogă, fiind numite, de aceea, **istorisme.** Exemple: *logofăt, hatman, agă, opaiţ, iţari, opinci, işlic, arcaş, paloş, flintă, birjă.* Altele au fost marginalizate şi scoase din uz de concurentele lor sinonimice. Exemple: *leat* (sinonim cu *an*), *voroavă (=cuvânt), rost (=gură), cinovnic (=funcţionar), bucoavnă (=abecedar), slobod, volnic (=liber), mezat (=licitaţie).*

Există cuvinte arhaice numai ca *formă (acmu, iaste, a rumpe, direpţ, carele, a plini)* sau numai ca *sens* (*divan* „consiliu”, *scaun* „tron domnesc”, *târg* „oraş mic”, *vecin* „iobag”, *prost* „simplu”, *grămătic* „secretar”, *os* „neam”).

Neologismele sunt cuvinte apărute de curând în limba română şi aflate în curs de adaptare fonetică şi de încadrare morfologică sau semantică. Ele sunt introduse şi folosite în mod exclusiv sau preferenţial de mediile (se poate spune şi generaţiile) lingvistice de avangardă, în ceea ce priveşte înnoirea lexicală, care nu sunt formate neapărat numai din tineri, dar în care tinerii intelectuali probabil domină. Exemple: *puzzle, chow, feed-back, marketing, hobby, job, top, western, flash* (cu variantele *flaş* şi *fleş*), *computer, design, display, hardware, software, consulting, management, sponsor, copy-right, know-how, best-seller, heavy-metal, mass-media, science-fiction, jogging, hamburger, ketchup, adidaşi, juice, hit*. Acestea sunt provenite, în cea mai mare parte, din limba engleză, sursa dominantă a înnoirii lexicale internaţionale, şi aparţin unor domenii cu vădită

deschidere internațională: știință și tehnică, comerț, sport, muzică, gastronomie, comunicații, cultură și artă etc. Alte neologisme, de strat mai vechi, în general, sunt formate în limba română sau calchiate (copiate) după modele străine: *a antama, bulversat, a devoala, a se deroba, a demara, mefiență, a (se) confia, a stopa* etc.

Menționăm că termenul **neologism** are mai multe accepții, cea prezentată de noi putând fi denumită, numai aparent pleonastic, **neologism recent** (sau chiar cuvânt recent). Accepția cea mai generală, de cuvânt nemoștenit (deci împrumutat, calchiat sau format în românește), acoperă un spațiu lexical mult mai extins și presupune o perspectivă istorică. Ea va fi avută în vedere într-un capitol ulterior.

Vocabularul special (sau **de grup**) este utilizat de grupurile mai mult sau mai puțin ostentativ „închise" de vorbitori, separate, prin „preocupări" și „interese", de restul comunității.

Argourile sunt cel mai bine definite grupuri lingvistice de acest tip și caracterizează, în primul rând, mediile interlope, ale infractorilor. Aceștia, din dorința de a nu fi înțeleși de virtualele victime sau de urmăritori (polițiști), au adoptat un lexic opac pentru vorbitorul comun, dar transparent pentru cei inițiați. Termenii care compun argoul menționat sunt arhaisme părăsite de limba literară, neologisme nesocializate sau socializate în altă formă (ori sens) în limba generală, împrumuturi din limbajul romilor și, mai ales, figuri de stil de un gen aparte, care evidențiază spiritul primitiv, grosier al utilizatorilor. Termenii denumesc referenți care compun „lumea intimă" a acestei categorii sociale. Fiecare din referenții respectivi are mai multe nume (depășind uneori cifra 100), ceea ce constituie un atu în plus pentru siguranța codului. Exemple: „infractorul" (îndeosebi „hoțul") este denumit, cu nuanțe vizând „domeniul de specializare", vechimea în meserie, anii de pușcărie etc.: *abțipild, aghiotant, alonjar, angrosist, aportor, bijoc, bobar, bobiță, bobocel, boițar, bojogar, boscar, calfă, calif, carditor, capelmaistru, carete, circar, ciupitor, cocor, coldan, coțcar, croitor, decan, diurnist, draibăr, giurgin, hultan, ied, ilegalist etc.;* „polițistul" este denumit: *acolist, acvilist, agib, avan, balaban, beșliu, boacter, caraliu, cartoboi, ceapân, colțan, coroi, croncan, curcan, cuțulan, daraban, erete, gabor, geanabet, gonitor, hingher, ienicer, invadator, îngeraș;* „pușcăria" este pe rând: *academie, acioală, arcan, bașcă, bordei, bortă, bul, colegiu, colivie, copcă, cotlon, cușcă, fereală, fermă, gherlă, hrubă, incubator, incintă, înăuntru* etc. Se observă că ne-am restrâns numai la câteva litere de la începutul alfabetului,

sinonimele multiplicîndu-se dacă extindem căutarea şi la cuvintele cu alte iniţiale. Alte „ţinte” de interes lingvistic sunt: „a bate”, „a aresta”, „beat”, „prostituată”, „homosexual”, „ţigan”, „informator” etc. Părţile corpului primesc şi ele porecle: *alunecări, alunecători, binoclu, căutători* („ochi”), *alungători* („pumni”), *amortizoare* („sâni”), *aripă, aripioară, cange* („mână”), *ascultătoare* („ureche”), *ataş* („fund”), *baterii* („fese”), *bord, bufet, dulap, ghiozdan* („stomac”), *cabanos* („penis”), *cantalup, descoperitor, diblă, gulie* („cap”), *căpriori* („picioare”), *clopot, cloanţă* („gură”), *elice* („limbă”), *horn* („trahee”), *icre* („creier”), *cotlet* („perciune”) etc. La fel, piesele de îmbrăcăminte şi încălţăminte: *abajur* („fustă”), *astupător* („chilot”), *bonjur* („haină”), *burlan* („pantalon”), *baibarac* („vestă”), *calibarcă* („pălărie”), *ghişeu* („şliţ”) etc.

Multe din argotisme au intrat în limbajul familiar: *baftă, nasol, a hali, sticlete, curcan, gagică* etc.

Elevii au tendinţa de folosire a unor elemente de argou proprii *(profu, diriga, bio, geogra, mate)* sau împrumutate din alte medii *(pufulete, papagal, supărat, hotărât, bestial, marfă, naşpa* etc.*),* fără a se putea spune că avem de-a face cu un sistem lexical argotic.

În zonele cele mai obscure şi „agresive” ale argourilor se situează şi cei mai mulţi **termeni obsceni.**

Jargoanele sunt mult mai puţin conturate decât argourile. Ele cuprind elemente neologice de ultimă oră, neadaptate şi nesocializate încă în cercuri mai largi, folosite insistent şi deseori defectuos sau neglijent de unele grupuri (socio-profesionale), ca urmare a snobismului, a dorinţei de detaşare de masa vorbitorilor sau a pretinsei superiorităţi intelectuale. În general, cuvintele de jargon, ca şi cele de argou, au sinonime uzuale în limbă, fiind folosite, deci, nu pentru a acoperi o nevoie lexicală reală, ci pentru a se distinge lingvistic. Jargonul actual, care nu mai e simţit la fel de artificios şi inoportun cum erau în secolele trecute cel francez sau cel neogrecesc, poate datorită micşorării distanţei culturale între categoriile de vorbitori, este preponderent de origine engleză: *hallo, business, darling, bye-bye, o.k., all right, week-end, computer, display, job*.

Persistă în continuare şi elementele de alte origini, îndeosebi cele de origine franceză: *a (se) ambeta, a amorsa, a anvizaja, a bria, cecitate, a confia, a eflora, a edulcora, mefianţă.*

Vocabularul specializat sau **profesional** (numit şi **fond savant**) cuprinde cuvintele folosite în diverse limbaje profesionale care alcătuiesc terminologiile de specialitate sau tehnico-ştiinţifice (în

sensul foarte larg al cuvântului). Din numărul foarte mare al acestor cuvinte, de câteva zeci de mii (*Lexiconul tehnic român,* publicat acum câteva decenii, conţinea nu mai puţin de 50 000 de cuvinte), ne preocupă în secvenţa de faţă aşa-numiţii **termeni tehnici,** folosiţi de specialiştii domeniilor respective şi necunoscuţi masei de vorbitori (ceilalţi termeni sunt socializaţi prin şcoală şi folosiţi, deci, de vorbitorii cu nivel mediu de cultură).

Dintre numeroasele domenii profesionale care şi-au constituit terminologii de specialitate, alegem, spre exemplificare, câteva, pentru care avem la îndemână dicţionare terminologice speciale: **marină** *(abraziune, acvatoriu, a afreta, afuire, afurcare, agonă, alidadă, a alimba, alivei, alţană, a ambarda, a ambosa* etc.*);* **drept** *(absorbţie, abrogare, accesoriu, accipiens, achiesare, aliman, acreditiv, adjudecare, afinitate, alienare, anatocism, apatrid* etc.*);* **etnologie** *(acciviliza*ţ*ie, acculturaţie, admigraţie, agamie, amoc, anastiloză, animatism, anomie* etc.*);* **istoria şi arta cărţii** *(abzaţ, accidenţar, acoluţie, acvatintă, adiecto, afieromă, aldină* etc.*)*. Precizăm că multe alte domenii au astfel de lexicoane, ceea ce arată amploarea şi complexitatea terminologiilor respective.

Chiar domeniul nostru, lingvistica, are o mulţime de termeni tehnici, cunoscuţi numai de specialişti: *fonem, alofon, labială, sonantă, lexem, alolexem, sintagmă, deictic* etc. Foarte mulţi din termenii de specialitate sunt cuvinte internaţionale, folosite de majoritatea limbilor (în primul rând, europene) de cultură.

Faptul acesta rezultă din politica dusă de oamenii de ştiinţă din diverse epoci, de a forma termenii tehnico-ştiinţifici pe baza unei **limbi de cultură-pilot** (cum au fost, în timp, greaca veche, latina, italiana, franceza, engleza).

d. **Vocabularul de bază (fundamental, reprezentativ) – masa (sau restul) vocabularului**

Vocabularul de bază (fundamental, reprezentativ) – masa (sau restul) vocabularului constituie o clasificare de sinteză a vocabularului limbii române, care implică deopotrivă criterii extensive şi intensive. Este, de altfel, cea mai cunoscută, iar după unii specialişti, singura ierarhizare valorică a lexicului.

Vocabularul de bază (fundamental, reprezentativ), sau **fondul principal lexical,** reprezintă nucleul funcţional stabilit al limbii, care cuprinde cuvintele cunoscute şi folosite frecvent în cele

mai importante situații de viață de către toți vorbitorii și care fac parte din familii lexicale bogate. Se observă că este vorba de cuvinte care îndeplinesc multe din condițiile claselor discutate anterior (sunt **active, generale, literare, comune**), ceea ce conferă clasei care le cuprinde un statut calitativ superior. Deși este imposibil de trasat o graniță precisă între lexicul de bază și masa vocabularului, se estimează că în prima categorie intră circa 1500 cuvinte. Privite din mai multe unghiuri de vedere, aceste cuvinte răspund unor multiple exigențe lingvistice și extralingvistice:

a) au un grad ridicat de stabilitate, fiind în majoritate elemente moștenite din latină sau formate în limba română;

b) denumesc noțiuni indispensabile vieții și activității umane:

- obiecte și acțiuni foarte importante: *casă, masă, fereastră, ușă, a face, a zice, a mânca, a merge, a avea, a spăla, a apăra, a clădi;*
- corpul omenesc și părțile lui: *cap, creier, dinte, frunte, inimă, limbă, mână, nas, picior, ureche;*
- familia: *mamă, tată, soră, frate, unchi, nepot, văr, fiu, fiică, soț(ie), socru, soacră, cumnat;*
- alimente și băuturi: *pâine, carne, brânză, apă, lapte, vin;*
- unelte: *cleşte, coasă, fier, inel, lanț, oțel, plug, roată, sanie, scară, topor;*
- ființe: *om, femeie, fată, băiat, albină, câine, cocoș, lup, oaie, peşte, țânțar, viței, vrabie;*
- plante: *cireș, coajă, floare, frunză, grâu, măr, morcov, nucă, plop, sfeclă, varză;*
- mediul înconjurător: *afară, cald, câmp, deal, gheață, izvor, lumină, nori, ogor, pământ, soare, vânt, zăpadă;*
- calități și defecte: *bun, cinstit, deştept, dulce, frumos, gras, lacom, leneș, lung, prost, rău, slab, tânăr, urât, trist, vesel;*
- diviziunea timpului: *zi, noapte, dimineață, an, lună, săptămână, vară, iarnă, azi, ieri, oră, timp;*
- culori: *alb, albastru, galben, negru, roşu, verde;*
- instrumente gramaticale (prepoziții, conjuncții, pronume, verbe auxiliare) și numerale până la 10.

c) au numeroase derivate și compuse, formează locuțiuni și expresii;

d) sunt foarte frecvente în vorbire (au valoare circulatorie mare), ceea ce face ca ele să fie primele învățate (ca limbă maternă sau străină) și ultimele uitate (termenul de vocabular reprezentativ a fost creat tocmai pornindu-se de la necesitatea indicării nucleului celui mai uzual al unei limbi străine);

e) sunt în cea mai mare parte polisemantice.

Deşi are un înalt grad de stabilitate, vocabularul de bază se restructurează şi se înnoieşte prin intrarea unor cuvinte devenite importante *(maşină, cetăţean, candidat, a calcula)* şi prin ieşirea altora care şi-au pierdut actualitatea *(băşică, ciur, arc, furcă)*. Având în vedere existenţa unei zone destul de largi, în care există cuvinte greu de situat în raport cu lexicul de bază, unii specialişti au propus stabilirea unei categorii intermediare, numită **lexic circulant,** în care intră cuvinte importante, dar care fac parte dintr-un strat mai recent *(cultură, teatru, radio, comisie, partid, guvern etc.),* legat mai mult de conjunctura civilizaţiei.

Masa (restul) vocabularului sau **vocabularul secundar** reprezintă partea ce mai mobilă, dar şi cea mai numeroasă a vocabularului. Ea are o diversitate foarte mare, cuprinzând în primul rând **cuvintele de utilizare limitată (arhaisme, regionalisme, neologisme, termeni profesional-ştiinţifici, elemente de argou şi jargon),** dar şi părţile vocabularului aflate, din diferite motive, în zone de uz marginale **(lexicul popular, familiar, pasiv).** Din punctul acesta de vedere, masa vocabularului reprezintă imensul fond lexical de rezervă al limbii, bogăţia acesteia şi, în acelaşi timp, laboratorul care pregăteşte şi filtrează viitoarele cuvinte din lexicul de bază, preluând şi adaptând („recalificând") unităţile care au pierdut acest statut. Tot aici se află şi principalele resurse expresive ale limbii, din care se alimentează lexicul poetic.

Întrucât dihotomia prezentată de noi reprezintă o ierarhizare exterioară a vocabularului, ea nu se regăseşte în organizarea internă a limbii, cuvintele celor două mari clase discutate contractând între ele raporturi formale şi semantice, fără nici un fel de restricţie determinată de apartenenţa la una sau alta dintre clase. Mai mult, unele derivate, compuse, sinonime, antonime, sensuri (ale unor cuvinte polisemnatice) sunt „corespondente" în masa vocabularului ale unor elemente din lexicul de bază, şi invers, întrepătrunderea dintre cele două mari categorii potenţând diversitatea şi nuanţarea lexicală a limbii.

Termenii menţionaţi ca sinonimi **(lexicul de bază, fundamental** etc.**)** nu acoperă toţi aceeaşi noţiune, conţinutul lor semantic rezultând din perspective de studiu diferite (frecvenţă, importanţă, stabilitate, reprezentativitate în raport cu alte limbi, prioritate glotodidactică etc.) Sferele cuvintelor care răspund acestor abordări diverse sunt însă identice sau foarte apropiate, ceea ce ne-a determinat să nu insistăm pe nuanţele terminologice.

2. *Organizarea internă a vocabularului*

Organizarea internă a vocabularului sau **sistematizarea** sa are la bază criterii lingvistice, vizând conținutul semantic sau forma unităților lexicale. Așa cum s-a demonstrat la capitolul introductiv, cele două laturi ale acestor unități nu sunt niște blocuri monolitice izolate, irepetabile, ci structuri articulate dintr-un număr finit (și restrâns) de componente distinctive, care se repetă, în diverse combinații, în mai multe unități. În funcție de aceste componente, entitățile rezultate, cuvintele, se ordonează în serii, care, la rândul lor, se întrepătrund în rețele, formând, în ultimă instanță, sisteme, mai mult sau mai puțin închegate. Între cele două laturi nu e întotdeauna o corespondență privind modul de sistematizare, întrucât fiecare din ele reflectă o altă imagine și are o altă funcție: conținutul semantic este permanent în legătură cu realitatea denumită, având funcția de a o prelua mintal în vederea denominării; forma este o imagine rezultată din combinarea unor unități fonetico-fonologice, grupate din aproape în aproape în morfeme articulabile gramatical între ele. Această asimetrie între laturile cuvântului, ponderată de o corespondență minimă între cele două categorii de structuri, constituie mecanismul rafinat prin care nivelul lexical transformă materialul sonor (sau scris) și imaginea psihică a realității în material lingvistic (purtător de sens, exprimat printr-o formă articulată).

a. **Sistematizarea semantică**

Sistematizarea semantică a vocabularului rezultă din decuparea unităților de sens și din distribuirea lor pe unități formale. Așa cum s-a anticipat, sensul nu este un dat exterior sistemului limbii, ci un rezultat al actului cognitiv-denominativ al acesteia, iar combinarea sensului cu un complex sonor nu este motivată prin natura celor două laturi, fiind **arbitrară originar** și **obligatorie prin convenție socială.**

Semantica lexicală (sau **semasiologia**) este o disciplină subordonată lexicologiei, care are ca obiect de studiu sensul cuvintelor. Fără a mai reveni la definiția conceptului de sens, pe care am discutat-o anterior, îi relevăm încă o dată caracterul polimorf. Acesta este considerat, pe rând, în funcție de punctul de vedere și de complexitatea analizei, obiectul denumit, reprezentarea mintală a acestuia, noțiunea despre obiect, relația dintre cuvânt și noțiune, reacția vorbitorului la stimulul verbal, suma distribuțiilor sale lexico-sintactice etc. Importantă este distincția dintre sens, care este pus în

legătură cu un referent, şi semnificaţie sau conţinut, care se referă la întreaga încărcătură semantică a unui cuvânt şi care poate cuprinde, în consecinţă, mai multe sensuri.

a.1. **Polisemia** este prima formă de sistematizare semantică, în sensul că evidenţiază distribuirea într-un cuvânt (complex sonor) a mai multor sensuri aflate în anumite relaţii. Priveşte, aşadar, un microsistem semantic minim, redus la complexul de sensuri al unui singur cuvânt. Acest microsistem este, însă, foarte important, întrucât, într-un fel sau altul, stă la baza tuturor celorlalte modalităţi de structurare semantică. Diferenţierea dintre sensurile componente ale complexului semantic al unui cuvânt se regăseşte sub forma selecţiei sau a altuia dintre sensuri, în sistemele mai ample şi mai complexe ale sinonimiei, antonimieie, hiponimiei sau câmpurilor semantice. Importanţa polisemiei rezidă şi în numărul mare de cuvinte în care este prezentă, şi care, după unii specialişti, reprezintă 80% din vocabularul limbii române.

Polisemia poate fi constatată fie la nivel paradigmatic, atunci când este **liberă de context,** fie la nivel sintagmatic, când este **dependentă de context.**

În primul caz, se foloseşte **analiza componenţială,** iar în al doilea caz, **analiza contextuală** (varianta simplificată a analizei combinatorii) şi/sau **analiza stilistică.**

Sunt considerate **libere de context** sensurile care cuprind seme diferenţiatoare. De exemplu, sensurile cuvântului *bibliotecă* au, pe lângă semele comune, care justifică, de fapt, includerea lor în acelaşi cuvânt („substantiv" „destinat pentru a ţine" „cărţi"), seme diferenţiatoare („mobilă", respectiv „parte a casei"/„colecţie"/„instituţie").

Sunt **dependente contextual** sensurile care nu conţin în formula lor semantică seme diferenţiatoare (fapt pentru care unii specialişti nu le consideră ca fiind autonome). În aceste cazuri, distincţia are la bază diferenţa de distribuţie, constatată prin analiză contextuală. De exemplu, *vânăt* poate fi înlocuit cu *sur,* în contextul *cal vânăt,* şi cu *livid, palid,* în contextul *buze vinete,* formula semantică, stabilită componenţial („adjectiv", „referitor la culoare", „albastru închis, spre violet"), fiind comună celor două sensuri. În cea mai mare parte a cazurilor, este nevoie de îmbinarea analizei componenţiale cu cea contextuală şi cu cea stilistică, pentru a se individualiza sensurile unui cuvânt polisemantic. De exemplu, sensurile „clădirile destinate învăţământului preuniversitar" şi „instituţie şcolară" ale cuvântului *şcoală* pot fi deosebite componenţial, dar şi contextual, sensul „sursă

de cunoştinţe" poate fi identificat, în primul rând, în contexte („om de şcoală"), iar sensul „abilitate, măiestrie" numai în contexte şi cu sprijinul factorului stilistic („ce şcoală are!" – încărcătură stilistică familiară sau chiar argotică).

Majoritatea cuvintelor polisemantice au un număr restrâns de sensuri, limitarea fiind determinată de cerinţa ca acestea să fie apropiate între ele (de fapt, au derivat unul din altul) şi de necesitatea memorării şi utilizării fără dificultate. Unele însă au acumulat un număr mare de sensuri. Fenomenul este cunoscut sub numele de **pletoră semantică** şi caracterizează cuvintele foarte uzuale care denumesc noţiuni centrale în viaţa şi activitatea oamenilor. Exemplu: *a avea, a bate, bun, cap, a da, a face, a fi, a lua, mână, punct, a pune, a purta, a sta, a trece* (toate au peste 10 sensuri). Sunt predispuse la polisemie cuvintele vechi în limbă, cele primare (care au întotdeauna mai multe sensuri decât derivatele lor) şi cele de uz general.

Polisemia nu e o boală a limbii, ci o virtute a acesteia. Cauzele care o determină sunt legate de principiul economiei de mijloace lingvistice (simboluri sonore), de protejarea memoriei, de necesitatea reflectării în limbă a unor cunoştinţe din ce în ce mai ample şi mai nuanţate, de tendinţa spre expresivitate a limbajului.

Polisemia este sursa şi rezultatul schimbărilor de sens, al îmbogăţirii semantice a vocabularului, fiind din punctul acesta de vedere omologul derivării morfematice. Ca şi aceasta, are caracter regulat şi iterativ (a se vedea, spre exemplu, seria termenilor somatici, care dezvoltă mutaţii semantice identice: *piciorul muntelui, pieptul dealului, cotul râului,* respectiv substantivele postverbale, care denumesc atât procesul, cât şi rezultatul acţiunii: *povestire* =„acţiunea de a povesti", „rezultatul povestirii"; *descriere* = „acţiunea de a descrie" şi „rezultatul descrierii" (la fel: *mâncare, cercetare, plimbare*). Derivarea morfologică duce la formarea unor cuvinte (complexuri sonore) noi, iar derivarea semantică (care e un fel de anticameră a polisemiei) duce la crearea unor sensuri noi.

Paradigma polisemantemului (complexul semantic al unui cuvânt) cuprinde mai multe semne puse între ele într-o anumită configuraţie structurală, ca urmare a traseului derivativ. Unele sensuri pornesc radial din sensul de bază (cazul sensurilor cuvântului *ac:* „ac de gămălie", „organ de apărare la animale, ţeapă", „frunză la conifere" – care derivă din sensul „ac de cusut") altele derivă scalar, unele din altele (sensurile cuvântului *teatru:* „instituţie teatrală" – „clădire pentru teatru" – „spectacol de teatru" – „artă teatrală" – „literatură dramatică") etc.

Schimbarea sensului are la bază mecanismul conotației şi se realizează prin **tropi** (figuri de stil), îndeosebi prin **metaforă, metonimie** şi **sinecdocă.**

Metafora este o comparație prescurtată, determinând **transferul semantic** (în latină se numeşte *translatio*), ca urmare a asemănării dintre două obiecte.

În cazul **comparației,** aceasta este exprimată de cel de-al treilea termen, *tertium comparations,* care la nivelul metaforei este subînțeles. **Termenul neexprimat** (subînțeles) se poate referi la:

a) forma obiectelor: *frunte* (la om) – *fruntea dealului; aripă* (la pasăre) – *aripa avionului; pinten* (la călăreț) – *pintenul cocoşului* sau *pinten de deal; cotul* (la om) – *cotul* (râului); *limba* (omului) – *limba ceasului;*

b) culoarea obiectelor: *metal bronzat* (acoperit cu bronz) – *piele bronzată; brumat* (acoperit cu brumă) – *brumat* (de culoarea brumei);

c) sunetele produse: *omul murmură – apa murmură; maşina hârâie – omul hârâie; pisica miorlăie – femeia miorlăie;*

d) intensitatea proceselor: *dezastru* (natural) – *dezastru* (social); *tragedie* (specie literară) – *tragedie* (umană reală), *flux* (marin) – *flux* (de oameni); *avalanşă* (de zăpadă) – *avalanşă* (verbală);

e) funcțiile obiectelor: *creier* (la om) – *creier* (electronic), *memorie* (la om) – *memoria calculatorului, brațul* (omului) – *brațul* (macaralei); *capul* (omului) – *capul* (casetofonului);

f) impresia sinestezică: *îmbrăcăminte roz* (tinerească, optimistă) – *situație roz, zile calde – tonuri calde, apă cristalină – voce cristalină, lichid fierbinte – dragoste fierbinte.*

Obiectele (procesele, însuşirile etc.) puse în relație pot aparține diverselor regnuri: **animat – ianimat** *(gura omului – gura sticlei);* **animat – animat** *(mânz – mânz de copil);* **inanimat – animat** *(fluier – fluierul piciorului);* **inamat – inanimat** *(clopoței – clopoței de luncă).*

În analiza componențială, metafora apare ca un **metasemem** dezvoltat în structura sememului propriu, prin contribuția termenului comparat, care are unele **seme** comune cu primul **semem.** Pentru a ajunge la metasememul *a lătra* „a vorbi" se păstrează semul comun al celor două cuvinte („a emite sunete"), schimbându-se semele termenului de plecare („a articula cuvinte" „a exprima gânduri, sentimente umane") cu semele termenului de sosire („a repeta sunete scurte, sacadate nearticulate" – „a exprima stări animalice specifice câinelui"). Important este că semele schimbate nu dispar total, ci se păstrează în fundal, pentru a mărturisi „abaterea" metasemică. Metaforele care exprimă numai termenul de plecare sunt cele mai

numeroase şi mai „realizate” stilistic. Ele se numesc **metafore implicite.** Cele care exprimă ambii termeni *(o floare de fată)* sunt mai puțin folosite, întrucât au un aspect discursiv, se deosebesc prea puțin de comparațiile care le-au stat la bază. Se numesc **metafore explicite.**

La nivel lingvistic, avem în vedere metaforele limbii comune, care s-au lexicalizat, devenind metafore-denumiri şi pierzându-şi, în general, valoarea expresivă. Acestea sunt mult mai numeroase decât s-ar putea crede la prima impresie (specialiştii au inventariat circa 6 000 de metafore-denumiri în limba română). La nivel poetic, acestea nu mai au relevanță. Aici interesează **metaforele individuale,** inedite, cu puternică încărcătură expresivă. Menționăm că metafora are două variante, care prezintă un raport special între sensul propriu şi cel figurat: **hiperbola,** în care transferul amplifică mult proporțiile obiectului, procesului, însuşirii etc. (un om înalt e un *uriaş,* un *colos,* un *munte* etc.; un om rapid e *săgeată, fulger;* o fată frumoasă e *zână, Afrodita* etc.), şi **personificarea,** în care evoluția sensului este orientată dinspre sfera umană înspre sfera obiectelor inanimate *(primăvara râde, natura dormitează, lemnul plânge, florile zâmbesc* etc.*)*.

Derivarea metaforică are caracter sistematic. Un şir de metafore dintr-o familie semantică poate induce şiruri de metafore omoloage în alte familii semantice înrudite: dacă se formează metafora *discuție caldă,* se vor putea forma, prin propagare, şi metaforele *discuție fierbinte (încinsă, rece, înghețarea discuțiilor* etc.*)*. Aceste familii metaforice rezultă prin intersectarea câmpurilor semantice la propriu şi a seriilor corelative la figurat. De exemplu, termenii seriei sinonimice proprii *despot, dictator, satrap, tiran* se pot înlocui unul pe altul şi când au valoare metaforică. Alteori, două serii sinonimice proprii diferite converg în aceeaşi serie figurată: *ploaie, potop, şuvoi, puhoi* şi *fluviu, mare, ocean* (cu sensul figurat de „mulțime umană”).

Metonimia realizează schimbarea de sens pe baza **contiguității** (rețelei constante) logice dintre obiecte. Aceasta poate fi:

a) spațială – teritoriu administrativ sau încăpere pentru oamenii aflați în interior: *țara* (teritoriul) – *țara* (poporul), *satul* (teritoriul) – *satul* (locuitorii), *clasa* (sala) – *clasa* (de elevi); recipient pentru conținut: *pahar* (recipient) – *pahar* (de apă); *coş* (recipient) – *coş* (de struguri), *căruță* (vehicul) – *căruță* (de fân);

b) temporală: *prânz* (masa de la mijlocul zilei) – *prânz* (mijlocul zilei), *oră* (60 de minute) – *oră* (lecție);

c) cauză-efect: *traducere* (acțiune) – *traducere* (rezultat); *atac* (acțiune) – *atac* (jucătorii din atac), *istorie* (proces istoric) – *istorie* (ştiința istoriei); *ureche* (organ) – *ureche* (auz muzical);

d) produs – locul unde se produce: *Vin Drăgăşani < Drăgăşani, Vin Cotnari < Cotnari, caşcaval Moeciu < Moeciu;*

e) persoană (inventator, autor) – invenție: *marghilomană < Marghiloman, un Grigorescu (tablou de ~) – Grigorescu (autorul);*

f) simbol – ceea ce simbolizează: *crucea* (obiectul) – *crucea* (credința creştină), *coroana* (obiectul) – *coroana* (regalitatea).

Sinecdoca realizează schimbarea pe baza unei relații cantitative (de incluziune) între obiecte. Unii specialişti o consideră un caz particular al metonimiei (care însă are în vedere o relație calitativă între obiecte). În funcție de sensul relației de comprehensiune, sinecdoca poate fi:

- parte pentru întreg: *cap* (parte a corpului) – *cap* (de locuitor), *gură* (parte a corpului) – *gură* (la plural – persoane de hrănit); *acoperiş* (parte a casei) – *acoperiş* (casă);
- întregul pentru parte: *insectă* (orice insectă) – *insectă* (la plural – purici, păduchi, ploşnițe), *biped* (animal cu două picioare) – *biped* (om);
- abstract pentru concret: *albastru* (culoare) – *albastru* (ochilor); *prietenie* (relație abstractă) – *prietenie* (la plural – relații concrete de prietenie), *amintire* (însuşire abstractă) – *amintire* (un fapt rememorat).

a.2. **Omonimia** este o formă de structurare semantică asemănătoare cu polisemia (unii specialişti le consideră un singur fenomen) prin faptul că priveşte exprimarea unor sensuri complet diferite prin forme (expresii) identice. Principala deosebire constă în aceea că omonimele nu au trăsături semantice (seme) comune, fiind considerate, de aceea, cuvinte distincte, nu sensuri ale aceluiaşi cuvânt. Apariția omonimelor nu este rezultatul unor procese motivate lingvistic, ci mai degrabă jocul unor coincidențe. Acest fapt are două efecte contrarii: a) omonimia e considerată o „boală" a limbii, împotriva căreia se adoptă diverse „tratamente"; b) omonimia constituie o sursă de efecte expresive (calambururi, ambiguități etc.), fiind importantă pentru stilistică. Descrierea componențială a omonimelor arată că ele nu prezintă seme substanțiale (importante) comune: *a semăna*[1] = „verb" „denumeşte acțiunea" „de a arunca sămânța" „în solul" „special pregătit" „în vederea obținerii unei viitoare recolte"; *a semăna*[2] = „verb" „denumeşte starea" „de asemănare" „între persoane sau obiecte" „pe baza unor anumite

trăsături". Omonimele au şi etimoane diferite: primul provine din lat. *seminare,* al doilea din lat. *similare*.

Cele două caracteristici menţionate deosebesc **omonimia** de **polisemie,** aceasta din urmă vizând sensuri care au seme substanţiale (importante) comune şi acelaşi etimon (un exemplu de sens cuprins în *a semăna*[1]*:* este „verb" „denumeşte acţiunea" „de a arunca vorbe, sugestii, apropouri" „într-un mediu suspicios" „pentru a obţine dezbinarea").

Omonimia este un fenomen raportat cel mai frecvent la lexic, dar ea poate fi identificată şi la nivelul morfologiei (*cântă* la pers.3 sg. şi *cântă* la pers.3 pl.), al sintaxei (*lauda prietenilor* = „prietenii laudă pe cineva", „prietenii se laudă", „prietenii sunt lăudaţi de cineva") sau la nivel lexicogramatical (adj. *frumos* şi adv. *frumos*). În capitolul de faţă, avem în vedere **omonimia lexicală.**

Sursele omonimiei pot fi:

a) evoluţii fonetice sau restructurări morfologice, convergente ale unor cuvinte diferite: lat. *incendere* şi *incingere* > rom. *a încinge*[1]*, a încinge*[2]*;*

b) coincidenţa formală dintre cuvinte împrumutate din limbi diferite: *lac*[1]< lat. *lacus, lac*[2]< germ. *Lack;*

c) derivarea de la aceeaşi rădăcină cu sufixe omonime: *ciocănaş*[1] „ciocan mic"; *ciocănaş*[2] „muncitor care sparge sarea cu ciocanul în ocnă";

d) ruperea legăturii dintre sensurile unui cuvânt polisemantic: *lună*[1] „astru, satelit al pământului", *lună*[2] „interval de timp egal cu a 12-a parte dintr-un an".

Omonimele pot fi: 1) **totale** sau **propriu-zise,** când au toate formele identice şi aparţin, bineînţeles, aceleiaşi părţi de vorbire (*bancă*[1] „scaun lung" – *bancă*[2] „instituţie bancară"); 2) **parţiale** sau **pseudoomonime,** când au numai anumite forme identice, diferenţiindu-se prin altele *(corn/corni – corn/coarne – corn/cornuri)*.

Omonimele totale care funcţionează în acelaşi dialect şi în acelaşi limbaj (stil) sunt considerate **omonime intolerabile** (exemplu: *bucătărie*[1] „încăpere destinată pregătirii mâncării" – *bucătărie*[2] „ocupaţia celor care pregătesc mâncarea"). Celelalte omonime totale, care constituie majoritatea, şi omonimele parţiale sunt **omonime tolerabile,** întrucât pot fi deosebite unele de altele cu uşurinţă. Un factor important din acest punct de vedere îl constituie diferenţierea pe sfere de utilizare: profesională (*bor*[1] „metaloid aflat în sărurile acidului boric" – *bor*[2] „marginea pălăriei"), dialectală (*rudă*[1] „rudenie" – *rudă*[2] „prăjină") sau cultural-istorică (*dietă*[1] „regim alimentar" – *dietă*[2] „adunare legislativă în trecut"). În această

categorie intră, de asemenea, **omofonele** (cuvintele care se pronunță identic, dar se scriu diferit: *întruna* şi *într-una*) şi **omografele** (cuvintele care se scriu la fel, dar se pronunță diferit: *cópii – copii*), alte varietăți ale omonimelor parțiale.

Căile de evitare a omonimiei sunt: a) înlocuirea în timp a unuia dintre omonime (*păcurar* „cioban" a fost înlocuit în zonele petroliere unde există omonimul *păcurar* „vânzător de păcură" de sinonimul *cioban*); b) adăugarea unui determinant (*capră de tăiat lemne*, pentru a o deosebi de animalul cu nume omonim); c) diferențieri morfologice (*cot*[1] *– coturi*, *cot*[2] *– coate*, *cot*[3] *- coți*).

Precizăm că, deşi principial deosebirea dintre polisemie şi omonimie este clară, ea nu este uşor de operat în toate cazurile, cu atât mai mult cu cât unele sensuri au atât relații de polisemie, cât şi relații de omonimie. De exemplu: *cap*[1] cuprinde sensurile „extremitatea superioară a corpului, în care se află creierul", „căpătâi", „căpetenie", „un vârf al unui obiect" şi se raportează omonimic *la cap*[2] („parte de uscat care înaintează în mare") şi *la cap*[3] („viață").

Omonimia poate reprezenta criteriu de caracterizare a unei limbi. Specialiştii apreciază că limba română nu are predispoziție pentru omonimie (dicționarele speciale pe această temă înregistrează circa 1400 de cuvinte omonime). Dintre explicațiile propuse, rețin preferința limbii române pentru cuvinte polisilabice, care nu favorizează omonimia (aceasta afectează mai ales pe cele monosilabice) şi acțiunea distructivă a legilor fonetice mai ponderată în raport cu alte limbi (ducând deci mai puțin frecvent la evoluții formale convergente până la identitate).

a.3. **Sinonimia** este cea mai cunoscută formă de organizare semantică a vocabularului. Poate fi definită ca relația care se stabileşte între cuvinte cu forme diferite, dar cu înțeles identic sau foarte asemănător. Este, deci, un fel de relație inversă față de cea discutată la omonimie. Înțelesul identic înseamnă **aceeaşi formulă semică**: termenii *etern* şi *veşnic* pot fi descrişi ca „adjectiv", „referitor la", „extensiune", „temporală", „nelimitată". Înțelesul foarte asemănător presupune existența în formula semică a celor două cuvinte a unor seme diferențiatoare minore (care pot fi substanțiale sau graduale).

Exemple: *agresiv* şi *bătăios* au semele importante comune („adjectiv", „referitor la", „reactivitate psihică", „apreciere în plus"), dar primul are semul substanțial „nemotivat", pe când cel de al doilea conține semul „motivat"; *inteligent* şi *ager* au, pe lângă semele comune („adjectiv", „inteligență", „apreciere în plus", şi seme

graduale diferențiatoare: „grad nedeterminat”, respectiv „grad mic”). Se remarcă obligativitatea ca semnele gramaticale şi cele modale să fie comune.

Foarte multe sinonime se deosebesc între ele prin **distribuția contextuală** (*fierbinte* însoțește substantive care denumesc lichide sau gaze, *încins* stă pe lângă substantive care desemnează obiecte solide, iar *torid* determină cuvinte care denumesc gaze), sau prin **marcarea stilistică** (*a muri* este un termen neutru stilistic, *a se prăpădi* este un termen popular, cu încărcătură expresivă, figurată). Se consideră că, în realitate, **sinonime perfecte** (**absolute** sau **totale**) nu există decât foarte rar, de regulă la nivelul **terminologiei ştiinţifice** (*natriu* şi *sodiu*), deşi aceasta, prin specificul ei, evită sinonimia. Majoritatea sinonimelor sunt **imperfecte** (**relative** sau **parțiale**). Trebuie precizat că, în cazul cuvintelor polisemantice, sinonimia se stabileşte la nivelul fiecărui sens şi, cum majoritatea cuvintelor sunt polisemantice, se poate spune că, în general, sinonimia nu vizează cuvinte, ci sensuri ale acestora. De exemplu, cuvântul casă are sinonimele *clădire*, *familie* sau *firmă*, fiecare pentru un alt sens al său. Se spune, în aceste situații, că **polisemia se desface în sinonimie**.

Sinonimia a fost prezentă ca o relație între două cuvinte pentru necesități de claritate didactică. În cea mai mare parte a cazurilor, ea vizează un număr mai mare de cuvinte, prin formarea aşa-numitei **serii sinonimice**. Astfel, *a (se) veseli* are ca sinonime seria: *a (se) amuza, a (se) desfăta, a (se) dispune, a (se) înveseli, a petrece, a râde* etc. Cuvintele polisemantice se raportează, evident, la mai multe serii sinonimice. De exemplu, cuvântul *acord* are nu mai puțin de opt serii sinonimice, din care citãm: 1) *aranjament, combinație, contract, convenție, legământ, pact, tranzacție, târg, tocmeală, şustă* etc.; 2) *înțelegere*, *învoială, vorbă* etc.; 3) *concordanță, conformitate, corespondență, potriveală, potrivire, consonanță* etc.; 4) *armonie, împăciuire, pace, concert, concordie* etc.; 5) *aprobare, asentiment, aviz, consimțământ, încuviințare, îngăduință, permisiune, voie* etc. Grupul de cuvinte care pot contracta relații sinonimice cu acelaşi termen **constituie câmpul de expansiune sinonimică** al termenului respectiv.

Existența unui mare număr de cuvinte cu sens identic sau foarte asemănător ar putea părea un factor de **entropie** (dezordine) şi încărcare inutilă a lexicului, opus altor factori (între care polisemia), care acționează în virtutea tendinței limbii spre economie. Afirmația aceasta conține o fărâmă de adevăr, dacă judecăm lucrurile strict statistic. În dinamica evolutivă şi funcțională a limbii, sinonimia se

dovedește necesară pentru înnoirea şi rafinarea permanentă a limbii, contribuind la exprimarea cu precizie şi economie de mijloace (prin evitarea perifrazelor) a unor nuanțe indispensabile comunicării. În legătură cu această discuție, edificatoare este analiza provenienței şi tipologiei funcționale a sinonimelor.

Principala **sursă** a sinonimiei este **împrumutul** din limbi diferite sau chiar din aceeaşi limbă a unor cuvinte care desemnează acelaşi referent (de exemplu: dac. *burtă* – lat. *pântece* – lat. *foale* – sl. *stomac* –, neol. romanic *abdomen*). În acest sens, sinonimia poate apărea între cuvinte moştenite din latină *(îngust-strâmt),* între cuvinte de origine latină, pe de o parte, şi cuvinte de alte origini: slavă *(punte – pod),* maghiară *(cetate – oraş),* turcească *(oaspete – musafir),* neogreacă *(încet – agale),* romanică *(negoț – comerț),* pe de altă parte. Tot surse, mai ales indirecte, ale sinonimiei pot fi considerate **polisemia** (dezvoltarea unor complexuri largi de sensuri pentru majoritatea cuvintelor favorizează intrarea lor în relația de sinonimie), **derivarea** (derivatul *a nădăjdui* devine sinonim cu termenul latinesc *a spera*; derivate cu prefixe sau sufixe sinonime: *ireal – nereal; consultare – consultație),* **dublete etimologice** (cuvinte provenite din acelaşi etimon prin filiere sau la date diferite: *biserică şi bazilică* < lat. *basilica*; *târziu* şi *tardiv* < lat. *tardivus*).

Tot în legătură cu proveniența termenilor ajunşi în relație sinonimică, dar într-o abordare sincronică, poate fi realizată **clasificarea funcțională a sinonimelor**, care e de natură să justifice necesitatea lor în limbă. Această clasificare are în vedere ierarhizarea funcțională (specializarea cuvintelor sinonime). Din acest punct de vedere, sinonimele unui termen pot fi: **arhaice** (*flintă – puşcă*), **regionale** (*curechi – varză*), **populare** (*muiere – femeie*), **familiare** (*leafă – salariu*), **neologice** (*a medita – a gândi*), **de jargon** (*hallo – salut*), **argotice** (*a tromboni – a minți*), **profesionale** (*cord – inimă*), **poetice** (*bălai – blond*), **livreşti** (*obedient – ascultător*) etc.

Se observă că perechile sinonimice nu aparțin aceluiaşi nivel, sferă, ramură lexicală, ci fac parte din variante diacronice, diatopice sau diastratice diferite, având deci funcții comunicative distincte. Acest lucru se observă cel mai bine în redactarea unui text, care, în funcție de stilul funcțional în care este scris, de nivelul şi de atitudinea dorită, selectează unul sau altul dintre sinonimele unei serii. Folosirea unui sinonim nepotrivit în contextul respectiv diminuează, falsifică sau chiar împiedică realizarea unei comunicări eficiente, adică: clară, precisă, nuanțată.

Evident, ne-am ocupat de sinonime numai la nivelul lexicului, chiar dacă fenomenul se manifestă şi la alte niveluri, îndeosebi în **sintaxă** (*se aşterne la drum – se aşterne drumului*) şi **frazeologie** (*a lua din loc – a şterge putina – a-şi lua valea*). Este de menţionat, totuşi, relaţia de sinonimie care se realizează între *un cuvânt* şi o *unitate frazeologică* (expresie, locuţiune etc.): *a răspunde – a da răspuns*, *a observa – a băga de seamă*, *supărat – întors pe dos*, (a) *enumera – a trece în revistă*.

a.4. **Paronimia** nu constituie o formă de organizare a vocabularului, dar afectează sistematizarea corelaţiei dintre materia semantică şi inventarul unităţilor de expresie. De aceea, considerăm oportună studierea ei în cadrul capitolului privind structura semantică. Mai ales că se raportează într-o măsură importantă la omonimie şi la sinonimie.

Specialiştii nu au o părere unitară privind definirea conceptului de paronimie. Cea mai restrânsă accepţie introduce atât condiţia de „asemănare formală" (diferenţa acceptată fiind de un fonem), cât şi pe cea de apropiere semantică. Cea mai largă cuprinde în sfera paronimiei şi omonimia (păstrând numai o condiţie generală de identitate sau de asemănare a expresiei). O definiţie potrivită ni se pare cea care consideră paronime cuvintele insuficient diferenţiate din punct de vedere formal. Limita poate fi de un sunet pentru cuvintele scurte şi de 2-3 sunete pentru cuvintele lungi şi cu sensuri foarte apropiate, exemple: *fisă-fişă*, *învederat-inveterat*, *animare-animaţie*. Diferenţa nu constă însă numai în numărul de sunete pe care paronimele nu le au în comun, ci priveşte şi alte aspecte, ceea ce face ca fenomenul paronimiei să fie mai complicat decât pare la prima vedere. În primul rând, nu orice cuvinte care se deosebesc între ele printr-un sunet sunt paronime, întrucât sunetul respectiv poate să reprezinte până la 50% din materia fonetică a acestor cuvinte, având, deci o încărcătură distinctivă foarte mare (exemple: *an-ac*, *ac-ca*, *al-alt*). În al doilea rând, sunetul sau sunetele respective pot fi mai apropiate sau mai îndepărtate din punct de vedere articulatoriu, cele mai puţin distinctive fiind cele care au una sau mai multe trăsături articulatorii comune: calitatea de vocală (rar există alternanţă paronimică între vocală şi consoană), modul şi/sau locul de articulare etc. (vezi *s-z, l-r, l-n*; *g-j, p-b, c-g* etc.). În al treilea rând, diferenţei de sunet i se poate asocia poziţia acestuia, situarea în radical sau în afix, slaba contribuţie semantică la diferenţierea celor două cuvinte (acesta reprezintă, de fapt, modul în care este implicat sensul în caracterizarea

paronimelor) etc. De altfel, aceste aspecte sunt avute în vedere atunci când se face clasificarea paronimelor:

a) în funcție de numărul de foneme diferite: **un fonem** (emigra-imigra), **două foneme** (*colabora-corobora*, *diferend-deferent*), **trei foneme** (*diureză-diurie, fortuit-forțat*);

b) în funcție de poziția generală a fonemului diferențiator: **inițială** (*eminent-iminent*), **antemediană** (*coregență-corigență*), **mediană** (*famat-fanat*), **postmediană** (*băiaş-băieş*), **finală** (*original-originar*), **translată** (*releva-revela*)

c) în funcție de poziția fonemului diferențiator în structura cuvântului: **în radical** (*afazie-afrazie*); **în prefix** (*prenume-pronume*), **în sufix** (*aventurist-aventuros*, *concesie-concesiune*), **în elemente de compunere** (*etiologie-etologie*);

d) în funcție de categoria lexicogramaticală a termenilor: **substantiv-substantiv** (*erupție-irupție*), **substantiv-adjectiv** (*antifonar-antifonie*), **adjectiv-adjectiv** (*familial-familiar*), **adjectiv-adverb** (*brut-bruto*), **verb-verb** (*apropia-apropria*);

e) în funcție de forma de diferențiere: **prin corelație** sau **alternanță** (*alocație-alocuție*, *confuzie-contuzie*), **prin translație** sau **metateză** (*releva-revela*), **prin adăugare sau alternanță cu zero** (*albastru-alabastru*, *scală-escală*).

Paronimia trebuie delimitată de alte fenomene, cu care este confundată uneori: **variantele regionale** (*lăcrăma-lăcrima*), **derivatele sinonimice** (*fetiță-fetică*), **derivatele moționale** (*student-studentă*), **baza şi derivatul** (*ață-ațică*), **omonimele imperfecte** (*arlechine-arlechini*), **perechile articulat-nearticulat** (*împrejur-împrejurul, înainte-înaintea*).

Efectul cel mai important al paronimiei în vorbire îl reprezintă **atracția paronimică**. Aceasta se produce, îndeosebi, când cei doi termeni paronimi sunt cunoscuți de vorbitori în grade foarte diferite (din cauza frecvenței diferite sau a extensiunii diverse a sferei de utilizare) şi constă în „atragerea" şi înlocuirea în comunicarea verbală a termenului mai puțin cunoscut de către termenul mai cunoscut din perechea paronimică. În fond, este vorba de o confuzie semantică, rezultată din (sau facilitată de) insuficienta diferențiere formală dintre cei doi termeni. Fenomenul e cu atât mai posibil cu cât multe paronime sunt foarte apropiate semantic. Exemple de atracții sinonimice frecvente: *adagio-adagiu*, *absorbant-adsorbant*, *a apropia-a apropria*, *fortuit-forțat*, *familial-familiar*, *original-originar*, *tasa-taxa*, *duză-doză*, *conjunctură-conjectură*, *spețe-speze*, *emigrant-imigrant*, *a excita-a incita*, *a*

enerva-a inerva, *comunicare-comunicație*, *a învesti-a investi*, *inveterat-învederat*, *miner-minier*, *petrolifer-petrolier*.

Atracția paronimică trebuie deosebită de alte greşeli de vocabular: **etimologia populară** (care înseamnă modificarea unui cuvânt sub influența altui cuvânt cu care se consideră, greşit, că este înrudit etimologic: *frecție* provine din fr. *friction*, dar a fost modificat sub influența verbului *a freca*), **contaminația** (modificarea unui cuvânt prin încrucişarea cu altul asemănător semantic: *cocor* + *stârc* = *cocostârc)*, **confuzia de termeni** (orice înlocuire a unui termen prin altul, fără a exista apropieri formale între aceştia: *a dura* pentru *a supraviețui*).

Numărul paronimelor din limba română depinde de criteriile adoptate pentru definirea paronimiei. În lucrările apărute până în prezent, el variază între 3000 şi 5000 de unități. Foarte multe dintre ele aparțin însă sferelor de uz limitat (**arhaisme**, **regionalisme**, **termeni tehnico-ştiințifici**), neavând impact asupra limbii literare comune. Câteva sute dintre ele fac parte din lexicul de uz general (printr-unul sau prin ambii termeni ai perechii paronimice), efectul lor perturbator în comunicare fiind mult mai larg.

a.5. **Antonimia** este raportul semantic cu cea mai evidentă implicare în organizarea vocabularului. Ea se poate defini ca relația între cuvinte cu sens contrar (sau „diametral opus", cum se mai spune, pentru a deosebi antonimele de alte cuvinte cu sens opus, dar nu contrar). Prin analiza componențială, s-a stabilit că termenii antonimi au în mod obligatoriu o **dimensiune semantică comună**, pe baza căreia, de fapt, se face raportarea celor doi referenți, şi un **semn incompatibil contrar**, care relevă incompatibilitatea logică a celor doi referenți. De exemplu, *cald* sau *rece* au în comun dimensiunea formată din semele „adjectiv", „privitor la temperatură" „grad nedeterminat", iar ca sem imcompatibil contrar, „apreciere în plus", respectiv „apreciere în minus". De regulă, îndeplinesc această funcție **semele modale**, între care mai enumerăm: „prezent" – „absent", „apreciere pozitivă" – „apreciere negativă", „favorabil" – „nefavorabil". Se observă din însăşi formularea acestor seme că antonimia ca fenomen lingvistic cuprinde atât cuvinte cu sens contrar, existent ca atare în realitate, cât şi cuvinte puse de vorbitor în contradicție. De aceea, abordările antonimice din perspectivă logică sau ontologică sunt strâns corelate cu analiza lingvistică a antonimiei, dar nu se suprapun peste aceasta.

În privința sferei de cuprindere a antonimiei, există o mare diversitate de păreri. Specialiştii au distins mai multe categorii de cuvinte cu sens opus:

a) **termenii contradictorii** (*perfect – imperfect*) care sunt puşi în corelație cu noțiunile contradictorii;

b) **termenii contrari** (ca puncte extreme ale unei scări diferențiatoare: *alb – negru*), corespunzători noțiunilor contrare;

c) **termenii corelativi–complementari**: *soț – soție*, *întrebare – răspuns*, *atac – apărare*;

d) **termeni reciproc opuşi**, care exprimă noțiuni sau calități „inverse", care se anulează reciproc: *a admira – a disprețui*, *constructiv – distructiv*;

e) **termenii contrastanți**: *bogat – sărac*, *uscat – umed*;

f) **termeni** „**liber contrastanți**", care se opun reciproc parțial: *sincer – prefăcut*, *vigilent – neglijent*.

Unii lexicologi includ toate aceste categorii în sfera antonimiei, alții numai o parte (mai mică sau mai mare) a acestora. Categoriile puse sub semnul întrebării din punctul de vedere al apartenenței la antonimie sunt îndeosebi cele menționate la literele c, e, şi f.

Pentru astfel de relații se folosesc termenii **heteronimie,** considerându-se că semul diferențiator nu marchează o contrarietate, ci o diferență naturală (exemplu: „sex bărbătesc" „sex femeiesc" pentru perechile *frate – soră, băiat – fată, tată – mamă*), şi **complementaritate** (în care opoziția nu e reciprocă: *burlac* înseamnă „necăsătorit", în timp ce *căsătorit* nu e „neburlac").

Din alte perspective, opoziția cuprinsă în antonimie poate fi: **calitativă** (*frumos – urât*, *larg – strâmt*, *gros – subțire*), **cantitativă** (*mult – puțin*), **temporală** (*totdeauna – niciodată*, *atunci – acum*), **spațială** (*aici – acolo, jos – sus*, *aproape – departe*); sau **graduală** (*bătrân – tânăr*, *bun – rău)*, **complementară** *(adevărat – fals, corect – incorect)*, **vectorială** *(a coborî – a urca*, *a deschide – a închide*), **conversivă** *(a cumpăra – a vinde, a da – a lua).*

Din punct de vedere componențial, **antonimia în sens restrâns** poate fi distinsă de **antonimia în sens larg.** Prima se prezintă ca o opoziție binară şi perfect simetrică, în care nu apar decât dimensiunea semantică comună şi semul incompatibil contrar (*par – impar, viață – moarte, noros – senin*). A doua cuprinde cuvinte care se opun şi prin alte seme (numite **seme reziduale**) decât semul incompatibil contrar. Exemplu: *adevăr* şi *minciună* (seme comune „substantiv", „fapt", „conformitate cu realitatea") se opun prin semul corelativ „prezent"–

„absent”, dar, în plus, *minciună* conține și semul rezidual „denaturare intenționată”, care dezechilibrează relația antonimică. Lucrurile sunt și mai complicate la nivelul paradigmelor antonimice, formate, de regulă, ca raporturi între **seriile sinonimice ale unor antonime**. Foarte rar se întâlnesc seriile opuse printr-o **antonimie perfectă** (**binară** și **simetrică**): *speranță*, *nădejde – disperare*, *deznădejde*. Cel mai frecvent apar paradigmele de *antonimie imperfecte*, în care **semele** „**perturbatoare**” pot fi **graduale** („grad maxim”, „grad mic” la seria: *ud*, *umed*, *jilav – uscat*, *sec*, *zvântat*) sau **substanțiale** („durată determinată” la seria: *etern*, *veșnic*, *permanent*, *nepieritor*, *perpetuu – pieritor*, *trecător*, *vremelnic*, *temporar*, *efemer*). Sursa imperfecțiunii este cvasisinonimia termenilor din fiecare serie, ceea ce face ca gruparea în perechi antonimice să se facă selectiv (exemplu: *ud – uscat, umed, jilav – zvântat*).

Și antonimia se realizează la nivelul sensului, nu la cel al cuvântului, ceea ce face ca un cuvânt polisemantic să poată intra în mai multe paradigme antonimice. Exemplu: *drept – nedrept*; *strâmb*; *stâng*.

Antonimia se poate manifesta și între un cuvânt și o unitate frazeo-logică: *a ascunde – a da pe față, a opri – a da drumul, a dormi – a fi treaz.*

Repartizarea antonimelor în diverse sfere ale vocabularului este neuniformă. Cea mai răspândită este în rândul cuvintelor care exprimă calități, însușiri, caracteristicile gradabile. Cel mai puțin se întâlnește la cuvintele concrete și la numele proprii. Dintre părțile de vorbire, preferă adjectivele și adverbele și, mai puțin, substantivele și verbele. În funcție de structura lor morfologică, antonimele pot fi: a) **cu radicali diferiți** (**heterolexe***) (iarnă – vară, întuneric – lumină, mare – mic*); b) **cu acelaşi radical** (**homolexe**). Acestea din urmă marchează opoziția prin prefixe antonimice sau privative, existente **la unul din termenii** cuplului (*cinstit – necinstit*, *egal – inegal*, *moral – imoral*, *tipic – atipic*, *a lega – a dezlega*, *corosiv – anticorosiv*, *ofensivă – contraofensivă*) sau **la ambii termeni** (*antebelic – postbelic*, *a confirma – a infirma*, *a înființa – a desființa*, *a include – a exclude*, *a importa – a exporta*, *concordanță – discordanță*, *prefață – postfață*, *proliberal – antiliberal*, *subestima – supraestima*, *suprastructură – infrastructură*, *izomorf – heteromorf*). Alte caracteristici structurale dau posibilitatea ordonării antonimelor în serii formale, pe baza prefixelor constitutive. Există o organizare a antonimelor și pe **familii de cuvinte**, antonimia „traversând” părțile de vorbire din familiile ale căror cuvinte-bază sunt antonimice (se spune că unii termeni se pot

conduce în derivare după modelele opușilor lor). Exemple: *bătrân – tânăr*, *bătrânețe – tinerețe*, *a îmbătrâni – a întineri*, *îmbătrânit – întinerit*, *aproape – departe, a (se) îndepărta*, *apropiat – îndepărtat*, *apropiere – îndepărtare*.

Antonimia realizează, pe baza unor constante semantice regăsibile ca seme incompatibile, contrare la mai multe cupluri cu diverse dimensiuni semantice comune, o **sistematizare semantică** *sui generis*. De exemplu, semele „mare" – „mic" se regăsesc la cuplurile antonimice referitoare la „profunzime" (*profund – superficial*), „lungime" (*lung – scurt*), „înălțime" (*înalt – scund*), „preț" (*scump – ieftin*), „densitate" (*dens – uşor, afânat*), „forță" (*puternic – slab*), „temperatură" (*cald – rece*) etc.; semele „început" – „sfârşit" opun cuplurile referitoare la „viață" (*naştere – moarte*), „zi" (*dimineață – seară*), „manifestare publică" (*deschidere – închidere*), întrecere sportivă" (*start – finiş*) etc. Intrând în multiple relații structurale cu sinonimia, polisemia, câmpurile semantice etc. şi având o ordonare bipolară riguroasă, antonimia se constituie în **factor polarizator al lexicului** pe spații mai largi, formând adevărate **blocuri**, **micro-sisteme lexico-semantice bipolare**, în cuprinsul cărora se ordonează, în diverse ierarhii, mai multe paradigme lexicale.

a.6. **Hiperonimia**/**hiponimia** este o relație semantică mai puțin prezentă în lucrările româneşti de semasiologie. Ea constituie o formă de ierarhie (stratificare) semantică a cuvintelor, prin supraordonare, respectiv subordonare semantică (cuvintele subordonate se află în relație de hiponimie cu termenul „regent" semantic, care este în relație de hiperonimie cu acesta). De exemplu, termenul *rudenie* reprezintă un fel de **suprasemantem** pentru **semantemele** *tată*, *mamă*, *frate*, *soră, fiu*, *fiică*, *unchi*, *mătuşă* etc. În acest raport, termenul *rudenie* este **hiperonim**, iar ceilalți termeni menționați sunt **hiponime**.

Din punctul de vedere al analizei componențiale, hiperonimul constituie baza substanțială a hiponimelor. Într-adevăr, în formula semică a termenilor *tată, mamă, frate* etc., este cuprins semul substanțial „referitor la rudenie", care constituie un fel de trunchi semantic al acestor cuvinte. Ele adaugă dimensiunii semantice preluate de la hiperonim **seme diferențiatoare**, specifice („descendență" – „ascendență", „directă" – „colaterală", „sex bărbătesc" – „sex femeiesc" etc.). După cum se observă, hiperonimia (ca şi hiponimia) nu reprezintă o **relație binară**, ci **multilaterală**, putându-se realiza între un hiperonim şi mai multe hiponime, dar şi între un hiponim şi mai multe hiperonime (de exemplu, *cal* poate avea hiperonime pe *animal, hipism,*

gospodărie etc.). Ea se manifestă, de fapt, la nivelul sensului, nu al cuvântului. Un cuvânt polisemantic poate intra cu fiecare sens în relații de hiperonimie/hiponimie (*carte* este pus în astfel de relații cu *tipografie, editură, comerț*, *cultură, învățământ* etc., pe de o parte, şi cu *manual, dicționar, roman, broşură, tratat, atlas* etc., pe de altă parte).

a.7. **Subansamblurile (câmpurile) lexicosemantice** sunt cele mai extinse, mai complexe şi mai eterogene forme de sistematizare semantică a vocabularului. Din punct de vedere taxonomic, se situează pe o poziție intermediară între formele de sistematizare internă şi modalitățile de ierarhizare externă a vocabularului, asigurând, de fapt, corespondența între cele două modalități de organizare lexicală. Pot fi definite ca fragmente compacte, relativ autonome ale ansamblului lexical, ordonate în funcție de una sau mai multe trăsături semantice comune (care le relevă înrudirea sau solidaritatea semantică) şi de seme diferențiatoare dispuse într-o anumită ierarhie (care determină „configurația" câmpului).

Subansamblurile lexicosemantice valorifică în diferite forme şi măsuri, de la caz la caz, efectele de organizare ale **polisemiei**, **antonimiei** şi, mai ales, ale **hiponimiei**/ **hiperonimiei**. Ierarhizarea între semele comune câmpului şi cele care identifică termenii săi componenți corespunde, în general, relației de heteronimie/hiponimie.

Subansamblurile primare cuprind inventare de nivelul zecilor, până la câteva sute de unități, compunându-se în **ansambluri înglobatoare** din ce în ce mai largi şi mai complexe. Studiul acestor forme de organizare lexicală este încă la început, dar, prin examinarea unora dintre ele (numele de rudenie, numele de culori, denumirile locuinței, denumirile instituțiilor, denumirile fenomenelor sonore), au rezultat câteva concluzii pe care le prezentăm în continuare.

Câmpul lexico-semantic poate fi format dintr-**o singură paradigmă** (denumirile locuinței) sau dintr-**o sumă de paradigme** (exemplu: nume de rudenie naturală + nume de rudenie socială). **Determinările referențiale** specifice fiecăruia dintre câmpuri necesită adaptări metodologice privind aplicarea analizei componențiale, iar **matricea** (configurația) rezultată reflectă şi ea acest specific. De pildă, opoziția poate fi de tip preponderent **binar**, ca în cazul numelor de rudenie (*mamă-tată*, *frate-soră*, *fiu-fiică* etc.), *între grupuri mici* (2-5) de cuvinte, ca în cazul termenilor cromatici (*galben – gălbui – gălburiu – gălbănoi – limoniu – cânepiu*) sau între **mulțimi mai largi de lexeme**, ca în cazul denumirilor *locuinței (casă – căsuță – locuință*

– clădire – imobil – căsoaie etc. *– hotel – motel – cămin – internat – pensiune – han* etc.).

Aceste diferenţieri şi altele pe care nu le mai prezentăm conturează mai multe categorii structurale de câmpuri, care merg de la matrici clar sistematizate (numele de rudenie şi termenii cromatici) până la altele laxe, arborescente şi schimbătoare (denumirile locuinţei, instituţiilor şi fenomenelor sonore). Prezentând mai jos, după cursul universitar coordonat de Ion Coteanu, matricele a două dintre aceste subansambluri, câte unul din fiecare categorie, **numele de rudenie naturală** şi **denumirile locuinţei**, observăm că ele încorporează **cuvinte polisemantice** (*nepot*[1]*, nepot*[2]), **sinonime** (*mătuşă – tanti*), **antonime** (*alb – negru*) şi **hiponime** (*culoare – verde*)

Seme comune: „substantiv” „relaţie de rudenie naturală”			„linie”					
			„directă”		„colaterală”			
			L_1		L_2		L_3	
			masculin	feminin	masculin	feminin	masculin	feminin
generaţie	„ascendentă”	„grad 2”	*bunic tata-mare*	*bunică mama-mare*	-	-	-	-
		„grad” 1	*tată*	*mamă*	*unchi*	*mătuşă*		
			(*eu*)		*frate*	*soră*	*văr verişor*	*vară verişoară*
	„descendentă”	„grad” 1	*fiu*	*fiică*	*nepot*	*nepoată*	-	-
		„grad 2”	*nepot*	*nepoată*	-	-	-	-

Seme comune: „construcţie” „destinată locuinţei”		„materiale de construcţie”								
		„obişnuite”				„non-obişnuite”				
		„maniera (construcţiei)”				„lemn”	„pânză”	„pământ +stuf”	„zăpadă”	„alte materiale”
		„obişnuită”		„non-obişnuită”						
			„maniera 1”	„maniera 2”	„alte maniere”					
„caracterul” „durata locuirii”	„primară” „permanentă”	*clădire imobil locuinţă casă căsuţă căsoaie*	*castel*	*vilă*	*bloc*	*izbă cabană barcă colibă*	*cort*	*bordei*	*iglu*	*bunga-lou*
		hotel han motel cămin internat pensiune	*palat*							

Denumirile locuinţei

Raporturile semantice descrise mai sus reprezintă tot atâtea modalităţi de organizare a lexicului limbii române şi, ceea ce e mai important, funcţionează într-o strânsă interdependenţă, formând, din aproape în aproape, o reţea de relaţii, mai densă sau mai rarefiată, de

la o sferă la alta, în întreg vocabularul. Polisemantismul împânzeşte relativ nediferenţiat lexicul cu paradigme (terminologiile de specialitate fiind domeniul unde este mai puţin prezent), sinonimia se manifestă deopotrivă la cuvintele monosemantice (unde poate constitui **perechi** sau **serii**) şi la cele polisemantice (care oferă posibilitatea configurării unor **lanţuri** sau **câmpuri de expansiune** mai largi), antonimia **multiplică opozitiv** aceste structuri, hiponimia le **ierarhizează categorial**, iar toate la un loc realizează **subansamblurile lexicosemantice**, care se pot suprastructura în mari **arhitecturi lexicale**. În afară de această organizare coerentă şi completă, care fructifică toate tipurile posibile de raporturi, există şi o sistematizare de mai mică amploare, la care contribuie numai una sau două dintre modalităţile menţionate, întrucât acestea nu acţionează uniform în toate sferele vocabularului. Din punctul acesta de vedere, se constată chiar un fel de **complementaritate:** unde nu se manifestă o modalitate, apare o alta. Terminologiile de specialitate sunt mai puţin afectate de polisemie, omonimie şi sinonimie, dar sunt foarte propice pentru constituirea de câmpuri lexicosemantice; ca şi nomenclaturile generale, nespecializate, ale diferitelor domenii (plante, animale, culori, sunete, forme, fenomene fizice, chimice etc.), unde însă sinonimia şi antonimia apar mai rar: însuşirile, calităţile sunt foarte „favorabile" raporturilor de sinonimie şi antonimie, dar acceptă mai puţin polisemantismul sau câmpurile lexicosemantice, termenii somatici sunt frecvent polisemantici, dar nu contractează decât rar sinonimia şi antonimia.

S-a observat, pe bună dreptate, că unele dintre raporturile pe care le-am prezentat mai sus (hiperonimia/hiponimia şi subansamblurile lexicosemantice) aparţin mai degrabă **onomasiologiei** decât **semasiologiei propriu-zise**, întrucât rezultă dintr-o analiză centrată pe concept, cuvântul fiind trecut în planul secund. Având în vedere, însă, că onomasiologia este o parte componentă a semasiologiei şi că în realitatea lingvistică fenomenele înscrise celor două domenii funcţionează în corelaţie, am inclus aceste raporturi în galeria modalităţilor de organizare semantică a lexicului.

b. **Sistematizarea formativă (etimologică)**

Sistematizarea formativă (etimologică) se referă la organizarea internă a vocabularului pe latura **formei (expresiei)** cuvintelor. Referenţii denominaţi de cuvinte sunt priviţi din diverse perspective (ca: obiecte, însuşiri, acţiuni, caracteristici etc.), rezultatul

lexical al unui astfel de proces fiind categoriile lexicogramaticale (substantive, adjective, verbe, adverbe etc.). În cea mai mare parte a cazurilor, cuvintele, aparţinând diferitelor astfel de categorii, care privesc acelaşi referent sunt formate de la o singură unitate lexicală, prin adăugarea unor indici formali (prefixe şi sufixe). Exemple: *prieten, prietenos, prieteneşte, a (se) împrieteni.* Nuanţele semantice ale conţinutului de bază (mărimea, agentul, repetiţia, opoziţia etc.) pot fi realizate prin aportul acestor **mijloace formale**, care în timp s-au constituit într-un adevărat **sistem de formare a cuvintelor.**

Din această perspectivă, vocabularul limbii române poate fi împărţit în **cuvinte primare,** care nu pot fi analizate în unităţi lexicale mai mici, şi **cuvinte formate** de la acestea prin diverse mijloace constitutive. Bineînţeles că nu toate cuvintele primare au devenit cuvinte-bază pentru derivate şi compuse, dar cele care nu au dobândit acest statut sunt foarte puţine. Marea majoritate a unităţilor lexicale ale limbii române se află într-o ierarhie morfematică, pe de o parte pe linia cuvântului-bază (în aşa-numita **familie lexicală**), iar pe de altă parte pe linia **procedeului formal** (derivare, compunere, conversiune).

Ambele ierarhii au la bază **structura morfematică** a cuvântului, formată din **rădăcină** sau **radical** (elementul autonom stabil, al cuvântului, care este şi purtătorul principal al conţinutului său semantic), **afixe** (particule adăugate la începutul sau la sfârşitul rădăcinii pentru a forma un cuvânt nou, cu un conţinut modificat, în sensul aportului semantic al afixului, faţă de cuvântul-bază) şi **componentele gramaticale** (sufixe gramaticale şi desinenţe). Exemplu: în cuvântul *întăritură*, secvenţa *-tăr-* (provenită prin alternanţă din cuvântul *tare*) este rădăcină, *în-* şi *-itură* sunt afixe (primul **prefix**, al doilea **sufix**). Prima structurare porneşte de la rădăcină, cea de-a doua, de la afixe (componentele gramaticale nu au relevanţă în lexicologie).

Familiile lexicale sunt grupuri de cuvinte formate prin diverse procedee formative (**derivare, compunere, schimbarea valorii gramaticale**), de la **acelaşi cuvânt-bază**. De exemplu, familia lexicală a cuvântului *(a) cânta* cuprinde unităţile *cântare, cântăreţ, încânta*, *descânta, descântare, cânt, încântat*. Evident, familia de cuvinte este o formă de sistematizare a vocabularului. În jurul cuvântului-bază se organizează un **microsistem**, elementul comun fiind **rădăcina** (şi sensul primar care-i corespunde), iar elementele diferenţiatoare – **afixele** (respectiv sensurile induse de acestea). Rezultă că un cuvânt face parte dintr-o familie lexicală (excepţie,

cuvintele compuse, care fac parte din familiile lexicale ale tuturor componentelor: *floarea-soarelui*, intră atât în familia cuvântului *floare*, cât şi în cea a cuvântului *soare*), iar formanţii derivativi se regăsesc într-un număr mare de familii lexicale. Pe de altă parte, o familie lexicală cuprinde diverşi formanţi, precum şi diverse părţi de vorbire rezultate din combinarea acestora cu rădăcina.

Lexicologii au acordat mai puţină importanţă cuvintelor primare, care reprezintă bazele formative ale familiilor de cuvinte, considerându-le, probabil, elemente pasive, inerte, în raport cu formanţii derivativi, care sunt mobili, activi. Evident, însă, că termenii-bază au un rol important în selectarea formanţilor, împreună cu care constituie cuvinte noi, fapt dovedit de diferenţele mari între acestea cu privire la numărul şi diversitatea derivatelor. Studierea cuvintelor primare poate constitui, aşadar, o problemă de **lexicologie sincronică**, chiar dacă, aşa cum vom vedea, referirile diacronice sunt frecvente.

b.1. **Cuvintele primare** (moştenite, împrumutate) sunt cuvintele care nu pot fi descompuse în componentele lexicale în limba română, fiind deci inanalizabile lexical. Ele se împart, din punctul de vedere al provenienței, în două mari categorii: **elemente moştenite** şi **elemente împrumutate**. Acestea din urmă, numite şi **împrumuturi**, sunt considerate, în lucrările de lexicologie, **mijlocul extern de îmbogăţire a vocabularului**, accentuând pe efectul nemijlocit al intrării lor în limbă, care este amplificarea numărului de unităţi lexicale. Nu este de neglijat nici faptul că aceste cuvinte vor deveni baze de derivare ce vor duce la formarea, pe teren românesc, a unor noi termeni. Într-o optică sincronică, procesul poate fi denumit **înnoire** sau **restructurare** semantică, relevându-se, astfel, reorganizările lexicale determinate de achiziția de noi cuvinte: **dispariția, specializarea** sau **dislocarea** unor entităţi vechi (ca urmare a concurenței sinonimice sau a ambiguității omonimice). Includerea în una sau în alta dintre aceste categorii de proveniență a cuvintelor identificate ca neanalizabile în româneşte se face în urma **cercetării etimologice** a cuvintelor respective. Apartenența la una dintre categorii (şi la o anumită subcategorie a acesteia) are corespondențe în amploarea şi diversitatea familiei lexicale a termenului vizat (principala corelație arată directa proporționalitate între vechimea stratului etimologic şi bogăția familiilor lexicale ale membrilor săi). Astfel, etimologia, care e un proces diacronic, se dovedeşte a fi corelată cu structura, care este un fapt sincronic.

Înainte de a prezenta pe scurt clasele etimologice ale vocabularului românesc şi implicațiile lor în organizarea lexicală, este

necesar să facem câteva referiri la **analiza etimologică**. Aceasta presupune două etape distincte: **proba etimologiei interne** şi **proba etimologiei aloglote** sau **externe** (provenienței din altă limbă), desfăşurate, din raţiuni metodologice, în această ordine. Proba etimologiei interne este de fapt o **analiză morfematică**, având ca scop stabilirea eventualilor formanţi afixali româneşti. Dacă în urma unei astfel de examinări rezultă existența unui prefix sau a unui sufix românesc (susținut inclusiv semantic), cuvântul respectiv se dovedeşte a fi format în limba română. Este cazul unor cuvinte ca *măsuță, căsoaie, studenție, veselie, fierar, nebănuit, desface* etc. (în care se recunosc afixele *-uță, -oaie, -ime, -ie, -ar, ne-, -it, des-* şi sensurile incluse de acestea). Demersul este uşurat de comparația cu alte cuvinte din familia sa lexicală (exemplu: *reface*, *preface, făcut, făcătură, prefăcut, refăcut* etc.) sau care sunt formate cu acelaşi sufix (*căsuță*, *drăguță, teleguță, băbuță, văcuță* etc.). Dificultatea cea mai frecventă a acestei probe constă în delimitarea situațiilor când un derivat este format în românește de la un cuvânt împrumutat sau când este împrumutat ca derivat din limba rsepectivă (în situațiile în care sufixul românesc este omonim şi sinonim cu sufixul din limba-sursă). De exemplu, dacă *afacerism*, *gândirism, paşoptism* sunt sigur formații interne cu sufixul *-ism* (cuvintele de bază fiind româneşti), iar *dadaism, romantism, simbolism* sunt sigur împrumuturi din franceză (unde li se cunoaşte bine „certificatul" de naştere), *liberalism, diletantism, conservatorism* pot fi, din punct de vedere lingvistic, explicate atât prin formanţi româneşti (cuvintele de bază şi sufixul), cât şi prin formanții limbii franceze (de unde au provenit de fapt şi cuvintele de bază în limba română). Hotărâtoare în aceste situații este **analiza extralingvistică** (perioada şi textele primelor atestări, integrarea în fluxuri de influență culturală etc.). În cazul lui *dezbate*, forma ar justifica etimologia internă (omologul francez fiind *debattre*), iar sensul, etimologia franceză. Specialiştii au stabilit că e un împrumut (sensul e decisiv în acest caz), modelat formal după alte cuvinte româneşti cu aceeaşi structură morfematică: *dezlega, descoperi, desface* etc. În alte situații, apar radicale diferite ale aceluiaşi cuvânt-bază: *om-* (*omuleț, omuşor, omoi*)*, omen-* (*omenos, omeneşte, omenie, menire* etc.).

Dificultățile prezentate nu sunt singurele şi nici cele mai mari. Credem însă că sunt suficiente pentru a oferi o imagine asupra acestui gen de analiză.

Proba etimologiei aloglote (**proba împrumutului**) este mult mai complicată şi nu ne propunem s-o detaliem, cu atât mai mult cu cât ea este legată mai mult de gramatica istorică decât de descrierea sincronică a limbii. Vom preciza numai că descendența cuvântului dintr-un **etimon preromânesc** (latin, de substrat) sau **neromânesc** (dintr-o limbă străină deci) trebuie demonstrată prin justificarea **evoluției formale** (aşa-numitele **legi fonetice**, în conformitate cu care au avut loc transformările expresiei cuvântului, la trecerea din limba română sau pe parcursul funcționării în sistemul lingvistic românesc) şi a celei **semantice** (răsfrângeri, extensiuni, înnobilări, deprecieri; concretizări, abstractizări; transformări etc.). Un exemplu foarte simplu: *poartă* a putut proveni din lat. *porta*, întrucât *o* aflat sub accent şi urmat de o silabă care conține un *a* (*ă*) sau *e* s-a diftongat în *oa* (ca în *noctem* > *noapte*), iar *a* neaccentuat s-a transformat în *ă* (ca în *seră* > *seară*); evoluția de la sensul „uşă" la cel de „loc de acces în curte" este o restrângere (specializare) semantică întâlnită în multe alte cazuri similare (exemplu: *civitas* „oraş" a devenit în română *cetate* „oraş fortificat"). Complicațiile analizei etimologice sunt numeroase şi diverse: legile fonetice au numeroase excepții, acționează numai în anumite limite de timp, sunt perturbate de tot felul de analogii, contaminări, etimologii populare, apar soluții etimologice multiple (şi la fel de plauzibile) pentru acelaşi cuvânt etc. Pe noi ne interesează însă rezultatul, care face posibilă gruparea pe limbi de proveniență a cuvintelor care nu s-au format în româneşte şi care sunt, deci, **cuvinte primare** (putând fi sau, mai rar, să nu fie **cuvinte-bază**).

În urma cercetării etimologice a vocabularului românesc, au fost stabilite următoarele categorii lexicale:

- Cuvinte moştenite (**latineşti, dacice**);

- Cuvinte împrumutate (**slave, maghiare, turceşti, franțuzeşti, latine savante etc**.);

- Cuvinte formate în limba română;

- Cuvinte cu etimologie necunoscută.

Vom trece în revistă aceste categorii, din perspectiva consecințelor pentru limba actuală a apartenenței cuvintelor la una dintre ele.

b.1.1. **Cuvintele moştenite** sunt prezente în limba română încă de la originile acesteia, fiind transmise de strămoşii noştri romani şi daci. Ele sunt, aşadar, grupate în: **elemente moştenite din latină** şi **elemente autohtone** (sau **de substrat**), **moştenite din limba dacă**.

b.1.1.1. **Cuvintele moştenite din latină** reprezintă esenţa vocabularului românesc. Faptul a fost demonstrat în mai multe moduri. Statistic, elementele moştenite din latină reprezintă 20-35% din ansamblul nediferenţiat al vocabularului (în funcţie de corpusul supus analizei), procent care, însă, urcă în circulaţie (frecvenţa în diverse categorii de texte) la 74%, reprezentând fondul lexical cu cel mai înalt indice de frecvenţă din întreg lexicul. În cadrul vocabularului de bază, cuvintele de origine latină deţin 60%, ceea ce arată valoarea lor calitativă. Importantă ni se pare constatarea că fiecare din aceste elemente stă la baza, în medie, a 4,4 cuvinte formate, prin derivare şi compunere, pe teren românesc, evidenţiind vitalitatea lor deosebită. În felul acesta, cuvintele de origine latină devin **nucleul** din care se formează familii, serii, ansambluri lexicale, în domeniile esenţiale ale vieţii. Dăm ca exemplu numai câteva cuvinte-bază de sorginte latină din câmpurile: **corp omenesc** (*ochi, cap, om, mână, gură*), **familie** (*tată, mamă, frate, soră, fiu, fiică, nepot, văr*), **acţiuni cotidiene** (*a mânca, a bea, a face, a fi, a avea, a auzi, a vedea, a merge, a veni, a scrie, a vorbi, a se spăla, a muri*), **agricultură** (*câmp, a ara, a semăna, a culege, grâu, spic, orz*), **creşterea vitelor** (*cal, vacă, bou, vită, iapă, oaie, miel, păstor, berbece, lână*), **alimente** (*pâine, sare, lapte, apă, carne, făină, ceapă, varză, vin*), **culori** (*alb, negru, roşu, verde*), **însuşiri fizice şi morale** (*bun, rău, frumos, lung, înalt, gras, blând, aspru*), **terminologie militară** (*armă, luptă, bătaie, apărare*).

b.1.1.2. **Cuvintele moştenite din limba dacă** (**autohtone, de substrat**). Numărul lor este foarte mic, oscilând, în funcţie de gradul de probabilitate etimologică, între 70 şi 200. Vitalitatea lor este însă apreciabilă, depăşind chiar pe cea a elementelor latine: fiecare cuvânt de origine autohtonă are în medie 4,7 descendenţi formaţi prin derivare şi compunere, în limba română. Domeniile în care se întâlnesc cel mai frecvent aceşti termeni sunt: **corpul uman** (*buză, ceafă, grumaz*), **relaţii de familie** (*copil, mire, moş*), **locuinţa şi aşezarea** (*argea, colibă, gard*), **păstoritul** (*baci, brânză, fluier, mânz, murg, ţap, urdă*), **animale şi plante sălbatice** (*cioară, pupăză, viezure, zimbru, brusture, brad, gorun*), **forme de relief** (*ciucă, dâmb, mal, măgură, pârâu*).

b.1.2. **Cuvintele împrumutate** sunt cuvinte preluate de română din alte limbi, în urma contactului lingvistic direct între populaţia românească şi populaţiile vorbitoare ale limbilor respective sau prin influenţă culturală. Limbile care au împrumutat românei elementele

lexicale sunt multe (greaca veche, slava veche, maghiara, cumana, pecenega, latina savantă, neogreaca, turca, sârbocroata, bulgara, polona, ucrainiana, rusa, italiana, franceza, germana, engleza ş.a.), dar influenţele importante, cantitativ şi calitativ, sunt câteva. Le prezentăm, în continuare, sintetic.

b.1.2.1. **Împrumuturile slave vechi** reprezintă cea mai importantă influenţă exercitată asupra limbii române vechi, atât în ceea ce priveşte ponderea cantitativă (circa 5%), cât şi în ceea ce priveşte productivitatea (fiecare cuvânt producând, în medie, câte 2,5% descendenţi pe teren românesc). Cel mai vechi strat al împrumuturilor slave cuprinde elemente intrate în limba română pe cale populară, în cadrul convieţuirii poporului român cu populaţiile vechi slave care au migrat şi s-au aşezat în teritoriile noastre (începând cu secolul al VI-lea). Câmpurile lexicale în care se găsesc aceste cuvinte şi descendenţii lor sunt diverse: **agricultură** (*plug, brazdă, ogor, sădi, snop*), **calităţi** şi **defecte** (*blajin, destoinic, dârz*, *gârbov, nătâng, smead*), **nume de animale domestice şi sălbatice** (*bivol, cârtiţă, dihor, râs, veveriţă*), **amenajări** şi **instrumente casnice** (*daltă, grajd, nicovală, pivniţă, ţeavă, zăvor*), **armată** (*război, sabie, puşcă, steag, stradă, tabără, trâmbiţă*) etc. O altă categorie de elemente slave a intrat mai târziu în limba română (după secolul X), pe cale cultă, prin intermediul administraţiei şi al bisericii (în care slava era limbă oficială). Se mai numesc **elemente slavone**: *apostol, candelă, cazanie, călugăr, citi, duhovnic, hram, icoană, letopiseţ, mitropolit, pomelnic, psalm, stareţ, voievod, zapis*.

Diversitatea împrumuturilor slave se observă şi în legătură cu gruparea lor lexicogramaticală, acestea fiind îndeosebi **substantive** (*babă, colţ, glas, grădină, izvor, muncă, vârstă, vrăjmaş*), **adjective** (*bogat, bolnav, drag, lacom, mândru, sărac, scump, vesel, voinic*) şi **verbe** (*a clădi, a croi, a dobândi, a dovedi, a grăi, a greşi, a hrăni, a lovi, a opri, a păzi, a porunci, a sfârşi, a trăi*).

Cele două categorii de împrumuturi slave au dus la apariţia unor dublete etimologice, acelaşi cuvânt intrând de mai multe ori, în epoci diferite şi pe filiere diferite, în limba română, unde a dat descendenţi diverşi. Exemplu: *a sfârşi* şi *a săvârşi.*

b.1.2.2. **Împrumuturile maghiare** au intrat în limba română în urma convieţuirii românilor cu maghiarii din Transilvania. Cea mai mare parte a acestora are un caracter **regional** (*bai* „necaz”, *bolund* „nebun”, *făgădău* „cârciumă”, *gealău* „rindea”). Unele au devenit

populare (deci răspândite în întreg teritoriu românesc: *alean, imaş, cătană, fedeleş*). Iar altele, cele mai importante, au reuşit să pătrundă în **limba literară** (prin osmoza elementelor dialectale ardeleneşti în fondul lexical unitar românesc). Acestea denumesc: aspecte de **organizare administrativă** (*aprod, uric, dijmă, hotar, locui, oraş*), din **comerț şi industrie** (*ban, a cheltui, vamă, meşter*). Pot fi: **substantive** (*belşug, chin, chip, fel, gazdă, labă, lacăt*), **adjective** (*beteag, gingaş, uriaş, viclean*), **verbe** (*a bănui, a făgădui, a îngădui, a tăgădui, a tămădui*). Româna a luat din maghiară şi câteva **sufixe**, în prezent neproductive: *-şug* (*meşteşug*), *-şag* (*rămăşag*), *-ău* (*ferăstrău*).

b.1.2.3. **Împrumuturile turceşti** au pătruns în limba română în perioada veche (începând cu secolul al XVI-lea şi continuând în secolul al XVIII-lea), atât prin contactul direct, pe calea comerțului şi a organizării administrative, cât şi pe filieră culturală. Fiind majoritatea termeni militari, administrativi, privind îmbrăcămintea, au fost marginalizați sau chiar înlăturați o dată cu ieşirea țărilor române de sub influența turcească. S-au păstrat, totuşi, în număr suficient, pentru a da o anumită tentă de culoare vocabularului românesc, îndeosebi în domeniile: **alimentației** (*cafea, caşcaval, chiftea, ciorbă, ghiveci, halva, iaurt, mezel, musaca, pilaf, rahat, sarma, telemea*), **materiale** şi **meserii** (*bidinea, burghiu, cazma*, *chenar, dulgher, duşumea, pingea*), **faună şi floră** (*calcan, catâr, arpagic, dovleac, dud, lalea, zambilă*), **substantive abstracte** (*berechet, hal, naz, tabiet, tertip*), **adverbe** (*barem*, *başca, doldora, geaba*), **interjecții** (*bre!, haide!, halal!*).

Productivitatea cuvintelor de origine turcă este foarte scăzută (în medie 0,74 descendenți pentru fiecare termen), deşi unele turcisme au reuşit să intre chiar **în lexicul de bază** actual: *cântar, duşumea, hal, murdar, soi*. Cele câteva sufixe de origine turcă (*-giu: barcagiu*; *-liu*: *hazliu*; *-lâc*: *savantlâc*) sunt astăzi pasive.

b.1.2.4. **Împrumuturile greceşti** au şi o generație foarte veche, **bizantină** (aparținând secolelor XII-XV), dar aceasta e redusă şi greu de disociat de unele dintre împrumuturile slave vechi (luate de slavă, la rândul ei, din greaca bisericească). Exemple: *arhiereu, arhimandrit, catapeteasmă, ctitor, egumen, evanghelie, mănăstire, paraclis, parastas, patriarh*. Mai bine reprezentată este generația mai nouă, a împrumuturilor din **neogreacă**, active în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea şi prima parte a secolului al XIX-lea. În perioada fanariotă a fost o adevărată modă a limbii greceşti (se înființaseră şcoli în limba greacă, administrația şi religia foloseau intens această limbă), care crease

chiar un fel de jargon grecizant şi care, ca orice modă, a trecut, lăsând urme însă în lexicul românesc. Cea mai mare parte a împrumuturilor a folosit **calea cultă** *(epitrop, partidă, caligrafie, catagrafie, tipografie*), dar sunt şi cuvinte intrate **pe filiera popular-familiară** (*taifas, sindrofie, lefter, a se fandosi*).

În câteva domenii există înfiltrări de grup ale cuvintelor neogreceşti: **viaţa socială** şi **individuală** (*agale, ananghie, anapoda, ipocrizie, mutră, nostim, orfan, plic, plicticos, protipendadă, simandicos*); **medicină** (*cangrenă, flegmă, lăuză, mamoş, molimă, molipsitor, tifos*); **comerţ** (*agonisi, costisitor, fidea, misit, portocală, prosop, saltea, scrumbie*); **viaţa politică, religioasă, culturală** (*anarhie, catagrafie, partidă, agheasmă, amvon, tagmă, agramat, dascăl, teatru*); **meserii** (*calapod, igrasie, ipsos, mistrie, sculă*).

b.1.2.5. **Împrumuturile neologice** sunt cuvintele intrate în limba română din diverse limbi după primele decenii ale secolului al XIX-lea, când începe perioada modernă a culturii române. Precizăm că termenul **neologism** are cel puţin trei accepţii diferite ca grad de cuprindere: „cuvintele noi (împrumutate sau create în româneşte) apărute în perioada modernă a culturii române” (**neologic** fiind parţial sinonim cu **modern**); „orice cuvânt nemoştenit” (în felul acesta, inclusiv împrumuturile slavone au fost la vremea lor neologisme); „cuvinte intrate de curând în limbă şi, de regulă, încă neintegrate complet fonetic şi gramatical (aceste elemente se mai numesc **cuvinte recente** şi au fost tratate de noi la capitolele privind ierarhizarea prin uz a vocabularului).

Cea mai răspândită este prima accepţie pe care o avem şi noi în vedere în secvenţa de faţă. Ea se impune, mai ales, întrucât neologismele (ultimelor două secole) s-au opus şi au scos din uz sau au transformat în arhaisme cuvinte mai vechi, contrastând deci concret cu lexicul tradiţional. Exemple: *persoană* sau *individ* s-au opus lui *ipochimen*, *curier* sau *mesager* au luat locul lui *olac*; s-a zis *ordin*, *comandă*, *decret* în loc de *ucaz*, *anafora* etc.

O caracteristică a neologismelor este proveniența simultană din mai multe surse, ceea ce face ca în acest sector **etimologia multiplă** să apară frecvent. De aceea, am considerat oportună gruparea împrumuturilor pe familii mai largi, cum este cea **latino-romanică**.

Împrumuturile latino-romanice sunt foarte importante din mai multe puncte de vedere: domină câmpul influenţelor lexicale externe ale limbii române din ultimele două secole (perioadă care coincide cu epoca sa modernă); pătrunderea lor în limba română a îmbogăţit, modernizat

(occidentalizat), şi, mai ales, relatinizat lexicul, cu atât mai mult cu cât ele au luat locul unor împrumuturi mai vechi de origine slavă, maghiară, turcească, grecească; fluxul masiv de cuvinte latine savante şi romanice (franceze şi italiene) au creat modele formative uşor de imitat apoi de limba română (în virtutea similarităţii structurale) pentru formarea de cuvinte noi; terminologia ştiinţifico-tehnică românească, în curs de formare în această perioadă, este preponderent latino-romanică şi, prin formaţiile interne, după model romanic, românească, având un nivel apreciabil de rigoare şi coerenţă. Amploarea împrumuturilor latino-romanice este mare. Numărul cuvintelor încadrabile acestei categorii poate ajunge la 40-50 de mii (ceea ce depăşeşte 30% din vocabularul românesc actual). Ele sunt răspândite în toate sferele lexicale. În numeroase cazuri, au înlăturat din limbă cuvinte mai vechi, de altă origine (vezi *cinovnic – funcţionar*; *doclad – raport*, *referat*; *diată – testament*). În şi mai multe cazuri, însă, funcţionează alături de sinonime moştenite sau împrumutate (eventual create) anterior, îmbogăţind şi nuanţând lexicul românesc (sinonimia fiind parţială, se manifestă specializarea semantică a partenerilor din perechile menţionate). Iată câteva exemple de dublete sinonimice (termenul vechi este primul): **substantivale** (*amănunt – detaliu, belşug – abundenţă, biruinţă – victorie, ceas – oră, cinste – onestitate, dovadă – argument, glas – voce, graniţă – frontieră, împrejurare – circumstanţă, jertfă – sacrificiu, noroc – şansă, părere – opinie, prilej – ocazie, soartă – destin, tavan – plafon, urmaş – succesor, zugrav – pictor*), **adjectivale** (*adânc – profund, ceresc – celest, cinstit – onest, credincios – fidel, lacom – avid, pământesc – terestru, sigur – cert, veşnic – etern*), **verbale** (*bănui – suspecta, căi – regreta, dărâma – demola, începe – debuta, înfăptui – realiza, oglindi – reflecta, pedepsi – sancţiona, sfârşi – termina, şovăi – ezita*).

Problema sinonimiei între cuvinte tradiţionale şi termeni neologici este mai complicată, întrucât intervin şi alte aspecte: **polisemantismul** (sinonimia privind numai unul dintre sensurile cuvintelor polisemantice: *sursă* este sinonim cu *izvor*, dar nu cu sensul acestuia de „loc de ieşire din pământ a apei”), **seriile sinonimice** (*învoială* este sinonim cu *acord*, dar şi cu *aranjament*, *contract, convenţie, pact* etc.), **sinonimia cu unităţi frazeologice** *(a băga de seamă – a observa, a face rost – a procura*), **perechile sinonimice cu familii lexicale** (*prieten – amic, prietenie – amiciţie, prietenos – amical*).

Împrumuturile latino-romanice pot fi distribuite în mare parte după limba de proveniență: **latina savantă** (foarte activi fiind reprezentanţii Şcolii Ardelene şi cei ai curentului latinist: *ambigen, aproba, colocviu,*

dormitor, insulă, pictor, rege, tezaur), **franceza,** care are cea mai mare contribuţie şi cea mai lungă extensiune în timp (*abajur, abdica, abandona, antet, automobil, balet, bec, bacalaureat, certificat, cinema, coafor, convoi, debut, efect, influenţă, constituţie, persoană, inventar, decret, parfum, faleză, fular, lizieră, mercerie, pension, sergent, totalitarism, xenofobie*), **italiana**, activă îndeosebi în domeniul artelor, financiar-bancar, arhitectură etc. (*adagio, allegro, arpegiu, acont, agenţie, bariton, bilanţ, bassorelief, chitară, contabil, calcio-vecchio, capodoperă, fisc, operă, partitură, scadenţă, teracotă, valută*).

Operaţia distribuirii este însă destul de complicată. Unele elemente împrumutate din latina savantă pot fi explicate şi printr-o limbă modernă (care le-a luat din latină): *afecţiune* (fr.), *principiu* (it.), *planiglob* (germ.), *artilerie* (rusă). Altele pot fi explicate formal prin latină, iar semantic prin altă limbă, de regulă franceza (*efect, impozit, spirit, virtute*). Din **franceză** au fost împrumutate şi foarte multe **unităţi frazeologice**, **direct** (*bal mascat, cordon sanitar, critic literar, director general, forţă motrice, jurnal de bord, placă turnantă*) sau **prin calc** (imitaţie): *apă de toaletă* (fr.: *eau de toilette*), *diabet zaharat* (< fr.: *diabet sucré*), *piatră unghiulară* (fr.: *pierre angulaire*). Limba română, după ce a dobândit din franceză modele formative, numeroase cuvinte primare şi unele sufixe, a creat derivate care „par" de origine franceză, dar nu au existat niciodată în această limbă. Sunt aşa-numitele **pseudo-franţuzisme**: *angrosist, dirijor, elogia, furnalist, hidrofor, longeviv, riscant, şantajist, a şofa*.

Ca urmare a marilor dificultăţi de a distinge, mai ales în cazul terminologiilor ştiinţifice, influenţele diverselor limbi, pentru această categorie lexicală se acceptă frecvent **etimologia multiplă** (proveniența din două sau mai multe limbi). Câteva exmple (în paranteză sunt precizate limbile: *cauză* (lat., fr.), *educaţie* (fr., lat.), *observaţie* (germ., fr., lat.), *antipod* (lat., it., fr.), *busolă* (ngr., it., fr., germ.), *continent* (lat., ngr., it., fr.), *hartă* (ngr., lat., it., fr., rusă), *pendul* (it., lat., germ., fr.), *prismă* (ngr., lat., germ., fr.), *ganglion* (lat., fr., it.), *prostată* (lat., fr., ngr.), *veneric* (lat., germ., rusă).

Împrumuturile germanice sunt întâlnite îndeosebi în dialectele din Transilvania, iar în limba literară cunosc o concentrare mai mare în terminologia tehnico-ştiinţifică. Exemple: *bliţ, boiler, duză, fasung, gater, matriţă, rolă, şaibă, şalter, şină, valţ, ventil*. Foarte multe dintre germanismele prezente în română sunt **cuvinte compuse** (scrise însă şi tratate în română ca termeni simpli): *abţibild, bormaşină, capelmaistru, electrobuz, glaspapir, glasvant, hinterland, laitmotiv,*

mişmaş, rucsac. Greu de distins sunt cele care au comportamente (rădăcini şi/sau sufixe) provenite din latină: *laborant, recenzent, repetent, unicat, agentură, corectură, nomenclatură*.

Împrumuturile englezeşti sunt mai noi, dar destul de numeroase şi active. Unele au putut intra prin **filieră franceză**: *biftec, dancing, rosbif, smoching, spicher*. Cele mai multe sunt însă preluate din **lexicul internațional**, dominat în ultimele decenii de anglo-americană. Domeniile preferate sunt **sportul** (*baschet, bowling, corner, dribling, finiş, fotbal, gol, handicap, henț, meci, presing, ring, set, start*), **cultura, arta şi tehnica** (*blugi, jazz, mass-media, display, motel, radar, show, hobby, disc-jokey*).

Împrumuturile neologice, indiferent că sunt mai numeroase (cum e cazul celor latino-romanice) sau mai puțin numeroase, au un grad de productivitate mai redus (având sub 0,5 descendenți în medie pe o unitate, cu excepția împrumuturilor latino-savante, la care indicele este de 0,6). Diferența mare de productivitate față de împrumuturile mai vechi (cu 2-3 descendenți pentru fiecare cuvânt) şi de cuvintele moştenite (4-5 descendenți) se datoreşte, pe de o parte, numărului mic de formanți activi astăzi în comparație cu cei care au funcționat de-a lungul istoriei limbii române (şi de care au profitat elementele lexicale vechi), iar pe de altă parte, luptei dificile pe care trebuie s-o poarte cu concurenții lor tradiționali, care au ajuns deja familii puternice, largi (şi pe care, probabil, din această cauză n-au reuşit să-i înlăture).

De pildă, *a consolida* are în familie numai 4 termeni (*consolidare, consolidat, neconsolidat, reconsolidat*), pe când concurentul său tradițional *a întări* dispune de o adevărată „armată” în familia sa lexicală: *tare, tărie, tăritură, întăritură, tăricel, neîntărit, reîntărit, întăritor, reîntăritor, neîntăritor*.

b.2. **Formarea cuvintelor în limba română** s-a constituit ca un domeniu lexical de sine stătător, al cărui obiect îl reprezintă studierea mecanismului prin care limba română creează, pornind de la cuvintele primare de care dispune şi folosind diverse procedee şi formanți, cuvinte noi. Acestea sunt deci cuvintele formate pe terenul limbii române (sau, cum se mai spune, prin **mijloace interne de îmbogățire a vocabularului**). Ponderea lor este mai mare decât ne-am putea aştepta, lucru firesc, însă, dacă avem în vedere că fiecare cuvânt moştenit sau împrumutat în perioada veche (anterior secolului al XIX-lea) are în medie 2-4 descendenți creați pe teren românesc. Într-adevăr, circa un sfert din vocabularul limbii române literare este constituit din

cuvinte formate în românește. Este adevărat, însă, că frecvența lor este mai redusă decât a elementelor moştenite (de exemplu, dacă ponderea acestora creşte în circulaţie de peste două ori, procentul formaţiilor româneşti scade în circulaţie de aproape trei ori, coborând la 8%). Împreună cu elementele moştenite din latină şi cu împrumuturile latino-romanice, reprezintă 75% din lexicul românesc literar, ponderea în circulaţie fiind mai mare. Varianta cultă actuală a vocabularului limbii române are, aşadar, un puternic **specific romanic**, mai pronunţat decât cel al lexicului global (unde elementele alogene neromanice depăşesc o cincime).

Formarea cuvintelor, în principal prin derivare şi compunere, are un **caracter sistematic** comparabil cu cel al gramaticii. Având în vedere că derivarea cu sufixe, care este procedeul cel mai prolific, se aseamănă foarte mult cu flexiunea gramaticală (adăugarea de morfeme în partea finală a cuvintelor), unii specialişti consideră acest capitol ca parte a morfologiei. Cum rezultatele acţiunii procedeelor formative se concretizează în noi unităţi lexicale (nu forme flexionare ale aceluiaşi cuvânt, ca în cazul morfemelor), credem că formarea cuvintelor este în primul rând o problemă de lexicologie

Fără a mai relua discutarea familiei lexicale, ca modalitate de structurare în jurul cuvântului-bază a cuvintelor formate prin diferite procedee de la acesta, trecem la descrierea mecanismului de creare a cuvintelor noi în limba română.

Procedeele de formare înscrise acestui mecanism sunt: **derivarea, compunerea, conversiunea** (pe care unii specialişti o consideră o subcategorie a derivării). Se adaugă, ca un **mijloc mixt**, (intern, prin o parte sau prin toţi componenţii, şi extern, prin modelul structural), **calcul lingvistic**, pe care-l vom trata separat.

b.2.1. **Derivarea** este principalul procedeu de formare a cuvintelor în limba română. Constă în adăugarea la **rădăcină** (partea fixă, stabilă, autonomă din cuvintele unei familii) a unor particule neautonome, numite **afixe**, care, schimbând sensul cuvântului-bază, determină constituirea unor unităţi lexicale diferite de bază. De exemplu, din cuvântul *lucru* se extrage rădăcina *lucr-*, de la care pot fi derivate alte cuvinte prin adăugarea afixelor *pre-, -ne, -a, -(a)re, -(a)t, -(ă)tură* (*prelucra, nelucrat, lucrare, lucrat, prelucrat, lucrătură, neprelucrat*). Particulele puse înaintea rădăcinii se numesc **prefixe** (în cazul nostru, *pre-, ne-*), iar cele puse după rădăcină se numesc **sufixe**. Există şi o categorie pe care nu toţi lexicologii o recunosc pentru limba română, **interfixele** (considerând-o o varietate a sufixelor sau o

dezvoltare a temelor). Partea fixă din formele flexionare ale unui cuvânt (deci rădăcina împreună cu afixele sale) constituie **tema** cuvântului respectiv (unii specialişti o numesc **radical**, deosebind, aşadar, acest termen de rădăcină). De exemplu, tema cuvântului *prelucra* este *prelucr-* (ea se regăseşte în toate formele flexionare: *prelucrez, prelucrăm, prelucrând* etc.).

Menţionăm că în cadrul rădăcinii pot apărea pe parcursul formării cuvintelor schimbări datorate alternanţelor fonetice (exemple: *şcoală-şcoliţă*). Acestea nu au însă sursă, nici efecte lexicale. **Cuvântul bază** nu coincide întotdeauna cu **cuvântul primar**. Baza termenului *prelucrare* este un derivat, *prelucra* (nu mai discutăm că unele cuvinte primare în româneşte pot fi derivate sau compuse în limbile de origine: *deplasabil* în franceză, *patvagon,* în germană.

Deosebirea dintre **derivarea cu prefixe** (**prefixaţia**, cum se mai numeşte) şi **derivarea cu sufixe** (**sufixaţia**) nu se reduce la poziţia în raport cu radicalul. Prefixele, de exemplu, nu determină eliminarea desinenţelor, adăugându-se, de fapt, cuvântului, nu radicalului. De asemenea, nu schimbă partea de vorbire a bazei. Aceste deosebiri şi altele fac pe unii specialişti să apropie prefixaţia mai mult de compunere decât de derivare sau s-o considere o categorie de sine stătătoare.

În funcţie de formanţii folosiţi, derivarea este: **cu sufixe**, **regresivă** (obţinută prin îndepărtarea sufixelor din cuvântul-bază), **cu prefixe** şi **parasintetică** (cu prefixe şi sufixe).

b.2.1.1. **Derivarea cu sufixe** are un câmp de acţiune foarte larg în limba română, mai ales că dispune de un inventar de sufixe numeros (peste 600). Fiind foarte activă în limba română, din cele mai vechi perioade ale ei, în prezent nu e întotdeauna uşor să se delimiteze derivatele de baza din care s-au format. Situaţiile sunt foarte diverse:

- **Baza a dispărut din uz** (*pieziş* este format de la un vechi *piez*) sau **e cunoscută numai în anumite dialecte** (*brutar* vine de la un anumit ardelenism de origine săsească, *brut* „pâine”);
- **Baza este una din formele flexionare** ale cuvântului (*colţuros* are la bază pluralul *colţuri*);
- **Baza e un derivat, un compus sau o sintagmă** (*crezământ* < *crez* < *crezare* < *crede*; *întruni* < *într-un; întruchipa* < *într-un chip*).

Confuzii pot determina cuvintele împrumutate ca derivate din alte limbi sau calchiate după acestea, care se deosebesc foarte puţin, formal sau semantic, de posibilele derivate româneşti de la bazele omonime cu cele din limba de origine (*virtuos* nu poate fi explicat fonetic din *virtute* + *-os*; *înrâuri* este numai în aparenţă derivatul

parasintetic *în-* + *râuri* + *-i*, pentru că semantic, nu poate fi motivat decât ca un calc după germ. *beeinflussen*).

Sufixele sunt nu numai numeroase în limba română, ci şi diverse. După formă, sunt: **simple** (când nu se combină cu altele: *băieţel*) şi **compuse** (când sunt alcătuite din mai multe sufixe simple: *păt-uc-el*). În funcţie de categoria lexicogramaticală a cuvântului-bază, sunt: **denominale** (adăugate la tulpina unui nume, deci a unui substantiv: *casă – căsuţă*), **deverbale** (*jucăuş – juca*) etc. După categoria lexicogramaticală a cuvântului rezultat în urma derivării, sunt: **substantivale** (*copilandru*), **verbale** (*a pietrui*), **adverbiale** (*studenţeşte*), **adjectivale** (*locuibil*), **pronominale** (*mătăluţă*), **numerale** (*doime*), **interjecţionale** (*aolică*!).

Clasificarea cea mai importantă este cea **semantică.** Capacitatea sufixelor lexicale de a forma cuvinte noi, care le deosebeşte de desinenţe şi sufixele gramaticale, se datorează sensului sufixului, care este mai abstract decât sensul radicalului (fiind un sens relaţional, asemănător cu cel al prepoziţiilor din care provin în cea mai mare parte), dar mai concret decât sensul gramatical. Sufixele se află pe diferite grade din punctul de vedere al caracterului abstract al sufixului (de exemplu, calitatea arătată de sufixul din *seninătate* sau aproximarea de culoare a sufixului din *vineţiu* sunt mai abstracte decât instrumentul exprimat de sufixul din *ascuţitoare*). Unele sufixe lexicale se suprapun, într-o anumită măsură, peste sufixele gramaticale: **sufixele moţionale** (care formează numele femelei de la numele masculului şi invers: *cintezoi* < *cinteză; lupoaică* < *lup*) şi cele **infinitivale**, care pot substantiviza (*mâncare, plimbare*).

Sufixele pot contracta între ele cam aceleaşi raporturi semantice ca şi cuvintele: **polisemie** (*-tor* poate forma: adjective care arată însuşirea dedusă din verbul de bază: *trecător* „care trece”; substantive care denumesc agentul: *cultivator*, substantive abstracte: *numărătoare* etc.), **sinonimie** (*-tor*, ca sufix de agent, este sinonim cu *-ar* din *fierar*, *-aş* din *poştaş*, *-giu* din *geamgiu*, *-uş* din *cărăuş*, *-ist* din *fochist* etc.), **omonimie** (*-an* din *băietan* este augmentativ, iar *-an* din *luncan*, *haţegan*, arată apartenenţa locală), **antonimie** (*băieţaş-băieţoi*). Sufixele pot avea şi ele **sensuri conotative** (**depreciative** sau **apreciative**), născute din impactul între conţinutul cuvântului-bază şi aportul semantic al sufixului (*băieţoi* este depreciativ, în timp de *băieţaş* exprimă simpatia). Valoarea lor semantică originară poate fi neutralizată (mai ales în numele de oameni, plante, animale).

Prezentăm, în continuare, clasele semantice de sufixe:

b.2.1.1.1. **Sufixele diminutivale** sunt cele mai numeroase şi cele mai active din limba română. Bazele la care se adaugă pot fi substantivale, adjectivale, pronominale, adverbiale, interjecţionale, iar rezultatul – substantive, adjective, pronume, adverbe, interjecţii. Pot fi adăugate şi unei baze derivate. Aportul lor semantic este nuanţa de „mic", „micşorare" (cantitativă sau calitativă). Prezentăm, în continuare, pe cele mai frecvente în limba actuală, alegând exemplele din cât mai diverse subtipuri (enumerate mai sus):

- *aş*: *ciobănaş, copilaş, butoiaş, golaş, golănaş*; conotaţie mângâietoare frecventă (*fluturaş, struguraş*), conotaţie depreciativă la unele nume de profesiuni (*actoraş, profesoraş*), neutralizare în nume de oameni, specii de plante şi animale (*Grigoraş, morunaş, trandafiraş*);
- *el* (*-icel*): *borcănel, degeţel, nepoţel, lăpticel, cumineţel, bunicel, încetinel, oricel, mititea*; conotaţie mângâietoare (*spălăţel, curăţel*); conotaţie depreciativă (*tâmpiţel*);
- *ic*: *bucăţică, nevestică, prăjiturică, sforicică, cutărică, oricică, tătic*, conotaţie mângâietoare în *curăţică*, conotaţie depreciativă în *avocăţică, tâmpiţică*, neutralizare în *Costică, Vasilică*;
- *ice: pădurice;*
- *ior* (*-cior, -şor*): *călcâior, glăscior, locuşor, mărişor, binişor, multişor, aripioară, mustăcioară, buzişoară*; neutralizare în: *căprioară, roşioară, Marioara, sălcioară*;
- *iţă* (*-uliţă*): *aluniţă, rămăşiţă, frunzuliţă, vorbuliţă;* neutralizare în: *Gheorghiţă, Ioniţă*;
- *uc*: *năsuc, grăsuc, mămucă*;
- *uş*: *ineluş, picioruş, albuş, niţeluş, urechiuşă*; neutralizare în: *căluş, cerceluş* (nume de plantă);
- *uţ*: *bănuţ, pătuţ, broscuţă, ţărăncuţă, călduţ, mătăluţă, aleguţ*: (folosit regional pentru „a alege" viţelul de la vacă); neutralizare în: *Ionuţ, părăluţă, urzicuţă*;
- *eţ (-uleţ)*: *cerculeţ, omuleţ, întreguleţ, Cerneţ, Olteţ*.

b.2.1.1.2. **Sufixele augmentative** sunt contrare semantic celor diminutive (aportul lor semantic este nuanţa de „mare" „amplificare"). Bazele sunt substantive, adjective, verbe, iar cuvintele rezultate sunt îndeosebi substantive şi adjective. Conotaţia cea mai frecventă este cea depreciativă.

- *oi* (*-oaie, -oaică): băieţoi, butoi, gălbenoi, arzoi* (*< a arde), căsoaie*; nuanţă peiorativă frecventă: *băboi, omoi, slugoi*); neutralizare în unele nume proprii de familie (*Oproiu, Vlădoiu*) şi în unele substantive care denumesc scule (*cuţitoaie*).

- *an, -ancă*: *băietan, lungan, puştancă, chiţcan, cloncan*; neutralizat în: *Pârvan, Drăgan*;
- *andru*: *copilandru, flăcăiandru/flăcăuandru*;
- *ău*: *lingău, mâncău, lătrău*.

b.2.1.1.3. **Sufixele moţionale** formează substantive de la baze substantivale, arătând sexul opus exprimat prin radical. Unii autori le consideră o subclasă a sufixelor augmentative sau diminutive (cu care coincid, într-adevăr formal, în mare parte).

- *an*: *gâscan, curcan*;
- *oi*: *răţoi, pisoi*;
- *că*; *italiancă, orăşancă*; neutralizat în: *Belcineanca, Corbeanca*;
- *easă (-ească)*: *bucătăreasă, căpităneasă, mireasă*; neutralizat în: *Diaconeasa, Băneasa, Cojeasca*;
- *iţă*: *păstoriţă, porumbiţă, călugăriţă*;
- *oaie (-oaică)*: *doftoroaie, găzdoiae, cerboaică, bulgăroaică*; conotaţii peiorative *(doftoroaie, găzdoaie*).

b.2.1.1.4. **Sufixele pentru denumirea agentului** au ca nuanţă semantică „cel care îndeplineşte o anumită acţiune, are o preocupare sau un interes, este legat constant de obiceiul sau acţiunea exprimată de bază". Formează substantive şi adjective din substantive, adjective şi verbe.

- *ar (-er): blănar, cojocar, mătăsar, pădurar, tunar, podar, căluşar, străjer*; valoare depreciativă (*opincar, mămăligar, sforar, surtucar, cârnăţar*); neutralizat în: *Tăbăcari, Şelari;*
- *aş (-eş)*: *căruţaş, băieş, chiriaş, cimpoieş, ostaş, plăieş, călăraş, cercetaş, buclucaş;*
- *easă*: *bidinăreasă ,,chivuţă", cenuşăreasă, găinăreasă, lenjereasă;*
- *eţ (-ăreţ)*: *glumeţ, băgăreţ, petrecăreţ, călăreţ, băltăreţ, vorbăreţ;*
- *giu (-agiu)*: *camionagiu, cusurgiu, scandalagiu, toptangiu*; nuanţă peiorativă în: *pastramagiu*; neutralizare în: *Catargiu;*
- *ist*: *căminist, ceferist, paşoptist, unionist, angrosist, stelist, zeflemist;*
- *tor*: *apărător, cercetător, luptător, scriitor, trecător, vânzător*;
- *ier*: *bufetier, scutier, restanţier*.

b.2.1.1.5. **Sufixele pentru denumirea însuşirii** formează adjective şi, rar, substantive din substantive şi verbe. În cea mai mare parte a cazurilor schimbă categoria lexicogramaticală a bazei, punând în prim plan însuşirea caracteristică din obiecte sau acţiuni (asociată cu posesiunea, intensitatea, aproximarea, apartenenţa):

- *al*: *mormântal, săptămânal, vamal* (foarte multe cuvinte care par derivate cu acest sufix provin din alte limbi, îndeosebi din franceză: *anual, banal, cardinal, mondial* etc.);
- *ar*: *fugar, inelar* (foarte multe altele sunt împrumuturi sau adaptări: *familiar, insular, solar, valutar*);
- *aş*: *mărginaş, păgubaş, pizmaş, trufaş, zăcaş*;
- *at*: *guşat, mărgelat, moţat, pistruiat, pluşat*;
- *bil*: *apărabil, atacabil, demascabil, locuibil* (foarte multe împrumuturi*: comestibil, plauzibil, degradabil, audibil*);
- *esc*: *armenesc, bărbătesc, ingineresc, pământesc, prietenesc, turcesc*; neutralizare în: *Popescu, Dăscălescu*;
- *iu*: *arămiu, cireşiu, brumăriu, plumburiu*;
- *os (-cios)*: *bănos, bucuros, mătăsos, arătos, negricios*;
- *tor*: *ascultător, chinuitor, dator, triumfător, uluitor*.

b.2.1.1.6. **Sufixele pentru denumirea instrumentelor** sunt, semantic, corelate cu cele care desemnează agentul, în sensul că se referă la unealta, locul, încăperea (deci la un obiect neînsufleţit) desfăşoară o acţiune (în sensul larg). Bazele la care se ataşează sunt substantive şi verbe, iar cuvintele rezultate sunt substantive. A se observa că unele sufixe sunt omonime cu cele de agent:

- *ar: brăzdar, cenuşar, grânar, porumbar;*
- *niţă: botniţă, piperniţă, zaharniţă;*
- *tor (-toare): dormitor, ştergător, tocător, afumătoare, clocitoare, scăldătoare, strecurătoare, vânturătoare, zăcătoare;*
- *uş: astupuş* „dop”, *răzuş* „instrument cu care se răzuieşte ceva”, *învârtecuş, ţăpuş.*

b.2.1.1.7. **Sufixele pentru denumiri abstracte** sunt foarte diverse. Caracteristica lor principală este că unifică denominativ clase de obiecte, însuşiri, acţiuni, substantivizându-le. Sunt foarte active în lexicul literar. Cel mai frecvent arată rezultatul acţiunii sau însuşirii (starea sau obiectul rezultat).

- *are: adunare, aşezare, cuvântate, gustare, informare, înfăţişare, prezentare, urare, vânzare;*
- *ere: abatere, cerere, culegere, părere, putere. scriere, vedere;*
- *ire: amăgire, clădire, gândire, înmulţire, pregătire, unire, vorbire;*
- *ătate (-etate, -itate)*: *bunătate, greutate, noutate, străinătate* (foarte multe împrumuturi romanice sunt modelate după acest sufix*: abilitate, banalitate, generalitate, legalitate, necesitate*);

- *eală*: *amorțeală, croială. făgăduială, greşeală, iuțeală, îndrăzneală, oboseală, răceală, sfială,* (în)*vălmăşeală;*
- *ie*: *boierie, cărăuşie, cumetrie, domnie, feciorie, măgărie, omenie, preoție, sclavie* (din substantive); *duioşie, mândrie, prostie, sărăcie, tărie, veşnicie* (din adjective); *cununie, călătorie* (din verbe);
- *ărie*: *copilărie, jucărie, meschinărie, comicărie;*
- *anță (-ență, -ință)*: *cutezanță, speranță, corigență, adeverință, căință, dorință, obişnuință, suferință, voință* (aceste sufixe modelează foarte multe împrumuturi romanice: *alianță, concordanță, creanță, afluență, rezistență*);
- *ime*: *adâncime, cruzime, grosime, lungime, vechime, treime;*
- *ism*: *muntenism, gândirism, paşoptism, lichelism, țărănism* (foarte multe împrumuturi care au acelaşi model: *bigotism, catolicism, oportunism, simbolism*);
- *ură (-tură)*: *arsură, cotitură, întorsură, secătură, zgârietură, căzătură, întorsătură, ştersătură*.

b.2.1.1.8. **Sufixele colective** servesc pentru denumirea unei colectivități (de lucruri sau ființe):
- *ărie*: *bostănărie, rufărie, viespărie;*
- *ăraie*: *apăraie, colbăraie, fumăraie, lăcăraie;*
- *et*: *brădet, cuconet, făget, tineret*; neutralizare în: *Făget, Peret;*
- *ime*: *boierime, dăscălime, funcționărime, tinerime, țărănime;*
- *iş*: *aluniş, mărăciniş, păltiniş, zmeuriş*; neutralizare în: *Păltiniş;*
- *işte*: *arinişte, cânepişte, porumbişte, privelişte, rarişte*.

b.2.1.1.9. **Sufixe care indică proveniența** (**originea locală**):
- *ar*: *morenar (< Moreni), tismănar (< Tismana*);
- *aş*: *liniaş, mărginaş, unguraş*;
- *ez*: *albanez, francez, bavarez, tirolez, londonez*;
- *it*: *moscovit*;
- *iot*: *cipriot, sofiot, mangaliot, fanariot*;
- *ac*: *austriac, prusac*;
- *ian*: *georgian, canadian, brazilian, indian*.

b.2.1.1.10. **Sufixele pentru indicarea modalității** sunt specializate pentru formarea de adverbe din substantive, adjective şi verbe.
- *eşte*: *bărbăteşte, greceşte, nebuneşte, omeneşte*;
- *iş (-âş)*: *boldiş, cruciş, pieptiş, pieziş, târâş*;
- *mente*: *singularmente*.

b.2.1.1.11. **Alte categorii de sufixe**. Discutabile sunt categoriile **de sufixe privind denumirea populară a plantelor**, respectiv a **animalelor** şi a celor care **servesc pentru formarea numelor proprii de persoane**. Acestea nu sunt categorii semantice, ci sunt categorii onomasiologice (gruparea lor are la bază sensul rădăcinii, deci referentul, nu sensul sufixului). În general, cele trei categorii folosesc sufixe din diverse clase semantice. E drept că un anumit specific are fiecare din categorii. Denumirile de plante folosesc, îndeosebi, **sufixe diminutive** (*toporaş, ghiocel, zorea, lumânărică, lăcrămioară, garofiţă, lămâiţă, cerceluş, părăluţă*). Denumirile de animale cuprind, mai ales, sufixe care denumesc **agentul** (*lopătar, lipitoare, bătăuş, pescăruş, şorecar*). Numele proprii de familie folosesc **sufixele pentru denumirea însuşirii** (în primul rând *–escu*, având sensul „care aparţine de sau descinde din...”: *Ionescu, Popescu, Alexandrescu* etc.) şi pe **cele care arată proveniența locală** (de cele mai multe ori: *-eanu*: *Deleanu, Văleanu, Câmpeanu, Olteanu* etc.). Interesant este că, o dată specializate în funcţii onomastice, aceste sufixe pot alterna, pierzându-se sensul originar (*Cornescu – Corneanu, Codrescu – Codreanu, Craiovescu – Craioveanu, Grecescu – Greceanu, Iacobescu – Iacobeanu, Teodorescu – Teodoreanu*).

b.2.1.2. **Falsele sufixe (sufixoidele)** sunt formanţi care au în comun cu sufixele poziţia enclitică şi lipsa de autonomie funcţională (nu pot apărea autonom în enunţ), dar care se deosebesc de acestea prin sensul denotativ, referenţial (sunt, aşa cum se mai spune, **entităţi autosemantice**); faptul se datoreşte provenienţei lor din cuvinte „pline” (substantive, adjective, verbe etc.) greceşti (şi mai rar, latineşti), în comparaţie cu sufixele care provin îndeosebi din prepoziţii (având, ca şi ele, sens relaţional). Acestea sunt, printre altele, argumente care-i fac pe unii specialişti să le considere **elemente de compunere** (sunt numite, alături de falsele prefixe, **elemente de compunere savantă**). Exemplu: *crom* (gr. *khroma* „culoare, coloranţi, pigmentaţie) se regăseşte în cuvintele ***monocrom***, ***policrom***, în care aduce sensul menţionat, dar nu poate apărea în limba română ca termen de sine stătător. Sufixoidele, deşi sunt la bază cuvinte greceşti (sau latineşti), sunt împrumutate din limbi moderne de cultură, unde funcţionează, tot ca false sufixe, în termeni internaţionali. În română sunt localizate în terminologiile de specialitate, dar multe dintre cuvintele formate cu ajutorul lor au pătruns în lexicul cultural general. Marea majoritate a acestor cuvinte sunt termeni internaţionali, cele formate în limba română fiind rare. Numărul sufixoidelor din cuvintele folosite în limba română este foarte mare,

apropiindu-se, cel puțin, de cel al sufixelor. Multe dintre ele, însă, constituie numai câte un cuvânt-două, strict specializate la un domeniu îngust. Unele, însă, sunt utilizate în mai multe ramuri de ştiință, formând, de aceea, un număr mai mare de cuvinte noi. Înțelegerea sensului lor condiționează înțelegerea şi sistematizarea terminologiilor tehnico-ştiințifice, chiar dacă nu sunt active în limba română. Dăm mai jos o listă a câtorva dintre cele mai răspândite sufixoide, precizând în paranteză limba din care provin (de regulă, greaca):

- *algie* (gr,) „durere, suferință": *nevralgie, adenalgie (aden, glantă);*
- *agogie* (gr,): „conducere, îndrumare, orientare, educare": *pedagogie;*
- *antrop* (gr.) „ființă umană, om": *mizantrop, pitecantrop, filantrop;*
- *arh* (gr.) „conducător, şef, căpetenie, îndrumător": *ierarh, monarh;*
- *arhie* (gr.) „putere, stăpânire, conducere": *monarhie, plutarhie, anarhie;*
- *atlon* (gr.) „probă fizică, exercițiu": *biatlon, pentatlon, decatlon;*
- *bar* (gr.) „greutate, presiune": *isobar;*
- *cenoză* (gr.) „asociație, comunitate, convietuire": *zoocenoză, biocenoză, agrocenoză;*
- *cid* (gr.) „care omoară, care distruge, care opreşte": *bactericid, insecticid, genocid, paricid*;
- *cromie* (gr.) „culoare, colorație, pigmentație": *monocromie, policromie, autocromie*;
- *caust* (gr.) „ardere, incinerație": *holocaust*;
- *cefal* (gr.) „cutie craniană, craniu": *bicefal, macrocefal, autocefal*;
- *centric* (gr.) „situat în centru, central": *egocentric, concentric, excentric, acrocentric*;
- *crație* (gr.) „putere, conducere": *autocrație, democrație, birocrație, plutocrație*;
- *cronie* (gr.) „timp, durată, temporalitate, evoluție": *anacronie, diacronie, sincronie, protocronie*;
- *dox* (gr.) „idee, părere, opinie": *ortodox, paradox*;
- *drom* (gr.) „drum, cursă, sens, direcție": *aerodrom, velodrom, autodrom, hipodrom, astrodrom*;
- *estezie* (gr.) „senzație, sensibilitate, perceptibilitate": *anestezie, radioestezie, sinestezie*;

- *fag* (gr.) „care mănâncă, care consumă”: *antropofag, cronofag, energofag*;
- *fer* (gr.) „care poartă, care conduce, care conține, care produce”: *aurifer, calorifer, petrolifer, metalifer, somnifer, balsamifer*;
- *fil*[1] (gr.) „iubitor de, care preferă, care prezintă afinitate pentru...”: *francofil, calofil, bibliofil, antropofil, românofil*;
- *fil*[2] (-filă) (gr.) „frunză, foaie”: *clorofilă*;
- *fob* (gr.) „care urăşte, care nu poate suferi, care se fereşte de...”: *anglofob, hidrofob. agorafob, claustrofob, fotofob*;
- *for* (gr.) „care poartă, care susține, care conține, purtător, suport, bază”: *hidrofor, cartofor, semafor*:
- *fug* (lat.) „care respinge, care alungă, care fuge, care se îndepărtează”: *ignifug, vermifug*;
- *gen* (gr., lat.) „care produce, care generează, care naşte, care agreează”: *oxigen, biogen, eugen(ie), acidogen, alogen, amfigen, hidrogen, autogen*;
- *gon* (gr.) „unghi, colț, muchie”: *poligon, pentagon, hexagon, heptagon*;
- *grafie* (gr.) „scriere, înregistrare, diagramă”: *ortografie, caligrafie, biografie, monografie, geografie*;
- *gramă* (gr.) „scriere, inscripție, înregistrare, grafie, schemă”: *ortogramă, cardiogramă, cablogramă, fotogramă, aerogramă*;
- *iatrie* (gr.) „tratament, medicație”: *pediatrie, geriatrie*;
- *id* (-idă) (gr.) „în formă de, cu aspect de”: *paraboloid, huma-noid, android, antropoid*;
- *-log* (gr.) „savant, specialist”: *biolog, antropolog, astrolog, teolog, entomolog, lexicolog, fonolog*;
- *-logie* (gr.) „ştiință, studiu, cercetare”: *mineralogie, cardiologie, epistemologie, urologie, arheologie*;
- *-manie* (gr.) „obsesie patologică”: *piromanie, dipsomanie, aritmomanie*;
- *-manție* (gr.) „prezicere, divinitate”: *chiromanție*;
- *-metrie*[1] (gr.) „măsurare, evaluare”: *goniometrie, astronometrie, geometrie, sociometrie, trigonometrie*;
- *-mnezie* (gr.) „memorie, amintire”: *amnezie*;
- *-morf* (gr.) „cu aspect de, în formă de”: *amorf, polimorf, alomorf, amfimorf*;
- *-nom*[1] (gr.) „care conduce, care dirijează, care administrează”: *autonom, agronom, astronom*;
- *-nom*[2] (gr.) „parte, diviziune, termen”: *polirom*;

- *-nomie* (gr.) „regulă, principiu, conducere, distribuție”: *agronomie, autonomie, astronomie, anomie*;
- *-odonție* (gr.) „dinți, dantură”: *ortodonție, pedodonție*;
- *-onim* (gr.) „termen, nume, denumire”: *antroponim, antonim, omonim, paronim, sinonim, toponim, pseudonim, acronim*;
- *-oramă* (gr.) „spectacol, privelişte”: *dioramă, panoramă*;
- *-par* (lat.) „care naşte, care produce”: *ovipar, vivipar*;
- *-pat* (gr.) „care suferă, suferind”: *cardiopat, psihopat, nevropat*;
- *-pod* (gr.) „suport, picior, peduncul”: *gasteropod, miriapod, calapod, pseudopod*;
- *-pter* (gr.) „aripă, aripioară”: *coleopter, elicopter*;
- *-semie* (gr.) „sens, semnificație”: *monosemie, polisemie, ortosemie*;
- *-scop* (gr.) „indicator, observator, vizual”: *microscop, horoscop, diascop*;
- *-scopie* (gr.) „examinare, explorare, investigare, imagine”: *radi-oscopie, pneumonie, artroscopie*;
- *-stat* (gr.) „tehnică, procedeu tehnică”: *agrotehnie, antropotehnie, zootehnie*;
- *-terapie* (gr.) „tratament, medicație, vindecare”: *hidroterapie, psihoterapie, chimioterapie, fizioterapie, autoterapie*;
- *-tip* (gr.) „model, exemplar”: *linotip, fenotip, prototip, arhetip, agrotip*;
- *-tomie* (gr.) „tăiere, secționare, incizie”: *dihotomie, trihotomie, pleurotomie, apendictomie*;
- *-urg* (gr.) „creator, lucrător”: *chirurg, demiurg*;
- *-valent* (gr.) „care valorează, valență”: *monovalent, bivalent, polivalent, ambivalent*;
- *vor* (lat.) „care înghite, care roade, care mănâncă”: *carnivor, omnivor*;
- *-zofie* (-sofie) (gr.) „știință, cunoaştere”: *filozofie, teozofie, antropozofie*.

b.2.1.3. **Derivarea regresivă** (sau **inversă**) este un procedeu mai greu de depistat. El constă în formarea de cuvinte noi prin îndepărtarea din cuvântul de bază (care este deci un derivat) a afixelor (sau numai a unui afix) pe care acesta le conține. Are o arie de sistematizare mai redusă ca amploare, dar mai intensă decât a derivării progresive (cea care se realizează prin adăugarea unor afixe la baza lexicală).

Un exemplu de derivat regresiv îl reprezintă *a regiza* (format prin eliminarea sufixului *-or* din *regizor*), printr-un proces invers decât

s-a constituit *dirijor* de la *a dirija*. Se observă că operația mintală care a permis această mutație este **analogia**, strâns implicată în general în sistematizarea unei mulțimi (care e, în cazul nostru, lexicul).

Forța acestui procedeu se dezvăluie prin faptul că se aplică, e drept rar, şi unor segmente interpretate greşit ca sufixe, creând situații de **pseudoderivare regresivă** (a *mitropoli* din împrumutul slav *mitropolit*, analizat ca participiu de tipul *desăvârşit*).

Derivarea regresivă poate fi constatată numai prin investigarea istorică a perechilor analogice (important fiind dacă termenul simplu sau cel purtător de sufix a intrat primul în limbă). Din perspectiva vorbitorului comun actual, ea se prezintă identic cu derivarea progresivă. Pentru specialişti, distincția este însă importantă, având implicații de ordin metodologic şi practic (paradigmă gramaticală, compatibilitate semantică etc.).

Substituția de afixe poate fi considerată o formă a derivării regresive (deşi unii autori tratează cele două fenomene separat). De exemplu, *despleti* nu este format prin adăugarea prefixului *des-* la baza *plete*, ci prin înlocuirea prefixului *în-* cu prefixul *des-*, prin analogie cu *închidere – deschidere*; corigență este format prin substituirea sufixului *– ent* din *corigent*, prin analogie cu *absent – absență*.

Derivarea regresivă este clasificată în funcție de baza de pornire (invers decât s-a procedat la derivarea progresivă), care poate fi substantiv, adjectiv sau verb.

Derivarea postsubstantivală este destul de diversă, cuprinzând şi situații de pseudoderivare regresivă:

- **eliminarea sufixului** *-ă* (cu valoare moțională), *moş < moaşă*, *nan < nană, mâț < mâță, pisic < pisică, Brânduş < Brânduşă, Cristin < Cristina* (prin analogie *cu fecior – fecioară, văr – vară, Adrian – Adriana*); *alun < alună, măslin < măslină, portocal < portocală* (după modelul *păr – pară*);
- **eliminarea pseudosufixului** *-ie* (din neologisme care deci nu aveau acest sufix dobândit în limba română): *a gelozi < gelozie, ortoped < ortopedie, ecolog < ecologie*;
- **eliminarea sufixului infinitival** (care a avut rol de substantivizare); *aniversa < aniversare, radiofica < radioficare, comunica < comunicare*;
- **postsubstantivale cu origine multiplă**: *a picta < pictor, pictură* (prin analogie cu *a sculpta – sculptor – sculptură*); *a candida < candidat, candidatură; a audia < auditor, audiție, audient, audiență, a transla < translator, translație*.

Derivarea postadjectivală este mai puțin frecventă:

- **eliminarea sufixului** (*-a)t* sau *–it(t*) de la adjective cu aspect participial (majoritatea sunt la origine derivate de la substantive sau împrumutate ca atare din altă limbă): *a bruma < brumat < brumă), desăvârşi < desăvârşit, a vărga < vărgat < vargă*);
- **verbe extrase din adjective negative**: *nedumeri < nedumerit* (ajutat şi de *nedumerire), a nemulțumi < nemulțumit* (sprijinit şi *de nemulțumire*), *nesocoti < nesocotit* (şi *nesocotire*).

Derivarea postverbală are ca rezultat, în cele mai multe situații, substantive (numite postverbale sau deverbative). Unele dintre acestea coincid cu radicalul verbal (sau al variantei sale mai frecvente), încadrându-se în categoria **substantivelor neutre** (*auz < auzi, cânt < a cânta, cuget < a cugeta < învăț < a învăța, omor < a omorî, sărut < a săruta, trai < a trăi*); altele primesc desinența *– ă*, intrând în rândul **femininelor** (după modelul *falâ < făli, pagubă < păgubi*); *ceartă < a certa, dovadă < a dovedi, joacă< a juca, odihnă < a (se) odihni, rugă < a (se) ruga, ură < a urî, veghe < a veghea*. Şi unele şi altele sunt, însă, semantic, abstracte, cu rol important în limba literară (mai ales cele formate de la verbe neologice: *accept<a accepta, avort < a avorta, dejun < a dejuna, denunț < a denunța, ramburs < a rembursa, speculă < a specula*). Multe dintre substantivele postverbale au **valoare poetică**: *rugă, cânt, alint, tremur*.

b.2.1.4. **Derivarea cu prefixe** are o amploare mai mică decât cea cu sufixe. Prefixele au un inventar mai redus şi o diversitate, de asemenea, diminuată. Morfologic, nu sunt prea complicate, formațiile prefixale păstrând întotdeauna categoria lexico-gramaticală a cuvântului-bază. Semantic, intră şi ele în relații de **polisemie** (*extraşcolar – extrafin*), **sinonime** (*nedisciplinat – indisciplinat*, *arhipopular – suprapopular*), **antonimie** (*îndoi – dezdoi, antebelic – posbelic*), **paronimie** (*ante-* şi *anti-; hiper-* şi *hipo-, inter-* şi *intra-, super-* şi *supra-*). Singura clasificare relevantă este, de asemenea, cea semantică.

b.2.1.4.1. **Prefixele care marchează intensitatea maximă** – se aplică adjectivelor şi substantivelor:

arhi-: *arhidiacon, arhipăstor, arhicunoscut, arhiduce, arhiplin*;

extra-: *extrafin, extraplat, extraordinar*;

hiper-: *hipersecreție, hipersensibil, hipertensiune, hiperaciditate*;

super-: *superputere, superproducție, superfin, superarbitru*;

supra-: *supraprofit, supratonaj, supranumerar, supraaglomerat, suprasolicitat, supraelastic, supraom*;

ultra-: *ultrademagog, ultraprogresist, ultrascurt, ultramarin*.

b.2.1.4.2. **Prefixele privative** – au sensul „fără", „lipsit de", „a lipsi de" şi sunt întâlnite mai ales la verbe şi, prin participii, la adjective.

- *des- (dez-, de-*) (face pereche antonimică cu *în-*, derivatele luând frecvent naştere prin substituire de sufixe): *descătuşa, desfrunzi, deznoda, dezamăgi, dejuga, desăra, deşuruba*. Este folosit la modelarea unor împrumuturi latino-romanice: *dezarma, dezbate, descuraja, destinde, decolora, deversa.*

b.2.1.4.3. **Prefixele negative** se deosebesc de cele privative prin faptul că nu presupun existența anterioară a elementului negat (a se compara *nelipit* cu *dezlipit*). Formează îndeosebi adjective, substantive şi adverbe:

- *ne-*: este foarte productiv, din această cauză dezvoltând sensuri de o mare diversitate (*nedrept, necurat*, de exemplu, se raportează la sensuri conotative ale bazelor): *necredincios*, *nemuritor, neasemuit, neînduplecat, neadevăr, neregulă, neîncredere, nesupunere, negreşit, neîncetat*. Se suprapune uneori peste formații privative (*nedesfăcut, nedescoperit*), putând accepta intercalarea între el şi bază a adverbului *– mai- (nemaiauzit, nemaipomenit, nemaivăzut*). Unele verbe purtătoare ale prefixului *ne- (a nelinişti, a nemulțumi, a nesocoti*) sunt **derivate regresive** de la **pseudoparticipii** (*neliniştit, nemulțumit, nesocotit*);
- *in-/im-*: este un sinonim neologic al lui *ne-*: *indiscutabil, a indispune, impropriu, inadaptabil, impenetrabil*;
- *a-/an-*: *apoetic, anistoric, asexuat, amoral, apolitic*.

b.2.1.4.4. **Prefixele iterative** – folosite pentru exprimarea ideii de repetare (părți de vorbire: verbe şi adjective provenite din participii):

- *răs-/răz-*: a căpătat ca valori conotative **extinderea** (*răsfira, răzleț, răsfrânge*), **intensitatea prin repetare** (*răscoace, răsputeri, răsplăti*), **până la efectul contrar** (*răzgândi, răspopi, răstălmăci*) sau la **refacerea stării inițiale** (*răzbuna, răscumpăra*);
- re-: este foarte activ atât în limbajele de specialitate, cât şi în lexicul general: *realege, recăsătorit, reîncepe, reînființat, repus*. Se poate combina cu prefixe privative: *redescoperi, redescătuşa, redescreți, redezgropa*.

b.2.1.4.5. **Prefixele delocutive** – formează cuvinte noi pornind de la baze lexicale componente ale unor **locuțiuni**. De exemplu, *a înfăptui* provine din locuțiunea *a pune în fapt*, prefixul fiind, la nivelul bazei, prepoziție. Părțile de vorbire care beneficiază de rezultatele unor asemenea derivări sunt verbele, adjectivele, substantivele şi adverbele.

Diferențierea lexicogramaticală este opera sufixelor, care se asociază, de regulă, cu prefixele delocutive. În limba română actuală funcționează două prefixe de tip delocutiv (*în* – şi *de*-):

în- poate induce diverse sensuri, în funcție de tipul de locuțiune din care e desprins: „a pune, a introduce, a intra, a fi pus în ...” (*a înfățișa, a împerechea, a încredința, a înmănunchea, a învenina*); „a se face, a deveni, în chip de...” (*a închega, a îngheța, a înțepeni, a îmbuna, a îngroşa, a înroşi*); „a fi, a lua, a cuprinde, a prinde, a da în ...” (*a îmbrățișa, a se îndrăgosti, a însufleți, a se înzăpezi*).

de-: *a se dedulci, a deochea, a deosebi, a se depărta, a desăvârşi*.

b.2.1.4.6. **Alte prefixe** sunt întâlnite îndeosebi în **neologisme savante**, majoritatea împrumutate ca atare din lexicul internațional. Modul de formare este transparent şi în româneşte:

ante- (de origine latină) „înainte, dinainte”: *antebraț, antebelic, a antedata, antepenultim, antediluvian*;

anti- (de origine greacă) „contra, împotrivă”: *antinațional, anti-constituțional, antiderapant, antidrog, antiepidemic*;

bi- „doi, dublu, de două ori”: *bivalent, bisăptămânal, bilunar, bicefal*;

circum- „în jur, împrejur”: circumscripție, circumstanță, circumvoluție;

con- (com-, co-): *coarticula, coautor, coexista, consătean, confrate, compatriot*;

contra- „împotrivă, în față, în corelație cu”: *contragreutate, contraindicat, a contraveni, contraamiral*;

ex- „scos în afară”: *excentric, a exceda, a exmatricula, exoftalmic, a exclude*;

extra- „exterior, în afară”: *extracelular, extraşcolar, extralingvistic*;

hipo- „sub măsură, foarte mic, foarte puțin”: *hipoaciditate, hipoacuzie, hipotensiune*;

inter- „între, dintre, în corelație cu: *interactiv, interuniversitar, interjudețean, intervocalic, interurban*;

intra- „înăuntru”: *intraglandular, intramuscular, intravenos*;

intro- „înăuntru, în interior”: *introducere, introspecție, introvertit*;

post- „după”: *postbelic, postdiluvian, a postpune*;

pre- „înainte de”: *a premerge, a presimți, preşcolar, preuniversitar, prenatal*;

sub- „dedesupt, în raport de subordonare cu”: *a subaprecia, a subestima, a subînchiria, subînțeles, suburban*.

b.2.1.5. **Falsele prefixe (prefixoidele)** se aseamănă cu prefixele prin poziția proclitică şi prin lipsa de autonomie funcțională, dar se

deosebesc de ele prin sensul denotativ (pe care-l păstrează din limba de origine, de obicei greaca veche, unde erau cuvinte de sine stătătoare). Sunt întâlnite cel mai adesea, ca şi sufixoidele, în termeni cu circulaţie internaţională şi, mult mai rar, în cuvinte formate în româneşte (de multe ori, termenii sunt constituiţi, printr-o compunere *sui generis,* numai dintr-un prefixoid şi un sufixoid, fiind deci lexemoide – un fel de cuvinte „apatride"):

acva- (lat.) „apă, acvatic": *acvacultură, acvanaut, acvastat*;

adeno- (gr.) „glandă, ganglion": *adenografie, adenogramă, adenomegalie, adenopatie, adenotomie*;

aero- (gr.) „aer, oxigen, atmosferă, gaz": *aerobiotic, aerodinamic, aerodrom, aerofagie, aerofobie, aerogară, aerogramă, aerosol*;

agro- (gr.) „ogor, câmpie, agrar, agricol": *agrometeorologie, agronom, agronomie, agropedologie, agrozootehnie*;

alo- (gr.) „altul, diferit, deosebit, alternare": *alocromatic, alocronic, alofazie, alogen, alofon, alomorf, aloterm*;

antropo- (gr.) „fiinţă umană, om, uman, omenesc": *antropocentric, antropofag, antropofob, antropofil, antropogen, antropologic, antroposferă, antropozofie*;

api- (lat.) „albină, de albină, albinărit": *apicultură, apifug, apiterapie*;

auto[1]*-* (gr.) „însuşi, singur, de la sine, spontan, automat": *autobiografie, autocefal, autoadministra, autoconservare, autonomie, autocraţie*;

auto[2]*-* (romanic) „care se referă la automobil": *autobuz, autocar, autocamion, autodrom, autogară, autostradă*;

balneo- (lat.) „băi, balnear": *balneologie, balneoterapie*;

biblio- (gr.) „carte, de cărţi": *bibliofil, bibliografie, bibliologie, bibliotecă, biblioteconomie*;

bio- (gr.) „viaţă, fiinţă vie": *biocenoză, biociclu, biografie, biologie, biogramă, biometrie, bioplasmă, bioterapie, biopsie, biosferă;*

calo- (gr.) „frumos, simetric": *calofile, caligrafie, calofonie;*

kineto- (gr.) „mişcare, mobilitate": *kinetoscop, kinetoterapie;*

cosmo- (gr.) „lume, univers": *cosmodrom, cosmogonie, cosmografie;*

cromo- (gr.) „timp, durată, temporalitate": *cronografie, cronologie, cronometrie, cronoscop;*

demo- (gr.) „popor, populaţie, colectivitate": *democraţie, demografie, demoscopie;*

eco[1]*-* (gr.) „casă, locuinţă, mediu înconjurător, proprietate": *ecogeneză, ecografie, ecologie, ecosferă, economie, ecotip, ecotop;*

fito- (gr.) „plantă, vegetaţie, floră": *fitocenoză, fitofag, fitonomie;*

foto- (gr.) „lumină": *fotofil, fotofobie, fotogen, fotografie, fotogramă;*

geo- (gr.) „pământ, sol, teluric”: *geografie, geologie, geodezie, geometrie, geosferă, geospeologie;*

helio- (gr.) „soare, lumină, solar”: *heliocentric, heliograf, helioscop;*

hemo- (gr.) „sânge”: *hemocultură, hemofile, hemogramă, hemostatic, hemoptizie, hemoragie;*

hidro[1]*-* (gr.) „apă, lichid, acvatic”: *hidrodinamic, hidroliză, hidrofobie, hidrofug, hidrograf, hidronim, hidrosferă, hidrotehnică;*

hipo- (gr.) „cal, cabaline”: *hipodrom, hipotracțiune, hipologie, hipometrie;*

homo-/omo- (gr.) „asemănător, identic, acelaşi”: *homocromie, omofon, omograf, omonim, omogen, omolog, homograf, omoterm;*

izo- (gr.) „egal, de acelaşi fel, echivalent”: *izobar, izomorf, izoglosă, izomer, izometrie, izotermă;*

macro- (gr.) „mare, enorm”: *macrocefal, macrobiotică, macrocosmos, macroscop;*

micro- (gr.) „mic”: *microbiologie, microcefal, microcosm, microclimă, microfite, microscop;*

mono- (gr.) „unic, singur, o dată”: *monocrom, monocultură, monolit, monogam, monoftong, monosemantic, monoton, monovalent;*

multi- (lat.) „mulți, multe”: *multicelular, multiform, multiflor, multilateral, multinațional;*

orto- (gr.) „drept, corect, adevărat”: *ortodox, ortoepie, ortografie, ortoped;*

poli- (gr) „mult, numeros”: *poliartroză, policrom, poliedru, polifonic, polisemantic, poligam, polimorf, polisportiv, politehnic;*

pseudo- (gr.) „fals, aparent”: *pseudocefal, pseudoştiinţă, pseudonim;*

psiho- (gr.) „suflet”: *psihochinezie, psihochirurgie, psihogen, psihogramă, psihologie, psihometrie, psihiatrie, psihomotor, psihopatie;*

stereo- (gr.) „solid, în relief, tridimensional”: *stereocite, stereofil, stereofonie, stereogramă, stereognozie, stereografie, stereoscop;*

tauto- (gr.) „la fel, identic”: *tautofonie, tautogramă, tautologie, tautometrie;*

tele[1]*-* (gr.) „departe, de la distanță”: *teledinamie, telecomandă, telepatie, telegraf, telescop, televizor, teledetecție, televorbitor;*

tele[2]*-* (gr.) (izolat din televiziune): *telejurnal, telecinema, telerama, telespectacol, teletext, telespectator;*

termo- (gr.) „căldură, temperatură”: *termodinamie, termofil, termofile, termogeneză, termogramă, termometru, termoreglare;*

xeno- (gr.) „străin, parazit”: *xenobioză, xenofil, xenofob, xenomanie;*

zoo- (gr.) „animal, animalier”: *zoochimie, zoocultură, zoofag, zoofite, zoologie, zoomorf, zootehnie, zooterapie.*

b.2.1.6. **Interfixele** sunt particule situate între temă şi sufix, dar care nu pot fi considerate nici una, nici alta. Ele sunt, de fapt, „reziduuri" ale unor alte categorii (desinenţe, articole etc.). De exemplu, *-ur-* din *colţuros,* aflat între tema *colţ-* şi sufixul *-os,* nu aparţine nici temei (pentru că nu se regăseşte la ceilalţi membri ai familiei lexicale: *colţat, a încolţi* etc.), nici sufixului (care la alte derivate nu-l conţine: *bănos, câinos, ierbos* etc.). Deşi este, la origine, desinenţa de plural *(colţuri),* în *colţuros* nu mai îndeplineşte această funcţie, încât se află la mijlocul cuvântului, iar acesta are deja o desinenţă (desinenţa zero), limba română neadmiţând două desinenţe simultan. În aceeaşi situaţie se află *-ul-* din *cerculeţ, geruleţ, frunzuliţă, grăsuliu* etc. (care este un fost articol), *-ar -/ăr* – din *băgăreţ, certăreţ, zâmbăreţ, iubăreţ* (proveniența acestei particule este mai puţin clară). Uneori, derivatele cu interfixe funcţionează în paralel cu aceleaşi derivate fără interfixe *(colţuros – colţos, cucuţ – cuculeţ, geruţ – geruleţ),* ajungându-se la specializări semantice ale fiecărei forme (*colţuros* se referă la aspectul fizic, *colţos* la comportamentul psihosocial).

Lingviştii români consideră aceste particule ca mijloace de formare a unor sufixe dezvoltate *(-os > uros)* sau a unor teme dezvoltate *(colţ- > colţur-).*

b.2.1.7. **Derivarea parasintetică** înseamnă constituirea de cuvinte noi prin adăugarea la cuvântul-bază a unui **sufix** şi a unui **prefix,** acesta din urmă fiind, în limba română, formantul dominant pentru astfel de derivate. Cele două afixe pot fi ataşate simultan (unii specialişti consideră derivate parasintetice numai aceste formaţii), ca în *îmbărbăta, încheia, desclea, înveşmânta etc., sau succesiv, ca în descuietoare, încuietoare, desperechere, împerechere, deznodământ, îmbucurător, conlocuitor, demâncare, neascultător, preacuvios, răsturniş, strămoşesc* etc. Există şi derivate parasintetice formate **prin derivare regresivă şi derivare progresivă cu sufixe:** *cântuleţ (cânt + uleţ), crezământ (crez + ământ), ruginiu (rugină + iu).*

Extinzând foarte mult conceptul, pot fi considerate derivate parasintetice **formaţiile mixte** obţinute **prin derivare şi compunere** *(autostopist, mărinimie, navomodelism, răsalaltăieri),* inclusiv **prin compunere** din **abrevieri şi derivare** *(ceferist, fesenist, peneţist).*

b.2.2. **Compunerea** este procedeul de formare a unui cuvânt nou prin combinarea a două sau mai multe cuvinte existente în limbă. Exemple: *tata-mare, floarea-soarelui, apă-de-plumb, baba-oarba*. Cuvintele compuse au câteva caracteristici care le deosebesc de

îmbinările libere de cuvinte sau de unităţile frazeologice: 1. denumesc un **referent diferit** faţă de cel denumit de cuvintele-bază (a se vedea obiectul denumit de floarea-soarelui, deosebit evident de *floare* şi *soare*); 2. au o **structură fixă,** componenţii neputând fi combinaţi altfel (nu putem spune, fără să schimbăm sensul, *marele tata*); 3. se comportă ca o **unitate morfosintatică** *(„tulpina florii-soarelui", „am cultivat floarea-sorelui", „se vede din floarea-soarelui").* Aceste caracteristici nu sunt însă în toate cazurile prezente, unitare şi uşor de demonstrat: **motanul încălţat** poate fi cuvânt compus, când ne referim la personajul din poveste, şi îmbinare liberă, în alte situaţii; flexiunea poate afecta **una din componente** *(florii-soarelui, bunăstării),* **ambele componente** *(bunei-credinţe)* sau **nici una din componente** *(unui făt-frumos);* relaţiile sintactice se pot baza pe **subordonare** *(vorbă-lungă, gura-leului)* sau pe **coordonare** *(puşcă-mitralieră, liber-democrat);* componentele pot fi **din aceeaşi parte de vorbire** *(ochiul-boului)* sau **din părţi de vorbire diferite** *(bunăcreştere, bineînţeles).*

Gradul de contopire a elementelor componente poate fi diferit: a. **compunerea aparentă,** realizată **prin juxtapunere** *(iarbă-mare, argint-viu, cerul-gurii, Valea Lungă)* sau **prin joncţiune** *(bou-de-baltă, drum-de-fier, şarpe-cu-clopoţei);* b. **Sudura completă** sau **aglutinarea** *(vinars, bunăvoinţă, niciodată, locotenent).*

Cel mai important criteriu de clasificare a compuselor este cel sintactic. Acesta se referă la relaţia sintactică dintre componenţi şi la funcţia sintactică a elementului determinat (în cazul relaţiei de subordonare).

b.2.2.1. **Compunerea prin subordonare (hipotaxă)** se poate realiza printr-o funcţie atributivă, completivă sau circumstanţială. Elementele componente pot fi substantive, adjective, verbe, adverbe (şi, mai rar, numerale, prepoziţii, conjuncţii), iar cuvintele rezultate – substantive, adjective, numerale, verbe, adverbe, pronume, prepoziţii, conjuncţii şi chiar interjecţii.

Substantivele formate prin subordonare atributivă adjectivală: *bot-gros, făt-frumos, vorbă-lungă, apă-tare, Marea Neagră, bunăvoinţă, rea-voinţă* (antepunerea adjectivului e excepţie).

Substantive formate prin subordonare atributivă substantivală în genitiv: *floarea-soarelui, gura-leului, Vatra Dornei.*

Substantivele formate prin subordonare atributivă substantivală în acuzativ cu prepoziţie: *apă-de-plumb, floare-de-colţ, viţă-de-vie, viperă-cu-corn, untdelemn, Gara de Nord.*

Substantive formate prin subordonare completivă directă: *fluieră-vânt, încurcă-lume, papă-lapte, gură-cască* (a se observa că

formațiile sunt dislocări din context, funcționând netipic ca substantive, fapt ce face să nu accepte flexiune).

Substantive formate prin subordonare circumstanțială: *ducă-se-pe-pustiu, ieftin-la-mălai, bun-de-lucru, scump-la-tărâțe.*

Adjective formate prin subordonare atributivă (termenul determinat e un nume de culoare, iar termenul adăugat este închis/deschis sau un nume de culoare): *roşu-închis, verde-foarte deschis, galben-portocaliu, albastru-siniliu.*

Adjective formate prin subordonare circumstanțială față de un adjectiv verbal: *binevenit, bine crescut, drept-credincios, răufăcător, clarvăzător, atotputernic*.

Adjective formate din sintagme cu prepoziții/adverbe sau din propoziții: *cuminte, cumsecade.*

Numeralele formate prin subordonare circumstanțială: *doisprezece* (şi celelalte numerale cardinale de la 11 la 19).

Numeralele formate prin subordonare atributivă: *douăzeci* (şi celelalte din seria zecilor de la 20 la 90), *tustrei, dintâi.*

Pronume: *oarecare, fiecare, oricine, orice, ceea ce.*

Verbe formate prin **subordonare circumstanțială:** *a binevoi, a binecuvânta.*

Adverbe: *astfel, oricum, devreme, câteodată, niciodată, ieri-seară, harcea-parcea, astă-noapte.*

Prepoziții: *de la, pe la, de pe, despre, fără de, de pe lângă, de până, pe la.*

Conjuncții: *aşadar, deşi, iacătă, pentru că, fiindcă, ca să, încât să, cum să.*

Interjecții: *nani-nani, tic-tac.*

b.2.2.2. **Compunerea prin coordonare (parataxă) formează substantive şi adjective.** Spre deosebire de compunerea prin subordonare, care este folosită în varianta naturală, populară a limbii, compunerea prin parataxă este caracteristică limbajelor culte, chiar savante. De altfel, o mare parte din formații au la bază modele internaționale. Sensul compuselor prin coordonare este o intersecție a conținuturilor componente *(puşcă-mitralieră, social-economic, româno-englez),* o nuanțare a termenului secund de către primul termen *(locotenent-colonel),* o caracterizare a primului termen de către al doilea *(mobilă-tip)* etc.

b.2.2.3. **Compuse prin falsă parataxă** sunt îndeosebi nume de locuri *(Târgu-Jiu, Piatra-Olt, Turnu-Severin, Ocna-Sibiu)* care, deşi la

origine sunt formate cu genitivul sau acuzativul *(Tîrgu-Jiului, Piatra-de-Olt, Turnu-de-la-Severin, Ocna-de-la-Sibiu),* au fost transformate pe cale administrativă după modelul unor toponime formate într-adevăr prin parataxă *(Bucureşti-Băneasa, Ploieşti-Vest, Sângeorz-Băi).*

b.2.2.4. **Compuse prin abreviere (sau cu abrevieri)** sunt de dată recentă (puține depăşesc granița secolului nostru). Pot fi realizate prin **combinarea unor silabe** din cuvintele componente *(Plafar = Plante farmaceutice),* **din silabe şi cuvinte** *(Mobilex = Mobilă export, ROMARTA = arta românească),* **din inițiale de cuvinte** *(CFR, PDSR, PNȚCD, PAC, PNL, CNSLR)* sau **din inițiale şi fragmente de cuvinte** *(TAROM = Transporturile Aeriene Române)*. Majoritatea sunt nume proprii. **Compusele prin inițiale** se pot scrie **cu sau fără punct** după fiecare literă şi se pronunță **cu accent pe ultima silabă. Celelalte compuse** se scriu **fără punct între litere** şi se **accentuează ca şi celelalte cuvinte** (pe ultima silabă: *TAROM;* pe penultima silabă: *ROMARTA* etc.). Aceste compuse au proliferat în ultimii ani, mai ales în domeniul numelor de firme.

Trunchierea unor cuvinte poate fi întâlnită şi la cuvintele simple, fiind o influență a limbii franceze. Jargonul şi argoul sunt cele mai receptive la astfel de formații: *profu (<profesorul), diriga (<diriginta), mate (<matematică), aero (<aerodinamică), foto (<fotografie), tele (<televizor), cinema (<cinematograf), taxi (<taximetru), dactilo (<dactilografie), metro (<metropolitan).*

Cuvintele compuse din limba populară sunt polisemantice şi au frecvent coloratură expresivă. Domeniile cele mai importante în care se găsesc sunt: **relații, funcții** sau **nume proprii de persoane** *(tata-mare, redactor-şef, Octav Pancu-Iaşi),* **plante** *(gura-leului, trei-frați),* **animale** *(câine-lup, viperă-cu-corn),* **lucruri** *(apă-tare,poale-n-brâu),* **dansuri şi jocuri** *(baba-oarba, ca-la-Breaza, popa-prostul),* **unități de măsură** *(cal-putere, electron-volt),* **timp şi spații** *(astă-seară, după-amiază, miazănoapte, nord-est),* **locuri** *(Balta Albă, Drăgăneşti-Olt, Piatra-Neamț, Dealul-Mare),* **sentimente, atitudini, stări şi aprecieri psihice** *(bine crescut, bunăvoință, binecuvântare, rea-voință, clarvăzător),* **însuşiri fizice** *(galben-auriu, albastru-închis, pursânge, surdomut)* etc.

b.2.3. **Conversiunea** (numită şi **schimbarea valorii gramaticale** sau **transpoziția lexicogramaticală**) denumeşte procedeul prin care un cuvânt trece de la o parte de vorbire la alta prin folosirea în anumite contexte specifice a noii părți de vorbire sau prin articulare, fără implicarea unor formanți lexicali. Unii specialişti o consideră o variantă

a derivării (pe care o numesc **improprie**), iar alții o problemă de funcție gramaticală (un **alolexem**), nelegată de vocabular. Un exemplu cunoscut de conversiune îl constituie trecerea adverbului *bine* pe poziție de substantiv *(„I-a făcut un bine")* sau de adjectiv *(„un bărbat bine").*

Mijloacele gramaticale care permit schimbarea valorii cuvintelor sunt de natură **morfologică (determinarea** sau **articularea)** ori **sintactică (distribuția în context).**

b.2.3.1. **Conversiunea prin determinare** (sau prin **articulare**) face posibilă trecerea oricărei părți de vorbire la substantiv: adjectivul *(frumos > frumosul, un frumos),* adverbul *(bine > binele, un bine),* verbul *(căutare > căutarea, o căutare; intrând > intrândul, un intrând),* numeralul *(doi > doi-ul, un doi),* pronume *(un oarecare),* interjecție („un *of* la inimă").

De menționat că foarte multe verbe la infinitivul lung, participiu sau supin au fost atât de mult utilizate ca substantive, încât s-au lexicalizat ca atare: *mâncare, cântare, alergare, intrare, ieşire, un rănit, nenorocitul, prăpăditul, mâncatul, spălatul, cititul, culesul, fumatul.*

b.2.3.2. **Conversiunea prin distribuție contextuală** duce cel mai adesea la **adjective** (din substantive: *moşneag, filosof, poet;* din participii: *avut, priceput, supărat, tăcut;* din gerunzii: *sângerândă, suferindă, tremurândă;* din adverbe, *„o femeie bine", „o scenă tare"*), la adverbe (din substantive: *„înghețat tun", „gol puşcă", „doarme buştean", „a ieşit glonț", „doarme ziua", „se plimbă seara";* din adjective: *„vorbeşte frumos", „se ridică uşor"*), la verbe (din interjecție: *haidem, haideți*).

O formă particulară de conversiune o constituie **transformarea unui nume propriu în nume comun** (numită în lucrările de onomastică **deonimie**), cel mai frecvent prin forma de feminin: *americă <America, olandă <Olanda, marghilomană <Marghiloman, damasc <Damasc*. Şi procesul invers, de **trecere a unui cuvânt comun în rândul numelor proprii (onimizare),** poate fi considerat conversiune, dacă nu se folosesc formanți lexicali: *Brad < brad, Olteanu < oltean, Pescarul < pescar, Grădinari < grădinari, Păltiniş < păltiniş, Dealu < dealu.*

b.3. **Calcul lingvistic** este un procedeu specific de îmbogățire a vocabularului aflat la interferența împrumutului cu creația internă. Cu ajutorul lui se formează cuvinte noi din materialul limbii române (rădăcini, afixe), dar după modele de structură lexicală străine. Exemple: *a întrevedea* (format din *între-* şi *-vedea,* după modelul fr.

entrevoir), *supraom* (format din *supra- şi -om,* după modelul germ. *Übermensch*), *masă rotundă* (expresie calchiată după fr. *table ronde*). Poate fi copiată şi **structura gramaticală:** rom. *a se teme* a devenit reflexiv prin influenţa sl. *bojati se* (este, deci, un **calc morfologic**), iar recţiunea verbului *a locui* cu complement direct („a locui o casă") este o imitaţie a fr. *habiter* (este un **calc sintactic**).

Există, de asemenea, **calcuri lexicofrazeologice** (*a face anticameră* reproduce structura expresiei fr. *faire antichambre,* dar şi forma internă a cuvântului *antichambre*) şi calcuri lexicogramaticale (gerunziile cu valoare adjectivală sau chiar substantivală, tip *suferind-suferindă,* după fr. *souffrant-souffrante*). Calcurile cuvintelor simple sunt **calcuri semantice,** adică imită complexul semantic al modelului străin. De pildă, rom. *lume,* care avea din latină numai sensul „lumină" (pe care, de altfel, l-a şi pierdut în timp), a dobândit sensul de „univers" sub influenţa sl. *sveat* (care înseamnă atât „lumină", cât şi „univers").

Cuvintele care copiază numai parţial modelul străin sunt numite **semicalcuri** sau, mai propriu, **calcuri parţiale** (*a surprinde* traduce numai partea a doua a fr. *surprendre*).

Calcul se deosebeşte de **împrumut** prin faptul că materialul folosit e românesc, iar de **traducere,** prin respectarea întocmai a structurii modelului (nu numai a sensului, cum se întâmplă în cazul traducerii). *Futurologie* din franceză a fost, de exemplu, împrumutat, ca *futurologie,* calchiat ca *viitorologie* şi tradus ca *ştiinţa viitorului*. Calcul lexical (de care ne ocupăm în secvenţa de faţă) poate fi, aşadar: de structură şi semantic.

b.3.1. **Calcul de structură** se referă evident la cuvintele cu structură analizabilă, derivate sau compuse.

Calcurile după derivate sunt cele mai numeroase. Pot fi derivate cu prefixe (*dezbate* <fr. *débattre; preşcolar* <fr. *préscolaire; subdezvoltat* < fr. *sous-développé,* engl. *underdeveloped*), cu sufix (*întâietate* <fr. *primauté, stingător* < fr. *extincteur*) sau parasintetice (*deznodământ* < fr. *dénovement, a înlănţui* < fr. *enchaîner*).

Calcurile după compuse sunt mai rare decât cele după derivate. Pot fi: **totale** (*anotimp* < germ. *Jahreszeit, cal putere* < engl. *horsepower, OZN* < engl. *UFO*) sau **parţiale** (*a maltrata* <fr. *maltraiter, semifinală* <fr. *démifinale*).

b.3.2. **Calcul semantic** (numit şi **împrumut parţial**) reprezintă adoptarea de către cuvântul românesc a unui sens nou, preluat de la modelul său străin (împreună cu care are deja cel puţin un sens comun,

care constituie „pivotul” transferului). Fenomenul se produce, evident, între cuvinte polisemantice. Un exemplu îl constituie sensul „tablou pictat” al cuvântului *pânză,* sub influența fr. *toile* (împreună cu care avea în comun sensul de „țăsătură făcută din fire de in, bumbac, cânepă etc.”). Alte exemple: *foaie* (sensul de „ziar”, după germ. *Blatt* şi fr. *feuille*), *nebun* („piesă la jocul de şah”, după fr. *fou*), *rădăcină* (accepțiile lingvistice şi matematice), după fr. *racine*.

Calcurile sunt foarte frecvente în terminologiile tehnico-ştiințifice (fireşte, pe lângă împrumuturi), unele având caracter internațional: *mărul lui Adam* (fr. *pomme d'Adam,* germ. *Adamsapfel* etc.), *unde ultrascurte* (fr. *ondes ultra-courtes,* engl. *ultra-shortwaves* etc.), *Renaştere* (fr. *Renaissance,* it. *Rinascimento* etc.), *război rece* (fr. *guèrre froid,* engl. *coldwar,* rus. *holodnaia voina* etc.).

Amploarea îmbogățirii şi modernizării lexicale a limbii române datorată calcului este mai mare decât se crede. Acest procedeu este foarte activ, îndeosebi în etapa modernă a limbii, când a operat la serii întregi de cuvinte (prin copiere totală sau parțială). Exemple: majoritatea verbelor din familia lui *a ține* (calchiate după latina savantă, franceză sau italiană): *obține, aparține, conține, deține, întreține, menține, reține, susține;* modelul *întredeschide, întreprinde, întretăia, întreține, întrevedea, întrezări*. Nu sunt puține situațiile când de la aceeaşi bază străină avem un împrumut şi un calc care, intrate în concurență, s-au specializat semantic sau unul dintre ele a dispărut: *a blagoslovi* şi *a binecuvânta* (sl. *blagosloviti*), *blagoveştenie* şi *bunavestire* (sl. *blagoveştenie*), *independență* şi *neatârnare* (fr. *indépendance*), *propăşire* şi *progres* (lat. *progressus*), *cadrilater* şi *patrulater* (fr. *quadrilatère*), *a coabita* şi *a conlocui* (fr. *cohabiter*), *a consacra* şi *a consfinți* (fr. *consacrer*), *imediat* şi *nemijlocit* (fr. *immédiat*), *omniscient* şi *atotştiutor* (fr. *omniscient*), *sentiment* şi *simțământ* (fr. *sentiment*), *signal* şi *semnal* (fr. *signal*).

Din cauza caracterului „elaborat” (formal şi/sau semantic) al calcului lexical şi al concurenței cu împrumuturile şi traducerile, efortul de cultivare a limbii este mult mai necesar în acest domeniu decât în alte grupări lexicale.

C. **ONOMASIOLOGIA**

Onomassiologia este o ramură a lexicologiei care are ca obiect studierea **denominației** (este deci o „ştiință a numelor”, sau, mai precis, a denumirilor). Este un fel de demers „în oglindă” față de semantică, întrucât, deşi amândouă se ocupă de raportul între cuvânt şi

conținutul său, unghiul de abordare este contrar: semantica pornește de la cuvânt, având perspectiva receptorului (care aude și „decontează" acest cuvânt), iar onomasiologia pleacă de la emitent (care „formează" și transmite cuvântul). Principala preocupare a onomasiologiei o constituie modul cum se grupează vocabularul în funcție de ceea ce exprimă cuvintele, pe baza experienței comunității lingvistice: un domeniu al tehnicii, o activitate practică, o sferă noțională etc. (exemple: vocabularul căilor ferate, aviației, meritului, domeniului politic, locuinței etc.). Conceptul cu care operează onomasiologia este **câmpul lexical** (deosebit de câmpul semantic, care este legat de obicei de complexul de sensuri și raporturi semantice ale unui cuvânt). Noi am apreciat că organizarea vocabularului poate fi mai bine înțeleasă prin corelarea celor două forme de grupare și de aceea le-am descris împreună (sub denumirea de subansambluri lexicosemantice) în cadrul capitolului de semantică. O reluare separată a discuției despre perspectiva onomasiologică ni se pare însă necesară. Cercetările în acest domeniu pornesc, de obicei, de la o noțiune (și, mai rar, de la un obiect), evidențiază numele ei în timp și spațiu (sinonime, antonime, perifraze, expresii, contexte tip etc.) și se extind la grupuri înrudite, prin experiență sau prin logică, de noțiuni, căutând ca în final să acopere întreg „universul" extralingvistic deservit denominativ de vocabularul unei limbi. Se observă caracterul enciclopedic al acestor cercetări, inițiate și practicate în primul rând de lingviștii germani. Cea mai cunoscută aplicare a acestei metode este în **geografia lingvistică,** unde întrebările pe baza cărora sunt înregistrate cuvintele dialectale sunt grupate pe concepte și grupuri de concepte. Sunt faimoase câmpurile Atlasului lingvistic român, coordonat de Sextil Pușcariu, care au oferit material pentru studii onomasiologice nu mai puțin celebre: **calul, casa, copilul** ș.a. Ulterior, au fost realizate alte cercetări de acest tip, în legătură **cu verbele de mișcare, gradele de rudenie, numele de culori, denumirile locuinței, instituțiilor, terminologia etnobotanică** etc. De un interes mai larg se bucură **dicționarele analogice (conceptuale, tematice),** în care materia lexicală este organizată pe concepte, idei, domenii etc. Bineînțeles, clasificarea întregului vocabular pe astfel de criterii este o operație foarte dificilă și în mare parte subiectivă, cele mai mari riscuri fiind rămânerea în afara clasificării a unor cuvinte și introducerea altora în două sau mai multe „câmpuri". Seriile analogice (de nivelul sutelor sau, pentru dicționarele mai detailate, al miilor) cuprind o mare parte dintre antonime și dintre hiponime, derivatele și compusele termenului-pivot

etc., ceea ce cumulează câteva zeci sau chiar sute de cuvinte într-o serie minimală. Selectăm, pentru exemplificare, din seria cuvântului *curaj,* un număr de cuvinte reprezentative: substantive *(curaj, îndrăzneală, cutezanţă, neînfricare, bărbăţie, spirit de sacrificiu, fermitate, erou, voinic, şoim, leu), adjective (curajos, îndrăzneţ, temerar, fără frică, tare de înger, vitejesc, neclintit), verbe (a fi curajos, a face viteji, a îndrăzni, a brava, a-şi risca viaţa, a îmbărbăta, a da curaj), adverbe (viteşte, voinicşte, cu curaj, fără frică, eroic, ca un tigru).*

Unii lingvişti introduc în obiectul onomasiologiei studierea fenomenelor de înlocuire a numelor unor obiecte prin formule eufemistice sau de interdicţie de vocabular **(tabu). Eufemizarea** are ca scop evitarea exprimării brutale a unor sensuri peiorative, degrandate (mai ales când se referă la persoane apropiate). De pildă, cuvântul *beţiv* e înlocuit cu *vesel* sau *obosit, prost* cu *naiv* sau *credul, fricos* cu *prudent* sau *precaut, bătrân* cu *ajuns la maturitate deplină* etc. Unele cuvinte sunt frecvent înlocuite cu **eufemisme.** Este cazul termenilor care denumesc boli grave, moartea, noţiuni obscene, impudice etc. De exemplu, *a muri* se poate spune *a se stinge din viaţă, a se pierde, a pieri, a dispărea, a-şi da sufletul, a sucomba, a se petrece, a părăsi lumea aceasta, a pleca dintre noi* etc.

Tabuizarea este un fenomen mai radical decât eufemizarea, întrucât constă în interdicţia folosirii anumitor cuvinte, fiind o reminiscenţă a credinţei că, folosindu-le, vor fi stârnite duhurile rele. În limba română, fenomenul apare extrem de rar. *Fulgerul* se numeşte *scăpărat, scăpărare, scapăr, lupul-fiară, dihanie, spurc,* iar *dracul* are o pletoră de înlocuitori: *diavol, necuratul, naiba, încornoratul, satana, aghiuţă, spurcatul, împeliţatul, cel-de-pe comoară, ucigă-l-crucea, cel-din-lac* etc. (Hasdeu a compus o întreagă poezie numai din numele dracului legate prin juxtapunere sau prin joncţiune).

D. **ONOMASTICA**

Onomastica (sau **onomatologia**) este, într-un fel, un domeniu onomasiologic, deoarece se ocupă de cuvintele care denumesc referenţi grupaţi în aceeaşi categorie pe baza practicii istorice a vorbitorilor. Este vorba de reperele individuale, în spaţiu, timp şi activitate socială, desemnate de numele proprii, care constituie obiectul onomasticii. Aceste nume au un specific pronunţat în raport cu celelalte unităţi lexicale ale limbii, constituind o categorie sau, după unii, un nivel lexical distinct, cu consecinţe adecvate în plan metodologic. Principala consecinţă este constituirea unei discipline

speciale – **onomastica** – care le studiază. Această disciplină are un caracter interdisciplinar, dar are punctul de pornire şi baza de sprijin în lexicologie, în care cei mai mulţi specialişti o încorporează. Ea foloseşte, de asemenea, noţiuni şi reguli caracteristice altor discipline lingvistice (morfologia, sintaxa, dialectologia, stilistica) şi extralingvistice (geografia, istoria, psihologia, sociologia, demografia, istoria culturii, religiilor, artelor etc.), pe care le adaptează propriul ei obiect.

Numele proprii sunt, la origine, cuvinte comune care s-au specializat (cu mărci exterioare mai mult sau mai puţin evidente) în individualizarea unor referenţi, fără a se mai trece prin faza generalizării conceptuale. Sensul acestor nume nu mai corespunde unei clase de referenţi (unei noţiuni, deci), ci unui referent individual, pe care-l identifică direct, lexical, nu gramatical (prin articol, determinare etc.), ca în cazul cuvintelor comune. De exemplu, numele *Dascălu* sau *Stejaru,* care denumesc ca apelative *(dascălu, stejaru)* orice persoană de profesie „dascăl", respectiv orice arbore din esenţa „stejar", desemnează în prezent o anumită persoană, respectiv un anumit topic (loc). Cu mijloacele lexicului comun, această identificare (individualizare) s-ar fi putut realiza prin articulare *(dascălul, stejarul)* sau, mai eficient, prin articulare şi determinare sintactică *(dascălul acesta/de aici/de la şcoală* etc.; *stejarul acela/de acolo/din câmpia satului* etc.*)*. Diferenţa ca mod de desemnare dintre numele proprii şi apelative este mai evidentă în situaţiile în care cuvântul comun care a stat la baza numelui propriu nu (mai) este cunoscut în limba actuală (fie pentru că e împrumutat ca nume propriu din altă limbă, fie pentru că a dispărut din uzul limbii române, fie pentru că nu e cunoscut). De exemplu, numele *Arad, Craiova, Ion, Mircea, Nicoară, Vasilescu, Toma* nu spun vorbitorului actual altceva decât că denumesc anumite locuri şi persoane. Sensul care a stat la baza „botezării" lor originare (în cazul numelor de persoană acest „originar" trebuie să conducă foarte departe, la primii purtători ai numelor) nu este accesibil decât specialiştilor, care întreprind pentru a-l afla cercetări etimologice complicate, mai complicate decât în cazul cuvintelor comune. În limba actuală, aceste nume proprii reprezintă însă numai un fel de „etichete" individuale, lipsite de generalitate lexicală.

Numele proprii sunt departe de a fi unitare. Cea mai cunoscută clasificare a lor se face după criteriul tipului de referent (reper) denumit. Rezultă următoarele categorii:

- **nume de persoane** (sau antroponime): *Gheorghe, Ionescu, Munteanu, Arghezi;*

- **nume de locuri** (sau toponime): *Olt, Bucureşti, Carpaţi;*
- **nume de animale** (sau zoonime): *Grivei, Joiana, Murgu;*
- **nume mitologice** (sau mitonime): *Zeus, Dumnezeu, Alah;*
- **nume de firme,** întreprinderi, instituţii: *Coleus, Ana Electronic, Vulcan, Bucureşti-Berlin. Computerland, Facultatea de Litere, Academia de Arte, Şcoala Centrală, Şcoala Normală, Camera Deputaţilor;*
- **denumiri de evenimente istorice:** *Renaşterea, Unirea Princi-patelor, Războiul de Independenţă;*
- **nume de vânturi** (sau anemonime): *Crivăţul, Austrul;*
- **nume de corpuri cereşti** (sau astronomie): *Marte, Venus, Neptun, Sirius;*
- **nume de opere literare, artistice, ştiinţifice:** *Moromeţii, Luceafărul, Aida, Oedip, Masa tăcerii, Psihologia consonantistă, Getica, Etymologicum Magnum Romaniae, Dicţionarul explicativ al limbii române, Istoria critică a românilor, Românii în istoria universală* etc.

De la termenii care desemnează primele două categorii de nume proprii s-au format, cu ajutorul sufixului abstract *-ie,* termeni noi, cu dublă accepţie: „totalitatea numelor din categoria respectivă" şi „disciplina care studiază această categorie de nume". Astfel, **antroponimie** înseamnă atât „totalitatea numelor de persoană (dintr-o limbă)", cât şi „disciplina ştiinţifică al cărei obiect de studiu îl constituie antroponimele", iar **toponimia** desemnează atât „totalitatea numelor topice (de locuri) dintr-un teritoriu" cât şi „disciplina care se ocupă de studiul toponimelor". Cele două discipline, care au multe elemente specifice, constituie ramuri distincte ale onomasticii, căreia i se subordonează teoretic şi metodologic.

Antroponimele şi toponimele se împart, la rândul lor, în câteva subcategorii, în funcţie de referenţii denumiţi, iar acestea pot fi şi ele clasificate mai departe pe diverse criterii de formă şi structură.

Antroponimele se divid în:

- **prenume** (sau **nume de botez** sau **nume individuale**): *Ion, Maria, George, Nicu, Dănuţ, Gigi, Nina;*
- **nume de familie:** *Ionescu, Deleanu, Vlădoiu;*
- **porecle** şi **supranume** (diferenţa constând în expresivitatea mai accentuată a primelor): *Grasu, Ţiganu, Blondu, Buzilă, Cercel, Priceputu, Ureche, Flămânzilă, Bulgaru;*
- **pseudonime** (spre deosebire de supranume, sunt alese sau acceptate de persoana care le poartă): *Arghezi, Bacovia, Galaction, Tzara.*

Prenumele pot fi, din punct de vedere formativ, **primare** (**calanderistice:** *Gheorghe, Vasile, Nicolae, Maria, Elena;* **laice**:

Barbu, Cireaşa, Brânduşa, Mugur, Rodica, Viorica), **diminutive** *(Ionel, Gheorghiță, Măriuța, Ionica, Andreiaş, Marinică, Anişoara, Victoriţa, Marioara, Răducu, Petruț),* **hipocristice** (formate prin scurtarea corpului numelui de bază, cu scopul de a uşura pronunţarea şi a da o nuanță de mângâiere persoanei respective*: Nelu, Nicu, Dinu, Mia, Tina, Nuța, Tache, Rică, Vica, Mița, Sofi, Gelu, Gigi, Michi, Sanda, Titi, Coco),* **hipocristice diminutivale** *(Neluțu, Nicuşor, Niţică, Tăchiță, Sofica, Cocuța, Săndica, Săndel)* sau **nume duble** *(Ana-Maria, Maria-Luiza, Alexandru-Ioan, Ion-Gheorghe, Maria-Cristina).* Numele de familie pot fi şi ele **primare** (fiind, de fapt, prenume sau porecle în formă absolută, deci trecute la noua funcție prin conversiune: *Ştefan, Surdu, Ioana, Mutu, Roşu, Pescaru, Vornicu*), **derivate** *(Ionescu, Andriţoiu, Bolintineanu, Cuculeasa, Haţeganu, Broşteanu, Negrea, Codreş, Păunete, Calotă, Tomşa),* **parasintetice** (de un gen aparte, întrucât sunt la origine genitive: *Agrigoroaiei, Abiculesei, Avădanei*).

Toponimele se divid, în funcție de referenții desemnați, în:

- **oronime** (nume de munți): *Carpați, Bucegi, Negoiu, Omu, Zănoaga;*
- **hidronime** (nume de ape): *Mureş, Prahova, Bucura, Olteț, Bâlea, Dâmbovița, Colentina;*
- **hileonime** (nume de păduri): *Trivale, Bucovăț, Făget;*
- **hodonime** (nume de drumuri): *Drumul Roşu, Drumul Oii, Olacul, Calea Bucureşti, Drumul Târgului.*

Din punct de vedere formativ, pot fi: **primare** (provenite prin conversiune din apelative sau antroponime): *(Stejaru, Balta, Bujoru, Crângu, Dealu, Cuca, Bucura, Bogdana, Băneasa, Moldoveanu, Negoiu),* **derivate** (de regulă, sufixele sunt, la origine, **diminutivale:** *Dumbrăvița, Topologelu, Stupineaua, Motrişoru, Toplicioara, Dunărica, Amărăzuia, Bârzuica, Izvărnuța, Dobruşa*) şi **compuse** (substantiv-substantiv): *Bulevardul-Carol, Plaiu-Vulcăneşti, Podu-Turcului, Valea-Vlăicii, Fântâna-lui-Grozav, Drumu-Haiducilor, Obârşia-Lotrului, Drumu-Carului, Măceşu-de-Jos, Malu-cu-Flori;* substantiv-adjectiv: *(Dealu-Mare, Valea-Seacă, Târgu-Frumos, Lacul-Roşu, Bucureştii-Noi;* prepoziție+substantiv: *Peste Gilort, Între Zăvoaie, Sub Arini, După Ibru*).

Un aspect cu consecințe importante în fizionomia etimologică a numelor proprii îl reprezintă specificul aplicării în acest domeniu a **principiului etimologiei directe.** Potrivit acestui principiu, *Dimitrie, Demetru* provin din slavă, respectiv maghiară (chiar dacă etimonul lor indirect e v. gr. *Demetrios*), iar *Dimitrescu, Demetrescu* (la fel ca şi

Dumitrescu, având la bază varianta românească a aceluiaşi nume) sunt formate în româneşte cu ajutorul sufixului patronimic *-escu* (tot formate în limba română prin diverse procedee sunt: *Dumitrică, Dumitraş, Dumitroaia, Dumitrana, Mitru, Mitrică, Mitrache, Mitu, Mitrăchescu* etc.); *Dascălu, Postelnicu, Spătaru, Covaciu* provin din cuvintele comune româneşti *dascăl, postelnic, spătar, covaci,* cu toate acestea sunt de origine greacă, slavă sau maghiară; *Câmpina, Oradea, Techirghiol* sunt de origine slavă, maghiară, turcească, întrucât formanții lor nu sunt transparenți în româneşte, în timp ce *Sălişte, Grădişte, Râmnic, Ghimbăşelu, Orăştioara* sunt formate în româneşte din apelativele *sălişte, grădişte, râmnic* sau de la topominele *Ghimbav, Orăştie* cu sufixele *-el(u), -oara* (nu contează, în acest caz, etimiologia indirectă a apelativelor menționate sau a rădăcinilor termenilor derivați).

Conversiunea cuvintelor comune în nume proprii, prin procesul numit **onimizare,** a fost de câteva ori evocată mai sus şi ea este larg cunoscută. Mai puțin cunoscut (şi studiat) este fenomenul invers, constând în trecerea unor nume proprii în rândul apelativelor (prin procesul de **deonimie** sau **deonimizare**). Exemple: *Cotnari > un Cotnari, Faienz > faianță, Ampère > amper, Grigorescu > un Grigorescu, Moèciu > un Moeciu, Diesel > diesel.* Figura de stil în care se încadrează aceste conversiuni este **antonomaza.**

În lucrările de lexicologie se acordă o atenție cu totul insuficientă numelor proprii, deşi numeric ele depăşesc cuvintele comune (în prezent, sunt în limba română câteva sute de mii de toponime, poate chiar peste un milion, şi câteva milioane de antroponime, ca să nu mai punem la socoteală celelalte categorii de nume proprii). Dificultățile lingvistice ridicate de aceste nume sunt demonstrate de frecvența şi diversitatea greşelilor în legătură cu scrierea şi pronunțarea lor. Iar importanța pentru reconstruirea istoriei şi a civilizației poporului nostru a fost scoasă în evidență de cei mai mari învățați ai noştri (istorici, geografi, lingvişti). Una dintre cauzele care determină evitarea cercetării acestor unități lexicale „speciale" o constituie complexitatea şi dificultatea disciplinelor care le studiază, aflate la granița câtorva domenii mari (lingvistică, istorie, geografie) şi lipsa de repertorii exhaustive sau măcar reprezentative de nume proprii. În prezent, topomaştii şi antroponomaştii din câteva centre (Bucureşti, Cluj, Iaşi, Timişoara) sunt în curs de finalizare (pentru câteva dintre provincii – Moldova, Banatul, Oltenia – s-a început chiar publicarea) a unor lucrări de anvergură în acest domeniu:

Tezaurul/Dicţionarul toponimic al României (sub titluri diverse de la o regiune la alta) şi **Dicţionarul antroponimic românesc.** Sperăm că publicarea acestor lucrări, alături de sporirea rolului numelor proprii în limba română (prin realizarea individualismului, care în plan socio-economic înseamnă privatizare, iar în plan lingvistic, proliferarea numelor proprii de firmă) vor stimula interesul lingviştilor şi oamenilor de cultură pentru această categorie neglijată până în prezent de majoritatea dicţionarelor.

E. **FRAZEOLOGIA**

Frazeologia este şi ea, la noi, o disciplină lingvistică nouă, chiar mai nouă decât onomastica, deşi, aşa cum a demonstrat Theodor Hristea, poate contribui mai mult ca alte ramuri ale lingvisticii la evidenţierea bogăţiei lexicale a limbii române, la individualizarea unor stiluri funcţionale (îndeosebi a stilului publicistic şi a celui politic), la soluţionarea unor probleme de etimologie şi derivare semantică şi, în mod deosebit, la înţelegerea adecvată a procesului de modernizare şi relatinizare a limbii române.

Termenul **frazeologie** are, ca şi în alte domenii în curs de constituire (vezi toponimia şi antroponimia), mai multe sensuri, din care două sunt importante aici: „totalitatea frazeologismelor dintr-o limbă" şi „disciplina care studiază frazeologismele". Obiectul de studiu al frazeologiei îl constituie, aşadar, **frazeologismele,** numite şi **unităţi frazeologice, grupuri sintactice stabilite, frazeme** sau **paralexeme** (labilitatea terminologică este încă un indiciu al studiului neconsolidat al disciplinei). Acestea sunt îmbinări stabile de cuvinte (adică funcţionează constant în aceeaşi configuraţie) cu sens unitar şi unic (denumesc mereu un singur şi acelaşi obiect, respectiv însuşire, acţiune etc.). De exemplu, *bal mascat, copil din flori, într-o ureche, a băga de seamă* denumesc fiecare câte un singur referent, diferit, într-o măsură mai mare sau mai mică, de referenţi desemnaţi de cuvintele componente, spre deosebire de îmbinările libere de cuvinte al căror sens este o însumare a sensurilor lexemelor care le compun. Dacă am încerca să semantizăm în felul îmbinărilor libere frazeologismele, ar deveni ininteligibile *(bal mascat)* sau ar dobândi un sens cu totul diferit *(copil din flori)*.

Datorită specificului lor semantic, frazeologismele sunt înregistrate distinct în dicţionare. Ele sunt folosite foarte frecvent în vorbirea curentă, mult mai frecvent decât îmbinările libere de cuvinte, fiind consacrate în uzul general sau cvasigeneral. De aceea, au şi putut

rezista în limbă, deşi sunt semantic atipice în raport cu habitudinile **combinatoricii lexicale** (fapt ce face dificilă traducerea lor dintr-o limbă în alta). Gradul foarte ridicat de sudură al elementelor componente ale frazeologismelor (în care pot fi operate schimbări sau înlocuiri extrem de rar) diminuează legăturile acestor unităţi cu sintaxa (îmbinările care stau la baza frazeologismelor nu respectă regulile unităţilor, relaţiilor şi funcţiilor sintactice caracteristice limbii respective) şi accentuează apropierea faţă de lexicologie. Unităţile lexicale cu care se aseamănă cel mai mult frazeologismele sunt **cuvintele compuse** (ca şi acestea, au înţeles unitar şi îşi pot schimba valoarea gramaticală, prin derivare frazeologică: *a-şi aduce aminte>aducere aminte*). Se deosebesc însă de acestea prin gradul mai puţin accentuat de sudură, prin relaţiile sintactice atipice şi prin faptul că au, în general, sinonime cuvinte simple (exemplu: *a băga de seamă = a observa*).

Lingvistic, unităţile frazeologice au luat naştere prin repetarea unor figuri de stil, prin folosirea frecventă în aceeaşi formă a unor îmbinări libere de cuvinte şi prin împrumuturi sau calcuri din alte limbi. Reprezentarea cantitativă şi calitativă a acestor surse este greu de estimat în stadiul actual al cercetării frazeologice, caracterizat prin preponderenţa studiului teoretic şi metodologic, pe baza unui material selectiv. Masa unităţilor frazeologice, inventariată destul de amănunţit în ultimul timp, urmează să fie studiată din punctul de vedere al provenienţei (demersul etimologic fiind aici mult mai anevoios decât în lexic), pentru a oferi un fundament eventualelor raporturi statice.

Din **îmbinări libere de cuvinte,** osificate prin întrebuinţare frecventă, provin frazeologisme ca *a băga de seamă, a da ortul popii, a se duce pe copcă, a umbla cu ocaua mică*. Tot pe terenul limbii române au fost create **îmbinările metaforice** devenite, în urma socializării largi, unităţi frazeologice: *brâul cerului* („curcubeu”), *a mânca borş, cusut cu aţă albă, a scăpa trenul*. **Împrumuturile,** foarte frecvente în perioada modernă a limbii române, au ca sursă principală **franceza** (unele sunt adaptate fonetic şi morfologic: *coloană vertebrală, cordon sanitar, proces verbal, tur de scrutin;* altele sunt în curs de adaptare, fiind încă simţite ca franţuzisme: *à la légère, avant la lettre, comme si comme ça, terre à terre*), **latina** *(alma mater, alter ego, mea culpa, pro domo, sui generis),* **italiana** *(dolce far niente, a giorno, liră sterlină, medic curant),* **engleză** *(high life, all right, stres emoţional, terapie ocupaţională).* **Calcurile** (totale sau parţiale) par a fi chiar mai numeroase decât împrumuturile: *cal de bătaie* (fr. *cheval*

de bataille), *conspirație a tăcerii* (fr. *conspiration du silence*), *rădăcină pătrată* (fr. *racine carée*), *a-şi face sânge rău* (fr. *se faire du mauvais sang*), *sub beneficiu de inventar* (fr. *sous bénéfice d'inventaire*), *în ceea ce priveşte* (fr. *en ce qui concerne*), *farfurie zburătoare* (engl. *flying saucer*).

Creativitatea limbii române în materie de frazeologie se relevă cel mai bine prin constituirea, de la un frazeologism împrumutat sau format în româneşte, a unor noi unități frazeologice, prin ceea ce s-a numit derivare frazeologică. Principalul traseu străbătut este de la unități verbale la unități substantivale: *a-şi bate capul – bătaie de cap, a induce în eroare – inducere în eroare*. Tot de la bazele derivative verbale se pot forma îmbinări frazeologice adjectivale *(a scoate din fire – scos din fire, a da peste cap – dat peste cap)*. Sistematizarea frazeologică poate rezulta şi din imitarea unor unități de către altele, atunci când referentul aparține unei serii onomasiologice: *cireaşă pietroasă – cireş pietros, pară mălăiață – păr mălăieț, prună guşată – prun guşat, mere domneşti – măr domnesc, mere crețeşti – măr crețesc*. Termenii şi conceptele de **familie frazeologică** şi **câmp frazeologic,** propuşi de Theodor Hristea, ni se par, în consecință, justificați de realitatea lingvistică.

Multe dintre derivatele frazeologice nu păstrează caracterul de locuțiune al bazei, deşi au o evidentă stabilitate a îmbinării, funcționând ca termeni ştiințifici sau profesionali: *artist plastic, sportiv de performanță, bolnav cronic, chirurg plastic* (formate de la: *arte plastice, sport de performanță, boală cronică, chirurgie plastică*). Istoric, frazeologismele au la bază realități ale altor epoci (*a da sfară în țară* aminteşte practica anunțării năvălirilor prin sfara focurilor aprinse pe culmile de dealuri), particularități profesionale (*a fi cusut cu ață albă* înseamnă a încerca fără succes să induci în eroare pe cineva, aşa cum un croitor ar încerca să mascheze o cusătură făcută cu ață albă), reminiscențe livreşti (*partea leului* este un ecou al unei cunoscute fabule a lui Esop; *călcâiul lui Ahile* provine din Iliada, care a preluat o legendă din mitologia grecească, *nodul gordian* evocă o celebră ispravă a lui Alexandru Machedon povestită în romanele populare) sau chiar zicale păstrate în forma din limba de origine *(mens sana in corpore sano)*.

Tipurile de unități frazeologice pot fi reduse la două, foarte importante, 1. **locuțiuni şi expresii;** 2. **idiotisme,** aşa cum procedează cei mai mulți specialişti, sau pot fi diversificate mai mult (se adaugă, de regulă, **formulele** şi **clişeele internaționale, perifrazele, binoamele**

lexicale, locuțiunile de intensitate). Primele două categorii sunt şi cele mai bine reprezentate numeric: **Dicționarul de expresii şi locuțiuni ale limbii române,** care cuprinde frazeologisme din aceste categorii, are circa 10 000 de unități. Locuțiunile şi expresiile sunt unități frazeologice al căror sens, deşi unitar şi diferit de cel care ar putea fi obținut prin însumarea semantică a elementelor componente, păstrează o anumită legătură de sens cu acestea (transferul semantic, prin figură de stil fiind cel mai adesea transparent). A se vedea, spre exemplu, motivarea comparațiilor şi metaforelor în unitățile *a păstra (ceva) ca pe ochii din cap, a se face de ruşine, a tăia frunze la câini, a-i lipsi o doagă.*

Pe lângă trăsăturile comune, locuțiunile şi expresiile au şi caracteristici diferențiatoare: locuțiunile, de pildă, sunt mai puțin (sau deloc) expresive, sunt mai sudate semantic şi au ca sinonime cuvinte izolate. Practic, ele au echivalențe în rândul tuturor părților de vorbire: substantive *(aducere aminte = amintire, rememorare; bătaie de joc = batjocură),* adjective *(întors pe dos = supărat),* adverbe *(ca din puşcă = rapid),* verbe *(a trage pe sfoară =a păcăli, a înşela).* Se observă că locuțiunile pot să-şi schimbe valoarea gramaticală prin derivare frazeologică *(a băga de seamă – băgare de seamă, a scoate din fire – scos din fire).*

Expresiile (pe care unii autori nici nu le separă de locuțiuni) corespund, de regulă, unei întregi propoziții în sensul că au (sau presupun) subiect, predicat şi eventuale compliniri; *(cineva) spală putina, (cineva) îşi ia inima în dinți, (cineva) face (pe altcineva) cu ou şi oțet.* Se remarcă încărcătura expresivă a acestor unități şi autonomia mai pronunțată a elementelor componente (care sunt analizate în sintaxă atât ca funcție unitară, cât şi ca funcții distincte ale elementelor componente).

Idiotismele (sau **expresiile idiomatice**) sunt unități frazeologice cu înțeles figurat „de bloc", nedecompozabil (şi, de aceea, intraductibil), specific limbii respective (întrucât reflectă experiențe proprii comunității lingvistice implicate). Exemple: *a bate apa-n piuă, a-şi da arama pe față, a strica orzul pe gâşte, a-şi pune pofta-n cui.* Studierea lor necesită informații istorice etnografice, sociologice termice (*a-şi da arama pe față* este legată de practica monedelor de cupru, acoperite cu un strat subțire din aur sau argint, care, tocindu-se, scotea la iveală substanța dominantă, inferioară învelişului). De aceea, unii autori cred că se impune constituirea unei discipline autonome – **idiomatica**.

Lipsa de tranşanță în delimitarea teoretică între expresii şi locuțiuni, ca şi între acestea luate împreună şi idiotisme se amplifică atunci când trebuie aplicată asupra materialului concret. Este cazul

unor unităţi ca *a-şi lua inima în dinţi, la voia întâmplării, pe două cărări* etc., care pot fi trecute cu aceeaşi îndreptăţire într-una sau alta dintre categorii. Aceeaşi dificultate se manifestă şi în împărţirea unor unităţi (exemple: *calea-valea, târâş-grăpiş, dis-de-dimineaţă* etc.) între frazeologisme şi cuvinte compuse. De altfel, între toate aceste categorii există treceri în timp, sensul fiind, în general, de la cele cu grad mare de expresivitate şi transparenţa transferului semantic spre cele neutre stilistic şi opace ca mecanism al conotaţiei.

Dintre celelalte categorii de unităţi frazeologice, amintim: **binoamele lexicale** *(tare şi mare, linişte şi pace, ziua şi noaptea, prin văi şi munţi, la munte şi la mare),* **formulele internaţionale** (*artă pentru artă, răul secolului, turn de fildeş, mărul discordiei, nodul gordian, războiul rece* – unele dintre ele sunt vehiculate cu forma din limba de origine: *fata morgana, tabula rasa, magna cum laude*), **clişeele internaţionale** (deosebite de categoria anterioară prin prezenţa unor nume proprii: *arca lui Noe, călcâiul lui Ahile, mărul lui Adam, patul lui Procust, sabia lui Damocles, turnul Babel, cutia Pandorei*), **perifrazele** *(bardul de la Mirceşti, poetul nepereche, luceafărul poeziei româneşti, patriarhul de la Rohia, filozoful de la Păltiniş),* **locuţiunile de intensitate** *(gol puşcă, îndrăgostit lulea, singur cuc, a se ţine scai, ieftin ca braga).*

Majoritatea specialiştilor consideră că **proverbele, zicalele, maximele, sentinţele** sunt **unităţi frastice** (deci, unităţi sintatice de nivelul frazei, chiar dacă sunt comprimate), nu frazeologice (care sintatic sunt de nivel sintagmatic, iar semantic de nivel lexical), formând obiectul altor discipline (în primul rând, al **paremiologiei**).

F. **LEXICOGRAFIA**

Lexicografia este una dintre cele mai vechi ramuri ale lingvisicii, devansând cu mult în timp lexicologia, de care în prezent este însă dependentă. Poate fi definită ca disciplina care se ocupă de explicarea, clasificarea şi înregistrarea cuvintelor în dicţionare sau, mai pe scurt, de principiile şi tehnica întocmirii dicţionarelor. Nu ne vom referi aici la istoria lexicografiei româneşti, deşi ea este reprezentativă pentru contribuţia lingviştilor-lexicografi la dezvoltarea culturii noastre. Vom preciza numai că lexicografia a evoluat de la forme simple din ce în ce mai ample şi mai complexe: **glosare** (simple liste de cuvinte dintr-un domeniu, perioadă, regiune, operă etc.), **vocabulare** (glosare mai extinse), **lexicoane** (termen mai vechi şi acum oarecum specializat), pentru a se ajunge la formele moderne,

dicţionare şi **enciclopedii** (după cum vom vedea, tot o categorie de dicţionare). Acestea sunt instrumente indispensabile oricărui om cu preocupări intelectuale şi pot fi utilizate cu eficienţă maximă numai dacă li se recunoaşte specificul, structura, oferta informaţională. Pentru cei care învaţă pe alţii sau de la alţii (şi în materie de lexic toţi îndeplinim pe rând aceste roluri), dicţionarele reprezintă „trusa utilitară permanentă". Polivalenţa necesităţilor de informare cărora trebuie să le răspundă a determinat diversificarea pe măsură a formelor lexicografice, pe care le prezentăm, schiţat, în continuare.

1. ***Tipurile de dicţionare***

Tipurile de dicţionare rezultă din aplicarea diverselor criterii: numărul de limbi cărora le aparţin cuvintele conţinute, amploarea masei lexicale cuprinse, accentul explicaţiilor (pe cuvânt sau pe noţiune), scopul principal al demersului etc. Înainte de a trece la definirea diverselor tipuri de dicţionare, precizăm că nici un dicţionar nu este pur, în sensul încadrării în caracteristicile unui anumit tip şi al excluderii aspectelor specifice altor tipuri. În realitate, prezentarea unui dicţionar ca aparţinând unui anumit tip se face pe baza caracterului dominant.

a. **Dicţionare monolingve, dicţionare bilingve şi dicţionare multilingve**

Cele mai vechi şi mai numeroase sunt cele **bilingve.** Impresionante sunt **Dicţionarul român-german** şi **Dicţionarul german-român** (rămase în manuscris, ultimul fiind neterminat) ale lui Ion Budai-Deleanu; faimos şi încă util pentru soluţiile lingvistice este **Rumänisches-deutsch Worterbuch** de H.Tikin, apărut în 3 volume între 1895-1925. Numeroase dicţionare au fost publicate, de autori individuali sau de colective de lexicografi, în care o limbă este româna, iar cealaltă franceza, germana, engleza, italiana, rusa, maghiara, ceha, spaniola, portugheza, bulgara, sârba, macedoneana etc., precum şi dicţionare latin-român de diverse dimensiuni. Dintre dicţionarele multilingve, menţionăm **Lexiconul de la Buda** (editat în 1825, sub titlul **Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemţesc** de către o parte a corifeilor şcolii ardelene) şi **Dicţionarul tehnic poliglot – română, rusă, engleză, germană, franceză, maghiară,** apărut în două ediţii (1953 şi 1967).

Dicționarele monolingve care interesează aici sunt **dicționarele limbii române**, marea majoritate apărute chiar sub acest titlu. Cel mai reprezentativ este, fără îndoială, **Dicționarul Academiei** (titlul este, însă, tot cel prezentat anterior) început de B.P.Hasdeu, continuat de Al. Philippide, Sextil Puşcariu (împreună cu Muzeul Limbii Române de la Cluj), apoi de Institutul de Lingvistică al Academiei, care este angajat şi în prezent în finalizarea lui. Din 1913, când a început publicarea, şi până astăzi, au apărut literele A-C, F-I, L-lojniță, D-De, M-R, S, Ş, T, Ț, U, V.

b. **Dicționare extensive şi dicționare selective**

Dicționare extensive (sau **generale**) şi **dicționare selective** (sau **speciale**). Primele au tendința de a cuprinde tot lexicul dintr-o anumită perioadă, sau chiar din toate perioadele de evoluție a unei limbi (acest din urmă deziderat caracterizează dicționarele-tezaur). Dorința de a înregistra întreg materialul lingvistic nu poate fi niciodată împlinită la modul absolut, din cauza dinamismului şi a aspectului proteic al limbii. De altfel, amploarea dicționarelor generale este diferită. De exemplu, **Dicționarul Academiei** va cuprinde, în final, circa 175.000 de cuvinte, în timp ce **Dicționarul explicativ al limbii române** – aproximativ 60.000.

Dicționarele selective (sau **speciale**) cuprind numai anumite categorii de cuvinte, alese pe diverse criterii lingvistice sau extralingvistice. Întâlnim, astfel, dicționare de: sinonime, antonime, omonime, paronime, neologisme, regionalisme, epitete, metafore; dicționare dialectale, onomastice, idiomatice, terminologice, dicționar invers, dicționare de expresii şi locuțiuni; de cuvinte, expresii, citate celebre etc. Unele dintre acestea pot fi regăsite în lista bibliografică de la sfârşitul capitolului de lexicologie.

c. **Dicționare lingvistice şi dicționare enciclopedice**

Cele dintâi pun accentul pe explicarea cuvintelor (din punctul de vedere al originii, formelor gramaticale, pronunțării, sensului, nivelurilor de limbă, construcțiilor etc.). Toate dicționarele date ca exemplu mai sus aparțin acestei categorii.

Dicționarele enciclopedice, care se mai numesc şi **universale,** se ocupă în mod prioritar de lucrurile (sau persoanele) desemnate de cuvintele-titlu (prezentând, în legătură cu primele, definiția, descrierea, clasificarea, fotografii, planşe, schițe etc., iar în legătură cu

personalitățile, data nașterii şi morții, biografia, activitatea în domeniul reprezentat, titlul operelor create etc.). Câteva exemple: I.A.Candrea, Gh. Adamescu, **Dicționarul enciclopedic ilustrat** (vol. II – **Dicționarul istoric şi geografic universal**), 1926-1939; **Dicționarul enciclopedic român** I-IV, 1962-1966; I-III **Micul Dicționar Enciclopedic** (mai multe ediții); **Dicționarul Enciclopedic Român,** vol. I, Bucureşti, 1991; 1999; L.Şăineanu, **Dicționarul universal al limbii române** (numeroase ediții, începând din 1966, dintre care ultima, în curs de apariție, e o lucrare nouă); **Dicționarul enciclopedic ilustrat,** Bucureşti, Editura „Cartier", 1999.

d. **Clasificarea dicționarelor lingvistice generale**

Clasificarea dicționarelor lingvistice generale este foarte importantă pentru lucrarea de față, fiind corelată cu multe dintre aspectele discutate în cuprinsul ei. Criteriul de clasificare îl constituie scopul dominant urmărit; definirea sensului (sensurilor), normare ortografică (ortoepică, morfologică), etimologia. Rezultă tipurile care urmează.

Dicționarele explicative cuprind cuvintele uzuale dintr-o perioadă, în legătură cu care prezintă explicații semantice şi formale esențiale, într-o formă concisă (definiții scurte, citate relevante şi strict necesare), îndrumări ortografice şi ortoepice minime, precum şi etimonul (fără comentarii). Pot fi considerate, deci, la fel de îndreptățit, dicționare mixte. Lucrările mai importante de acest tip sunt **Dicționarul explicativ al limbii române** (1975), cu un supliment în 1988 şi câteva ediții ulterioare), **Dicționarul limbii române moderne** (1958), **Dicționarul general al limbii române** (în mai multe ediții şi sub mai multe titluri, în perioada (1980-1993), primele două sub egida Academiei, iar al treilea elaborat de Vasile Breban.

Dicționarele normative (sau **ortografice**) cuprind îndeosebi cuvintele care pun probleme de normare, deci de stabilire a formei corecte dintre mai multe variante (de formă a rădăcinii, accent, sufix, număr, gen, caz, persoană etc.). De regulă, fac referiri şi la pronunțarea corectă a cuvintelor cu mai multe pronunții (sunt, deci, şi ortoepice). Cel mai complet astfel de dicționar este în prezent **Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române** (cu sigla **DOOM**), sub redacția unui colectiv condus de Mioara Avram. De curând, au apărut **Dicționarul ortografic, ortoepeic şi morfologic şcolar al limbii române** (autor Ion Calotă) şi **Dicționar practic al limbii române, explicativ şi morfologic,** RAI, Bucureşti, 1999 (autor: Gabriel Anghelescu).

Dicționarele etimologice prezintă etimonul cuvintelor înregistrate, transformările fonetice şi evoluțiile semantice pe care le-au suferit de-a lungul timpului, atestări, variante dialectale, interferențe cu alte limbi etc. Singura lucrare completă de acest tip pentru limba română este **Diccionnario etimologico rumeno,** publicat de Alexandru Ciorănescu, în 1958, în localitatea La Laguna (dicționarul în două volume publicate de Alexandru Cihac în secolul trecut este depăşit ştiințific, iar dicționarele lui Puşcariu şi Candrea-Densuşianu cuprind numai cuvintele de origine latină).

2. *Probleme privind alcătuirea/consultarea unui dicționar*

Problemele privind alcătuirea unui dicționar prezintă interes atât din perspectivă lingvistică propriu-zisă, cât şi din punctul de vedere al utilizării. Le prezentăm mai jos succint:

Clasificarea materialului lexical se poate face: în ordine alfabetică (sistemul cel mai utilizat, pentru că asigură uşurința găsirii cuvântului căutat); după etimologie (pe familii etimologice); după câmpul lexicose-mantic (în dicționarele ideologice, onomasiologice sau analogice); în ordine inversă (este util specialiştilor care cercetează etimologiile).

Definiția poate fi făcută: pe criteriul logicii (care foloseşte situarea în funcție de genul proxim şi de diferența specifică); prin echivalarea nominală (raportându-se la sinonime, antonime şi sprijinindu-se pe exemple şi citate); prin descriere structural-componențială (explicitarea trăsăturilor semantice distinctive, deci formula semică a cuvântului respectiv).

Structura articolelor cuprinde titlul (cuvântul la forma-tip: substantivul la nominativ singular nearticulat; adjectivul – idem., masculin, pozitiv; verbul – infinitiv), indicații gramaticale (categoria lexicogramaticală, detalii utile ortografic, după caz; forme de gen, de plural, particularități de conjugare); indicații de pronunțare (corectă, variante, regionale, stilistice); definirea şi ordonarea sensurilor (în funcție de frecvență sau vechime), citate exemplificatoare (cu precizarea sursei).

Informațiile tehnice ale dicționarelor, prezentate în prefețe, privesc, în general, numărul (şi selecția) cuvintelor, ordinea, structura fiecărui articol, numeroasele semne şi abrevieri folosite (mergând până la detalii de genul mărimii şi caracterului literei, punctuației, trimiterilor etc.)

Dificultăţile lingvistice ale activităţii lexicografice sunt mari şi multe. Iată câteva: **echivalarea semantică a termenilor** (pentru dicţionarele bilingve), un fel de traducere a lor dintr-o limbă în alta (cu precizarea regimului specific: arhaism, regionalism, termen popular, livresc, tehnico-ştiinţific etc.), **fixarea listei de cuvinte** (amploarea dicţionarului, criterii de selecţie, aplicarea acestor criterii la materialul concret, raportul unitate lexicală-variantă/sens a acesteia etc.), **culegerea cuvintelor** (prin exceptare din texte tipărite, documente din arhivă, anchete pe graiul viu), **fişa-formular** în care se înregistrează (care cuprinde: cuvântul, sensul, variantele, contextul, citatele, sursa – într-o formă superconcentrată); **stabilirea sensurilor, clasarea şi ierarhizarea acestora** (operaţiunea cea mai dificilă şi care cere un profesionalism desăvârşit); **opţiunea etimologică** (la dicţionarele etimologice aceasta constituie centrul întregului demers); **transpunerea informaţiei lingvistice în formă lexicografică** (prin caracteristici tehnico-editoriale de o amploare şi detaliere inimagina-bile pentru cineva neavizat).

Activitatea lexicografică a fost bine caracterizată ca o „muncă de Sisif" (cu amendamentul esenţial privind utilitatea).

G. **LEXICOLOGIA NORMATIVĂ**

Lexicologia normativă este o ramură aplicativă a lexicologiei, domeniul de aplicare fiind pedagogia învăţării limbii (materne sau străine). Noi ne referim, în mod explicit, la învăţarea limbii române ca limbă maternă de către vorbitori care posedă deja codul lingvistic şi o anumită parte din inventarul de semne al acestei limbi. Învăţarea înseamnă, în acest caz, optimizarea competenţei lingvistice, prin îmbogăţirea şi ordonarea bagajului lexical, prin asigurarea unui grad ridicat de cunoaştere şi de folosire corectă a cuvintelor, prin operaţionalizarea analizei şi a construcţiei lexicale performante. Demersul coincide, în mare măsură, cu partea lexicală a ceea ce se numeşte cultivarea (sau, mai nou, ecologia) limbii. Evident, adresabilitatea didactică nu se reduce la cadrul şcolar, unde are însă forma cea mai coerentă de manifestare, ci priveşte orice vorbitor al limbii române.

Cuvântul se dovedeşte şi din punct de vedere al normării limbii unitatea de bază a limbii. Cele mai numeroase şi mai supărătoare greşeli (sau nereuşite) de limbă se înregistrează în domeniul lexicului. Ele apar chiar în vorbirea şi scrisul unor oameni cu pretenţii de cultură. Cauza principală rezidă în insuficienta preocupare, la nivel

social (în şcoală sau în afară ei) şi individual, pentru învăţarea lexicală, în condiţiile în care vocabularul, aflându-se într-un continuu proces de schimbare, poate fi mai greu normat. Practic, dacă folosirea corectă a limbii române, din punct de vedere fonetic şi gramatical, se poate învăţa definitiv încă din gimnaziu, aspectele de vocabular necesită un efort continuu şi crescând, pe măsura îmbogăţirii şi perfecţionării cunoştinţelor în diverse domenii. Mecanismul de bază al înţelegerii şi abilităţii lexicale, însuşit în şcoală, este ulterior mereu perfecţionat şi utilizat pentru soluţionarea unor fenomene de vocabular inedite sau neclare.

Corectitudinea şi **greşeala,** cei doi poli între care se situează faptele lingvistice, au în lexic o accepţie mult mai nuanţată decât în alte compartimente ale limbii, suprapunându-se deseori peste conceptele **adecvat (compatibil) – inadecvat (incompatibil),** mai potrivite pentru raporturile dezvoltate în cadrul vocabularului (îndeosebi în ceea ce priveşte aspectele semantice). La acest nivel, specializarea stilistică este mult mai evidentă decât la alte niveluri, fapt care face ca ceea ce e inadecvat într-un stil funcţional să fie adecvat în alt stil funcţional (în acest domeniu e foarte importantă coerenţa situării tuturor elementelor în specificul unui anumit limbaj).

Obiectul lucrării noastre fiind limba literară actuală, vom face aprecieri în raport cu această variantă, referindu-ne, însă, uneori, şi la alte variante ale limbii prin care se explică anumite greşeli sau incompatibilităţi (acestea sunt, din perspectiva vieţii limbii, fenomene neimpuse normei, rămânând în sfera arhaismelor, regionalismelor, inovaţiilor neacceptate etc.).

1. *Probleme privind forma cuvintelor*

Problemele privind forma cuvintelor privesc, în principal, aspectele ortografice ale cuvintelor: disocierea formei literare de variantele neliterare, adaptarea împrumuturilor externe, formarea cuvintelor în limba română, scrierea cu majusculă, analiza unor structuri cu un cuvânt sau mai multe cuvinte etc.

a. **Forma literară – forma populară, regională sau arhaică**

Forma literară a unor cuvinte este concurată, în uzul literar al unor vorbitori, de variantele ei neliterare, diferenţele fiind localizate în rădăcină sau/şi în afixe. Formele aberante sunt, de multe ori, arhaisme, regionalisme sau elemente populare: *mulţămire, de-amu, încoa,*

frăţine-său, să deie, pănă, să vază, să puie, aista, uşe, (eu) lucru, (eu) gioc etc. (care sunt folosite în locul perechilor lor literare: *mulţumire, de-acum, încoace, fratele său, să dea, până, să vadă, să pună, aceasta, uşă, (eu) lucrez, (eu) joc*. Cauza rezidă în nediferenţierea cuvintelor considerate culte de cele situate în sferele marginale ale vocabularului, al căror uz este restrâns la situaţii speciale, de „coloratură" istorică, populară, regională etc. O categorie aparte o constituie **formele duble, triple** etc., dintre care numai o formă e considerată **corectă,** celelalte fiind apreciate, de îndreptare, ca **abateri:** *abreviaţie* (nu *abreviaţiune*), *aciua* (nu *aciuia, aciui*), *adaos* (nu *adaus*), *adăugare* (nu *adăogare, adăogire, adăugire*), *admisiune* (nu *admisie*), *aducţie* (nu *aducţiune*), *alviţă* (nu *halviţă*), *andrea* (nu *undrea*), *accepţie* (nu *accepţiune*), *afrodiziac* (nu *afrosidiac*), *aldămaş* (nu *adălmaş*), *anticameră* (nu *antecameră*) etc. Uneori, diferenţa dintre forme este numai de accent: *acólo* (nu *acoló*), *antíc* (nu *ántic*), *academíe* (nu académie), *bolnáv* (nu *bólnav*), *caractér* (nu *carácter*), *duşmán* (nu *dúşman*), *fenomén* (nu *fenómen*), *agorá* (nu *agóra*), *avaríe* (nu *avárie*), *adultér* (nu *adúlter*), *angóra* (nu *ángora*), *azbést* (nu *ázbest*) etc. Încadrăm aici şi nerespectarea ordinii elementelor şi a componenţei unor frazeologisme, care sunt, de cele mai multe ori, greşeli sau neglijenţe de exprimare: *o dată în zi* (în loc de *o dată pe zi*), *în caz dacă (în caz că), de pe azi pe mâine (de azi pe mâine), la fiecare dată (de fiecare dată), în raport de (în raport cu), de la egal (de la egal la egal), de ici şi colo (de ici şi de colo), în ceea ce privesc (în ceea ce priveşte), după câte se pare (după cât se pare)*.

Nu întotdeauna formele multiple sunt împărţite în forme corecte şi forme incorecte. Ambele (sau, mai rar, toate trei) forme sunt considerate corecte, una fiind **recomandată,** cealaltă **admisă** (în aceste situaţii se poate aplica ideea de pluralitate a corectitudinii): *acum (acuma), adícă (ádică), aici (aicea), alături (alăturea), altminteri (altminterea, altmintrelea), anghină (angină), anóst (ánost), apropo (apropou), arădean (arădan), atât (atâta), áustru (aústru), áripă (arípă), anátemă (anatémă), baríton (baritón), bísmut (bismút)* etc.

b. **Neologismele**

Neologismele împrumutate din alte limbi parcurg un proces de adaptare la modelele limbii române, pe care lucrările lingvistice normative îl înregistrează şi-l impun ca normă. Nu toţi vorbitorii consultă aceste lucruri şi, de aceea, apar frecvent forme greşite: *speaker, spiker, spicăr* (pentru *spicher*), *vis-à-vis, visavis, vizavis*

(pentru *vizavi*), *autseider* (pentru *outsider*), *hall, holl* (pentru *hol*), *chemping, kamping* (pentru *camping*). Situațiile se complică prin existența unor diferențe între scrierea şi pronunțarea, recomandată de dicționare, a unor asemenea neologisme (îndeosebi termeni sportivi proveniți din engleză), în raport cu scrierea şi pronunțarea din limba de origine. Unele se scriu ca în limba de origine şi se pronunță potrivit principiului fonetic românesc, aşa cum se scriu: *fault, corner, penalti;* altele se scriu cum se pronunță în limba de origine: *gol, ofsaid, meci, fotbal, golgeter, dribling, henț;* termenii mai noi se scriu şi se pronunță ca în limba de origine: *team* [tim], *draw* [droo], *know-how* [nou-hau], *week-end* [uik-end], *pick-up* [pik-ap], *judo* [giudo].

Şi neologismele care denumesc obiecte din alte domenii sunt adaptate diferit: *imprimeu, jerseu* (nu *jersé*), *crep* (nu *crèpe*), *covercot, poplin, linoleum, demiu* (nu *demi*), *ecosez, gri* (nu *gris*), *corai, oranj, uni* [uni], *pepit, tul* [tul], *chimonou* (nu *kimono*), *sote* (pl. *soteuri*), *pateu, jeleu, crenvurşt, sandviş/sandvici, cocteil, jaz* (nu *jazz*), *pocher* (nu *poker*). Câteva greşeli privesc neologismele adaptate parțial în limba română: reducerea hiatului, când e format din voca1ă dublă: *asiduu > asidu, perpetuu > perpetu, coopta > copta, ființă > fință;* înlocuirea lui *i* inițial cu *î: incarnare > încarnare, incrimina > încrimina, integru > întegru, injurie > înjurie* (apar şi situații inverse, când cuvinte vechi în limbă sunt tratate ca neologisme: *înfiera > infiera, întreprindere > intreprindere, închista > inchista*); scrierea şi pronunțarea cu sau fără *h* inițial (e corect: *halva, handicap, hemoragie, hortensie,* dar *alviță, elicopter, emisferă, umor*); fluctuația între *j* şi *ğ* (e corect: *omagiu, corigență, cortegiu, colegiu,* dar *cartilaj, curaj, pasaj, voiaj, utilaj, personaj*); reducerea unui *r,* când apare în două silabe învecinate *(proprietar > propietar, propriu > propiu, frustra > frusta, oprobriu > oprobiu)* sau, din contră, adăugarea lui acolo unde nu există *(repercusiune>repercursiune)*. Un caz special îl constituie numele proprii străine. Acestea se scriu în limba română cu ortografia limbilor de origine, dacă limbile respective utilizează alfabetul latin *(Sarajevo, München, Bordeaux, Washington, Schiller, Shakespeare, Racine),* sau în transcrierea oficială a statului respectiv, dacă acesta foloseşte alte alfabete sau sisteme decât alfabetul latin *(Hiroshima, Bangkok, Kuwait/Kuweit, Beijing/Pekin)*. Se exceptează de la aceste reguli numele proprii străine pe care tradiția le-a impus în forme românizate *(Budapesta, Florența, Londra, Neapole,* dar şi *Napoli, Paris, Praga, Varşovia, Belgrad).*

Fără a mai insista asupra unor astfel de situații, care sunt numeroase, recomandăm ca soluție optimă pentru evitarea greşelilor folosirea dicționarelor de neologisme, ortografice, de cuvinte recente, de dificultăți, în orice situație de neclaritate privind forma scrisă sau pronunțarea unui neologism.

c. **Cuvintele formate în limba română**

Cuvintele formate în limba română cunosc şi ele un proces de adaptare la sistemul limbii, solicitând frecvent intervenția normativă a îndreptarelor.

Cuvintele compuse se pot scrie separat (cu sau fără cratimă) ori într-un singur cuvânt, în funcție de gradul unității lor semantice şi morfologice. Unele cuvinte foarte vechi în limbă, moştenite din latină *(primăvară, miazănoapte, miazăzi)* sau create pe teren românesc *(untdelemn, fărădelege, optsprezece),* au componente perfect integrate semantic şi morfologic, vorbitorii nemaisesizând fiecare element în parte, şi de aceea se scriu sudat. Cuvintele în care termenii îşi relevă încă, într-o anumită măsură, individualitatea, se scriu cu cratimă: *floarea-soarelui, pierde-vară, gură-spartă, ochi-de-pisică.* Alte cuvinte, comune sau proprii *(Delta Dunării, Baia Mare, o sută cinci, cel ce, nici unul, de pe, de lângă, ca să, ci şi),* se scriu fără cratimă, deşi sunt considerate cuvinte compuse, întrucât termenii lor componenți sunt înțeleşi şi separat, iar în cuvântul compus sunt folosite cu sensul lor obişnuit.

Criteriul gradului de unitate semantică (secondat de criteriul morfologic) nu este uşor de aplicat, mai ales de către vorbitorul comun. De aceea, au fost propuse condiții suplimentare privind încadrarea în una sau în alta dintre categorii.

Substantivele se scriu cu cratimă când termenii constitutivi nu corespund ca sens realității denumite de compus *(gura-leului, scara-mâței, mama-mare, zgârie-brânză, Carul-Mare);* termenii constitutivi îşi păstrează autonomia semantică, dar compusul are unitate morfologică, flexiunea suportând-o numai ultimul termen *(sud-vest, prim-plan, scris-citit);* compusul are unitate semantică, dar nu are unitate morfologică, flexiunea fiind suportată numai de primul termen *(vagon-restaurant, nou-născut, aducere-aminte)* sau de ambii termeni *(contabil-şef, oraş-târg, rea-voință).*

Adjectivele prezintă şi ele neconcordanțe între unitatea morfologică şi lipsa de unitate semantică *(social-cultural),* sau invers, între lipsa de unitate morfologică şi unitatea semantică *(galben-verzui).*

Cu toate aceste precizări, scrierea unui cuvânt compus nu poate fi dedusă întotdeauna cu siguranță prin analiza logico-lingvistică *ad-hoc,* cea mai bună soluție este memorarea cuvântului cu modul lui de scriere. Dăm mai jos câteva exemple de dificultăți pe care le întâmpină vorbitorul care şi-ar propune să arbitreze pe cont propriu scrierea cuvintelor compuse: *drum-de-fier,* dar *drum de țară* sau *cale ferată; apă-grea* față de *apă oxigenată, prim-plan* față de *prim ajutor, Broşteni-Deal* față de *Bolintinul din Deal; rea-voință* față de *bunăvoință* sau *răuvoitor* şi *binevoitor; primă-balerină* față de *primadonă.* S-au făcut grupări şi în funcție de structura morfosintactică a compuselor şi de modul lor de scriere. S-a constatat, astfel, că se scriu în majoritatea cazurilor cu cratimă următoarele formații: substantiv + substantiv în nominativ/acuzativ cu funcție de apoziție *(navă-şcoală, peşte-ferăstrău, câine-lup, Popeşti-Leordeni, Rădulescu-Motru),* substantiv + atribut genitival sau prepozițional *(floarea-soarelui, cerul-gurii, bou-de-baltă, ochi-de-pisică),* verb + alte părți de propoziție *(papă-lapte, soarbe-zeamă, zgârie-nori, târâie-brau),* adjectiv + adjectiv *(social-democrat, brun-roşcat, ştiințifico-fantastic, româno-francez).* Se scriu îndeosebi împreună formațiile: adverb + adjectiv *(binecunoscut, binevoitor, clarvăzător),* pronumele *(dumneata, însumi, sieşi, celălalt, fiecare),* numeralele *(unsprezece, treizeci, tustrei).* Cuvintele neflexibile (adverbe, prepoziții, conjuncții, interjecții) se scriu împreună *(astfel, deseară, despre, împotrivă, fiindcă, deoarece),* separat *(pe de rost, de jur împrejur, de la, de sub, în caz că, de câte ori)* sau cu cratimă *(astă-seară, târâş-grăpiş, de-a tropa-tropa).*

Prefixoidele şi sufixoidele se scriu, ca şi sufixele şi prefixele, împreună cu elementul cu care s-au combinat: *biochimie, multicolor, izomorf, neurolog.*

Compusele formate prin abrevierea cuvintelor componente se scriu cu litere mari neurmate de puncte, când sunt formate din fragmente de cuvinte *(TAROM, ROMAVIA, AROMAR, COMTIM, OLTCIT),* şi urmate sau neurmate de puncte, când sunt formate din inițialele cuvintelor componente *(C.E.C. sau CEC, C.F.R. sau CFR, A.G.I.R.* sau *AGIR).*

Cuvintele derivate prezintă mai puține dificultăți de scriere decât cele compuse. Iată câteva: a) sufixele care cuprind diftongul *-ea* îl păstrează în scris, inclusiv după consoanele *ş, j, ț: greşeală, clujean, amețeală;* b) dacă prefixul se termină cu acelaşi sunet cu care începe radicalul, sunetul se scrie de două ori: *antiinflaționist, contraargument, interregional, transsaharian;* c) unele prefixe *(a-, con-,*

des-, in-, răs-) îşi modifică forma în funcţie de sunetul iniţial al radicalului: *apolitic, anistoric, anaerob, consătean, consfinţi, combate, colateral, coautor, desface, desăra, deszăpezi, dezmembra, imbatabil, imobil, inacceptabil, răscruce, răsuflă, răzbate;* d) cratima se foloseşte obligatoriu între prefix şi bază, la formaţiile cu prefixul *ex-(ex-ministru)* şi la formaţiile ocazionale de la nume proprii sau de la nume de litere *(anti-Lovinescu, anti-X),* precum şi între bază şi sufix, când baza este o literă sau o abreviere *X-ulescu, G.D.S.-ist*); facultativ, ea se foloseşte în formaţii ocazionale omonime cu cuvinte existente (*a recreea,* "a crea din nou", *a se recrea*), în formaţii supraprefixate *(super-extrafin)* şi în derivatele cu sufixe de la numele proprii străine a căror finală nu se scrie aşa cum se pronunţă *(voltaire*-ian*)*.

Dificultăţi serioase apar când e vorba de distingerea cuvintelor derivate în limba română de neologismele împrumutate ca atare (derivate) dintr-o limbă străină. O asemenea cerinţă este adeseori cuprinsă în subiectele pentru examenele de admitere în licee şi facultăţi. Cum putem, de pildă, demonstra că *antevorbitor, antistatal, consfătui, contragreutate, extraşcolar, prezice* sunt construite în limba română, în timp ce *antediluvian, antinevralgic, conforma, contraindica, extraordinar, premedita* sunt împrumutate ca atare din franceză, deşi acestea din urmă au structuri similare cu corespondentele lor din prima serie?

Mijlocul cel mai sigur de a deosebi cele două categorii este consultarea dicţionarului. Un criteriu orientativ îl poate constitui însă, pentru recunoaşterea cuvintelor formate în limba română, forma diferită a termenilor-bază *(vorbitor, stat, sfătui, greutate, şcolar, zice)* în raport cu omologii din limba franceză, spre deosebire de cuvintele împrumutate, ale căror presupuse baze *(diluvian, nevralgic, forma, indica, ordinar, medita)* coincid întâmplător cu unele neologisme româneşti, împrumutate şi ele, dar separat, din aceeaşi limbă străină. Alte categorii (cuvintele formate prin conversiune, prin adăugarea sufixelor moţionale sau a prefixelor negative) sunt omise de unii elevi sau studenţi din lista cuvintelor formate în limba romană (care sunt necesare îndeosebi pentru constituirea familiilor de cuvinte) din prea mare circumspecţie. Sunt în situaţia aceasta adjectivele, infinitivele, participiile, adverbele substantivizate *(frumosul, mâncarea, cititul, rănitul, binele)* şi participiile sau adverbele adjectivizate *(fericit, rapid)*.

Sufixele moţionale, cu ajutorul cărora se formează substantive feminine de la cele masculine (şi invers) când acestea denumesc fiinţe sexuate *(doctoriţă, ingineră, româncă, gâscan, răţoi),* sunt confundate cu morfemele gramaticale folosite pentru formarea femininului

adjectivelor *(bună, roşie),* neţinându-se seama de faptul că, în primul caz, este vorba de constituirea unor cuvinte diferite, care denumesc referenţi diferiţi, în timp ce în cazul adjectivelor avem de-a face cu forme diferite (necesare realizării acordului în gen cu substantivele determinate) ale aceloraşi cuvinte.

Prefixele negative *(incult, nescris),* probabil datorită asimilării cu formele negative ale verbelor (exemplu: *a nu scrie*), sunt evitate şi ele atunci când se alcătuiesc familii de cuvinte, micşorând nejustificat listele respective.

O restricţie incorectă, determinată în parte de ambiguitatea manualelor şcolare, o reprezintă neincluderea în familiile lexicale a cuvintelor compuse. Ezitarea poate fi cauzată şi de faptul că un asemenea cuvânt face parte din mai multe familii lexicale, tot atâtea câte cuvinte i-au stat la bază: *bunăvoinţă* face parte atât din familia cuvântului *bun,* cât şi din cea a cuvântului *voinţă.*

Probleme de scriere ridică existenţa în paralel a unor cuvinte compuse (sudate total sau conjuncte) şi a unor îmbinări libere alcătuite din aceleaşi elemente, dar care au sensuri diferite: *odată* „cândva" şi *o dată* (opus lui de două ori), *întruna* „mereu" şi *într-una* (cu varianta feminină într-o), *numai* „doar" şi *nu mai* (de exemplu: „nu mai vine"), *bineînţeles* „desigur" şi *bine înţeles* (exemplu: „să fiu bine înţeles"), *altădată* „odinioară" şi *altă dată* (opus lui „astă dată"), *totodată* „împreună", *tot odată* (exemplu: „a plecat tot o dată cu el") şi *tot o dată* (exemplu: „tot o dată memorabilă este şi ziua căsătoriei").

d. **Abrevierile**

Abrevierile au căpătat o extensiune extraordinară în limba română actuală, importanţa lor pentru cultivarea limbii crescând în consecinţă. Din multele probleme de ortografie pe care le pun, selectăm câteva.

Realizarea abrevierilor trebuie să ţină seama de câteva recomandări: a) să facă o economie reală de spaţiu grafic (cuvintele scurte nu se abreviază decât dacă sunt în combinaţie cu cuvinte mai lungi: *d.e. = de exemplu;* nu e eficient să se abrevieze un cuvânt prin înlăturarea a mai puţin de jumătate din foneme: *ptru = pentru*); b) să nu afecteze unitatea cuvintelor compuse sau a îmbinărilor terminologice (prin aşa-numitele semiabrevieri: *m. pătrat* sau *metru^2 = metru pătrat*); c) abrevierile terminate în vocală sau semivocală nu se admit decât dacă au rolul de a menţine finala bazei *(dna = doamna).* Abrevierile de tipul *Ghe.=Gheorghe, noe.=noiembrie* sunt greşite.

Semnele ortografice folosite în cadrul abrevierilor au câteva reguli de folosire:

Punctul: a) se pune la sfârşitul cuvintelor (simple). Excepţii: abrevierile care menţin ultima literă a bazei *(cca = circa);* numele unităţilor de măsură *(m, kg, dl);* numele punctelor cardinale *(E, S, N, V);* simbolurile din fizică, matematică, chimie *(x, y, m, C, Fe);* indicativele statelor şi ale judeţelor *(R, CH, B, Dj).*

b) se pune după fiecare termen al unor îmbinări libere de cuvinte abreviate *(art. cit. = articolul citat)* şi după fiecare termen sau după unii dintre termenii unor cuvinte compuse abreviate *(d.a. = după amiaza).* Excepţii: îmbinările terminologice abreviate *(laser, radar);* abrevierile unor nume proprii compuse în a căror structură intră segmente de cuvinte sau cuvinte întregi: *Rompres* (sau *ROMPRES*), *Tarom* (sau *TAROM*), *ROMTELECOM* etc.

c) este facultativ la abrevierile compuse din iniţiale (*C.E.C.* sau *CEC, O.N.U.* sau *ONU*).

Cratima se foloseşte în abrevierea cuvintelor compuse: *lt.-col.* (preluată din baza *locotenent-colonel*), *d-ta* (marchează discontinuitatea elementelor unor compuse sudate).

Bara se foloseşte pentru abrevierea prefixului contra *(c/val = contravaloarea)* şi cu valoarea ”pe” în abrevierea unor formule distributive *(m/s = metri pe secundă).*

Pronunţarea abrevierilor se poate face pe litere *(O.Z.N. = O-Ze-Ne)* sau cursiv (*U.E.F.A.* = uefa). În primul caz, accentul se pune întotdeauna pe ultima silabă; în al doilea caz, se accentuează ca şi cuvintele obişnuite: *Agir, Unésco, Ónu.*

Nu se abreviază: numele de familie *(C-tinescu = Constantinescu);* prenumele feminine *(M. Popescu = Maria Popescu);* numele compuse de localităţi (excepţii: *N. Titulescu, Sf. Ana, Tg. Jiu, Tr. Severin*); formulele de mulţumire sau de felicitare *(M.p.u. = mulţumiri pentru urări; l.m.a. = la mulţi ani).*

Abrevierile unor locuţiuni pronominale *(D-ta = domnia ta, D-sa = domnia sa, D-lor = domniile lor)* se scriu cu majusculă, pentru a se distinge de omonimiile lor care abreviază pronume *(d-ta = dumneata, d-sa = dumneasa, d-lor = dumnealor).*

Calcul lingvistic se dovedeşte şi el important pentru stabilirea formei corecte a unor cuvinte. Astfel, se scrie *anticameră* şi nu *antecameră,* cum ar fi logic dacă termenul ar fi format complet în limba română (*ante-* însemnând „înainte de”, iar *anti-* „împotriva”), deoarece prima parte este luată ca atare din franceză şi italiană, unde cele două sufixe sunt omonime.

Întreprindere nu se scrie cu *i* la inițială, așa cum cred unii, pentru că este un cuvânt copiat din limba franceză (după *entreprendre*), dar componentele sunt traduse în româneşte (deci: *între* + *prindere*).

e. **Scrierea cu majusculă**

Scrierea cu majusculă pune probleme îndeosebi în legătură cu numele proprii, formulele sau pronumele de politețe, abrevierile şi simbolurile.

Numele proprii se scriu **cu inițială majusculă la toți termenii** când sunt: a) nume proprii de persoane (dificultăți: distincția dintre numele sudate şi cele nesudate: *Celmare* şi *cel Mare;* înglobarea sau neînglobarea unui termen generic: *Moşandrei* şi *moş Andrei;* conversiunea în nume comune: păcală; b) nume proprii de animale *(Grivei, Joiana, Rex, Nero, Linda);* c) nume proprii de aştri *(Carul Mare, Vărsătorul);* d) nume proprii de locuri (dificultăți: includerea sau neincluderea termenului generic în numele propriu: *Delta Dunării,* dar *băile Govora, calea Floreasca*); numele proprii ale oricăror întreprinderi, instituții, firme, asociații *(Curtea de Conturi, Uzinele Vulcan, Teatrul Național, Ana-Electronic, Societatea de Ştiințe Filologice);* f) numele proprii de sărbători naționale şi internaționale *(1 Decembrie, Anul Nou, Crăciunul, Ziua Europei);* g) numele proprii de evenimente: *Reforma, Renaşterea, Consfătuirea Națională de Onomastică.*

Titlurile publicațiilor periodice, ale operelor literare şi stiințifice, ale documentelor legislative, mărcile de produse, rasele de animale etc. se scriu **cu inițială majusculă numai la primul cuvânt** *(Evenimentul zilei, România liberă, Psihologia consonantistă, Dumnezeu s-a născut în exil, Legea fondului funciar, Flori de câmp, Marele alb).*

Situațiile cele mai dificile sunt create de categoriile onomasiologice care pot fi scrise cu majusculă sau cu minusculă, în funcție de statutul concret din enunț (nume comun sau nume propriu); a) numele de puncte cardinale *(orient, occident, nord, dar Extremul Orient, influența Occidentului, Gara de Nord);* b) numele lunilor anului *(ianuarie,* dar *24 Ianuarie);* c) numele disciplinelor de învăță-mânt (*limba română;* revista sau disciplina *Limba română*); d) numele proprii de instituții formate din grupuri nominale explicative *(urmează facultatea de drept,* dar *Facultatea de Drept din Bucureşti).*

Cu valoare stilistică se poate folosi inițiala majusculă şi în alte situații: a) pentru numele de ființe şi lucruri considerate unice *("Am fost la Institut", "Domnule Decan");* b) apelative care țin locul unor nume proprii *(Capitala = Bucureşti; Țara = România);* c) abstracte

(”în numele Democrației.); d) pronume care țin locul unor cuvinte din categoriile precedente: *”Mă adresez Dumneavoastră spre a vă aduce la cunoștință...”*

2. ***Probleme privind sensul cuvintelor***

Problemele privind sensul cuvintelor sunt mai complexe decât cele referitoare la forma cuvintelor şi se rezolvă de multe ori nu prin tranşarea în corect şi incorect, ci prin aprecierea ca adecvat, mai puțin adecvat sau neadecvat. Deşi în majoritatea cazurilor intervin şi aspecte de natură formală, argumentele hotărâtoare în adoptarea unei soluții sunt de natura semantică. Principalele categorii de probleme vizează cunoaşterea şi folosirea corectă a sensului, distincția semantică precisă între termeni, compatibilitatea semantică a îmbinărilor de cuvinte, selecția şi dozarea lexicală adecvată specificului fiecărui text.

a. **Greşeli de semantizare**

Greşelile de semantizare se produc îndeosebi în legătură cu neologismele, al căror sens nu este cunoscut cu precizie de către vorbitorii cu o cultură lexicală insuficientă (care nu se găsesc numai printre oamenii cu nivel socioprofesional modest). De fapt, este vorba de confuzii lexicale de diverse tipuri. Prezentăm mai jos câteva.

Confuziile între paronime sunt cele mai frecvente confuzii lexicale, fiind datorate marii asemănări formale a cuvintelor implicate în relația paronimică. Iată câteva perechi de cuvinte folosite unul în locul altuia: *alienare-alienație, comunicare-comunicație, concesie-concesiune, consultare-consultație, corectare-corectură, derivare-derivație, manifestare-manifestație, instrucție-instrucțiune-instruire, secție-secțiune, final-finalitate, complement-compliment, arbitral-arbitrar, originar-original, inovator-novator, enerva-inerva, finit-finisat, simplu-simplist, fortuit-forțat, inveterat-învederat, releva-revela, investi-învesti, insera-însera, salutar-salvator, euforie-eufonie.* Fenomenul care determină confuzia între astfel de cuvinte este **atracția paronimică,** adică atragerea unui cuvânt mai puțin folosit de către paronimul său mai familiar vorbitorilor. Astfel, *a apropria,* „a-şi însuşi lucruri sau bunuri străine” este atras de mult mai cunoscutul *a apropia* „a aduce mai aproape”. Un fenomen mai complex din punct de vedere lingvistic îl reprezintă **etimologia populară,** care constă în deformarea unui cuvânt sub influența altui cuvânt care este considerat, în mod greşit, ca fiind baza (sau etimonul) celui dintâi: *remunerație* este transformat în

renumerație, pentru că se crede că derivă din *număr; reclamație* devine *lăcrămație,* prin asocierea etimologică greşită cu *lacrimă.*

Necunoasterea exactă a sensului unor cuvinte duce la decodarea greşită a disponibilităților semantice de asociere ale acestora şi, în consecință, la combinații semantice eronate sau neclare. Deficiențele provin din suprapunerea inutilă a unor sensuri sau din incompatibilitatea semantică a membrilor unor îmbinări lexicale.

b. **Pleonasmul**

Pleonasmul reprezintă întrebuințarea, în anumite combinații lexicale, a unor cuvinte care repetă nemotivat şi inutil aceeaşi idee. Câteva exemple: *a repeta din nou, procent de cinci la sută, exemplu pilduitor, sentimente sufleteşti, a aduce la acelaşi numitor comun, scurtă alocuțiune, a schița sumar, a prefera mai bine, a extermina în masă, a scruta cu atenție, a urma în continuare, dar însă, din nou iarăşi, însă totuşi, a colabora împreună, stimă şi respect.* Apar construcții pleonastice între cuvinte simple şi unități frazeologice: *mijloace mass-media* (*media* provine din latină, unde înseamnă „mijloace"). Față de exemplele de mai sus, care sunt întotdeauna greşeli de exprimare, există situații intermediare, în care suprapunerea semantică poate avea la bază intenția stilistică de a se insista asupra unei idei sau necesitatea fluenței lexico-sintactice: *cobori în jos, Luceafăr blând; a aduce o contribuție; am văzut cu ochii mei; a escalada un obstacol; perspective de viitor.*

c. **Contradictio in adiecto**
(nonsensul sau contradicția în termeni)

Contradictio in adiecto este greşeala care provine din alăturarea unor cuvinte cu sens opus, incompatibile: *aragaz electric, întrajutorarea univocă/unilaterală, aniversarea a x luni/semestre, bicicletă cu trei roți, recentul turneu ce urmează a fi întreprins, X a fost sinucis, priveşte retrospectiv spre viitor, destul de insuficient, bârfă laudativă/pozitivă, bifurcarea drumului în trei, a lectura atent, mă autosugestionează, îl autolinişteşti, babă tânără, greşeală ortografică.*

d. **Dezacordul semantic (incompatibilitatea semantică)**

Dezacordul semantic (sau incompatibilitatea semantică) între cuvinte se produce atunci când ele se combină fără a se ține seama de disponibilitățile (respectiv restricțiile) semantice ale acestora privind

asocierea sintactică. În ultimă instanţă, acest gen de abateri se datorează cunoaşterii insuficiente a sensului cuvintelor (în care, de fapt, e cuprinsă restricţia semantică). De exemplu, când se spune că *„Nişte tineri sunt bine alcătuiţi fizic”* se neglijează restricţia termenului *alcătuiţi* privind „gruparea de elemente combinate”, pe care nu o au sinonimele sale, mult mai potrivite în contextul dat, *făcuţi,* respectiv *formaţi*. Alte câteva exemple: *Se desfăşoară în faţa lor un cadru impresionant* (verbul arată o mişcare, substantivul se referă la ceva „fix”), *„Are o statură magistrală”* (substantivul se referă la dimensiuni, adjectivul la „măiestrie, creativitate”), *Cineva infirmă constatarea* (primul cuvânt însemnând „a dovedi ca neadevărat”, iar al doilea „stabilirea realităţii unui lucru, a adevărului unui fapt”), *„şi-a adjudecat premiul”* (verbul înseamnă „a atribui un bun aceluia care a oferit mai mult la licitaţie”); *Câştigă cursa confortabil* (confortabil înseamnă „care oferă confort”, nu „fără efort”, aşa cum cred, probabil, cei care utilizează construcţia) O mare parte a dezacordurilor semantice se referă la folosirea neologismelor, care, fiind mai noi în limbă, au sensuri restricţionate (prezintă deci mai multe restricţii de combinare) decât sinonimele lor cu mai veche carieră în vocabular. Fiind puse neatent în locul acestora în diverse contexte, creează incompatibilităţi supărătoare. Exemple: *Fermoarul nu circulă, Ceasul staţionează, Cântecul debutează cu o notă înaltă, Am servit fiecare câte o prăjitură* (*a servi* înseamnă „a oferi altuia”).

Căutarea cu orice preţ a unor termeni „culţi”, „radicali” şi evitarea cuvintelor obişnuite, considerate „banale”, inclusiv în contexte care nu solicită aceste exigenţe, este denumită **cultism** şi reprezintă o deficienţă de exprimare.

Alteori, sunt înlocuite nepotrivit neologisme între ele: *Autorul a creionat* (în loc de *a schiţat*) *o compoziţie reuşită, a întreprinde demersuri* (în loc de *măsuri*), *a tensionat eforturile* (în loc de *a intensifica*); sau cuvintele vechi între ele: *După cum cunoaştem...* (în loc de *ştim*).

Artificioasă apare şi folosirea insistentă, în contexte nespecifice, a unor arhaisme: *Cum tălmăciţi această situaţie?* (în loc de *interpretaţi*), *statornicia vieţii teatrale* (în loc de *impunerea* sau *consolidarea*). Până de curând, acest manierism al cuvintelor cu iz vechi, nobil, abunda în textele de tot felul, fapt ce le face acum desuete chiar în contextele în care s-ar potrivi. Alte astfel de cuvinte erau: *neasemuit, tărâm, a îndritui, a dobândi, sălaş, simţăminte*. Derivatele noi sunt şi ele frecvent folosite în îmbinări nu întotdeauna

corespunzătoare. *Graţiozitate, rigurozitate, vigurozitate,* înlocuiesc nemotivat sinonimele mai vechi (şi mai potrivite): *graţie, rigoare, vigoare.* Se ajunge chiar la creaţii rebarbative cu acest sufix: *amicalitate, artisticitate*. Formaţiile *uzitare, contextuare, esenţializare* deranjează şi ele uneori prin folosirea abuzivă în locul sinonimelor lor foarte clare şi active: *folosire (utilizare), situare în context, rezumare*. Alte sufixe aflate în expansiune, de multe ori nemotivată, sunt: *-al (centripetal), -ic (ideatic, filmic, poemic), -tor (aparţinător, întârzietor, rezolvitor), -ist (sunetist, luminist).*

Evident, nu toate exemplele de mai sus pot fi considerate greşeli. Unele sunt stângăcii, sau excese (abuzuri) lexicale, supărătoare mai ales pentru vorbitorii cu o cultură lingvistică nuanţată, care trebuie să fie, credem noi, arbitrii înnoirii şi funcţionării lexicului (cel puţin până la impunerea în uz a formelor, inclusiv aberante, aşa cum se mai întâmplă).

Esenţială pentru evitarea unor greşeli sau nereuşite în combinarea cuvintelor rămâne cunoaşterea corectă şi completă a sensului cuvintelor (mai ales a celor noi) şi a raporturilor semantice ale acestora (îndeosebi sinonimice, antonimice şi paronimice) cu alte cuvinte. **Competenţa lingvistică** pretinde, în acest caz, pe lângă semantizarea precisă a cuvintelor, însuşirea valenţelor (disponibilităţilor) şi restricţiilor de combinare a acestora. Unii specialişti au propus constituirea unui compartiment distinct al lexicologiei, dedicat **combinatoricii lexicale** (mai exact **semantice**), aflat în corelaţie cu sintaxa, care studiază îmbinarea gramaticală a unităţilor lexicale şi supralexicale.

e. **Adecvarea cuvântului la specificul textului**

Adecvarea cuvântului la specificul stilistic al textului este o exigenţă de rafinament a selecţiei lexicale. Poate fi considerată o formă de **compatibilitate,** dar, spre deosebire de aceasta, care se manifestă la nivelul **relaţiei bilaterale,** în **sintagmă** sau în **propoziţie,** adecvarea se raportează la **text** (care are ca nivel minim fraza), printr-o relaţie **multilaterală şi difuză** (potrivirea este apreciată în raport cu toate componentele textului şi cu textul în ansamblul său). Disponibilităţile combinatorii, rezultate ale impactului virtualităţilor semantice ale cuvintelor în diverse contexte, privesc conotaţiile stilistice. Acestea trebuie să fie adecvate stilului care marchează textul în care este introdus cuvântul. Stilul, la rândul lui, este dependent de specificul conţinutului de idei transmis, de autorul textului, de receptorii săi şi de situaţia de comunicare. **Diferenţierea** (sau **marcarea**) **stilistică** se produce pe mai multe axe: niveluri sau registre

stilistice, stiluri funcţionale, domenii profesionale, axa temporală, răspândirea teritorială, raportarea la normele literare, frecvenţa utilizării cuvântului, atitudinea afectivă.

Nivelurile stilistice definesc gradul de marcare stilistică a unui text: nivelul stilistic **neutru** este nemarcat stilistic (sau este **marcat zero,** cum se mai spune) şi, de aceea, solicită cuvinte (sau mai precis, sensuri) fără conotaţii stilistice *(casă, carte, a mânca, a vorbi);* nivelul stilistic **înalt (solemn, livresc)** prezintă conotaţii stilistice marcate „pozitiv" datorită sferei „selecte" de întrebuinţare (unele sunt poetice: *chip, diafan, flamură, genune,* altele au „aureolă" ştiinţifică: *substanţă, sistem, paradigmă, entropie,* altele poartă pecetea „prestigiului" juridic-administrativ: *conformitate, legal, normă, consecinţă* etc.); nivelurile colocvial şi familiar sunt marcate, în general, **negativ** *(a căpăta, a bârfi, chiul, hodorog, moacă).*

Stilurile funcţionale sunt bine conturate din punct de vedere lexical. În afară unor cuvinte de uz general (în primul rând, instrumentele: verbele auxiliare şi copulative, articolul, cea mai mare parte a pronumelor şi a numeralelor, prepoziţiile, conjuncţiile), fiecare stil foloseşte anumite categorii de cuvinte: **stilul ştiinţific** utilizează de preferinţă stratul abstract şi terminologic *(definiţie, caracteristică, principiu, simbol, a aborda, demers, a demonstra, experienţă, sistematizare, analiză);* **stilul administrativ-juridic** abundă în cuvinte şi expresii oficiale *(decret, hotărâre, ordonanţă, ordin, decizie, mandat, în conformitate cu..., având în vedere..., subsemnatul, anexă, adeverinţă, consilier, a ratifica);* **stilul artistic** este dominat de figuri de stil **(metafore, comparaţii, epitete, metonimii, hiperbole),** valorificând, în funcţie de situaţie, toate sferele lexicale (**arhaisme, regionalisme, cuvinte de argou, termeni profesionali** etc.); **stilul publicistic** este un stil pestriţ (de aceea mulţi specialişti nu-i recunosc individualitatea), cuprinzând o mare diversitate lexico-frazeologică, îndeosebi neologisme şi cuvinte „la modă", din domeniul politic, social, cultural sau din perimetrul tematic al materialului respectiv.

Domeniile profesionale cărora le aparţine un anumit text îşi pun amprenta asupra compoziţiei lexicale a textului. Dacă va fi un text medical, de exemplu, vor fi dominanţi termenii de specialitate, medicali: *sindrom, profilactic, rezecţie, patologic* etc.

Axa temporală reliefează mai ales lexicul arhaic, care are o conotaţie evocativă, istorică *(voievod, paloş, oaste, sceptru)* şi lexicul neologic, însoţit frecvent de conotaţii legate de modă, modern, actualitate *(mecatronică, display, formatare, software, megastar, hit).*

Răspândirea teritorială separă cuvintele folosite pe întreg teritoriul țării de regionalisme. Acestea din urmă au conotații de culoare dialectală, fiind folosite îndeosebi în stilul artistic. Raportarea la normele limbii literare diferențiază termenii literari de cuvintele populare, neadmise în limbajul literar standard (în care nu pot apărea, de pildă, *blid, năsoi, lăboaie, frunzulică, frunzuleană*).

Frecvența folosirii în vorbire marchează stilistic cuvintele. Din acest punct de vedere, unele fac parte din lexicul uzual şi pot fi utilizate într-o gamă largă de texte, altele sunt cuvinte ocazionale sau rare şi trebuie folosite, cu precauție, numai în texte cu care se „asortează" tematic. Încărcarea excesivă a unui text cu o anumită categorie lexicală constituie un **abuz** (cel mai adesea apar abuzurile de neologisme, de termeni profesionali sau de elemente colocviale).

Atitudinea afectivă se regăseşte în lexic prin conotațiile favorabile sau nefavorabile. Exemple: *maestru, profesionalism, ținută, verticalitate, umanitar, conciliere, democrație* (pentru prima categorie), *totalitar, dictatură, diletantism, mâncău, ofițeraş, zurbagiu* (pentru a doua categorie).

Stratificările lexical-stilistice schițate mai sus nu formează sisteme închise, izolate, ci sfere în continuă interacțiune şi schimbare. Există chiar fluxuri preferențiale de circulație a împrumutului dintr-o variantă stilistică în alta. În limba actuală, de pildă, lexicul informaticii şi al comunicării, al managementului, terminologia financiar-contabi1ă, numele proprii constituie surse de iradiere în diverse limbaje, chiar în cele mai îndepărtate ca specific de domeniile menționate (cum ar fi cultura, învățământul, arta).

A folosi cuvinte adecvate unui text înseamnă să ştii să comunici (în scris sau/şi oral) nuanțat şi rafinat, să te exprimi precis, să respecți cerințele de puritate şi proprietate stilistică. Acest lucru se învață printr-o îndelungată practică a folosirii cuvântului în diverse texte şi contexte. Condiția de bază pentru a putea da curs unei astfel de preocupări o reprezintă cunoaşterea semantico-stilistică a cuvintelor, lărgirea şi rafinarea permanentă a vocabularului propriu. Performanța comunicativă se poate obține, aşadar, prin exercițiu intens, dar ea e condiționată strâns de optimizarea **competenței lingvistice.**

3. *Analiza şi construcția (selecția) lexicală*

Analiza şi construcția (selecția) lexicală nu pot fi ordonate într-un algoritm unic, riguros şi coerent, aplicabil oricărui text. Câteva repere însă, regăsibile în majoritatea situațiilor de analiză sau de generare a

unor enunţuri sau texte complexe, pot fi stabilite. Ele sunt, de fapt, cele mai des întâlnite dintre problemele lexicale examinate anterior. Le enumerăm în continuare, într-o eşalonare logicodidactică: orientarea funcţională a cuvintelor (din textul dat sau care urmează a fi construit), structura formativă (etimologică) a cuvintelor, structura semantică, structura stilistică, specificul lexical al textului.

Orientarea funcţională înseamnă încadrarea cuvintelor textului în categoriile stabilite prin ierarhia funcţională: **active-pasive, literare-neliterare (populare, familiare), generale-de utilizare limitată (regionalisme, arhaisme, neologisme, elemente de argou sau de jargon, termeni profesionali), vocabular de bază-masa vocabularului** (cu gruparea pe **câmpuri onomasiologice**). Ea poate fi realizată prin relevarea categoriilor care domină evident textul, prin alcătuirea unor statistici sau prin prezentarea de exemple semnificative.

Structura formativă (etimologică) vizează apartenenţa cuvintelor la fondul unităţilor primare (cu clasificarea pe straturi etimologice: **substrat, latine, slave, maghiare, turceşti, greceşti, franţuzeşti, latine savante, italieneşti** etc.), la corpul cuvintelor create în limba română (prin **derivare, compunere** sau **conversiune**) sau la grupul calcurilor lingvistice. Aceasta relevă, de asemenea, proporţia de **nume proprii** şi de **unităţi frazeologice** de diverse tipuri. O astfel de analiză/selecţie lexicală este specifică nivelului profesionist (filologic) şi necesită utilizarea metodelor statistice. Ea poate fi utilizată însă, în forme mai simple, şi în şcoală, mai ales ca auxiliar al analizei literare.

Structura semantică se referă la proporţia (şi la valorificarea comunicativă) a **cuvintelor polisemantice,** a **sinonimelor, omonimelor, paronimelor, antonimelor, hiperonimelor/hiponimelor** din text. Metoda cea mai adecvată este **analiza contextuală, comparaţia/contrapunerea/ierarhizarea semantică** a unităţilor care au între ele raporturi pe linia **sensului principal** sau a unor **sensuri secundare** (derivate). Comentariul acestor categorii de cuvinte poate da o imagine a **densităţii, concentrării, diversităţii semantice** a textului.

Structura stilistică are în vedere, pe de o parte, **specializarea socioculturală** sau **sectorială (tehnico-ştinţifică, administrativ-juridică, jurnalistică, familiar-colocvială),** iar pe de altă parte, **marcarea expresivă** a unora dintre cuvinte (îndeosebi prin mijlocirea unor **figuri de stil**), cele două abordări având ca rezultat caracterizarea stilistică a textului.

Specificul lexical al textului rezultă din coroborarea ideilor şi fenomenelor evidenţiate în etapele analitice prezentate anterior, fiind, la rândul lui, una din premisele **analizei lingvistico-stilistice globale** a textului respectiv.

H. **PROBLEME PENTRU EVALUARE**

h.1. **Probleme teoretice**

1. Ce este lexicul? Dar vocabularul? Prin ce se deosebesc?
2. Definiți lexicologia şi componentele ei principale.
3. Legăturile dintre lexicologie şi celelalte discipline lingvistice.
4. Ce este cuvântul? Care sunt laturile sale?
5. Referentul şi denotația.
6. Extensiunea şi comprehensiunea cuvântului.
7. Trăsăturile distinctive ale cuvântului.
8. Lexem şi alolexem.
9. Echilibru şi transformare semantică.
10. Arbitrariu şi motivat în cuvânt.
11. Cuvântul în sistem şi în enunț.
12. Este o contradicție între afirmațiile „cuvântul este o unitate a formei şi conținutului" şi „prepoziția, conjuncția, articolul, interjecția nu au sens"?
13. Care este deosebirea dintre sens şi semnificație?
14. Câte categorii de sens există?
15. Care sunt combinațiile posibile de echilibru semantic?
16. Categorii de unități lexicale.
17. Care sunt procedeele structurale de identificare a cuvântului?
18. Enumerați câteva metode de analiză lexicală.
19. Analiza combinatorie.
20. Analiza onomasiologică.
21. Analiza componențială.
22. Semantica „intensională".
23. Demonstrați că vocabularul este un ansamblu de un anumit fel.
24. Formele de organizare a vocabularului românesc contemporan.
25. Organizarea externă a vocabularului românesc contemporan.
26. Ce este vocabularul activ şi vocabularul pasiv?
27. Caracterizați vocabularul literar şi vocabularul neliterar al limbii române.
28. Care este diferența dintre vocabularul popular şi vocabularul dialectal?
29. Ce este vocabularul de uz general? Care este raportul acestuia cu vocabularul activ?
30. Ce este vocabularul cu sferă de utilizare limitată. Care sunt aceste sfere?
31. Caracterizați vocabularul regional al limbii române.

32. Caracterizaţi vocabularul arhaic al limbii române.
33. Ce este vocabularul special sau de grup? Care sunt componentele sale?
34. Ce sunt argourile? Caracterizaţi principalele argouri ale limbii române actuale.
35. Ce sunt jargoanele?
36. Fondul savant al limbii române: specific şi componenţă.
37. Vocabularul fundamental al limbii române şi componenţa sa.
38. Masa vocabularului şi componenţa sa.
39. Organizarea internă a vocabularului. Forme de sistematizare.
40. Sistematizarea semantică a vocabularului.
41. Polisemia şi formele sale de manifestare.
42. Prin ce mecanism se realizează schimbarea sensului unui cuvânt?
43. Care sunt principalii tropi utilizaţi în exprimarea comună?
44. La ce se poate referi al treilea termen al metaforei?
45. Care este deosebirea între metaforele limbii comune şi metaforele poetice?
46. Ce este derivarea metaforică?
47. Ce este metonimia şi care este diferenţa faţă de sinecdocă?
48. Care sunt principalele feluri de relaţie metonimică?
49. Definiţi omonimia şi caracterizaţi diversele ei tipuri.
50. Are limba română predispoziţie pentru omonimie? De ce?
51. Definiţi sinonimia şi precizaţi diversele ei tipuri.
52. Ce este seria sinonimică? Dar câmpul de expansiune sinonimică?
53. Sursele sinonimiei.
54. Clasificarea funcţională a sinonimiei.
55. Sinonimia lexicală şi sinonimia frazeologică.
56. Rolul sinonimiei în redactarea textelor de diverse tipuri.
57. Ce este paronimia? Cât de mare poate fi diferenţa formală între paronime? Există şi o altă condiţie pentru a putea vorbi de paronime?
58. Clasificarea paronimelor.
59. Numiţi câteva fenomene cu care se poate confunda paronimia. Cum se poate face diferenţierea?
60. Ce este atracţia paronimică? Daţi minimum 10 exemple.
61. Care este deosebirea dintre atracţia paronimică, etimologia populară şi confuzia de termeni.
62. Ce este antonimia? Care este formula componenţială a unei relaţii antonimice?

63. Categoriile cele mai importante de antonime din diverse perspective.
64. Ce sunt antonimele homolexe? Dar cele heterolexe?
65. Care este deosebirea dintre antonimele perfecte şi cele parţiale?
66. Ce sunt seriile antonimice?
67. Ce rezultă din interferenţa antonimiei cu sinonimia, polisemia şi câmpurile semantice?
68. Ce este hiperonimia şi care este raportul ei cu hiponimia?
69. Ce sunt câmpurile lexico-semantice? Care este raportul lor cu celelalte tipuri de relaţii semantice?
70. Prezentaţi diversitatea câmpurilor lexico-semantice.
71. Ce este sistematizarea formativă a vocabularului limbii române?
72. Ce sunt cuvintele primare? Care este rolul 1or în ierarhia limbii?
73. Care este structura morfematică a cuvântului?
74. Ce sunt familiile lexicale şi care este rolul lor în sistematizarea vocabularului?
75. De câte feluri sunt cuvintele primare din punctul de vedere al originii?
76. De câte feluri sunt elementele moştenite? Prezentaţi aceste categorii.
77. Care sunt etapele unei analize etimologice?
78. Descrieţi proba etimologiei interne.
79. Descrieţi proba etimologiei aloglote.
80. Care sunt categoriile etimologice ale vocabularului românesc?
81. Ce sunt cuvintele împrumutate de limba română şi cum se stratifică?
82. De câte feluri sunt împrumuturile slave şi care sunt criteriile de diferenţiere a acestora?
83. Împrumuturile maghiare.
84. Împrumuturile turceşti.
85. Împrumuturile greceşti.
86. Împrumuturile neologice şi diversitatea lor.
87. Împrumuturile latino-romanice.
88. Împrumuturile germanice.
89. Împrumuturile englezeşti.
90. Formarea cuvintelor în limba română şi rolul acesteia în îmbogăţirea şi diversificarea vocabularului.
91. Ce este derivarea lexicală şi prin ce se realizează?
92. Care este diferenţa dintre cuvântul primar şi cuvântul-bază?
93. De câte feluri este derivarea?
94. Derivarea cu prefixe: mecanism, specific, tipologie.

95. Derivarea cu sufixe: mecanism, specific, tipologie.
96. Clasificarea morfologică a prefixelor.
97. Clasificarea morfologică a sufixelor.
98. Clasificarea semantică a prefixelor.
99. Clasificarea semantică a sufixelor.
100. Derivarea regresivă.
101. Derivarea parasintetică.
102. Sufixoidele şi rolul lor în constituirea terminologiilor ştiiţifice.
103. Prefixoidele şi rolu1 lor în constituirea terminologiilor ştiiţifice.
104. Interfixele.
105. Ce este compunerea şi de câte feluri este din punctul de vedere al gradului de contopire a elementelor?
106. Compunerea prin subordonare.
107. Compunerea prin coordonare.
108. Compunerea prin falsă coordonare.
109. Compusele prin abreviere.
110. Conversiunea şi felurile ei.
111. Calcul lingvistic: definiţie, tipologie.
112. Ce este onomasiologia?
113. Ce este onomastica şi care sunt părţile ei componente?
114. De câte feluri sunt numele proprii?
115. Care sunt categoriile de antroponime?
116. Care sunt categoriile de toponime?
117. Ce înseamnă deonimizarea?
118. Ce este frazeologia?
119. Ce sunt unităţile frazeologice şi cum au luat naştere?
120. Ce este derivarea frazeologică? Dar câmpul frazeologic?
121. Tipurile de unităţi frazeologice.
122. Asemănările şi deosebirile dintre expresii şi locuţiuni.
123. Ce sunt idiotismele?
124. Ce alte categorii de unităţi frazeologice există în afara expresiilor şi locuţiunilor?
125. Ce este lexicografia?
126. Clasificarea dicţionarelor.
127. Ce este un dicţionar explicativ?
128. Ce este un dicţionar normativ?
129. Care sunt criteriile după care cuvintele compuse se scriu separat, cu cratimă sau sudat?
130. Când se scriu numele proprii formate din mai multe cuvinte cu majusculă la toate cuvintele (cu excepţia instrumentelor gramaticale) şi când se scriu cu iniţiala majusculă numai la primul cuvânt?

131. Ce este pleonasmul?
132. Ce este nonsensul (contradicția în termeni)?

h.2. **Aplicații cu rol evaluativ**

1. Distribuiți cuvintele următoare în grupe corespunzătoare categoriilor rezultate din ierarhizarea funcțională a vocabularului: *ajutor, amalgam, alb, amuzament, antic, artificiu, balcon, barbă, bea, bine, braț, buldozer, buletin, buză, biştari, bielă, barză, cireş, combinat, coniac, ceafă, casă, cap, cilindru, covalență, dinamiza, divan, dud, duminică, dever, a devaliza, erbicid, frescă, fugi, frate, gingie, ghiozdan, hatman, halva, hidroavion, hârtie, impur, a intra, ignifug, ignora, jiclor, lapte, lampă, limbă, logofăt, a lua, mână, merge, maşină, madam, mangli, mardeală, mişto, nas, nevastă, nasol, pară, portocală, paharnic, pardon, oraş, oală, om, pâine, sare, soare, soră, segment, şagă, teoremă, tata, temeteu, trei, a vedea, vamă, văzduh, vampă, păpuşoi, polcovnic, olac, perjă, curechi, mejdină, lăcustă, bursuc, afluent, axiomă, bolund, barabulă, bulibaşă, a bate, birău, bolț, ciubotă, cătană, colb, cuşmă, digestie, meningită, făgădău, elicopter, incizie, polinom, lepedeu, cercevea, ortografie, poloboc, rață, echinocțiu, pronume, fracție, munte, revoluție, actualitate, sobol, țintirim.*

2. Subliniați formele corecte şi precizați când este vorba de variante ale aceluiaşi cuvânt şi când este vorba de cuvinte diferite: *astm-astmă, accepție-accepțiune, adaos-adaus, adopție-adopțiune, aducție-aducțiune, aiura-aiuri, ambarcație-ambarcațiune, atenție-atențiune, berbece-berbec, bulgăre-bulgăr, cazinou-cazino, cearşeaf-cearceaf, cercevea-giurgiuvea, chestiune-chestie, circomferință-cir-cumferință, circumvoluție-circumvoluțiune, ciucure-ciucur, colind-colindă, concizie-conciziune, conteiner-container, coregraf-coreograf, corigent-corijent, cârciumar-crâşmar, culasă-chiulasă, delincvent-delicvent, descălica-descăleca, detalia-detaila, detențiune-detenție, dezice-deszice, dicție-dicțiune, distructiv-destructiv, dogori-dogorî, dumeri-dumiri, elenelin, elocvență-elocință, expres-expre, exten-siune-extensie, extravertit-extrovertit, fascicul-fascicol-fasciculă-fascicolă, fărma-fărâmă, flanelă-flanea, fluşturatic-fluşturatec, foarfece-foarfecă-foarfeci, frecție-fricțiune, funda-fonda, fundator-fon-dator, garderob-garderobă, gazifica-gazeifica, gălbinare-gălbenare, genunchi-genunche, ghips-ipsos-gips, glasvand-glasvant, glonte-glonț, golgheter-golgeter, greier-greiere, ilar-hilar, imersie-imersiune, iridiu-iridium, împelițat-împielițat, jantă (de maşină)-geantă, jneapăn-jnepen, laitmotiv-leitmotiv, lăcrimioară-lăcrămioară, leaț-laț, lăscaie-lețcaie, lăuză-le-*

huză, locaş-lăcaş, macrameu-macrame, magazioner-magaziner, maiestate-majestate, maieu-maiou, mănuşă-mânuşă, marfar-mărfar, mental-mintal, migraţiune-migraţie, mugur-mugure, muteşte-muţeşte, măgară-negară, oblete-obleţ, oboroc-obroc, onorar-onorariu, ostatic-ostatec, oţări-oţărî, palavragi-pălăvrăgi, păstrugă-păstrungă, pedigriu-pedigri, perchiziţie-percheziţie, perciune-perciun, petrifica-pietrifica, pieptene-piepten, pântece-pântec, plapumă-plapomă, plăseaprăsea, posesie-posesiune, prapor-prapur, prişniţă-prişniţ, răşchira-răschira, redundanţă-redondanţă, răzgâia-râzgâia, ridicol-ridicul, ro-şiatec-roşiatic, salcie-salcă, sangvin-sanguin-sanghin, santinelă-sentinelă, sarma-sarmală, sanda-sandală, satin-saten, schimnic-schivnic, scrinti-scrânti, separe-separeu, seringă-siringă, sfară („fum”)-şfară, sălişte-silişte, speze-spese, strangula-ştrangula, strepezi-sterpezi, şoric-şorici, şoarece-şoarec, ştecher-ştecăr, spicher-speaker, talaj-talaş, tapiţerie-tapiserie, taxinomie-taxonomie, tălmaci-tâlmaci, turbure-tul-bure, tumoare-tumoră, ultraj-ultragiu, ulcior-urcior, variete-varieteu, velur-velură, ventil-vintil, voluptos-voluptuos, pilug-chilug, poliomelită-poliomielită.

3. Subliniaţi forma corectă a următoarelor neologisme: *abajur-abat-jour, aisberg-ice-berg, alură-aliură, angro-en gros, antet-en tète, apartheid-aparthaid, apropo-apropou-à propos, auslander- ausländer, allegro-alegro, allegretto-alegreto, baedeker-bedeker, biedermeier-bidermaier, bitter-biter, best-seller-bestselăr, badminton-bedminton, beatnic-bitnic, blazer-bleizăr, blue-jeans-blugi, blues-bluz, bluf-bleuf, body-guard-bodiguard, boom-bum, bowling-bauling, box-office-boxofice, brainstorming-breinstorming, brandy-brendi, bridge-brigi, broker-brocăr, browning-brauning, building-bilding, bussines-biznis, by-pass-baipas, bliţ-blitz, bonjour-bonjur, bruderschaft-bruderşaft, bruillon-bruion, bunker-buncăr, boutique-butic, chestor-questor, clovn-claun, cnocaut-knock-out, cnocdaun-knock-down, cocteil-coctail, cvartă-cuartă, quartet-cvartet, quorum-cvorum, dumping-damping, camping-chemping, challenger-şalanger, consulting-consalting, copyright-coppy-right, dandy-dandi, dealer-diler, designer-dizainer, display-displai, diesel-dizel, calcio-vecchio-calcio vechio, caudillo-caudilo, chamois-şamoa, cloisonne-cloazone, deux-pieces-deuxpieces, ecru-ecriu, forfait-forfe, loisir-loazir, mignon-minion, marijuana-marihuana, graffiti-gafitti, imbrolio-imbroglio, inter-mezzo-intermezo, loggia-logia, foehn-föhn, kitsch-kitch, lied-lid, loess-loes, fairplay-fair-play, feed-back-feedback, flash-flesh, globe-trotter-globe trotter, groggy-groggi, haker-hacher, happy-end-happend, hobby-hobbi, hold-up-holdup, horror-horor,*

jazz-jaz, jeep-gip, ketchup-ketch-up, killer-kiler, know-how-know how, lady-ladi, leasing-lising, lobby-loby, miss-mis, music-hall-music hall, hipi-hippy, laitmotiv-leit-motiv, lider-leader, miting-meeting, motto-moto, nylon-nailon, of-side-ofsaid, papion-papillon, passpartout-paspartu, raccourci-racursi, ralenti-ralanti, relache-relaş, outsider-autsaider, pick-up-pickup, play-back-playback, puzzle-pazzle, ranch-ranci, rummy-remi, röntgen-roentgen, pizza-pița, poncho-poncio, plein-air-pleinair, rendez-vous-randevu, wagon-lit-vagon-lit, quattrocento-quatrocento, scherzando-scherțando, siemens-zimens, zeppelin-zepelin, scanner-scaner, science fiction-science-fiction, scotch-skotch, self service-self-service, sexy-sexi, shetland-şetland, snack-bar-snack bar, snowboard-snow-board, speech-spici, spleen-splin, spray-sprey, staff-staf, stand by-stand-by, strip-tease-striptease, summit-sumit, supermarket-super-market, thriller-triller, trade-union-trade union, walkie talkie-walkie-talkie, waterpolo-water-polo, weekend-week-end, sejur-sejour, speaker-spiker, safe-seif, stress-stres, şarm-charme, chaise-long-şezlong, spielhozen-şpilhozen, schweizer-şvaițer, time-out-taim-aut, trois-quart-troicar, turcoaz-turcoise, zincweiss-țincvais, vis-à-vis-vizavi.

4. Indicați sinonime (dintre care unul neologic) pentru cuvintele şi expresiile de mai jos: *fără accent, fără sonoritate, rimă împerecheată, aspru, a bănui, stăruitor, contribuție, bețiv, caraghios, laudă exagerată, punct culminant, stare de neliniște, asemănător, chin, sterp, prăpastie, citeț, a conlocui, a consfinți, culme, a da foc, a da în vileag, a diminua, păianjen, îndrăzneală, amploare, cumplit, a se face de râs, a face din țânțar armăsar, a face rost de ceva, glorificare, reducere, afirmație, a deseca, îngăduitor, îngâmfat, întâmplare, învinuire, lacom, a o lăsa baltă, contradicție de idei, echivoc, incult, a înfia, origine, adaos la un testament, dezabuzat, cel care se laudă cu patriotismul său, suprapunere, lipsă, mănos, molipsitor, a părăsi, a precumpăni, premergător, absurditate, descurcăreț, infamie, desființa, odios, răutăcios, siguranță, a (se) dezumaniza, scrupulozitate, smalț, a tăgădui, a se ralia, potrivnicie, iuțeală, necultivat, vioi, proporție, a zădărnici, placiditate, îmbietor, a umbla pe coclauri,a ațâța, baie, a se burzului, chezaş, a înălța, înflăcărat, a îmbina, sihăstrie, copilăresc, coroiat, prevestire, mireasmă, nelegitim, artistic, habotnic, crăpătură, dambla, a dezgropa, fildeş, septentrional, bluf, defăimător, torid, a sanctifica, gazdă, geamie, pradă, filantropic, spărgăcios, înflorire, întunecat, a înăbuşi, a încolți, jertfă, edificator, consens, asfințit, plăpând,*

năvalnic, a recita, mâncăcios, nutreț, a proporționa, eficient, generalizare, a răzui, slovă, figură, cursiv, sincer, zugrav, a ponegri, uşuratic, culant, strâmbătură, mantie, surghiun, născocire, indecent, inexprimabil, curtenitor, stupiditate, preventiv, a bântui, înfocat, neprevăzut, fad, tineresc, a se văicari, a manevra, a adeveri, adică, a agăța, alai, alifie, a asupri, a aţâța, blestem, călărie, a călăuzi, călău, cetățenesc, chelie, ciumă, cusur, dăunător, a se descotorosi, dârz, fiere, flacără, gălăgie, hrăpăreț, iute, izvor, împovărător, înapoiat, a înfrunta, a înlătura, a înghiți, înserare, întăritor, a întrerupe, învoire, a jefui, a linguşi, luptător, mătrăgună, mătreață, moale, nălucă, a necăji, nesănătos, oacheş, obicei, oboseală, peruzea, pieziş, prinos, rămăşiță, răsucire, a rugini, schimbător, şters, tainic, ticăloşie, țeapăn, uneltire, vărgat, vesel, viclean, vlăstar, vrăjitor, zbârcitură.

5. Identificați, prin sinonime sau prin contexte, cât mai multe sensuri (inclusiv figurate) ale următoarelor cuvinte: *a răsări, a bate, glas, tulbure, a da, flacără, oglindă, foc, inimă, cap, a face, gură, limbă, masă, des, poartă, şcoală, a trece, a veni, a crăpa, a trage, față, carte, ca, în, de, înalt, la, umăr, stea, întuneric, birou, baie, casă, a zbura, floare, soare, argint, a sări, slab, bine, alb, a scrie, ochi, a merge, a fi, a avea, pâine, lucru, a lucra, a mânca, viață, mână, prost, a acoperi, adânc, a ajunge, a pune, a ține, a auzi, bun, a călca, om, cheie, drum, chip, câmp, apă, colț, a şti, cuvânt, forță, putere, a găsi, loc, fel, rău, a răspunde, a tăia, singur, a sări, a sufla, a sta, urmă, a vedea, vechi, a vărsa, a zice.*

6. Folosiți în enunțuri omonimele cuvintelor următoare, iar acolo unde acestea sunt polisemantice arătați câteva dintre sensurile lor: *abate, aborda, absolutoriu, a absolvi, ac, acces, accident, achita, acoperi, acord, acorda, acru, act, activ, acționa, acustică, acut, agrement, alb, albitură, ales, aliena, ambala, amenda, americă, analist, analog, angaja, anticar, antifon, aparat, apendice, apostol, aprins, arătare, arc, arcan, arcaş, arie, aripi, armonie, arnăut, articula, artificiu, as, asculta, ascuțit, asimila, asistent, aspect, aspira, aspirație, aspru, aşeza, ataca, ataşat, atenție, atinge, atârna, Atlas, atmosferă, atribut, august, autoritate, avans, avar, aviz, babă, baie, bairam, bacara, balanță, balenă, balon, ban, banc, bancă, bandă, bar, basc, bate, baterie, bază, bazin, băncuță, bătaie, bătătură, bec, berbec, bezea, bilă, birou, blană, bloc, bob, boboc, bombă, bornă, brâu, broască, buchet, bufet, bulă, bulină, bun, bursă, buton, butuc, cadru, codru, calc, calcan, calcul, cameră, cancelarie, cancer, canton, cap, capela, capital, capră, capriciu, car, cardinal, carieră, carioca,*

carte, cartelă, cartuş, cască, casetă, cataractă, catedră, caustic, cavaler, caz, a cădea, cădere, a călca, caldăruşă, căldură, a căli, călugăriţă, căluş, cămin, căprar, căprior, căpuşă, a (se) cătrăni, căţel, căutare, ceas, cer, chef, cheie, chema, chemare, chilă, chit, cicero, cilindru, cinste, ciubuc, ciocan, ciocârlie, ciur, câmp, a cârpi, clanţă, clătită, clisă, a cloci, a coace, coadă, coardă, coastă, coc, cocă, cocon, cocoş, cod, codru, a colecta, colegiu, colon, colonie, colţ, comite, companie, complement, a comporta, compoziţie, curs, debita, delfin, diligenţă, disc, doc, doză, duce, dur, a dura, factură, fast, franc, furnicar, general, gol, golf, gută, ierbar, a înapoia, a încinge, nouă, obor, ort, parabolă, palat, pală, jar, liliac, legat, panama, marcă, mare, mediu, mină, milă, morgă, mucenic, pitic, pompă, pol, pluton, pupilă, pur, pupă, rachetă, racilă, radă, radia, ramă, rasă, recrea, resort, râs, rug, rutină, stat, star, sitar, sinus, sleit, smirnă, socotit, solvent, sol, val, vază, vărsat, violă, vârstă, vâslă, volant, şut, tablă, ulei, ţarină, felină, tipic, toc, top, tors, trecut, tură, etichetă, excentric, factor, galben, greţă, imobil, lac, lamă, leu, lin, liră, lună, mai, mat, mediu, mică, obiectiv, ochi, parchet, partidă, pas, pat, pilă, port, post, război, rol, somn, şah, taler, timp, tort, ţap, uscat, uşor, vară, vie, zefir, freză, fugă, fus, ghem, han, închis, mapă, masă, moş, nea, pop, papă, patron, pompă, prolog, prunar, rom, rudă, scris, sinus, şiret, tabac, a turna, ulei, vier.

7. Definiţi sensul următoarelor cuvinte şi folosiţi-le în enunţuri: *accesoriu, acribie, ad-hoc, a abjura, anodin, apanaj, a asezona, austeritate, draconic, bibliofil, bienală, bipartit, cabotin, caduc, oţios, insinuos, parcimonios, pernicios, a compărea, comprehensiv, aprehensiune, concupiscenţă, confidenţă, confienţă, a congratula, conivenţă, conjectură, contigenţă, continenţă, contumacie, a irupe, morbiditate, cupid, intrepid, a decalca, declasat, deconcertat, deferenţă, defetist, degresiv, demimonden, a demula, a denega, deontologie, a deplia, a (se) deroba, a desfide, a devaliza, devoţiune, a avaliza, dezabuzat, difident, diseminare, donatar, edenic, etilism, ebulie, a edulcora, evanescent, a (se) exonera, a expia, faceţios, fantoşă, farinaceu, famelic, famen, fast, felonie, fetid, fiduciar, filistin, fragrant, friabil, frugal, frust, futil, a garnisi, genuin, graffiti, holocaust, bobby, idiosincrazie, idolatrie, iconodul, iconoclast, implacabil, a importuna, imund, incontinent, a inculca, a incumba, ineluctabil, inextricabil, inefabil, infailibil, ingerare, ingerinţă, integrism, fundamentalism, intemperanţă, a interverti, a intima, a (se) intrica, inveterat, iteraţie, a încastra, jugular, a juisa, laconic, leal, legat (subst.), letal, levitaţie,*

libertin, licenţios, a licenţia, licit, lubric, ludic, lutier, luxurios, a macula, mazetă, mitomanie, mutual, neavenit, neofit, a notifica, nubil, nunţiu, nupţial, a (se) obnubila, obstinat, a obtura, oficios, olograf, oneros, oniric, opulent, a oripila, a ostraciza, paliativ, panaceu, panoplie, paspartu, pandantiv, pandant, pauşal, placid, pletoră, perpetra, pogrom, poliandră, polihistor, potomanie, preeminent, poncif, preempţiune, premoniţie, a (se) prevala, a preleva, a prezerva, privaţiune, profuziune, punitiv, rapt, recesiv, recluziune, ritos, saporific, a segrega, septentrional, secesiune, simulacru, sinecură, sinestezie, sosie, stenic, stipendiu, tacit, tanatic, teratologic, torţionar, totem, transcendent, truism, ubicuu, uranian, veros, viager, vicinal, venal, venial, xenofob, xenoman, a concede, condescendenţă, a decela, a dezavua, diluvian, a emenda, gnomie, gregar, sempitern, htonian, imbrifug, ignifug, inamovibil, inavuabil, a interpola, irefutabil, malefic, modic, moratoriu, a oblitera, a obnubila, onctuos, paradigmă, patibular, patronim, peripatetic, synopsis, a sidera, simpatetic, subretă, a suplanta, şaradă, şicanier, şvarţ, a transgresa, turpitudine, versatil, valetudinar, a vexa, vorace, delator, vienaj, sicofant, clientelar, sindic, veleitar, a mancurtiza, prostraţie, peremptonie, sinergie, agorafobie, anomie, apatrid, apocrif, apodictic, atavic, autarhic, autodafe, brevilocvent, calofil, cenestezie, chinestezie, claustrofobie, a persuada, pertracta, poţiune, prob, rebarbativ, recurenţă, redundant, remanent, sacramental, sardonic, sibilinic.

8. Definiţi sensul următoarelor paronime şi formaţi enunţuri cu ele: *abces – acces, abil – agil, abjura – adjura, absorbţie – adsorbţie, accidenţe – accidente – accidenţi, acmee – acnee, actual – actuar, adagio – adagiu, auditor – auditoriu – auditorium, adjuvant – adjutant, aductor – abductor, aerofar – aerofor, afabil – amabil – amiabil, aflux – eflux, agest – agrest, albastru – alabastru, albinism – alpinism, alizeu – elizeu, allegro – alegru, alocaţie – locaţie, alocuţiune – elocuţiune, altercaţie – aliteraţie, aluzie – iluzie, amidă – omidă – amibă, andosatar – andosator, anghilă – anghină, antinomic – antonimic, antologie – antilogie, annual – anuar, apostrof – apostrofă, anoforă – anafură – anafora, apertură – apretură, apropia – apropria, arahide – arahnide, arbitrar – arbitral, arivist – arhivist, asculta – ausculta, atlas – atlaz, auricul – auriculă, autonom – autonim, a evada – a evida, granat – granit, valută – volută, banderolă – banderilă, a ecloza – a ecluza, frescă – fresco, mimoză – mimeză, premoniţie – premuniţie, a amporta – a importa, batist – batistă, bruion – bruior, campanelă – campanilă, carbonar – cărbunar, condor – condur, diată – dietă, dolman – dolmen, florescenţă – fluo-*

rescență, frupt – fruct, indemn – îndemn, a (se) intrica – a intriga – a (se) integra, jintiță – jitniță, venal – venial, pelagic – pelasgic, aferent – eferent, Elada – Elida, enolog – etnolog, a erupe – a irupe, escadră-escadron – escadrilă – espadrilă, esoteric – exoteric, eteronom – eteronim, etologie – etiologie, eufonie – euforie, excepta – excerpta, facțiune – fracțiune, famat – fanat, fascicul – fasciculă, feroce – veloce, ficțiune – fricțiune, fiesta – siesta – festă, file – fileu, firet – șiret, fisă – fișă, flagrant – fragrant, floral – florar, friza – freză – friză, funeralii – funerarii, gang – gangă, a gera – a gira, ghiată – ghiatră, gintă – geantă – jantă, giruetă – piruetă, glacial – glaciar, hidră – vidră, impasabil – impasibil, imun – imund, imunitate – impunitate, inapt – inept, a înculca – a înculpa, a indura – a îndura, a infesta – a infecta, invidios – insidios, a iriza – a irita, a insera – a însera, a investi – a învesti, izocrom – izocron, justițial – justițiar, langoare – lingoare, lector – rector, livret – libret – libert, licoare – lucoare, limb – nimb, lineal – linear – liniar, literal – literar, locatar – locator, maestru – maistru – măiestru, a mânca – a manca, mangal – mangan, marmotă – marmită, matrice – matrițe, melamină – melanină, melană – melenă, mesă – meșă, miner – minier, moină – noimă, monogramă – nomogramă, novator – inovator, novelă – nuvelă, nunțiu – nupțiu, oliv – olivă, a defula – a refula, deconcertant – deconcertat, degresiune – digresiune – degresare, deluviu – diluviu, destins – distins, detraca – detracta, dezinfecție – dezinsecție, diată – dietă, difident – disident, dihanie – dihonie, a disimila – a disimula, doctrinal – doctrinar, doza – duză, edem – eden, a elida – a eluda, emergent – imergent, emersiune – imersiune, eminent – iminent, enervație – inervație, orator – oratoriu, paladin – palatin, patentat – potentat, monomahie – monomanie, a reporta – a repurta, șic – șiș, vacant – vagant, vrac – vraf, avers – aversa, bac – bacă, balestră – palestră, bancrut – bancrută, bardă – dardă, bazon – blazon, băiaș – băieș, bestial – bestiar, bizon – vizon, boem – boemă, brec – bric, buret – burete, a cabla – a cabra, caro – carou, cală – cahlă, calin – călin, calotă – carotă, candel – candelă, caniș – canișă, ciment – cement, coliziune – coluziune, concesional – concesionar, concordant – concordat, conciliabil – conciliabul, consignatar – consignator – cosignatar, contor – condor – contoar, coralier – coralifer, covertă – corvetă, palmier – palmieră, pandant – pendant, panel – paner – panier, paricid – patricid, patent – petent – patentă, piromanie – piromanție, refector – reflector, relictă – relicvă, a releva – a revela, revolut – rezolut, rezidual – reziduar, rulotă – ruletă, sepia – sepie, simeză – siameză, solidar – solitar, spețe – speze, stringent – astrin-

gent, sudură – sutură, suveran – suzeran, sapă – şapă, saşiu – şasiu, talaz – taluz – talus, a tasa – a taxa, tributal – tributar, turcoaz – turcoază, vers – viers, virtuos – virtuoz, vârstă – vrâstă, zarişte – jarişte, porfir – profir, a refula – a reflua, baril – beril, aferent – eferent, cenzură – cezură, con – junctură – cojectură, consort – consorţiu, dragon – dragor, a elucida – a eluda, fiabil – friabil, a gera – a gira, inveterat – învederat, preceptor – perceptor, persan – persian, simpatic – simpatetic, tremă – trenă, virtute – vârtute, togă – tocă, special – specios, oficial – oficios, servil – serviabil, manifestare – manifestaţie, legislaţie – legislatură, insolvabil – insolubil, fortuit – forţat, fastidios – fastuos, bravură – bravadă, axial – axilar, agenţie – agentură.

9. Găsiţi expresii sau locuţiuni care să fie sinonime cu următoarele cuvinte sau unităţi frazeologice: *(a fi) abătut, a se adeveri, (a fi) aiurit, a ajuta, ales, a alina, a-şi aminti, a amuţi, anarhie, anormal, a asculta, pe ascuns, (a nu avea) astâmpăr, a aştepta, (a fi) atent, avantaje, aventurier, a bate, a bea, a bârfi, bogat, a (se) bucura, a (se) certa, a câştiga, a constrânge, a concedia, a critica, degeaba, departe, (a fi) disperat, a (se) enerva, a dispărea, a flecări, frică, a fugi, gafă, gata, a hoinări, imposibil, a jigni, a îmbătrâni, a se încrede, leneş, a muri, a minţi, mult, musai, a mustra, niciodată, a omorî, a păţi, a pedepsi, a pleca, a ploua, prost, rău, repede, râs, ruşine, a regreta, sărac, a sărăci, a scăpa, a semăna, a (se) speria, a stânjeni, a tăcea, ticălos, a trăncăni, a ucide, a uita.*

10. Găsiţi cât mai multe expresii şi locuţiuni: a) care să conţină comparaţii; b) care să fie rimate; c) să conţină nume proprii; d) să conţină numere; e) să aibă nuanţe de superlativ; f) să conţină cuvântul: *inimă, a lua, lup, lung, lume, om, a avea, a bate, burtă, cap, călcâi, cot, a da, a face, faţă, gât, mână, nas, picior, a prinde, a sta, a ţine, ureche.*

11. Precizaţi de la care cuvinte sau grupuri de cuvinte sunt formate următoarele abrevieri şi prin ce procedee: *A, a.c., acad., A/cm^2, A.C.R., ASIROM, ADN, Ag., A.G.A., agr., Ah, A.I.A., Am., a.m., A/m, A.M.C., anat., ANIMAFILM, antic., ap., apr., Ar., AR., arh., arheol., art., cit., A.S.E., asist., astron., atm., Au, aug., AUS, AVIASAN, B, B.C.A., bd., BENELUX, BIG, bl., bot., BR., buc., C, Ca, cal., cap., C.A.R., cart., cca, C.E.C., C.E.E., ceferist, CENTROFARM, Cf., cf., cg., CGS, C.I.A., Cl, M.M., cm, col., com., conf., conj., constr., coop., CP, cpt., C.S.I., ctg, cuv., d.a., dag, dal, dam, dB, d.c., d.e., dec., D-ei, d-ei, d.ex, dg, dl, D-lor, d-lor, dlui, d-lui, dm, DOOM, DM, DN, dna, dnei, dr., D-sa, d-sa, D-sale, D-ta, d-ta, D-tale, d-tale, Dv., d-voastră, Dvs, dvs, dyn, ebr., Ec., ec., e.n., etc., eV, Eurovision, expr., F, f, FAO, fasc., FBI, F.C., febr., ff, f.f., fig., filoz., filol., fin., fiz., FMI,*

F.R.F., G., gcal, Gcal, gcm, gen., ger., germ., gf, GMT, BERD, BIRD, BIR, BANCOOP, BANCOREX, H, h, hg, hl, hW, Hz, l, ian., I.B.M., ib., ibid., id., imperf., ind., ing., intr., î.a., î.e.n., jr., jud., jur., K, Kgf, ms, KO., KVA, Kwf, L, laser (LASER), lat., lect., log., lt., lucr.cit., M, m, M.A.E., M.E.N., M.A.N., magh., mat., max., Mc, mcg, MeV, min., m.m.c.p., M.S., mții, mV, MW, N, n, N.A.S.A., NATO/OTAN, N.B., N.B.C., N-E, ngr., nov., obs., oct., OEP, Of., O.K., O.M.S., O.N.U., op., op.cit., O.R.L., OZN, P, PAC, pag., Pak., pass, P.D., P.D.S.R., P.N.Ț.C.D., pH., pizz., Plafar, plut., PNL, pp, PRM, Pronoexpres, P.S., P.S.S., P.T.T.R., P.U.N.R., R, r, reg., Romarta, RTV, S, s, S.A., Salvamar, Salvamont, Sanepid, sec., sept., sept., Sf., sf., s.f., S.F., sin, S.O.S., sold., S.R.L., STAS, str., S.U.A., S-V., ş.a., ş.a.m.d., ş.cl., şos., TAB, tab., T.I.B., TV, TVA, TVR, U, UEFA, UNESCO, UNICEF, U.T.A., V, v, vac., var., VAR, VIP, VSH, W, XEROX, Z, WC.

12.Găsiți echivalențe actuale pentru următoarele arhaisme: *adet, agapă, agarean, agă, agie, amploiat, anafora, anteriu, apanaj, apelpisi, armăşel, armie, arnăut, bairac, baltag, bandieră, bard, băjenie, bănie, a băsni, becher, bei, beilic, beizadea, beşliu, beşleagă, bogasiu, bogasier, bolniță, butcă, cadet, caftan, caimacam, calfă, carvasara, catagrafie, cavaf, cavas, căftănie, cămărăşel, căminar, ceauş, chilom, chirigiu, cinovnic, ciubuc, clironomie, clucer, cocon, comis, comănac, dajdie, delniță, diac, diată, dragoman, dropca, edec, eforie, epistat, fiastru, firman, garboavă, gelep, ghelir, hagiu, haraci, hrisov, ipochimen, ispravnic, işlic, izvod, a întabula, jalbă, jarişte, jitar, jupân, leah, letopiseț, livrea, locotenență, logofăt, a mazili, mezat, mitoc, moşnean, mungiu, nacafa, ocină, olat, palie, paloş, panțâr, porucic, pedestru, pehlivan, peşin, pisar, pitac, pojarnic, polcovnic, posluşnic, postelnic, potcap, prisav, rădvan, răzeş, ruşfet, slobozie, sluger, spahiu, stolnic, suzeran, şoltuz, ştab, ucaz, uric, vătăman, venetic, vistier, vornic, zapciu, zapis, zaraf, zaveră, zavistie.*

13. Grupați în clasele corespunzătoare unitățile frazeologice şi explicați-le succint sensul: *bătaie de joc, a tăia frunze la câini, a intra la apă, a-şi da arama pe față, a se da de gol, a se face de ruşine, a avea în vedere, a lua în seamă, a umbla ca vodă prin lobodă, linişte şi pace, tare şi mare, ziua şi noaptea, prin văi şi munți, a bate câmpii, a trage pe sfoară, a trage sforile, a-şi da seama, a băga de seamă, de mântuială, din cale-afară, ce mai calea-valea, ce mai încoace şi-ncolo, a vântura mări şi țări, peste mări şi țări, zgârie-brânză, a-şi lua inima în dinți, a-şi călca pe inimă, a sta cu mâinile în sân, a-şi da obolul, a da ortul popii, a prinde cu mâța-n sac, a lua la rost, a găsi ac de cojocul cuiva, (a fi) cusută cu ață albă, a umbla cu nasul pe sus, a se*

face mort în păpuşoi, a-şi fura singur căciula, a se teme şi de umbra lui, a fi la cuțite (cu cineva), a ține sub papuc, a-i sta pe limbă, a se lupta cu morile de vânt, a se afla între Scylla şi Charybda, partea leului, călcâiul lui Ahile, firul Ariadnei, sabia lui Damocles, patul lui Procust, țap ispăşitor, nodul gordian, victoria lui Pirus, a trece Rubiconul, zarurile au fost aruncate, mărul lui Adam, nici în ruptul capului, a băga de seamă, a trage de limbă, a spăla putina, a tăcea ca peştele, ad calendos graecas, ad literam, ad-hoc, alea iacta est, alma mater, alter ego, cum grano salis, curriculum vitae, de facto, de iure, errare humanum est, expresis verbis, festina lente, finis coronat opus, gaudeamus igitur, grosso modo, honoris causa, in extremis, magna cum laude, mea culpa, memento mori, mutatis mutandis, nota bene, panem et circenses, per aspera ad astra, nihil sine Deo, post festum, primus inter pares, pro domo, rara avis, restitutio in integrum, sit transit gloria mundi, sine qua non, statu-quo, stricto sensu, sui-generis, tale quale, vade mecum, vae victis, dolce far niente, fata morgana, tempi passati, à la légère, arca lui Noe, calul troian, cămaşa lui Nessus, cântecul sirenelor, cornul abundenței, cutia Pandorei, de la Ana la Caiafa, fețele lui Ianus, măgarul lui Buridan, nasul Cleopatrei, oul lui Columb, pânza Penelopei, turnul Babel, suferințele lui Iov.

14. Dați câte cinci exemple de derivate cu prefixele: *a-, des-, răs-, in-, ne-, arhi-, ultra-, re-, ante-, anti-, con-, hiper-, hipo-, inter-, intra-, post-, pre-, stră-, sub-, super-, supra-, trans-, ultra-.*

15. Dați câte cinci exemple de derivate cu sufixele: *-aş, -cior, -el, -ic, -icică, -uc, -uleț, -uş, -uşor, -uț, -an, -andru, -oi, -ărie, -et, -ime, -iş, -işte, -ar, -aş, -tor, -giu, -ist, -eanu, -escu, -ilă, -anie, -ământ, -ărie, -ătate, -eală, -ețe, -ie, -ime, -uță, -re, -al, -ar, -bil, -cios, -el, -esc, -iu, -nic, -os, -ui, -uriu, -an, -a, -ăi, -ăni, -âi, -i, -ifica, -isi, -î, -ui, -âş, -eşte, -iş, -mente.*

16. Dați câte cinci exemple de compuse din cuvinte întregi (sudate, despărțite prin blanc, despărțite prin cratimă), câte cinci exemple de compuse prin abreviere (din inițiale, din inițiale şi fragmente de cuvinte, din fragmente de cuvinte) şi câte cinci exemple de compuse tematice (sufixoide, prefixoide, şi sufixoide şi prefixoide).

17. Dați câte cinci exemple de substantive provenite prin conversiune din: adjective, numerale, verbe, pronume, adverbe.

18. Dați treizeci de exemple de cuvinte formate prin derivare regresivă de diferite feluri.

19. Formați familiile lexicale ale următoarelor cuvinte şi arătați mecanismul prin care s-a constituit fiecare membru al familiei: *munte,*

alb, bătrân, om, floare, țăran, bărbat, bun, cal, a căuta, cizmă, a câştiga, colț, cetate, a crede, a culege, a cuprinde, a curge, dulce, față, femeie, fulger, gros, pasăre, a purta, pădure, a risipi, a căuta, a striga, temei, a uita, noapte, număr, acru, a arde, brad, bun, cald, cerc, a cunoaşte, a deschide, drac, drept, drum, a face, gol, gură, gust, hoț, iarbă, a învăța, a juca, a lega, lemn, a lucra, lung, a mânca, negru, oaste, parte, pământ, a plânge, prieten, român, sămânță, şarpe, şcoală, a şti, tânăr, fără, țintă, a ține, a usca, uşor, verde, vorba, a vedea, a zice.

20. Explicați de ce sunt pleonastice următoarele îmbinări: *a abrevia pe scurt, mare abundență, abuz exagerat (prea mult), activitate laborioasă, acum numaidecât, adică cu alte cuvinte, amăgire iluzorie, ambianță înconjurătoare, amestec eterogen, mare amploare, a anexa alături, anost şi plictisitor, ansamblu omogen, a anticipa dinainte, aproape circa, a aranja în ordine, a asambla la un loc, a asocia împreună, aşadar în consecință, avalanşă de zăpadă, a avansa înainte, avantaj favorabil, aversă de ploaie, a avertiza preventiv, babă bătrână, baftă şi noroc, balamuc de nebuni, bancnotă de hârtie, a beneficia de un avantaj, a se bifurca în două, biografia vieții, blazon de noblețe, boare de vânt, bunăoară de exemplu, bicicletă cu două roți, cadență ritmică, cam aproximativ, catastrofă tragică, a cădea jos, a călca în picioare, cândva odată, câştig profitabil, ceremonie solemnă, cerință imperativă, chiar întocmai, chior de un ochi, cicatrizarea rănii, circa aproximativ, a clarifica mai precis, a clănțăni din dinți, a coabita împreună, cobai de experiență, a coborî jos, a coexista împreuna, a coincide exact, a colabora împreună, a conchide la sfârşit, concluzie finală, consens unanim, continuitate neîntreruptă, conține în interior, a conveni de comun acord, a convieți împreună, coridor de trecere, a cronometra timpul, culpă din greşeală, cult religios, cumplit şi înfiorător, cuplet satiric, cutremur de pământ, cuşetă de dormit, dar însă, dată calendaristică, a dăinui etern, decât numai, deşi aşadar, aşadar şi prin urmare, va să zică deci, decor ornamental, definitiv şi irevocabil, unanimitate deplină, desinență finală, deşert arid, detaliere amănunțită, dezrobirea omului, disimulare ascunsă, diurnă zilnică, dună de nisip, elocvență grăitoare, elucubrație absurdă, entuziasm înflăcărat, epatare şocantă, epilog final, erupție violentă, etnogeneza unui popor, evlavie cucernică, exemplu pilduitor, a extermina în masă, fauna animală, folclor popular, gamă diversificată, garderobă vestimentară, mare geniu, glicemie în sânge, hemograma sângelui, hit de mare*

succes, a ieşi afară, imprudenţă nesăbuită, a impune cu forţa, infatuare arogantă, intemperiile vremii, interacţiune reciprocă, a intra înăuntru, a împovăra cu greutăţi, a înfuleca lacom, a îngheţa de frig, a (se) întoarce înapoi, întrajutorare reciprocă, jambon de porc, jerbă de flori, a jumuli de pene, jurământ solemn, lapsus momentan, lăutar popular, lihnit de foame, limonadă de lămâie, limuzină de lux, local public, magazin de mărfuri, mentor spiritual, a menţine mai departe, a merge pe jos, a milita pentru o cauză, miraj înşelător, miting popular, nămeţi de zăpadă, nebun la cap, nevralgie dureroasă, notorietate publică, nul şi neavenit, a numerota cu cifre, ogar de vânătoare, omletă de ouă, onest şi cinstit, oprobriu public, oranjadă de portocale, ortografie corectă, ospiciu de nebuni, pacient bolnav, pamflet satiric, panaceu universal, panoplie de arme, a participa împreună, performanţă remarcabilă, perioadă de timp, personalitate remarcabilă, perspectivă de viitor, picnic în aer liber, piesă componentă, pilon de susţinere, plajă de nisip, plan de viitor, poantă de efect, pom fructifer, potecă îngustă, povară grea, prăpastie adâncă, a prefera mai bine, prenume de botez, a prevedea dinainte, prim-plan apropiat, procent la sută, a profera ameninţări, proiect de viitor, promoţie de absolvenţi, protagonist principal, proverb popular, pubelă de gunoi, purpură roşie, rablă veche, radieră de şters, rang ierarhic, râu curgător, a reaminti din nou, rechizite de scris, reclamă publicitară, a reface din nou, reper orientativ, a repeta încă o dată, respect şi consideraţie, a reţine pe loc, a reuni împreună, revelaţie neaşteptată, scurt rezumat, salon de primire, salopetă de lucru, samovar de ceai, saramură sărată, savant erudit, scadenţă de plată, scândură de lemn, a schiţa sumar, schelet osos, sectă religioasă, a semna personal, siesta de după masă, slănină de porc, slip de baie, sloi de ghiaţă, solemnitate festivă, stai pe loc, stană de piatră, statuetă mică, stână de oi, summit la vârf, a suprima total, a surveni pe neaşteptate, a survola peste, a şedea jos, şeptel de animale, şlagăr la modă, a târî după sine, a teleghida (de) la distanţă, tenebre întunecoase, tinde să devină, scurt toast, topografia locului, tot la fel, trial de selecţie, troian de zăpadă, a ţâşni brusc, ţincvais alb, unanimitate totală, a unelti pe ascuns, a uni laolaltă, unitate indisolubilă, urale şi ovaţii, a urca sus, a urma mai departe, vacarm asurzitor, vad de trecere, mare vâlvătaie, vedetă celebră, verigă intermediară, vestibul de intrare, vită domestică, vogă trecătoare, a zbiera tare, zvon fals.

BIBLIOGRAFIE

Petcu Abdulea, *Dicţionar de omografe,* Editura Didactică şi Pedagogică, 1995, Bucureşti.

Mihai Andrei, Iulian Ghiţă, *Limba română. Fonetică, lexicologie, gramatică, stil şi compoziţie, exerciţii,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983.

Nicolae Andrei, *Dicţionar etimologic de termeni ştiinţifici,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987.

Gabriel Angelescu, *Dicţionar practic şi morfologic al limbii române,* Editura REI, 1999.

Gabriel Angelescu, *Dicţionar de pleonasme,* Editura Coresi, Bucureşti, 1995.

Angela Bidu-Vrânceanu, *Structura vocabularului limbii române contemporane,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

Angela Bidu-Vrânceanu, *Modele de structurare semantică. Cu aplicaţii la limba română,* Editura Facla, Timişoara, 1984.

Angela Bidu-Vrânceanu, Narcisa Forăscu, *Cuvinte şi sensuri. Polisemia, sinonimia,antonimia prin exerciţii,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

Mioara Avram, *Ortografie pentru toţi,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1990.

Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1987.

Vasile Breban (coordonator), *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973.

Marin Bucă, Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie,* Editura Facla, 1976.

Marin Bucă., *Dicţionar de epitete ale limbii române,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Marin Bucă, Onufrie Vinţeler, *Dicţionar de antonime al limbii române,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1990.

M. Bucă, I. Evseev, Fr. Kiraly, D. Craşoveanu, L. Vasiluţă, *Dicţionar analogic şi de sinonime al limbii române,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

Gh. Bulgăr, *Dicţionar de sinonime,* Editura Palmyra, Bucureşti, 1993.

Gh. Bulgăr, N. Felecan, *Dicţionar de omonime,* Editura Vox, Bucureşti, 1996.

Nicolae Corlăţeanu, Ion Melniciuc, *Lexicologia,* Editura Lumina, Chişinău, 1992.

Silviu Constantinescu, *Dicţionar de cuvinte derivate al limbii române,* Editura Niculescu, Bucureşti, 1998.

Silviu Constantinescu, *Dicţionar de cuvinte compuse,* Editura Niculescu, Bucureşti, 1999.
Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul,* Ediţie revizuită şi adăugită, Editura Bucureşti, 1985.
Dicţionar explicativ al limbii române, Editura Academiei, Bucureşti, 1975.
Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române, Editura Academiei, Bucureşti, 1982.
Dicţionar tehnic poliglot, Editura Tehnică, Bucureşti, 1967.
Florica Dumitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente,* Editura Albatros, Bucureşti, 1981.
Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Marie-Jeanne Woicicki, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române,* Editura Albatros, Bucureşti, 1985.
Doina Dascălu, *Dicţionar de pleonasme,* Editura Vox, Bucureşti, 1997.
Marilena Chiriac, *Probleme de vocabular,* Editura Recif, Bucureşti, 1996.
D. Gherghina, D. Negomireanu, M. Gherghina, E. Chilom, *Vocabularul limbii române în şcoală,* Editura Didactica Nova, Craiova, f.a.
Al. Graur, *Limba română corectă,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1963.
Victor V. Grecu, *Limba romană contemporană. Limba literară, fonetică, lexicologie,* I.I.S., Oradea, 1974.
Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşală (Limba romană azi),* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972.
Theodor Hristea (coordonator), *Sinteze de limba romană,* Editura Albatros, Bucureşti, 1984.
Theodor Hristea, *Limba romană,* Editura Petrion, Bucureşti, 1998.
Nicolae Felecan, *Paronimia în limba romană,* Editura Gutinul, Baia-Mare, 1993.
Nicolae Felecan, *Dicţionar de paronime,* Editura Vox, Bucureşti. 1995.
Formarea cuvintelor în limba română, I (Compunerea), Editura Academiei, Bucureşti, 1970.
Formarea cuvintelor în limba română, II (Prefixele), Editura Academiei, Bucureşti, 1978.
Formarea cuvintelor în limba română, III (Sufixele), I (Derivarea verbală), Editura Academiei, Bucureşti, 1989.
D. Ivănuş, E. Şoşa, C. Căpăţână, Fl. Ionilă, I. Marinescu, I. Petre, *Limba română, Compendiu. Grile, vol. I-II,* Editura Avrămeanca, Craiova, 1996.
Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.
Rodica Lăzărescu, *Limba română pentru liceu, bacalaureat şi admitere la facultate,* Editura Niculescu, Bucureşti, 1998.
Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme,* Ediţia a III-a, Editura Academiei, Bucureşti, 1978.
Ion Melniciuc, *Practicum la lexicologie,* Editura Lumina, Chişinău, 1991.
Ion Popa, Marilena Popa, *Limba română. Fonetică şi vocabular,* Editura Niculescu, Bucureşti, 1997.

Alexandru Popescu-Mihăieşti, *Dicţionar de omonime,* Casa de editură „Avram Iancu", Bucureşti, 1993.
Ion Rotaru, Marina Lorentz-Popa, *Dicţionar de omonime, omofone, omografe,* Editura Ulpia-Traiana, Bucureşti, 1996.
Marius Sala (coordonator), *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.
Marius Sala, *De la latină la română,* Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998.
Richard Sârbu, *Antonimia lexicală în limba română,* Editura Facla, Timişoara, 1977.
Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române,* Editura Academiei, Bucureşti, 1982.
Elena Slave, *Metaforele limbii române,* Editura Universităţii, Bucureşti, 1986.
Elena Slave, *Metafora în limba română,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991.
Vasile Şerban, Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan. Schiţă de sistem,* Editura Facla, Timişoara, 1978.
Traian Tandin, *Limbajul infractorilor,* Editura Paco, Bucureşti, 1993.
G. I. Tohăneanu, F. Kiraly, *Curs de Limba română contemporană. Lexicologie,* Ediţia a III-a, Editura Timişoara, 1976.
Ion Toma, *Limba română. Compendiu de teorie şi aplicaţii practice. Fonetică. Fonologie. Lexicologie,* Editura Niculescu, Bucureşti, 1994.
Emanuel Vasiliu, *Introducere în teoria limbii,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992.
Onufrie Vinţeler, *Probleme de sinonimie,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.
Carmen Vlad, *Limba română contemporană. Lexicologie,* Editura Universităţii Cluj, 1974.
Romulus Vulcănescu, *Dicţionar de etnologie,* Editura Albatros, Bucureşti, 1979.

Redactor: MARIA CERNEA
Tehnoredactor: LIDIA OLARU
Coperta: STAN BARON

Bun de tipar: 18.12.2003; Coli tipar: 13,5
Format: 16/61 x 86

Editura şi Tipografia Fundaţiei *România de Mâine*
Splaiul Independenţei, Nr. 313, Bucureşti, S. 6, O.P. 83
Tel./Fax: 410 43 80; www.SpiruHaret.ro
e-mail: contact@edituraromaniademaine.ro